

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג אליבא דהלכתא

גיליון מס' 16
עבת תשס"ח

גיליון השלמה
תוש"ע ותשנ"ב א"ח
סימנים א - ח

גיליון רשת כוללי הערב "אליבא דהלכתא" שעל ידי ישיבת "חברת אהבת שלום"

רמת בית שמש, ביתר עילית, אלעד, מודיעין עילית, רמות, בית וגן, רוממה, תל ציון, נוה יעקב, רמת שלמה, גאולה, ארזי הבירה

בגיליון:

בירור הלכה

בירורי הלכות אליבא דהלכתא

הוראת הלכה

שאלות אקטואליות
ובירורי הלכות

עיון הלכה

פלפולים וחקירות בהלכה

תשובות ופסקים

בירור דעת גדולי הפוסקים
וחידושיהם

פניני הלכה

ליקוט פנינים בהלכה

שי"ח הלכה

שו"ת הגר"ח קנייבסקי שליט"א

המנהג וטעמו

בירור שרשי מנהגים
וטעמיהם

האיר המזרח

מראי מקומות בפסקי
רבותינו הספרדים זיע"א

מדרש הלכה

המדרש והאגדה בהלכה

מקור ההלכה

בירור ההלכה במקורותיה

גנזי הלכה

גבוהות בהלכה
מכתי"ג גדולי הפוסקים ז"ל

עוד יוסף חי

בירור וליבון במשנתו
של מרן הג"ב איש חי"

הערות והארות

הערותיהם של
אברכי ורבני הכוללים

מכתבים ותגובות

מכתביהם ותגובותיהם
של צורבי מרבנן

ביני עמודי

עיונים בהלכה מחכמי ורבני
בית המדרש "אהבת שלום"

לאמתה של הלכה

בירורי ענינים ומקורות
בכתבי האר"י ז"ל
מאת הגר"מ הלל שליט"א

בירור הלכה

א. בחובת נט"י לתפילה ולאכילה, בנגיעת מקומות המכוסים אחר רחיצה, נגיעה בערלה בשעת מילה ב. כוונת השמות

באשל אברהם [להגאון מבוטשאטש] סי' ד' סכ"א דן במי שיצא זה עתה מבית המרחץ, ואין בו מלמולי זיעה בגופו, ונגע במקומות המכוסים, האם צריך ליטול ידיו אם לאו, וכתב דלא פלוג רבנן. ולכאורה ה"ה בנגע בגופו אחר שיצא מן המרחץ באמצע הסעודה, דק"ל דכל שנגע במקומות המכוסים באמצע הסעודה צריך נטילה, אלא שיש לדון לחלק בין חובת נט"י לתפילה לבין חובת נט"י לסעודה כפי שיבואר.

בשר"ע אור"ח סי' קכ"ח סי"ז כתב הרמ"א כשיורדין מן הדוכן לא יגעו במגעיהם המטונפים, וכתב באליהו רבה דסתם נעלים כמטונפים דמי, ובמ"א שם סקכ"ז כתב וד"ל, המטונפים, נראה לי שהוא הדין כשהם נקיים, וכש"כ בסי' ד' סי"ח, ולכאורה צ"ב בזה, מה שייך לומר שדינם כמטונפים, אם באמת יודע שאין בהם שום לכלוך וטינוף, [ובאמת עיין בכף החיים סי' ד' ספ"ד שהקיל בזה], וצ"ל שהוא משום דלא פלוג רבנן.

והנראה, דהנה בפמ"ג סי' ד' במשבצו"ז סקט"ו כתב דיש ב' ענייני זוהמא, חדא רפש וטיט, דחובת הנטילה אחר נגיעתם אינו אלא מפני נקיון, וממילא אי"צ נטילת ידים על כל היד, דסגי בנקיון הכללון, ברם בזוהמות מקומות המכוסים יש בנגיעתם רוח רעה, ומה"ט צריך נטילה על כל היד להעביר הרוח, וגם לא סגי במידי דמנקי, [וגם צריך למחר לסלק הרוח הרעה, ויל"ד], וכו"ה במ"ב סי' תרי"ג סק"ו לענין יוה"כ הלא לפי"ז שפיר יש לקיים דברי הגאון מבוטשאטש הנ"ל דהנוגע במקומות המכוסים צריך ליטול ידיו אף שאין שום מלמולי זיעה, והטעם לכך דרוח רעה שורה במקומות הללו מחמת שיש שם זוהמא, וא"כ אף בלא זוהמה כבר שולט שם הרוח רעה, [אמנם לדינא הכריע במ"ב סי' ד' סקמ"א דעת הארצוה"ח, דנגיעה במקומות המכוסים מחייבת נט"י רק מדין נקיון, וכו"ה בתהילה לדוד סקכ"ד דעת המקילים].

אשר דכותה נראה לענין נעלים המטונפות, דהנה בשר"ע הרב סי' ד' סקכ"ז כתב להדיא דחובת נט"י אחר הנגיעה ברגליו הוא משום רוח רעה השורה עליו, וכן משמעות דברי הלבוש סי"ח, באופן דלפי"ז ניואח מה דהנוגע במגעליו אף כשהם נקיים צריך נטילה, כי רוח רעה שורה במקומות אלו מחמת הזוהמא שיש שם, ולכן י"ל דאף בלא זוהמא שורה רוח רעה, [ודוקא אם הנעלים חדשות הם כתב במור וקציעה שאר"צ נט"י].

בפמ"ג סי' צ"ב במשבצו"ז סקכ"ו ובמו"ק שם העלו דגדר מקום המכוסה תלוי בכל אחד לפי מה שהוא, וגם אין דרך אגשי המקום לגלותו, אולם דעת החו"א [במכתב ד'] דאם רוב אנשי המקום מכסים מקום מסוים, בטלה דעתו והר"י נחשב כמקומות המכוסים, והנוגע שם צריך נטילה, [וחקר לפי"ז במנח"י ח"ג סי' כ"ו סק"י באלו הנוהגין לילך בקיץ כשהקיבורת מגולה אם נידון כמקום מגולה].

ומסתבר דתלוי כל אחד לפי מה שהוא, דהלא חובת נט"י בנגיעת מקומות המכוסים הוא משום הזיעה, והלא אף במקומות המגולים יש זיעה, ואך דאורי שולט שם ואין בזיעתם זוהמא, וא"כ תלוי בכ"א לפי מה שהוא אם דרכו לכסות אם לאו, אולם צ"ב, דאם ילכש בתי ידים וידיו זיעו ודאי דאי"צ ליטול ידיו אף שאין האויר שולט בו, דמשמע דאף אם עתה מכוסה הוא מ"מ כיון שאין דרכו לכסות אי"צ נטילה, וצ"ע. אשר למש"נ דיסוד דין נטילת ידים בנגיעה במקומות המכוסים אינו מחמת הזוהמא בלבד, אלא הוא חלות דין נטילה מחמת שרוח רעה שורה על הידים הנוגעות במקומות הללו, אשר לפי"ז מבואר מה שהוא תלוי במה שהוא נקרא מקומות המכוסים, ולזה דעת החו"א דגדר מכוסה תלוי לפי מנהג המקום, שהוא משוויו ליה לחלות שם מקומות מכוסים, והזוהמא שם חשיבא זוהמא לחייבו נטילה מדין רוח רעה.

בפמ"ג אור"ח סי' צ"א ב"א סק"ג כתב שיש לזהר בהנחת תפילין של ראש שלא ליגע בידו בשערות ראשו, וכו"ה בפמ"ג סי' קס"ב ב"א סק"ד, והפמ"ג לשיטתו דשם דאף הנוגע בשערות ראשו טעון נטילה, אולם כבר הכריע המ"ב בסי' קס"ב סקנ"ח לא כן, דדוקא במחכך בראש צריך נטילה, הא מיהא בודאי שיש לזהר בהנחת תפילין של יד לכל יגע בבשרו, וכן שלא לחוך בראשו בשעת הנחת תפילין של ראש.

ובכף החיים אור"ח סי' ד' ס"ק צ"ט הביא דבר מחדש, דיד שמאל במקום שמניחין תפילין לעולם לא חשיב כמקומות המכוסים, והואיל ודרכו לגלותו להניח תפילין ובשעת משמושו, ואם נגע שם אי"צ נטילה, ומבואר במחצית השקל סקכ"ג דגדר מקומות המכוסים תלוי כל מקום לפי מנהגו, וכ"ז דוקא באיש וביד שמאלו שדרכו להניח תפילין, אבל הנוגע ביד ימין או אשה הנוגעת בידה צריך נטילה, וזה מחדש. ובספר מנחת יצחק ח"ד סי' קי"ד, הביא שהגאון ממונקאטש ז"ל בספר אות חיים ושלום סי' כ"ז סק"ד, לימד זכות אכילי עלמא דלא הויה בכך, דמה שעושין לצורך המצה אינו כנוגע במקומות המכוסים להצריך כפוסקים דמותר להחזיק בערלת התינוק בשעת ברכת המילה, ואף שהוא ממקומות המכוסים המלאים מלמולי זיעה, אלא ודאי דכיון שהוא לצורך המצה וא"א באופן אחר, אי"צ נטילה.

[ושמעתי שהגר"ח זוננפלד צ"ל התיי ליגע בזרועו בשעת הנחת תפילין של יד, ובשרת לבושי מרדכי אה"ע סי' ע"ג, חקר בדין נטילת ידים אחר חליצה לפי שנוגעין ברגל ובמגעל היבמה, וכתב לדון דאין צריך נטילה וכמו שמותר להחזיק בערלה בשעת ברכת המילה, ויודיעים דברי החת"ם דמזה הטעם מותר לכה"ג לפשוט בגדיו ולטבול במקוה שבמקדש, ומזה הטעם מותר לכהן לומר שם הקדוש בפני שער הסוטה].

ברם צ"ב בזה, דהלא יסוד מה דאין ליגע במקומות המכוסים הוא משום מלמולי הזיעה, וכל שיש בו זוהמא הרי הוא צריך נטילת ידים לטהרתם, ומעתה צ"ע בתרת, חדא דמשום דמניח תפילין ודאי לא נתקדשו מלמולי הזיעה מזוהמתם, ושנית דהלא מצות הנחת תפילין שייך רק לבשר ידו ולראשו, אך מלמולי הזיעה שיש ביזו וראשו לא שייכי כלל למצות התפילין דנימא דמשום המצה אי"צ ליטול ידיו.

אשר למש"נ נראה לבאר דינא דמקומות המכוסים בדין המניח תפילין על זרועו, והוא שיש לומר דכלפי מיעשה הנחת תפילין נחשב היד למקום מגולה, אחר שכן הדין להניח תפילין על זרועו המגולה, וא"כ אף דודאי יש שם זיעה, מ"מ השתא שנעשה לדין מקום מגולה פקע רוח רעה משם, אמנם נראה דזיית אותו מקום

גיליון מקיף לבירורי הלכה ומנהג

אליבא דהלכתא

הרה"ג מרדכי קרליבך שליט"א

רו"כ תורת רפאל - "אהבת שלום"

ב. בחובת נט"י לתפילה ולאכילה, בנגיעת מקומות המכוסים אחר רחיצה, נגיעה בערלה בשעת מילה ב. כוונת השמות

מקום שיש קרי וכתבי בתורה שאין הולכין בקריאה ובכוונה אלא במה שקורין ולא במה שכתוב].

והנה איתא בקידושין ע"א ע"א שהקב"ה למדו למשה ב' שמות, זה שמי לעלם זהו שם הכתיבה הויה, וזה זכרי לדור דור זהו שם הקריאה והוא שם אדנות, ובחי' מרן רי"ז הלוי ביאר דשם הכתיבה הרי הוא מכלל תורה שבכתב, ושם הקריאה הוא מכלל תורה שבע"פ הנמסרת מדור לדור, וזהו דנקט הכתוב גבי שמי [שם הכתיבה] לעולם, וגבי זכרי [שם הקריאה] לדור דור, שהוא מכלל כל התורה שבע"פ שהיא נמסרת מדור לדור.

והנה בחידושי מרן רי"ז הלוי פ"ב ע"ז ה"ז ביאר יסוד מה אדנותו הוא שם הקריאה של שם הויה, דאין זה ככל קרי וכתבי שבתורה, אלא דשם אדנותו הוא שם הקריאה של גוף השם הויה, וביאר בזה דברי הר"מ שם דהמגדף בשם המפורש חייב סקילה, ובכללה גם המגדף שם אדנות, וביאר דבאמת שיטת הר"מ דאין המגדף חייב אלא על שם המיוחד, ואך דשם אדנות חשיב שם המפורש שהוא קריאתו של שם המפורש.

ולפי דברי הגר"י למדנו דאף במקום שכתוב באדנות, כגון אדני' שפתי תפתח, וכן אתה גיבור לעולם אדני', גם באלו המקומות הרי"ז שם קריאה של שם הוי', ואף שאין כתוב הוי' מ"מ שם אדנ בעצמותו הוי שם הקריאה דשם הוי', שהרי הר"מ כתב דהמגדף שם אדנות חייב כדין המגדף שם המיוחד, הרי דבכל גוונא שם אדנותו הוא שם קריאה של שם הוי', וכפי שיבואר, ויעוין באר"ש על הר"מ שם הקדמה ג'.

אכן בחת"ס השמטות לח"מ סי' קצ"ב כתב להיפוך מדברי הגר"י, שהקשה שם במה דאיתא בברכות ז' ע"ב שאברהם הוא הראשון שקראו להקב"ה בלשון אדנות, ואילו במדרש בראשית [פ"ד פ"ד] מפורש שאדם הראשון קראו להקב"ה בשם זה, ותירץ שאדם הראשון הוא הראשון שקרא בשם אדנות בתורת שם קריאה של הוי', ואילו אברהם קראו בשם מחדש של אדנות, וב' שמות והנהגות חלוקות המה, עיו"ש מה שהאר"ך.

[ומיושב בזה היטב המשך דברי המדרש שם, דזהו מה דכתבי בישעיה (פמ"ב) אני ה' הוא שמי, הוא שמי שקרא לי אדם הראשון, ואינו מובן, דהלא מפורש במדרש שאדם הראשון קרא להקב"ה בשם אדנות, ואילו בקרא דישעיה כתוב אני ז'והי' הוא שמי וכודי לאחר לא אתן ותהילתי לפסילים, אכן להחת"ס ניואח מאד שאדם הראשון חידש ששם אדנות הוא אופן הקריאה של שם הויה, והוא מכון מאד עם דברי רש"י בישעיה].

ואשר לפי"ז כתב בחת"ס דכל מה שכתב הר"מ שהמגדף שם אדנות חייב סקילה, זהו דוקא במגדף סתם שם אדנות, כי זהו השם שקראו אברהם אבינו בשם אדנות, ודעת הר"מ דאף שם זה של אדנות נקרא שם המפורש, אך אם מגדף שם אדנות שהוא שם הקריאה דשם הויה אינו חייב, כי שם זה של אדנות אינו שם המפורש לעצמו אלא רק כינוי של שם המפורש, עיו"ש מה שביאר בזה סוגיא דסוטה ל"ח ע"א.

נמצא מזה דדברי החת"ס ודברי הגר"י חלוקים מן הקצה אל הקצה, דדעת הגר"י ז' דמה שכתב הר"מ שהמגדף שם אדנות חייב הוא רק משום שהוא שם הקריאה של שם הוי', ומה שנקרא שם המפורש הוא משום שהוא קריאתו של שם המפורש, ואילו בדברי החת"ס מבואר להיפוך, דכל חיובו של המגדף הוא רק משום ששם אדנות איקרי שם המפורש, אך שם הקריאה של הוי' אינו שם המפורש אלא כינוי. גם בעיקר דברי הגר"י ז' [דקריאת שם אדנות אינה מדין קרי וכתב] לא כן כתב בחת"ס בקובץ תשובות סי' ג"א וז"ל, דבר ברור הוא שהשם הקדוש הוי' ב"ה הוא ככל קרי וכתבי שבתורה שבכתב כך ונקרא בענין אחר, ואזי נקוד עליו נקודות תיבת הקרי, וה"נ בכל שמות הוי' שבתורה נקוד נקודת אדני' שהוא חטף פתח, חולם, קמץ וכו', ואמנם כשהוי' נקוד בנקודות אלהים אזי נקרא אלהים, עכ"ל. והנה בב"ח סי' ה' כתב דחלוק קריאת שם אדנות במקום שהוא כתוב בלשון אדנות ובמקום שכתוב שם הויה, כי במקום שכתוב שם הוי' אזי יש שקורין שם אדנות בשוא כעין צירי תחת הא', [ובפמ"ג ב"א סק"א הביא רמז לזה דניקוד שם אדנות הוא כניקוד לעולם, וזהו זה שמי לעולם], אך במקום שכתוב לשון אדנות, [כגון אדני שפתי תפתח, ואתה גבור לעולם אדנ], בכל אלו המקומות קורין בפתח תחת הא'.

משמע קצת מזה, דשם אדנות של קריאת שם הויה, אינו אותו שם של אדנות הכתוב בלשון אדנות, וכמש"נ מדברי החת"ס דב' שמות ניהנו, ולדברי הגר"י הנ"ל נתבאר דכל שם אדנות הוא שם הקריאה של שם הויה, דמה"ט המגדף שם אדנות חייב, [ואולי יש לדחוק, דאף דהחפצא של שם אדנות הוא כינוי לשם הויה, מ"מ כשכתוב בתורה שם הויה וקרינן אדנות יש בזה דין נוסף, שהוא קריאת שם הויה בכתב, וצ"ח].

ומעתה נשוב לביאור פלוגתת השו"ע והגר"א, דדברי השו"ע מתבארים היטב כדברי הגר"י ז', דיסוד דין שם אדנות הוא ניהו שם קריאתו של שם הוי', ולכן מן הדין היה לכיון אף בשם הכתיבה הוי', והגר"א שם כתב להדיא דיסוד דין קריאת שם אדנות במקום שכתוב הוי' הוא ככל קרי וכתבי האמור בתורה, שהוא כתוב כך ונקרא באופן אחר, וא"כ הגר"א לשיטתו כתב שאין הולכין אלא אחר הקריאה. אכן לפי זה נמצא, דמה שכתבו כל הפוסקים דבמקום שכתוב אדנ [כגון אדני שפתי תפתח] דאי"צ לכיון כוונת שם הויה, הרי לפי"מ שנקט הגר"י ז' בדעת הר"מ דכל שם אדנות הוא שם הקריאה דשם הויה, [ומה"ט המגדף שם אדנות נסקל כמגדף שם המיוחד], אי"כ למה במקום שכתוב לשון אדנות אי"צ לכיון גם שם הויה, אכן בפשוטו י"ל דמ"מ כונת אמירת שם זה לענין לי היא האדנות בלבד אף שבעיקרו אית ביה גם שם הויה.

ולדברי החת"ס הדברים מחוורים, כי במקום שהאדנות בא ככינוי על שם הויה הרי שבזה דעת השו"ע שצריך לכיון גם שם הכתיבה, יען כי הוא רק כינוי של עיקר השם, אכן במקום שכתוב אדנות הרי זה חלות שם לעצמו, והוא השם שקראו אברהם, וא"כ בזה ודאי אין צריך לכיון כוונת שם הוי', וכמש"נ בדברי החת"ס דמשמען של הגן ב' שמות המה חלוקים, עיו"ש, וכיוונתי בחלק מהדברים למש"כ בספר ברכת כהן [למ"ר הגרב"ש דויטש] פרשת שמות ועמש"כ בתבצלת השרון שם.

לא גריעא מרפש, אלא דבזה אי"צ נטילה אלא להסיר את הזוהמא מיזו כמש"נ מדברי הפמ"ג.

ונפ"מ בזה אף במי שנוגע במלמולי זיעה כשאנים במקומם, דבביאור"ה סי' קס"ד ס"ב כתב להחמיר במי שנוגע באמצע הסעודה בכובעו שהוא מלא זיעה שיטול ידיו, ונראה לכאורה דבזה ודאי אין רוח רעה שורה על כובעו מפני הזיעה הנמצאת שם, דאין הרוח רעה שורה אלא במקומות המכוסים, ואילו הגוף [המסרחת] זהו רק כטיט ורפש, [ואפשר שלכן כתב המ"ב להחמיר רק במקום שיש הרבה זיעה, דמשמע מזה דאם יש מלמולי זיעה על כובעו ונגע שם אין צריך ליטול ידיו, ולמש"נ י"ל, דבמקומות המכוסים חייב ליטול ידיו אף במלמולים משום דרוח רע שולט על זוהמת אותו מקום, אך בכובעו רק מדין רפש צריך נט"י].

והנה כל הנ"ל כתבתי לענין נטילת ידים דסעודה, אך כאן יצאתי לדון בדין נטילת ידים דסעודה, והנראה בזה לחלק, דאף אם ניואח דעת הפוסקים דצריך נטילה בנוגע בגופו אף כשאין שם מלמולי זיעה, או במגעליו כשידע שאין שם לכלוך, דאם ניואח דאין זה מדינא דלא פלוג, אלא כמש"נ דרוח רע שורה במקומות הללו, הרי דכל זה נכון רק לענין נט"י לקר"ש ותפילה, שמלבד חובת הנקיות שיש שם, יש גם חובת טהרה מרוח רעה, אך לענין נטילת ידים לסעודה כמדומה שלא מצינו שחייב לסלק רוח רעה, וכל עיקרו רק מפני טומאה [ס"ד טומאה] ומפני נקיות, וא"כ בכה"ג שיידע שהן נקיות אולי יש להקל, ויש לדון.

ובספרי תבצלת השרון פרשת נשא [פ"ה פ"ח] הארכתי באלו הדברים אף לענין דברי החת"ס בדין ברכת המצות של ברכת המילה כנגד ערוה של קטן, שכבר דיבריו בזה הראשונים ושידע י"ד סי' רס"ה סי"ח [ועי' מ"א סי' ע"ה סק"ח], ובדן הזכרת השם בעזרה כנגד ראש הפרוע של הסוטה, עיו"ש בארוכה, ובמק"א כתבתי לענין טבילת הכהן בעזרה, שהחת"ס העיר בזה שיש בזה לכאורה גנאי לעמוד ערום בבית המקדש, עיו"ש.

נטילת ידים לאכילה א. משום סרך תרומה ב. משום נקיות

בחולין ק"ו ע"א אמר ר"א בן ערך, מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים [לאכילת פת] מן התורה, דנתיב וכל אשר יגע הזב ודינו לא שטף במים, ומוקים לה באחר [לא בזב] שלא שטף ידיו במים טמא, עוד שם איתא, אמר אבוי נטילת ידים משום סרך תרומה תקנהו [להרגיל הכהנים לנטילת ידים לפני התרומה], ועוד משום שמוצה לשמוע דברי ר"א בן ערך הנ"ל, וביארו בתוס' [ד"ה מצוה] דלטעם זה חובת נט"י הוא משום נקיות.

ובכתבי הגר"י ז' סוטה ד' ע"ב האריך דבמצות נטילת ידים לאכילה איכא תרת, חדא מהלכות טומאה וטהרה, דכל שנטמאו ידיו בטומאת ידים חייב בנטילה, וזהו

מחמת לתא דסרך טומאה, ובזה אין הנטילה אלא סילוק טומאה, ודין נוסף הוא חובת נטילה, וזהו מחמת לתא דנקיות מן הכללון, ובזה חיילי על הידים חלות שם ידים נטולות, והוא חלות שם נוסף מחמת הנטילה, יעו"ש מה שהאר"ך בכל אלו הענינים.

ובסוטה ד' ע"ב אמר רבי אבהו כל האוכל פת בלא ניוגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא שנטמא ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא וגו', ונחלקו הראשונים איזו טומאה יש בזה, ורש"י שם [ד"ה כל] כתב וז"ל, דבר מאוס הוא וחשוב כטומאה שנטמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא אלאמא דבר מיאוס קרי טומאה, הריטב"א בחולין ק"ו ע"א מושה דהמים טמאים ומטמאין את הלחם, עכ"ד.

נמצא שהראשונים נחלקו ביסוד הטומאה שיש באכילת לחם בלא ניוגוב ידים, לדעת רש"י אינו מדין טומאה, אלא דלשון טומאה הוא מחמת המאסיות, ודעת הריטב"א שבאמת יש בזה משום סרך טומאה, ובפשוטו נראה דדברי רש"י מכוונים

כלפי חובת נטילת ידים משום נקיות, ובזה פרש"י דכל שהוא מאוס צריך לגנב, אכן הריטב"א קאי כלפי חובת נטילה משום סרך טומאה, שעיקרו שלא יטמא התרומה.

והנה חובת נטילה לפני קר"ש ותפילה, אית ביה תרת, חדא מחמת נקיון לכלוך, ושנית כי שיש בו רוח רעה שחייב בנטילת ידים, וחלוקים המה בזה טובא, וכפי שיבואר.

בפמ"ג סי' ד' במשבצו"ז סקט"ו כתב בהלכות נטילת ידים דתפילה, שיש ב' ענייני זוהמא המחייבות נטילה, חדא רפש וטיט, דבנגיעתם אי"צ נטילת ידים כהלכה, אלא נקיון הכללון בלבד, ברם דין נוסף יש בנוגע בזוהמת מקומות המכוסים, דבזוהמא שבאלו המקומות שורה עליהם רוח רעה, ומה"ט צריך נטילה על כל היד, [כדין הנוטל צפרניו וכדי שיש בזה רוח רעה], וכו"ה במ"ב סי' תרי"ג סק"ו לענין יוה"כ [ובמ"ב ז' ע"א סקמ"א הביא מהארצוה"ח, דנגיעה במקומות המכוסים מחייבת נטילת ידים רק משום נקיון, וכו"ה בתהילה לדוד סי' ד' סקכ"ד, ונפ"מ שאינו צריך למחר ליטול ידיו מיד, ולכאורה נפ"מ גם להנ"ל].

אמנם בנטילת ידים לסעודה כל שנוגע בכללון וכדומה לא סגי בנקיון הכללון, אלא צריך נטלת ידים, כמבואר באר"ח סי' קס"ב, והביאר בזה פשוט, דנטילת ידים לסעודה עיקרה מחמת נקיון, וכל שידיו מלכלוכות תיקנו נטילה, ומאיךד נטילה מחמת רוח רעה לא תיקנו לאכילה כלל, ואילו בתפילה הדין הוא להיפוך, דכלפי כללון סגי במעשה נקיון בלא נטילה, וכלפי רוח רעה צריך להסירו ע"י נטילת ידים.

ב. בפלוגתת השו"ע והגר"א בדין הכוונה בקריאת השם

בשר"ע אור"ח סי' ה' כתב שכשיזכיר את השם כיוון פירוש קריאתו שהוא אדנות, ויכוין גם בשם כתיבתו היינו שם יי"ד ה"א וכוונתו היה הוה ויהיה, אכן הגר"א נחלק על השו"ע, וכתב דמקור דברי השו"ע הוא דדברי רבינו יונה, ושם מבואר דדוקא בקר"ש צריך לכיון אף בשם היה הוה ויהיה, אך בשאר קריאות אינו צריך לכיון אלא בשם קריאתו, וכן עיקר לפי עומק הדין שהולכין רק אחר הקריאה.

[וביאר הדבר דדין כוונת השם בקריאת שמע אינו מדין כוונת המילות בלבד, אלא הוא אין נוסף מהלכות קבלת עול מלכות שמים, [וסמך לזה מהא דברכות כ' ע"ב לענין נשים], ואשר לכן צריך לכיון גם בשם הקריאה וגם בשם הכתיבה, אכן מהלכות כוונת המילות דעת הגר"א שאין צריך לכיון אלא בשם הקריאה, כמו בכל

גליון זה יוצא לאור לעילוי נשמת הורי הנדיבים החשובים המסייעים והתומכים בהחזקת רשת הכוללים

הרה"ח ר' נחום יואל

ברהר"ח חיים יעקב ע"ה

הלפרין

מגוע המהרש"ל ובעל סדר הדורות

נלב"ע בשם טוב

ביום ה' בכסלו תשמ"ז

מוהר"ר פרץ

בן מוהר"ר שמואל נטע ע"ה גראס

נלב"ע כ"ב בטבת תשנ"ז

וזה החשובה מרת יענטא

בת מוהר"ר אשר ע"ה

נלב"ע י"א ניסן תשס"ד

המרוחם

אברהם בן אלטן דהררי ז"ל

נלב"ע כ"ז טבת תשכ"ב

וזה המרוחמות

שרה עליזה טובה בת מוה' דהררי נ"ע

תשובות ופסקים

תשובות ופסקים מגדולי דורנו

סדר נעילת נעליה של אשה

בשו"ע (סי' ב' סעי' ד') איתא: ינעול מנעל ימין תחלה [שכן מצינו בתורה שהימין חשוב תמיד לענין בוהן יד ורגל ולכל הדברים שמקדימים הימין להשמאל - מ"ב ס"ק ה'] ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין.

ובמ"ב (ס"ק ו') כתב: דלענין קשירה מצינו שהתורה נתנה חשיבות אל השמאל שקושר עליה תפילה של יד ואיטר שמניח תפילין בימין של כל אדם יקדים ימין גם להקשירה.

בס' הליכות ביתה להגר"ד אויערבאך שליט"א (סי' א' סעי' ז') כתב: ובאשה יש להסתפק אם צריכה להקפיד לקשור תחלה של שמאל, דיש לומר שתקשור דוקא של ימין קודם שהרי באשה ליתא טעם הנ"ל דחשיבות קשירה של תפילין, ויש לומר נמי, דלאו משום חשיבות קשירת תפילין צריך לכבדה אלא משום דחזינן שהתורה החשיבה יד שמאל וצוותה לקשור בה התפילין אלמא דלענין קשירה שמאל עדיף דאל"כ מה נפק"מ בין קשירה לשאר דברים הו"ל למימר בכל דוכתא שמאל עדיף משום שמניח בה תפילין, וע"כ שאין החשיבות מחמת הנחת תפילין אלא משום דהתורה אחשיבה רק לענין קשירה ולא לכל דבר, וממילא שאין לחלק בזה בין איש לאשה.

ולמעשה כתב שם שהכריע מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דכיון שמוחין בידה מלחניה תפילין הר"ז כסיכה ורחיצה ויש לה לנעול ולקשור של ימין תחילה.

וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' א') דאשה תקשור של ימין תחילה. ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' ה') הביא בשם ס' שעשועי צבי (סי' ג') להגר"ר צבי פסח פראנק שליט"א (בן אחיו של בעל הר צבי) דמצדד דלקשור תוכל לקשור מה שתראה קודם. ועיי"ש עוד מה שהאר"ך בדן זה. וכן שמעתי ממרן הגר"ש אלישיב שליט"א שאשה יכולה לקשור מה שתראה קודם.

ובשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' ק"א) כתב: ומה ששאל בענין מה שאמרו באו"ח סי' ב' ס"ד דינעול של ימין ויקשור של שמאל תחלה ומבואר בגמ' שבת (ס"א) דיש בזה ענין של קשירת תפילין א"כ יתכן דזה רק באיש אבל לא באשה שאינה קושרת תפילין או דלמא אף באשה כך הדין ע"כ שאלתו. לפענ"ד נראה דלא משום חשיבות דקושר בה תפילין צריך לכבדה אלא משום דחזינן דהתורה החשיבה את היד שמאל וציוותה לקשור בה התפילין אלמא אע"ג דבכל מקום הימין עדיפא מ"מ לענין קשירה השמאל עדיפא דאל"כ מאי נפ"מ בין קשירה לשאר דברים הו"ל למימר בכל דוכתי שמאל עדיפא משום דמניח בה תפילין וכן ס"ל באמת לרב יוחנן בשבת שם אלא ודאי דלאו משום שמניח בה התפילין היא חשיבה אלא משום דאחשיבה רחמנא לענין קשירת תפילין ואמרינן דלא אחשיבה אלא לענין דבר הצריך קשירה אבל לשאר דברים אחשיבה רחמנא לימין כגון לענין בוהן יד ורגל וכן לענין חליצה וממילא אין לחלק בין אשה לאיש ורחמנא אחשיבה לענין קשירת תפילין אף באשה הרי כן שצריכה לקשור בשמאל תחלה. וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דמסתבר שגם נשים יש להם לקשור נעל שמאל קודם אף דאינם מניחות תפילין דלא פלוג.

ברכת על נט"י בשחרית יש לברך לפני ניגוב הידים או אחר הניגוב

בשו"ע (סי' ד' סעי' א') איתא: ירחץ ידיו ויברך על נטילת ידים. ובמ"ב (ס"ק א') כתב: יש על זה שני טעמים, הראשון כתב לפי שידים של אדם עסקניות הן וא"א שלא יגע בבשר המטונף בלילה לזה תקנו חז"ל ברכה על הנטילה לק"ש ולתפלה. והרשב"א כתב לפי שבשחר אחר השינה אנו נעשים ככריה חדשה דכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך צריכין אנו להודות לו יתברך שבראנו לכבודו לשרתו ולברך שמו ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן הברכות שאנו מברכין בכל בוקר לכן גם דבר זה תקנו בשחר להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו, ולהלכה אנו תופסים כשני הטעמים לחומרא לענין נטילה וכדלקמן בזה הסימן.

ובמ"ב (ס"ק ב') כתב: ומיד אחר הנטילה יברך ואין צריך להמתין על הניגוב וגם הניגוב אינו מעכב. ויש מחמירין שלא יברך עד אחר שינגב ידיו דס"ל דאין רוח רעה סר מהידים עד אחר הניגוב וס"ל דאסור לברך שרוח רעה עליהם אבל דעת הפוסקים אין כן.

ובכף החיים (ס"ק ח') מביא את המחלוקת הנ"ל וכתב: אבל הרב בן איש חי כתב וז"ל לפ"ד רבינו האר"י ז"ל אחר הנט"י כהלכתה ג' פעמים בסירוגין נעקרה רוח רעה לגמרי לכך צריך לברך תיכף קודם הניגוב ודלא כאחרונים ז"ל דכתבו דאינו נעקרת אלא אחר הניגוב ולכן ס"ל לברך אחר הניגוב וכן מפורש בס' רבינו הרש"ש לברך קודם הניגוב עכ"ל. ושמעתי שאנשי מעשה נוהגים לשפוף פעם רביעית כדי שהמים הראשונים ילכו להם וליכא חששא עוד לכר"ע וכן ראוי לנהוג.

זמן ברכת על נט"י בשחרית

בשו"ע (סי' ו' סעי' ב') איתא: יש נוהגין להמתין לברך על נט"י עד בואם לבית הכנסת ומסדרים אותו עם שאר הברכות.

ובמ"ב (ס"ק ח') כתב: ודוקא אם הולך מיד לבית הכנסת אבל אם לומד אחר הנטילה וכ"ש כשמפסיק בשיחה בטלה ואחר זה הולך לבית הכנסת ומברך שם על נט"י לכר"ע לא עביד שפיר דיש הפסק גדול בין נטילה לברכה וכדלקמיה ע"כ אותם שאומרים תהילים קודם על נט"י לא יפה הם עושים דהוי הפסק גדול.

וכ"כ במ"ב (ס"ק י"א) דמה שנוהגין רוב המון העם להתפלל סליחות קודם אור הבוקר בימי הסליחות ואח"כ מברכין על נט"י ומפסיקין בהפסקה כזאת צ"ע ליישב והסכימו האחרונים שלא לעשות כן אלא יש לברך בביתו מיד בקומו ושוב אין לברך על נט"י בבית הכנסת.

ומסיים בשו"ע (שם): ובני ספרד לא נהגו כן. ובמ"ב (ס"ק ט') כתב: והסכמת האחרונים לנהוג כאנשי ספרד שלא להפסיק לכתחלה בין ברכת על נט"י והנטילה אלא מיד שנוטל ידיו צריך לברך על נט"י אף אם בעת שנוטל ידיו הוא צריך לנקביו שאפילו בדברי תורה אסור ואפילו יכול להעמיד עצמו עד פרסה אין לו לברך על נט"י עד שיעשה צרכיו ויברך על נט"י ואשר יצר.

בבאר היטב (סי' ד' ס"ק ב') כתב: בכתבים משמע שיברך על נטילת ידים תיכף ואח"כ יעשה צרכיו ויאמר אשר יצר.

בשו"ע הרב (סי' ו' סעיפים ב' ג' ד' ה') כתב: יש נוהגים כשמשימין בבוקר ורוצים לילך תיכף ומיד לבית הכנסת להתפלל ממתניין לברך על נטילת ידים עד בואם לבית הכנסת ומסדרין ברכות על נטילת ידים עם שאר ברכות השחר מפני שעיקר תקנת נטילת ידים בשחר הוא כדי להתקדש ולטהר ידינו קודם עבודתנו כמו כהן שהיה מקדש ידיו קודם עבודתו וכיון שעיקר העבודה הוא להללו ולשבחו ולהתפלל לפניו לכן קודם התפלה שייך לברך על נטילת ידים שאם אין תפלה אין נטילת ידים.

במה דברים אמורים כשהולכין לבית הכנסת תיכף אחר נטילת ידים ומתחילין מיד לסדר סדר הברכות אבל אסור להפסיק בין נטילה לברכה בלימוד או בשום תפלה וכל שכן בדברים אחרים ומי שרוצה להפסיק בינתיים כגון אלו שאומרים תהילים קודם התפלה וכן בימי הסליחות שאומרים סליחות קודם התחלת התפלה יזהר לברך על נטילת ידים בביתו תיכף אחר הנטילה.

לפיכך מה שנוהגים בימי הסליחות ובימים נוראים שלאחר שמפסיקין באמירת הסליחות או באמירת תהילים ושאר דברים מתחילין לברך על נטילת ידים ואשר יצר ממנ"ל לא יפה הם עושים וצריך למחות בידם אם לא ברכו עדיין על נטילת ידים ואשר יצר אם כן הוי הפסק מרובה ולא נכון לעשות כן כמו שנתבאר ואם כבר ברכו א"כ הם עושים עכשיו ברכה לבטלה.

אבל יש נוהגין לברך על נטילת ידים ואשר יצר בביתם מיד אחר הנטילה וכשבאים לבית הכנסת מברכים כל ברכת השחר לבד מאותן ברכות שברכו בביתם שאין מברכים אותם פעם ב' ומנהג זה יפה הוא וראוי לנהוג כן שהרי כל המצות צריך לברך עליהן קודם לעשייתן אלא שבנטילת ידים אי אפשר לברך קודם הנטילה לכן נדחית הברכה עד לאחר הנטילה א"כ כל מה דאפשר לקרב הברכה שתהא סמוכה להנטילה צריך לקרב ולא להפסיק בינתיים. עכ"ל השו"ע הרב.

וכ"כ במטה אפרים (סי' תקפ"א סעי' י"ב): כשמשימין לסליחות אף על פי שהוא קודם אור היום צריך לברך בשעת נטילה ברכת על נטילת ידים, ואחר כך כשגומרים הסליחות והאיר היום צריך ליטול ידיו שנית ויערה גם כן שלש פעמים כמו כל נטילת ידים שחרית אבל לא יברך על נטילה זו ברכת על נטילת ידים.

וכן כתב בערוך השלחן (סי' ו' סעי' ו'): על הנוהגים ללמוד בביתם קודם התפלה או אומרים תהילים סליחות ותחינות ואין מברכין על נט"י ואשר יצר ואלקי נשמה עד בואם לבהכ"נ שאין למנהג זה שורש ועיקר, ומסיים: ועתה כולנו נוהגים כבני ספרד שבבוקר בקומו ממטתו או לאחר יציאת נקבים אומרים תיכף ברכת על נט"י ואשר יצר ואלקי נשמה ואין לומדים בביתם אומרים גם ברכות התורה כי אסור ללמוד בלא זה וגם כל ברכות השחר אנו אומרים בבית ויש שמניחים ברכת השחר עד בואם לבהכ"נ אבל על נט"י ואשר יצר ואלקי נשמה כולם מברכים בביתם וגם בימי הסליחות יברכום בביתם והרי כבר נתחייבו בברכות אלו ואין יברכום לאחר זמן ולא שמענו מי שינוהג באופן אחר ואולי יש שאינו עושה כן וממתיק עד בואו לבהכ"נ ללמודהו שיברך בביתו אם לא מי שרד בחדר אחד ואין החדר נקי מטינוף דאז בהכרח שילך לבהכ"נ ושם יברך.

ובס' אשי ישראל (פרק ב' ס"ק פ"ד) כתב דמרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל נהג לברך בביתו על נט"י, אשר יצר, ואלקי נשמה, אך שאר ברכות השחר בירך בבית הכנסת.

ובארחות רבינו (ח"א עמ' י"ד אות י') כתב: אמר לי מו"ר זצוק"ל לענין ברכת נט"י בבוקר, כשהולך להתפלל סמוך לקימה אז מברכה בביהמ"ד יחד עם כל ברכות השחר, ואם שוהה עד התפלה אז מברך על נט"י בביתו.

ומרן הגר"ש אלישיב שליט"א כשקם לפנות בוקר ללמוד מברך ברכת על נט"י אשר יצר ואלקי נשמה מיד אחרי הנטילה שנוטל פעם שניה כשיוצא מבהכ"ס סמוך לקימתו.

זמן ברכת על נט"י בשחרית כשיודע שיצטרך שוב לנקביו קודם התפלה

במ"ב (סי' ד' ס"ק ד') כתב: וטוב יותר שלא יברך אפילו ברכת נט"י עד לאחר נטילה שניה שנוטל אחר יציאתו מבהכ"ס ובפרט אם היה צריך לנקביו בעת נטילה ראשונה שאז בודאי אינו רשאי לברך והח"א כתב דזכון להמתין מלברך על נט"י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל עיי"ש טעמו אח"כ מצאתי בספר מעשה רב שכן היה נוהג הגר"א ז"ל ועיין בבה"ל.

ובביאור הלכה (ד"ה ואפילו לא עשה צרכיו) כתב: עיין במ"ב בסופו, וזה לשון הח"א בכלל ז' ס"ו נכון להמתין לברך על נט"י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל דאז יצא לכר"ע אבל כשבירך מקודם ואח"כ יפנה להראש צריך לחזור ולברך ואף דלא קי"ל הכי מ"מ נכון לזיהר בזה, שם במ"א ס"ק א': עכ"ל. (משמע שהיה לו גירסא אחרת במ"א ובאמת לפי מה שכתוב לפנינו אין לו שום ביאור באחרונים) וכ"כ הגאון ר' חיים צאנזער בהגהותיו, ומשמע מן הח"א דמי שהוא קם זמן הרבה קודם התפלה אפילו אם הטיל מי רגליו דזה כבר נקרא בשם עשיית צרכים מ"מ כיון דמסתמא כשיגיע בבוקר מיד תפלה ילך לבית הכסא לנקות עצמו ימתין עתה מברכת על נט"י עד הבוקר כשינקה עצמו קודם התפילה כדי לצאת דעת הראש"ש דס"ל דעיקרה ניתקן בשביל התפילה ולכאורה קשה על עצתו איך יצא עתה בברכתו אליבא דהרשב"א הלא במה שנטל ידיו תיכף כשקם יצא ידי חובת נטילה ואין יאמר עתה על הנטילה השניה וציונו על נט"י דהברכה זו קאי על נטילה ראשונה הלא יש הפסק גדול ולכתחילה יש לזיהר בזה מאוד כמבואר בהרבה אחרונים בסימן זה עיי"ש אמנם באמת אפשר ליישב דהרי כתב הב"י בסימן ו' דלטעם הרשב"א דמשום בריה חדשה נוכל לאחרה ולסדרה גם שאר הברכות אף דהוא הפסק גדול א"כ יהיה צריך לברך אח"ז תיכף גם שאר ברכות השחר, ומסתמית לאן השערי תשובה בסימן ו' ס"ק ד' משמע שאין סובר כהח"א אלא תיכף אחרי עשיית הצרכים מברך על נט"י ואשר יצר וכן בדה"ח לא נזכר שום חילוק בענין זה ואפשר שהטעם הוא מפני קושייתנו הנ"ל וכן מוכח בשע"ת סק"ד שזו היא שיטתו, אח"כ מצאתי בספר מעשה רב כהח"א שכתב שיש לסמוך ברכת על נט"י לתפלה ולא יאמר אותו תיכף כשקם כשאין דעתו להתפלל מיד ובלבד שלא ישכח עכ"ל ואף דיש לדחות דהוא קאי שם לשיטתו דפסק שם כהראש"ש דצריך לברך לכל תפלה משא"כ לידון מ"מ יותר טוב לעשות כהח"א דזה אליבא דהראש"ש בודאי יוצא ואפשר שם להרשב"א לפי מה שכתב הב"י וכן"ל משא"כ אם לא יעשה כוותיה להראש"ש בודאי אינו יוצא וכדמכוח בתשובת הראש"ש שהובא בב"י וגם מהרמב"ם משמע שסובר הראש"ש דהעיקר ניתקן

נט"י בשביל התפלה ולא בשביל בריה חדשה.

ובמ"ב (סי' ו' ס"ק ט') כתב: ועיין לעיל בסימן ד' במשנה ברורה שכתבנו שם בשם הח"א שלכתחילה יותר טוב להמתין מלברך על נט"י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל דאז יוצא לכר"ע ועיין שם בביאור הלכה שכתבנו דטוב שאז יסדר אחר ברכת על נט"י ואשר יצר גם שאר ברכות השחר ובאופן זה מיירי הח"א שכתב דיוצא לכר"ע, ועיין שם בביאור הלכה שבמעשה רב כתב ג"כ כהח"א ומ"מ העושה כהשע"ת יש לו ג"כ על מה לסמוך.

[ובס' שיח הלכה סי' ד' אות י"ח כתב: ויש לדעת דגם לנהוג כהכרעת הבה"ל כאן דיותר טוב לעשות כהח"א היינו רק בעושה צרכיו או מטיל מים ומשפשף לפני התפלה, הא לאו הכי אי אפשר לברך גם אליבא דהראש"ש שכתב להדיא בשו"ת הראש"ש סימן ד' אות א': "וגם תקנוה בבקר כשקם ממטתו וידידו מטונפות משמשות במקום הטונפות ויש לו להתפלל ותקנו ברכה כיוצ"ב אם עשה צרכיו וקנה או לקטנים ושפשף ורוצה להתפלל יטול ידיו ויברך על נט"י". ולפ"ז אם יודע שלא יצטרך לצרכיו שנית לפני התפלה (וכגון שיושב ולומד בטלית ותפילין כחצי שעה לפני התפלה) ואפילו אם כן יצטרך זה רק להטלת מים באופן שלא ישפשף, שזבה לא חל חיוב להראש"ש וכתבא, בכה"ג לכאורה יברך על נט"י מיד לאחר שנטל ידיו בפעם הראשונה לאחר שעשה צרכיו, וזה יהני גם להראש"ש וכ"ש להרשב"א דשפיר דמי. ונראה דזה מוכח בתשובת הראש"ש גופא המובא בב"י וז"ל הראש"ש (בתשובה הנ"ל) "המשכים ללמוד יברך על נט"י ואשר יצר ואלקי נשמה וכל סדר הברכות עד ברכות התורה, וברכות התורה בכלל, וילמוד, ופרשת התמיד לא יקרא עד שיאור היום וכו', עכ"ל. הרי להדיא בראש"ש שמברך על נט"י לפני הלימוד שלפני התפילה, ולכאורה סותר לדבריו קודם דיש לברך סמוך לתפלה ולכאורה מוכח כנ"ל דרק כשעושה צרכיו לפני התפילה אז חל חיוב שנית להראש"ש ולכן יש לדחות ברכת על נט"י עד סמוך לתפלה אבל כשיודע שלא יצטרך לעשות שנית צרכיו לפני התפילה, ולומר זמן מה לפני התפילה יברך על נט"י לפני הלימוד, כיון שלא יחול חיוב נוסף לפני התפלה.

ובערוך השלחן (סי' ד' סעי' ה') כתב: וראיתי לגדולים שתפסו דלדעת הראש"ש בהכרח להסמיק ברכה זו (על נט"י) לתפלה דוקא כיון שנתקנה משום תפלה ולענ"ד מוכח מהראש"ש עצמו שאינו כן שהרי כתב בתשרי כלל ד' והביאו הטור לקמן ס"ס מ"ז וז"ל המשכים ללמוד קודם עלות השחר יברך על נט"י ואשר יצר וכו' עכ"ל והרי עדיין אינו זמן תפלה והוא יושב ללמוד ועכ"ז מברך על נט"י אלא ודאי דתקנת הברכה היתה משום תפלה אך תקנוה שיברכה מיד בקומו ממטתו וכן מוכח מהרמב"ם ומהגמרא שתקנוה בין ברכות השחר וכן עיקר לדינא (ועיין חיי אדם ובמעשה רב ולענ"ד נראה כמ"ש)].

ובהליכות שלמה (ח"א פרק ב' סעי' כ"ג) כתבו בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דהנוטל ידיו לאחר עשיית צרכים בבוקר, ויודע שיצטרך לנקביו שנית קודם התפלה, ימתין מלברך על נטילת ידים עד הנטילה השניה כדי לצאת דעת הראש"ש שהברכה נתקנה משום נקיות לק"ש ותפלה. וכן שמעתי מהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א דאם יודע שיצטרך לנקביו ימתין לברך על נטילת ידים עד סמוך לתפילת שחרית כדעת החי"אדם. וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שהוא נוהג לברך בבוקר בבית ברכת אשר יצר ושאר ברכות השחר וקרבנות ולפני פסוקי דזמרה יוצא לבית הכסא כדי להטיל מים ולשפשף ואז מברך על נט"י כדעת הח"א. ובשו"ת אז נדברו (ח"ד סי' כ"ו) כתב: לענין ברכת נט"י שחרית אינו תלוי בהפסק זמן אלא הכל לפי טבעו של האדם אם הוא מרגיש שיתכן שעד התפלה יצטרך עוד פעם לעשות צרכיו לא יברך על נט"י רק סמוך לתפלה אבל אם יודע שלא יצטרך לעשות צרכיו אפי' קם זמן הרבה לפני התפלה צריך לברך על נט"י תיכף.

ובתשובות ונהגות (ח"ג סי' א') כתב: נחלקו הראש"ש והרשב"א בטעם התקנה דנטילת ידים כל בוקר, לדעת הראש"ש היא מפני התפלה, ולהרשב"א הואיל ונעשה בבוקר ככריה חדשה צריך להתקדש בנטילה (וכעין המקדש היו בכויר לעבודה), ודעת הקדוש האריז"ל דמיד כשקם אפילו בחצות הלילה נוטל ידיו ומברך על נט"י יחד עם שאר ברכות השחר, ובהכ"ל (סימן ד') דן בזה ומסיק כחיי אדם דיש לברך סמוך לתפילה, שלהראש"ש אם בירך קודם לא יצא, כשעושה עוד פעם צרכיו קודם התפלה, והואיל גם לדעת הרשב"א מבואר בב"י שגם אם בירך אח"כ עם שאר הברכות מהני, לכן ראוי ליטול ולברך ברכת על נט"י סמוך למשך לתפלה, לאחר שיצא לצרכיו ומוכן להתפלל. וכן באור חדש (שהובא בספר הלכות הגר"א ומנהגיו) דעתו לברך על נטילת ידים אחרי הנחת תפילין, שאם בירך קודם עלול בשעת ההנחה לנגוע במקום מכוסה ואז חוזר ומתחייב בברכה, ומדייק כן גם מלשון הגמרא בברכות (ס' ע"ב) שאחרי הברכות של תפילין מברך על נטילת ידים, ונראה שאם לומד סמוך לנטילה ואומר אז כל הברכות, ראוי בזה ליטול ידים ולברך קודם הברכות והלימוד, וכן מפורש בראש"ש בתשובה (כלל רביעי) כשמשיכים ללמוד קודם על נטילת ידים עם כל סדר הברכות וברכת התורה ולומד ופרשת תצמיח לא יקרא עד שיאור היום, וכו' ע"ש. הרי מבואר שגם לדידה מועיל הנטילה קודם שיאור היום עוד לפני שנוטל ע"ש, ומה לנו להתחסד לצאת כשיטתו שהרי הראש"ש גופא מסכים ליטול קודם שאמר הברכות אף שאינו מתפלל עוד אלא כשיאור היום, וטעמא י"ל שמדינא באמירת הברכות יצא כבר ידי"ח תפלה מה"ת ושייך על זה נטילה, ולהרשב"א עכ"פ חייבין לסמוך הברכה לנטילה ככל האפשר, וכלשון הגר"ז (סי' ו' סעי' ה') דכל מה דאפשר לקרב הברכה שתהא סמוכה להנטילה צריך לקרב אח"כ ע"ש. ולא לאחר ולהניח עד התפלה אף שזה לפעמים זמן רב. וכמבואר בב"י וכמ"ש וא"כ לכתחילה למה לן לאחרה כ"כ להרשב"א. וראוי לברך ונטל לפני לימודו, לא לחכות עד התפלה, ומברך אז גם ברכות השחר ונטול בברכה קודם כמ"ש. ובעה"ש (סי' ד' סעי' ה') מסכים גם כן לברך כשהשכים ומועיל גם לראש"ש, וכ"ש שכך הורה ונהג רבינו קדוש ה' האריז"ל, רק האריז"ל אמר מיד ברכות ושפיר נטל ידיו דהוה גם לתפלה וכמ"ש, ויש לכונן בנטילה גם לתפילת הברכות היינו דברכות השחר היא ג"כ עבודה, והברכה חל עלה, שמפסיק לקיים בזה מצות עשה דתפלה שהיא עבודה, וממילא כשם שברכתו עולה גם לתפלת מנחה וערבית מאחר שכבר בירך על תפלה, ה"ה דעולה לו לשחרית כיון שבירך מעיקרא על תפלה כמצותה. העולה למעשה. אדם שמשיכים ללמוד לפני התפלה, יטול ידיו ומברך על נטילת ידים ומייד להדיא למצות תפלה שבאמירת הברכות ולתפלה שאח"כ, ואחר הנטילה יברך ברכות השחר וברכות התורה ולומד, אבל אם קם ועושה צרכיו והולך מיד לבית הכנסת אין לו לברך מיד אלא

המשך בעמ' ה'

הוראת הלכה

טעם שאין מנחה ק"ק ספרדים לומר פרשיות העולה ומנחה ושלמים וכו' והיה רצון שלאחריהם

שאלה: בשו"ע סי' א' סעי' ז': כשיסיים פרשת העולה יאמר יר"מ שיהיה זה חשוב ומקובל כאילו הקרבתי עולה, וכן יאמר אחר פרשת המנחה והשלמים, ויל"ע מפני מה אנו ק"ק ספרדים לא נוהגו לומר יה"ר זה המובא כבר בראשונים והאריכו בו הפוסקים בפרטי הדין.

תשובה: בערוך השלחן כתב שמנהג בני אשכנז לומר פרשת עקידה, פ' הכיור ותרוה"ד, ופרשת התמיד והקטורת, אבל אין אומרים לא פ' המן ולא עשרת הדברות ולא פ' עולה ומנחה ושלמים וחסתא ואשם, אלא שאומרים פ' איזהו מקומן. ואי"ז נגד דברי השו"ע, משום שבסעי' ט' כתב יש נוהגין לומר פרשת הכיור, וכוונתו שיש נוהגים שלא לאמר פרשיות עולה ומנחה כמ"ש בסעי' ה', ובסעי' כ"ח כתב דאומרים יהיה רצון במשניות דאיזהו מקומן על עולה ותודה ושלמים, ומהרש"ל כתב שגם על חטאת ואשם יכול לומר בדרך תנאי אם נתחייבתי יהיה כאילו הקרבתי, וכ"ה בסידורי האשכנזים, ובאשל אברהם (בוטשאטש) כתב דמסברא נראה ששייך גם באמירת לשון משנה בחינת עוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה. ומדבריהם נראה דיוצאים ידי חובת פ' עולה ומנחה וחסתא וכו' בקריאת פרק איזהו מקומן.

אמנם הספרדים אינם אומרים יהיה רצון, ואפשר טעמם כמ"ש הא"א (הנ"ל) בתחילת דבריו "שאין מפורש בדברי האחרונים שיהיה האמירת פרק לשון משנה כאמירת פרשה בתורה". ומה שנהגו לומר משנת איזהו מקומן ולא פרשת עולה וחסתא ושלמים, אפשר משום שזה מאריך התפלה, ועמך ישראל טרודין על התורה והעבודה, על המחיה ועל הכלכלה. ומלשון מרן שכתב "טוב" לומר משמע שאינו אלא הנהגה טובה ואינו חיוב. וכן בנוסח התפלה עפי"ה האר"י ז"ל (סידור דשנת רפ"ד) אין מוזכר לומר פרשיות הקרבנות ולא היה רצון שאחריהם. ועיין עוד בשער הכוונות שכתב הרח"י שמנהגו היה לומר בכל בוקר ביחיד פ' המן ועשרת הדברות ומנעו רבו האר"י ז"ל מלומר פרשיות אלו "ושאר פרשיות", ונראה שכוונתו לפרשיות אלו. ומה שאומרים פרק איזהו מקומן, אינו אלא לומר בכל יום משנה כמ"ש מרן בס"י נ, ולא שיהיה במקום אמירת פרשיות הקרבנות. או אפשר דכיון שיש קרבנות שיש מהאחרונים שכתבו שאי אפשר לומר עליהם יהיה רצון כגון חטאת ואשם כיון שלא באים בנדבה, ואף בדרך תנאי דעת המ"א שאי אפשר לומר משום דקי"ל דחסתא בעי ידיעה בתחלה, ע"כ כדי שלא יבואו לטעות ולומר היה רצון גם עליהם לכן נהגו שלא לאמר יהי רצון בכולם.

באם המחליף חולצה וכדו' צריך לעשותו תחת הכיסוי, ואם יש מעלה שיעשה כן בבית המרחץ

שאלה: סי' ב' בשו"ע: לא ילבש חלוקו מיושב אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב ונמצא כשיקום שהוא מכוסה, ובמ"ב שם ס"ק א' כ' וכן צריך להיזהר תמיד מחמת טעם זה שלא במקום הכרח מלגלות מבשרו ואפילו מעט כל מה שדרכו להיות מכוסה בבגדים לעולם, עיי"ש עוד לענין האנפלאות. ויל"ע בזמנינו כשמחליף החולצה וכדו' דלכאו' צריך שיהיה מתחת הכיסוי, ועוד יל"ע אם יש מעלה שיעשה כן בבית המרחץ כיון דהוי מקום המיוחד ללבוש ולפשט שם או דאין נפק"מ בזה.

תשובה: בשו"ע הרב כתב דאף במחליף החולצה באמצע היום צריך שיהיה מתחת הכיסוי. וגם יש מעלה שיעשה כן בבית המרחץ, דגם שם צריך לנהוג בצניעות, והראיה מצניעות בית הכסא. ומה שיש שלא עושין כן יש ללמד עליהם זכות שכל ענין הצניעות תלוי לפי המקום והזמן והמנהג כמו שכתבו הפוסקים באנפלאות.

באם יש חילוק בין נהר לבית המרחץ לגבי כיסוי הערוה

שאלה: במ"ב סי' ב' ס"ק א' כ' בשם המג"א דכשרוחץ בנהר יזהר לפשוט וללבוש סמוך לנהר כל מה שאפשר, ואפילו ערותו א"צ לכסות בירידתו לנהר, ולא עוד אלא שהמכסה נראה כאילו בוש בדבר וכאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו, אך בעלייתו מן הנהר שפניו כלפי העם ישחה או ישים ידו כנגד ערותו לכסותה, ויל"ע האם דבריו אמורים דוקא בנהר דהוא מקום הילוך רבים ולא מיוחד דוקא למרחץ ומשא"כ בבית המרחץ אפשר דאפילו שפניו כלפי העם א"צ לכסות ערותו או כדילמא לא שגא ולצד זה אפילו בירידתו למרחץ אם פניו כלפי העם יצטרך לכסות.

תשובה: מסברא נראה שאין הבדל בין נהר לבית המרחץ דזיל בתר טעמא, אך העולם אין נוהגין כן, ואפשר שהוא מטעם שהמרחץ עשוי לכך א"צ לכסות ערותו.

בדין נגיעת הקטנים באוכלין קודם נט"י שחרית, ולענין דיעבד בכה"ג

שאלה: לענין נגיעה באוכלין כגון נט"י שחרית מצינו שהקפידו טובא ואף יש פוסקים שאוסרים בדיעבד (ובמ"ב סי' ד' סקי"ד הקיל לענין דיעבד אף מן השכר). ויל"ע בנגיעת ילדים קטנים אם הוי כדין הגדולים, וכן לענין בדיעבד בכה"ג.

תשובה: בכף החיים ס"ק כ"ב הביא כמה אחרונים שכתבו שגם בקטנים צריך להחמיר בנטילת ידים דחמירה סכנתא מאיסורא, וכן נראה מהבא"ח (פ' תולדות אות י'), אלא שבשו"ע הרב (סי' ד' אות ב') כתב שנהגו להקל בנגיעת הקטנים שלא הגיעו לחינוך, והנהרג משא"כ בבית המרחץ קדוש ייאמר לו. וכעיי"ז כתב בסידור יעב"ץ, וכן כתב במשמרת שלום, ובציץ אליעזר (ח"ז סי' ב' סעי"ק י').

ולענין דיעבד, משמע משו"ע הרב (הנ"ל) ומשאר אחרונים דיש להקל שהאוכלין לא נאסרין, דרק כשענשו גדולין הוא חיוב גמור מדינא.

באם צריך כלי תחתון בנט"י שחרית, ובדין נטילה לתוך כיור

שאלה: בשו"ע סי' ד' סעי' ח' כ': נט"י שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי, ובב"י הביא מהזהר דמשמע מדבריו דצריך ב' כלים דאחד ברוך ואחד ארוך עי"ש, וכ"ה במ"ב ס"ק י"ט מארצה"ח בשם הזהר. ויל"ע אם יש קפיידא ליטול מהכלי לתוך הכיור (אם הוא תוך ד"א) כיון דהוא מחובר לקרקע ואולי לא חשיב כלי לענין זה דמשמע דיש קפיידא בשתי כלים, וירוונו המורים ושכמ"ה.

תשובה: בכה"ח (ס"ק כ"ט) כתב שעיקר הקפיידא לשופכן במקום שיעברו עליהם בנ"א ולא צריך כלי, אך לכתחילה ראוי לקיים את דברי הזהר כהוויתן וליטול לתוך כלי. ובספר עצי היער ובאור לציון (ח"ב עמוד כ"א בביאורים) כתבו שאי"צ כלי. וכן משמע בעוד יוסף חי (פ' תולדות אות א') שכתב שלא יהיה הכלי נקוב שלא יצאו ממנו מי הנטילה, ולא כתב משום דלא הוי כלי. ובענין זה מצאנו שהאריך והרחיב מרן ראש הישיבה הגר"י הלל שליט"א

שאלות שונות בהלכות השכמת הבוקר ונטילת ידים

בשו"ת וישב הים (ח"א סימן ב' עמוד כ"א בהערה) וז"ל, בענין דין כלי התחתון בנטילת ידים שחרית אם הוא לעיכובא לדעת הזהר"ק והמקובלים או לא, עיין בספר שו"ת "יין הטוב" להגר"י נסים ז"ל (סימן ב') שנשאל שם הרב המחבר ז"ל מתלמיד חכם אחד (ולא פורש שמו), בדין כלי התחתון לענין נטילת ידים שחרית, וסבירא ליה להרב השואל שם דאכן כלי התחתון הוא תנאי לעיכובא במעשה הנטילה, ואם לא נטל ידיו לתוך כלי, לא עלתה לו הנטילה. ועל זה השיב הרה"ג מהר"י נסים ז"ל שם לדחות סברא זו בשתי ידים, וכתב משם הפוסקים והמקובלים שאין ענין בנטילה לתוך כלי אלא משום סכנת רוח רעה לעוברים על גבי מי המרים המארים, עיי"ב דברים בטעמם ונימוקם.

ושם (בסימן ג') חזר הרב השואל לקיים ולחזק דבריו דמעיקרא שאכן כלי התחתון הוא מתנאי הנטילה ולעיכובא. ושוב (בסימן ד') חזר הרב מהר"ן ז"ל לדחות סברתו הנ"ל ולחזק דבריו הראשונים. ושם (בסימן ה') הדפיס תשובה מאת הרה"ג כהר"י דוד שפירא ז"ל שהסכים בפשיטות לדעת הרב מהר"ן ז"ל, והביא ראיה לדבר ממה שלא הזכיר רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות ענין כלי התחתון בכלל האזהרות והדינים של סדר הנטילה, וכן מסידור מרן הרש"ש ז"ל שלא הזכיר שום כוונה בכלי התחתון, רק בכלי העליון לחוד, והסיק דמזה מוכח כמ"ש מהר"ן ז"ל שאין שום ענין לכלי התחתון אלא כדי שלא יעברו בני אדם על מיא דמסאבותא וינזקו. ועיי"ש עוד (בסימן ו') שהשיב באורך הרב המחבר מהר"ן ז"ל על דבריו, וגם צידד שם בראש התשובה על דבר השמטה בכתבי האר"י ז"ל מענין כלי התחתון. ובסיום שם (סימן ז') הדפיס הרב המחבר ז"ל תשובת הרה"ג כמהר"ר עזרא ראובן דגור ז"ל שהסכים לפסק הרב מהר"ן דכלי התחתון אינו לעיכובא. עיי"ש הכל באריכות, דברים בטעמם ונימוקם.

ונהג בעת ובעונה ההיא פנה הרה"ג כמהר"ן ז"ל בשאלה זו לראש וזקן המקובלים בעיר עוז לנו ירושלם תובב"א הוא כמהור"ר הרב חיים שאול דוויק הכהן ז"ל, בעל המחבר ספר איפה שלמה על אוצרות חיים, לבקש חוות דעתו והסכמתו לכל הנדבר. וזכה לקבל תשובתו הרמתה בזה, ולא נדפסה בספרו. ואכן המעיין היטיב בדבריו לקצרים והקולעים הנאמרים בטוב טעם ודעת, ימצא מנוח ומרגוע לא רק לגבי עצם השאלה, אלא גם כן קביעתו לגבי כמה כללים נחוצים, וזה נוסח התשובה: בענין מה שנשאל מעלת כבוד תורתו בדין כלי התחתון שנזכר בזהור הקדוש (פרשת וישב דף קפ"ד) גבי נטילת ידים של שחרית אם מעכב בדיעבד, ומעלת כבוד תורתו האריך בתשובותיו להוכיח דאינו מעכב, ושאל ממני לחוות דעתי גם אני יפה הורה ויפה דן

דכ"ז זה אינו מעכב גם לפי סודן של דברים. ולהיות כי כוחותיו חלושים וכו' כידוע, הנני מוכרח להשיב לכבוד תורתו בקיצור נמרץ, שדבר ה' בפיחו אמת, והוראתו בקדושה שאין כלי זה התחתון מעכב לנטילה, וכמו שכתב מעלת כבוד תורתו שטעמו הוא מן הנגלות בזהור הקדוש להרחיק את האדם מן הסכנה. ומה שלא הזכירו רבינו האר"י ז"ל, הוא לפי שאין בו כוונה, וכנודע שאין דרך רבינו מהרח"ו ז"ל לכתוב רק דברים שיש בהם כוונה, וששמעם מפי רבו רבינו האר"י ז"ל. אמנם מאליו מובן שאין זה כלל בכל מקום, שכל דבר שלא הזכירו רבינו מהרח"ו ז"ל אינו לעיכובא, כי אפשר שהוא לעיכובא, וכן שבו כוונה, ומה שלא ראינו שהזכירו מהרח"ו ז"ל אינו ראיה, שלא הספיק לכתוב הכל, ואפילו מה שכתב אין הכל בידינו, כי לא כל כתבי הקודש של רבינו האר"י ז"ל ורבינו מהרח"ו ז"ל נגלו לנו כידוע, אלא הכל לפי הענין, וכו' עכ"ל.

יוצא לנו בסיכום מדברי קדשו שעל דרך הסוד אין הנטילה לתוך כלי תחתון מעכב בנטילה. עוד נתבאר כי מה שהביא הרה"ג כהר"י דוד שפירא ז"ל ראיה לזה ממה שלא נזכר בכתבי האר"י ז"ל, אינו ראיה גמורה, כי אין דרך הרח"ו לכתוב בספריו אלא הנהגות על דרך הסוד שיש להם כוונות שקיבל מפי רבו, וישנם דברים מסוג זה שנזכרו בספר הזהר אבל לא בכתבי האר"י ז"ל, שהם לעיכובא, אבל כיון שלא קיבל הרח"ו ז"ל כוונותיהם לא כתבם בספרו. ועוד דיש גם דברים שיתכן שיש בהם כוונות וממילא הם בודאי לעיכובא, ומה שלא מצאנו שנזכרו בכתבי מרן האר"י ז"ל, אפשר שלא הספיק הרח"ו ז"ל לכותבם, או אפשר שכתבם ולא הגיעו לידינו, וממילא טענת לא ראינו בכתבי האר"י ז"ל אינו ראיה, והכל לפי הענין, ואין כאן כלל, זהו תורף התשובה, והיעבת"א. ובפסקי תשובות מביא בשם החזו"א שהיה נוטל לתוך הכיור.

באם צריך לסמוך ברכת ענט"י סמוך לנטילה,

ובדעת הח"א והגר"א שיש לסומכו כמה שאפשר לתפלה

שאלה: בביאוה"ל בס"י ד' כ' במי שקם מוקדם משינתו ויש עוד זמן עד שיתפלל דכתב הח"א דימתין בברכת ענט"י עד שירצה להתפלל דאז יבדוק נקביו ויטול ידיו ויברך, וה"ט דלדעת הרא"ש דהנטילה היא בשביל התפלה אם יברך קודם ואח"כ יעשה צרכיו נתחייב שוב בברכה (דלכאו' הוי גם ברכה לבטלה הברכה הראשונה שבירך) וכי דכדי לצאת לדעת הרשב"א יראה להסמיך לזה ברכות השחר דבכה"ג מותר לאחר הברכה גם להרשב"א, ויל"ע לדידן דס"ל דהברכה היא גם על רו"ר כמש"כ במאמ"ר ועוד פוסקים דלכן במי שהיה ניעור כל הלילה לא יברך אף אם ירצה לעשות צרכיו ולשפשף זי"ל דהברכה קאי גם על רו"ר והרי איכא ספק בניעור אם יש רו"ר וא"כ בגוונא דידן שנטל ידיו מיד שקם משינתו וכבר אין רו"ר איך יברך לאחר זמן רב כשנוטל לפני התפלה, ולברך מיד הרי צריך לחוש לכאו' לדעת הרא"ש, וירוונו המורים לצדקה ושכמ"ה.

תשובה: למנהג בני ספרד שמברכין מיד לאחר הנטילה קודם הניגוב כמו שהכריע הב"י בסימן ו', וכמ"ש כף החיים סימן ד' (ס"ק ח') בשם המקובלים, וכמ"ש המשנ"ב שכן הוא הסכמת האחרונים, אין מקום לנהוג ככה"א, חדא מטעם הב"י דבעינן שהברכה תהא עובר לעשייתך. או מטעם המקובלים שאין הברכה רק על רוח רעה, וכמ"ש בבא"ח (פר' תולדות אות י"ג) דהעיקר הוא בסילוק רור", ולכן כתב שאם בירך ברכות השחר אחרי חצות ושוב ישן אין שורה על ידי רוח רע"ו משום שכבר משך את המוחין ואין מברך על נטילת ידיו אחר שקם משינתו. ובספר מקור חיים למהר"ח הכהן תלמיד הרח"ו הוסיף שברכת הנטילה הוא גמר הענין. וכמעט אפשר שלא תלך רו"ר השורה על הידים אם אינו מברך תכף, לפי שהעיקר להזכיר על הנטילה שם שמים דבחיכי רוח הולך ולא ישוב, ולכן צריך לברך תיכף. וגם מהטעם שכתב השואל דלמאמ"ר הברכה קאי גם על רו"ר והיכא דליכא משום רו"ר אינו יכול לברך, א"כ בודאי דעדיף לברך על הנטילה שעושה בקומו משינתו ולהפסיד את הברכה לדעת הרא"ש כשאח"כ יעשה צרכיו להפסיד הברכה לגמרי. ומה שכתב השואל בשאלתו דלהרא"ש הברכה שבירך כשקם מוקדם משינתו לכאו' הוי ברכה לבטלה, זה אינו כמבואר בתשובת הרא"ש שהובא בב"י סימן ד' סעי' י"ב שהמשכים ללמוד יברך על נטילת ידים, אלא שלפי הרא"ש אם אח"כ יעשה צרכיו יתחייב שוב לברך.

חכמי ורבני בית ההוראה

שעי"י ישיבת "חברת אהבת שלום"

ובדעת הח"א והגר"א המובאים בביאור"ל, שכתבו במי שקם משינתו ואינו מתפלל תיכף דימתין בברכת על נטילת ידים עד שירצה להתפלל ואז יבדוק נקביו ויטול ידיו ויברך, צריך לומר שנקטו לעיקר שאפשר להמתין לברך ענט"י עד בואו לביהכ"נ, וכמו שיישב הב"י שיטה זו שיוצאים בה גם דעת הרשב"א. ולדברי המקובלים לא חששו, וחולקים המה על המאמ"ר שאין הברכה על רו"ר, וכשיטת העו"ת שהוכיח כן מסימן ד' סעי' כ"ב שכתב מרן דאם אין לו מים יקנח ידיו בכל מידי דמנקי ויברך על נקיות ידים ויועיל לתפלה אבל לא להעביר רו"ר שעליהם, הרי שמברך אף שאינו מעביר את הרו"ר, ולא משמע להו דחית המאמ"ר דגם בכל מידי דמנקי מהני קצת להעביר רו"ר ולא לגמרי, דהם דברים דחוקים, וכמו שפקפקו ע"ז כמה אחרונים.

ועיין בערוה"ש (סימן ד' ס"ק ה') שתמה על שיטת הח"א והגר"א שתפסו דלדעת הרא"ש בהכרח להסמיך ברכת ענט"י לתפלה משום שנתקנה משום תפלה, דמתשובת הרא"ש הנ"ל דהמשכים ללמוד יברך ענט"י מוכח שאי"צ להסמיך לתפלה. ובאמת צ"ל שגם לשיטתם מברך מיד בקומו אף שאינו מתפלל מיד, ואם יצטרך אח"כ לנקביו יברך שוב ענט"י, אלא שלדידן אינו יכול לברך שוב משום שאנו חוששים גם לטעם הרשב"א, וכדי שלא יפסיד הברכה מותר לאחר הברכה עד סמוך לתפלה, ולא כהבנת הערוה"ש בדעתם. ודע דלהסוברים דהיכא דאיכא ספק ספיקא אפשר לברך, וגם הגרעק"א בהגהותיו לשו"ע הכא ס"ל כן, דכתב במי שניעור כל הלילה וטינף ידיו דיכול לברך ענט"י, דספק כהרא"ש וספק אם בטעם הרשב"א אמרינן לא פלוג, בנידון הח"א והגר"א יוכל לברך פעם שנית, ספק כהרא"ש, וספק כרמב"ם דגם על סתם ידים תיקנו ברכה לתפלה. אלא שהגאון רבי נפתלי נוסבויס שליט"א (מדור ביני עמודי גליון זה) תמה על המשנ"ב דכאן העתיק דברי הרעק"א הנ"ל ובסי' רט"ו סק"כ פסק שאין מברכין בספק ספיקא. ולהלכה קי"ל שאין מברכין אפי' כשיש ספיקות הרבה כמ"ש השד"ח בקונטרס אור לי ושאר אחרונים.

באם צריך נטילה ג' פעמים לסירוגין ובכלי בכל הדברים שהוזכרו בשו"ע סי' ד' סעי' י"ח, ואם צריך נטילה בנגיעה בגופו כשאין חשש זיעה

שאלה: בשו"ע סי' ד' סעי' י"ח: אלו דברים צריכים נטילה במים הקם מהמטה וכו' והחולץ מנעליו והנוגע ברגליו והחופף ראשו וכו' והנוגע בכינה והנוגע בגופו בידו, מבואר דכל דברים הללו צריכים נטילה במים ומשמע דלא סגי בנקיין בעלמא, ולכאו' חלק מן הדברים אינם משום רו"ר וצריך להיות סגי בנקיין בעלמא [וכמש"כ במ"ב ס"ק ל"ח עי"ש, ועיין מ"ב ס"ק מ"א דחולץ מנעליו ונוגע ברגליו וחופף ראשו אינו משום רו"ר רק משום נקיות און לא כתב דסגי בנקיין בעלמא ועיין ס"ק מ"ה מש"כ שם] ומסתמית לשון מרן משמע דכולם צריכים נטילה, ועוד יל"ע בענין מה שצריך להיזהר מלנוגע בגופו משום מלמולי זיעה וכמש"כ בב"י בשם תשו' הרשב"א, ויל"ע בגוונא שיצא מבית המרחץ וכדו' שגופו ללא כל חשש זיעה האם גם בזה יש להיזהר לרחוץ ידיו, עוד יל"ע בדברים הללו כגון זיעה וכדו' האם סגי לנקות מקום הנגיעה בלבד כיון דהוי לכאו' משום נקיין (וכמש"כ במ"ב ס"ק ל"ח לענין טיט ופש).

תשובה: גדולי האחרונים, הלבוש, והפמ"ג, תהל"ד בשם מהרש"ל, דרך החיים ועוד כתבו שכל הדברים שמנה מרן בסעי' י"ח צריכים נטילה גם מפני רו"ר, ולדבריהם צריך להקפיד בנטילה במים ולא סגי בנקיין בעלמא. וצריך הנטילה בכל שטח היד, ובכל מקום שהטעם משום רו"ר צריך נטילה במים דוקא ואין די בסילוק הזוהמא אלא צריך ליטול כל היד, כמ"ש כף החיים (ס"ק פ"ו), ועיין שם שבספר לב חיים החמיר ליטול שתי ידיו אפי' לא נגע רק ביד אחת, אבל מעיקר הדין סגי שנוטל אותו היד שנגע. אבל המשנ"ב ס"ק מ"א הכריע שכשידינו מטונפות מזוהמא של זיעה וחולץ מנעליו, נוגע ברגליו, חופף ראשו, נוגע בכינה, נוגע במקומות מכוסים שבגופו אין בהם משום רו"ר והנטילה אינה אלא משום נקיות גרידא, ואי"צ לרחוץ אלא מקום הנגיעה בלבד, ורק לתפלה לכתחילה צריך לנקות במים אם מזומנים לפניו. ועיין בכה"ח (ס"ק ס"א) שיטול גם שלש פעמים כדין לכתחילה דרו"ר. כל זה מבואר בפסקי תשובות (סימן ד' סעי' י"ח, ובהערות שם). ולדינא נראה דלכתחילה צריך ליטול כל היד במים שלש פעמים לסירוגין, אמנם מנהג העולם לרחוץ רק מה שנגע בזהמא, וכמו שהכריע המשנ"ב.

ולענין היוצא מבית המרחץ שגופו ללא כל חשש זיעה, בכה"ח ס"ק פ"ה, ובספר תורה לשמה סימן י"ג כתבו דאי"צ נטילת ידים. ובפסקי תשובות סימן ע"ד סעי' ב' (בהערה 51) הביא משיעורי שבט הלוי (הלכות נדה יו"ד סי' ר' סעי"ק י') דלכתח"י לא יגע בגופו הערום אף אחר הרחיצה.

באם היוצא מביהכ"ס צריך נטילה ג' פעמים לסירוגין ובכלי, וכן לענין יציאה מבית המרחץ

שאלה: בשו"ע סי' ד' סעי' י"ח: אלו דברים צריכים נטילה במים היוצא מבית הכסא, ויל"ע האם איכא דינא ליטול ידיו בכלי או דסגי ברחיצה בעלמא וכדמשמע סתימת הפוסקים וכן לענין יציאה מבית המרחץ יש להסתפק בזה, וירוונו המורים ושכמ"ה.

תשובה: ידוע דיש פלוגתא ביוצא מביהכ"ס ומבית המרחץ אם דינו כדין נט"י של שחרית שצריך שלש פעמים לסירוגין ובכלי, או דסגי בנטילה בלא כלי אפי' נגע אחת כל היד. והבא"ח (פרשת תולדות אות ט"ז) וכה"ח ובשו"ת מנחת יצחק הכריעו דכשיש מים וכלי מזומנים לפניו יש לחוש למחמירין, אבל מעיקר הדין כתב בעוד יוסף חי (פרשת ויצא אות ה') שאי"צ כלי. וכ"כ באור לציון (פ"א אות ט"ו).

בענין מסירת המודעה המודפסת בסידורים לענין הכוונה בהזכרת השם, ואם מועיל תנאי זה בפסוק ראשון דק"ש

שאלה: בענין הכוונה בהזכרת השם המוזכר בשו"ע סי' ה' יל"ע במה שנהגו רבים לומר בכל בוקר מסירת מודעה שמכין בכל שם כוונת קריאתו האם יש בזה תועלת וסמך להסתמך עליו לצאת ידי חובת הלכה חמורה זו.

תשובה: בהליכות שלמה להגרש"ז אויערבאך זצ"ל (תפלה פ"א, ג') הערה מקורו מסידור תפלה לדוד לבעל אשל אברהם מבוטשאטש, ובספר פסקי תשובות הביא שכ"כ עוד מן האחרונים דכשם שמצינו לענין כתיבת סת"ם שמועיל תנאי לכתביבה לשם קדושה בתחילת הכתיבה, הוא הדין לענין הכוונה בהזכרת השם. והוסיף שם בהליכות שלמה שראוי ונכון לעשות תנאי זה ובצירוף שיטת הגר"א שאי"צ כוונה בכל שם אלא שהוא אדון העולם. ותנאי זה אינו מועיל בפסוק ראשון דק"ש, והטעם נראה, שעיקרו ליחד שמו יתברך והוא עי" הכוונה שהיה והווה ויהיה.

גנזי הלכה

הגאון המקובל רבי יעקב קצין זצ"ל נולד בעה"ק ירושלים בשנת תר"ם לאביו הגאון החסיד רבי שאול קצין זצ"ל [תרכ"ד – תרע"ז]. בשנת תרע"ז בהיותו כבן י"ז שנים בלבד נפטרו עליו אביו ואמו בתוך חודשיים ימים. על תקופה זו כותב ברשימת קורות ימיו: "בשנים אלה סבלתי נורא כמעט חרפת רעב יחד עם תלאות ויגונות, לסבת היותי יתום מאב ואם, ומה גם כי תקופה זו היתה קשה לכל יושבי אה"ק וביחוד ליתומים העזובים, בכל זאת רגש חם היה בקרבי לעמוד על משמרתי להגות בתורה בלימוד גפ"ת ולקיים את התורה אף מעוני ולחץ". בשנת תרע"ט נשא לאשה את בתו של הגאון רבי שלום הדאיה זצ"ל בעל שו"ת דובר שלום (ירושלים תרפ"ד). וכשלוש שנים אחר נשואיו כבר הצטרף למעגל הלומדים בחכמת הקבלה בישיבת רבו המובהק הגאון המקובל רבי חיים שאול דוויר הכהן [השד"ה] זלה"ה, ראש ישיבת 'רחובות הנהר' ומראשי המקובלים בירושלים.

בשנת תרפ"ג כאשר הוקמה ונוסדה ישיבת פורת יוסף בירושלים, הצטרף אליה רבינו, שם הוסיף לשקוד על תלמודו בש"ס ופוסקים, ואף החל למסור שיעורים לתלמידים, תחת הנהגת רבו הגאון רבי רפאל שלמה לניאדו זלה"ה, ראש הישיבה. לאחר כמה שנים יסד רבינו את ישיבת 'גן הלבנון' בירושלים עה"ק, אליה הסתופפו תלמידי חכמים רבים ועסקו בתורה בנגלה ובנסתר.

כתבים רבים הותיר רבינו אחריו בנגלה ובנסתר, מהם נדפסו: אור הלבנה, כוונות ויחודים בחכמת הקבלה, כולל ג' חלקים (אור הלבנה, אור חדש, אור החיים), ירושלים תרפ"ה; תוכחת מגולה, 'עשרה פרקים תוכחת מגולה ומוסר מעיר', נדפס לראשונה ע"י רבי אליהו משה מערבי ז"ל בתוך ספרו סמא דחי, ירושלים תרפ"ד; קונטרס משמרת הקידושין, בדיו היתר אשה בספק קידושין, ירושלים תרפ"ה; יסוד האמונה, לייסד פינת מערכת עולם האלקות, ואמיתת דברי וספרי הקבלה והזוהר הקדוש, נכתב בירושלים בשנת תרפ"ו ונדפס לראשונה בנ"י תשמ"א; פרי עץ הגן, ב' חלקים, החלק הא' כולל תולדותיהן של רבני ירושלים ומוסריהם, דרושים ופיוטים, ופתרון חידותיו של הגאון בעל בן איש חי בספרו אמרי בינה. והחלק הב' קיצור כללי כוונות ראש השנה ע"פ סידור מרן הרש"ש זיע"א, ירושלים תרצ"א; קציני אר"ץ, שו"ת וחקרי הלכה בד' חלקי שו"ע, ובראשו מבוא מקיף לתולדותיו וקורות ימיו ובני משפחתו לדורותיהם, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשנ"ה.

לפנינו תשובה מימי חרפו בדיו נטילת ידים להישן אחר חצות או בבתי ידים, מתוך כרח ח"ב בתשובותיו הנמצא בשלבי עריכה ועתיד לראות אור בעזה"י ע"י מכון אהבת שלום.

[בדיו נטילת ידים להישן אחר חצות או בבתי ידים]

שאלה. נשאלתי במי שישן בבתי ידים הנקראים "גאנות" אם צריך נטילת ידים כהלכה בברכה כשיעור בבקר, או דילמא שאין שורה על ידיו רוח רעה ומכיון שלא נטפנו ידיו ולא נגעו במקומות המכוסים אין צריך לא נטילה ולא ברכה.

תשובה. מודע לבינה כמה טעמים נאמרו בחיוב נטילת ידים שחרית וברכתה, ראשון בקדש הוא הרא"ש ז"ל שכתב¹ לפי שהידים עסקניות הן ואי אפשר שלא נגעו במקום המטונף לכן תקנו רז"ל לברך על הנטילה. ואת השני הוא הרשב"א ז"ל שכתב בתשובה² לפי שבשחר אנו נעשין כבריה חדשה דכתבי³ חדשים לבקרים, לכך צריכין להודות לו ולברך בשמו וליטול ידינו מן הכלי להתקדש בקדושתו ולברך ענט"י. ואת השלישי הוא הר"ד אבודרהם שכתב⁴ נהגו לברך ענט"י בבקר מפני שרוח רעה שורה על הידים וכו', ועוד דומי' דכהן גדול שמקדש ידיו קודם העבודה וכו', ועוד הביא טעמו של הרא"ש הנז'. הנה לפנינו ארבעה מטיבי סמיכי למ"ש בש"ס (ברכות ס' ב') כי משי ידיה מברך אקב"ו ענט"י, וכולם הובאו ביתה יוסף⁵ למרן שר המשביר ע"ש.

והשתא ניחזי אנן הי טעמא מינייהו קבלו וקיימו רבני האחרונים, ואף גם לפי סודן של דברים בהגלות לעינינו אור הגנוז כתבי האר"י החי וגוריו ז"ל. הנה נודע מ"ש מורנו הרש"ש זיע"א בספר הקדוש נהר שלום (דף כ' ע"א) וז"ל, ויזהר מאד שלא יעבור עליו חצות והוא ישן, כי אם יעבור חצות והוא ישן אז טעים טעמא דמותא ומתדבק ומתקשר ברזא דמותא ושליט עליה סטרא דרוח מסאבא וכו', ואפילו ישן אחר חצות אחר שיאמר הברכות ותיקון חצות אין בכך כלום, ולא שליט עליה עוד רוח מסאבא, עכד"ק.

והרב מהר"א שרעבי זיע"א נכדו בסה"י דברי שלום (שאלה צ"ז) נשאל לבאר כונת הרש"ש דמשמע מדבריו דהישן אחר חצות כשיעור א"צ נטילה, ומזה נתפשט המנהג למי שניעור בתחלת הלילה וישן אחר חצות דאין מקפידין בנט"י, ואפילו אם נוטלין אין מברכים, ואין מקפידין על הליכת ד' אמות בלא נטילת ידים, ז"ת השאלה.

והרב הקדוש השיב ע"ז שכן הוא האמת וכן אנו נוהגים בקבלה איש מפי איש, והאריך הרחיב בסודן של דברים כיד ה' עליו, והעלה עפ"י הסוד דהישן אחר חצות אין שולט עליו רוח רעה כיון שסידר הברכות ועסק בתורה בעת חצות, וכיון שכן מי שהיה ניעור עד אחר חצות א"צ נט"י ומכ"כ ברכה. וכ"כ בסוף דבריו וז"ל, באופן דקם דינא דמי שישן אחר חצות אינו צריך נט"י כו"כ, דכיון שכבר המשיך המוחין ע"י הברכות ועסק בתורה כמו שעה שוב אין שליטה בהם דכבר הותש כחם, עכד"ק ועיש"ב. וכן בקדש חזיתיה להגאון הרי"ח ז"ל בסה"ק בן איש חי (תולדות י"ג) שמי שישן אחר חצות א"צ לברך כמ"ש הדב"ש, אלא שהביא מהרב אמת ליעקב (דף ק"ז ע"א) דהטוב והישר שיטול ג"פ בסירוגין אם אפשר אבל בלא ברכה, ע"ש.

נמצינו למדים לפי סודן של דברים שחיוב הברכה ענט"י תלוי דוקא באם שורה עליו רוח רעה אז יתחייב בנט"י וברכתה, ואי לא לא, ולכן הישן אחר חצות אין לו לברך ענט"י, דאי ס"ל בטעמא דהרא"ש או הרשב"א, או טעם האחר שהביא הרד"ה, ודאי שהיה צריך לברך ענט"י ממנ"י למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, דכל ג' הטעמים האחרים שייכי בהאי גברא דישן אחר חצות, אלא ודאי דקיימו וקבלו רבנן קדישי דאין לברך מהנהו טעמי

הגאון רבי יעקב קצין זצ"ל

בעל פרי עץ הגן ואור הלבנה

אלא אי איכא טעמא דרוח רעה שכן הופיעה רוח הקדש בבית מדרשו של רשב"י זיע"א.

האמנם ראה ראיתי לגאון שבדורנו בעה"מ ספר היקר שדי חמד, בספרו הבהיר מכתב לחזקיהו בחלק התשובות (סי' א'), שנשאל ביחידי סגולה העומדים בבית ה' לבילות ועוסקים בתורה עד אחר חצות ואח"כ הם ישנים על מטתם או אפילו שינת עראי, כשיקיצו בבקר צריכים לברך ענט"י וליטול כהלכה, או לא, שיש נוהגים שלא לברך ונתנו טעם לזה מאחר דטעם חיוב הברכה אינו אלא משום הרוח רעה השורה על הידים וכבר מבואר בבית מדרשו של רשב"י ז"ל דאין רוח רעה שורה בישן אחר חצות וא"כ הגם שנוטלים על צד החומרא אין לברך ברכה שאינה צריכה, ז"ת השאלה.

והגאון הנ"ל האריך הרחיב בתשובתו כדרכו בקדש ודחה דברי השואלים שכתבו דטעמא דברכה משום רוח רעה, דהא קי"ל¹ דאין מברכין על מים אחרונים, וכתבו הטעם משום דאין לברך על הצלה מהסכנה, ודכוותא בנט"י דשחרית אין לומר שהברכה נתקנה לטעם הצלה מרוח רעה. והעלה דהעיקר כהסכמת האחרונים דקיי"ל כטעמיה דהרשב"א ז"ל משום שנעשים בריה חדשה ולכן צריכין נט"י וברכה כהלכה בנ"ד, יעוש"ב.

ולענ"ד אין דבריו נראים, שכבר הוכחתי לעיל דעיקר טעם הברכה הוא רק משום רוח רעה, ומה שהקשה ע"ז מענין מים אחרונים, אינו ענין לכאן, דהתם גבי מים אחרונים עיקר חיובא הוא להצלת האדם ממלח סדומית ואינו מצוה, וע"כ כתבו התוס'² משם בה"ג דא"צ לברך כיון שאינם אלא לצורך האדם משום מלח סדומית, והובא בטור (סי' קפ"א) ע"ש, או משום דאין מצוי מלח סדומית בזה"ז וכמ"ש התוס'. וכ"כ הב"ח שם וז"ל, דעת התוס' דלא דמו כלל מים אחרונים לראשונים, דראשונים אית בהו מצוה ומשום קדושה והלכך צריך לברך עליהם, אבל האחרונים לית בהו מצוה וקדושה אלא חובה בלבד מפני מלח סדומית, וכיון שהוא נתקן לצורך האדם כל שאינו צורך אליו דאין מלח סדומית מצוי בינינו א"צ ליטול, ולכן אפילו הנוהג ליטול מים אחרונים אין לברך עליהם דחשבינן להו האידינא רשות, ע"כ. מתבאר מזה דאילו היה מצוי מלח סדומית אף שהוא להצלה אי אית בהו מצוה מברך, אלא מטעם שאינו מצוה אלא לצורך האדם להנצל מהסכנה לכן אין לברך עליהם.

ואין כן בנט"י שחרית שחיוב הברכה מדין קדושה וטהרה ואית בה מצוה דומה למים ראשונים שחייב לברך ענט"י, והקדושה היא שקדשנו במצותיו וצונו תמיד להרחיק הטומאה שהיא הרוח רעה, לכן צריך לברך ענט"י בשחר כי תקנו רז"ל להטהר ולהתקדש וע"י זה תסתלק הרוח רעה השורה על הידים.

כיוצא בזה אנו מוצאין בטמאין נדה ויולדת ובעל קרי שטהרתם בטבילה במים הנקוים, וכן כל הטמאין בין טומאה דאורייתא או טומאה דרבנן, כמ"ש בהרמב"ם ז"ל הלכות מקואות (פרק א') ע"ש, ועכ"ז אנו מוצאין שתקנו לנו רז"ל לברך על הטבילה בטהרת האשה מנדתה, כדפסק בשו"ע יו"ד (סי' ר') ע"ש, מפני שהקב"ה קדשנו במצותיו וצונו להתקדש ולהרחיק הטומאה מעלינו היא טומאת נדה החמורה שאין טומאה כמות כמ"ש בזהר שמות (דף ג' ע"א) ע"ש, ולכן מברכין על טבילה זו. וכן בטבילת האיש להטהר מקריו מצינו שפסק רב סעדיא ז"ל בטבילת ערב יום הכפורים שיברך בעליתו על הטבילה, וכמ"ש בטור או"ח (סי' תר"ו). ועם שהרא"ש³ דחה דבריו, הוא מפני שלא מצינו בש"ס רמז לטבילה זו, דהא דא"ר יצחק חייב אדם לטהר עצמו ברגל⁴ היינו להטהר מכל טומאה וזה אי אפשר בזה"ז ע"ש, וע"כ לא נהגו לברך על טבילה זו, מיהו מודה הרא"ש בהיכא שאפשר לטבול ולסלק כל הטומאה ודאי שיש לברך. ודכוותא ממש הכא שע"י הנטילה ג"פ בסירוגין נעקרת הרוח רעה לגמרי ונטהר כמ"ש בש"ס (שבת ק"ח ב') ע"ש, אי"כ מה שתקנו לנו רז"ל נטילת ידים שחרית ולברך ענט"י הוא מטעם שע"ז נטהר ממשלך מעל ידיו הרוח רעה וסטרא דמסאבא וכמ"ש הרד"א ז"ל והביאו ביתה יוסף וכונז"ל.

ומצאתי און לדברי שכ"כ מרן הגאון ר' זלמן בעל התניא ז"ל בסידורו⁵ וז"ל, ואם אין לו מים כל כך ליטול ידיו ג' פעמים כראוי, יטול פעם אחת ויברך ענט"י הגם דלא מהני לרוח רעה, כי הברכה לא נתקנה בשביל העברת הטומאה בלבד, אלא לפי שצריך להתקדש בקדושתו של הקב"ה ולהעביר הטומאה מעל ידיו על ידי זריקת מים טהורים מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור ולכן מברכין אקב"ו, ע"כ. מבואר מזה שחיוב הברכה אינה דוקא בשביל העברת הטומאה, אלא גם בשביל קבלת הקדושה גם בשביל להעביר הטומאה, וע"כ העלו הגאונים הנז"ל לפי סודן של דברים דאי ליכא רוח רעה על האדם אף אם יטול משום נקיות אין לברך, וכן נתפשט המנהג כנז"ל.

ומלבד זה אין דמיון ממים אחרונים לנט"י שחרית לפי מ"ש בזהה"ק תרומה (קנ"ד ע"ב) וז"ל, דבתר דאכיל בר נש ואתענג, אצטריך למיהב חולקא דתמצית לההוא סטרא, חולקא דאצטריך ליה, ועל דא ודאי אינון חובה, חובה אינון ובאתר דחובא שריין ואיהו חיובא על בר נש למיהב ליה חולקא דא, ועל דא לא אצטריך לברכא עליה כלל דהא ברכה לאו איהו בההוא סטרא, עכ"ל. וכן הובא בדברי האר"י החי בשער המצות (פרשת עקב, ע"ש).

זכינו בידיעה זו הטעם שאין לברך על מים אחרונים לפי שהוא רחיצת הזוהמה ונתינתה לחלק סט"א, שזהו הטעם שאין לשפוך מים הרבה על ידיו, וע"כ אין מקום לברכה דאין יברך על נתינת חלק לסט"א ח"ו, לא כן בנט"י שחרית אינו בסוג זה כלל אלא הוא לדחות הסט"א מעל ידיו להטהר ולהתקדש, שזהו הטעם שצריך להרבות בשפיכת המים על ידיו ג"פ בסירוגין, ודאי דנאה ויאה לברך מטעם זה שהוא לסלק הרוח רעה מעל ידיו ולהטהר ולהתקדש ע"י מימי החסד וכמדובר. ומלבד כל זה אחר שכן גבלו הגאונים הקדושים לפי סודן של דברים שכן קיימו בבית מדרש של רשב"י זיע"א וכמ"ש בתשובת הדב"ש, אין לנו לזוז מזה, ואף שיצא לנו קושיא כי אם ריק הוא ממנ"י.

ואף גם הגאון שדי חמד בתשובתו שם לא עמד על דעתו בזה, ובסוף דבריו נטה לדברינו, שהרי כתב שם (דף י"ג ע"ב) שאחר החיתום ראה בספר כף החיים למהרח"ף ז"ל⁶ שהביא מה שהעלה בתשובת דברי שלום הנז"ל, וסיים וז"ל, הרי זה כמבואר דאף הישן אחר חצות לא משתזיב

תשובות וחיידושים מכת"י רבותינו נ"ע

עורך: הרב שלום הלל

מלשלטאה עליה רוח מסאבא, רק היכא דהיה זריז ונשכר להתעורר קודם חצות ובירך ברכות השחר, הא לאו הכי לא מהני מידי וכדהוכחנו בס"ד מדברי הרב ש"צ ז"ל, עכד"ק. הרי מבואר שגם הגאון הודה שאם בירך ברכות השחר בחצות שוב א"צ לברך ענט"י כשיניעור משום דאין שורה עליו שוב רוח רעה וכמ"ש הדב"ש, דאם הוא עומד בתחילת דבריו דהעיקר כטעם הרשב"א משום שנעשה בריה חדשה, קשה טובא למה בישן אחר חצות אם בירך ברכות השחר בחצות אין צריך נטילה ולא ברכה כשיניעור, והלא היה צריך לחייבו בנטילה וברכה שהרי נעשה כבריה חדשה כשיניעור בבקר.

כלל העולה דנמצינו למדים שקיימו וקבלו הגאונים הקדושים שטעם ברכת ענט"י שחרית תלוי דוקא באם שורה עליו רוח רעה אז צריך ליטול ולהתקדש בקדושתו יתברך ולהעביר הטומאה מעל ידיו, וכאשר הורה הדב"ש ז"ל, וכדעת מורנו הרש"ש זיע"א, ולכן פשט המנהג בהולך לישן אחר חצות לילה כשיניעור נוטל בלא ברכה כיון שבירך ברכות השחר ועסק בתורה שוב אין להם שליטה וכמדובר.

מעתה לנו לדעת לנ"ד במי שישן בבתי ידים אם שורה על ידיו רוח רעה או לא, הנה ראיתי בסה"ק חסד לאלפים (סי' ד' אות ג') וז"ל, ואם נכנס לבית הכסא יחזור ויטול ידיו ג"פ בסירוגין וכו', ובימות הקיץ אם הולך במנעלים לבד בלי אנפלאות צריך לרחוץ גם רגליו קודם תפלת השחר, ע"כ. מבואר מזה שמקום שהוא מכוסה אין רוח רעה שורה שם, משא"כ במגולה, שהרי הרווח רעה מצויה בבית הכסא וכמ"ש בזהר בראשית (יו"ד ע"ב) רוחא חדא אית בכל בית הכסא וכו' שרי על אצבען דידיו דבר נש ע"כ, ולכן אם נכנס לבית הכסא בלי אנפלאות צריך לרחוץ גם רגליו¹, ומ"ש בזהר שרי על אצבען דידיו מפני שרובא דעלמא הם תמיד מלובשים באנפלאות אף בהכנסם לבית הכסא ומיעוטא הם שהולכים בימות הקיץ בלי אנפלאות, ולעולם שורה הרווח רעה על מקום הקצוות המגולים בין הידים בין הרגלים, וא"כ בנ"ד שהידים היו מכוסים בבתי ידים בלילה אין שורה עליהם רוח רעה.

אלא דמזוה יש לעורר מפני מה לא נתחייב האדם ליטול רגליו ג"כ בשחר כיון דרובא דעלמא הם ישנים בלי אנפלאות ובודאי דרוח רעה שורה עליהם, ולמה הרב חסד לאלפים הצריך להולך לבית הכסא בלי אנפלאות שיטול רגליו, ולא הצריך לכל אדם ליטול רגליו בשחר, ומעיקרא דדבר זה פסקו הרמב"ם ז"ל (פ"ד מהל' תפלה) שכ' אבל שחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואח"כ מתפלל ע"כ, אך הראב"ד השיגו בזה, ועיין בכסף משנה שם מ"ש בזה. וכן מצינו להאר"י החי בשער הכונות דרוש חצות שכתב ירחץ פניו ידיו ורגליו ע"ש. והטעם לזה מבואר הוא ופשוט כי הקלי' וסט"א יניקתם מן הקצוות שהוא סוף האצבעות בין של הידים או הרגלים, וכמ"ש בסה"ק עץ חיים (שער ל"א פ"ב) ע"ש. אי"כ מדוע לא כתב חיוב זה הרב חסד לאלפים ורק חייב לנכנס לבית הכסא בלא אנפלאות.

ומזה הרגיש הרב יפה שעה על שעה"כ (אות ב') וז"ל, ואין אנו רוחצים הרגלים כי אין בנו כח לדחותם מעל הרגלים, כי כל נה"י הוא לבר מגופא ושם תוקף אחיזתם, לבד הכהנים בזכות העבודה והמקדש כתיב בהו"י ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם, ובזה תבין ענין רחיצת ערב שבת פניו ידיו ורגליו, כי זכות השבת יכולה היא שתגן, עכ"ל. וכ"כ הרב בן איש חי (תולדות א') ומטי בה מהרב יפה שעה הנז', ע"ש.

ומעתה יש לדקדק בדברי הרב חסד לאלפים להפך, דכיון שאין חיוב לרחיצת הרגלים מטעמא דאין בנו כח לדחות הסט"א מעל הרגלים, אי"כ איך כתב דהנכנס לבית הכסא בלא אנפלאות חייב ליטול רגליו, כיון שגם כאן הטעם משום רוח רעה השורה בבית הכסא וכמ"ש בזהר רוחא חדא אית כנז"ל. מיהו התירוץ לזה פשוט דרוח רעה השורה בבית הכסא אין בה תוקף וחוזק כרוחות הרעות השורות בלילה דרבים ותקפי אינון, וכמו שכן ראיתי להדיא במחזיק ברכה (סי' ד' אות ו') לג"ע החיד"א ז"ל וז"ל, הקם מהמטה ויוצא מבית הכסא והמרחץ והנוטל צפורניו הוא משום רוח רעה השורה על הידים, ומיהו לא שוו בשיעוריהן, דהקם מהמטה צריך ג"פ אל כלי, אבל יוצא מבית הכסא ומרחץ ונוטל צפורניו אין צריך ג"פ וכלי כי רוח הטומאה מעט, עכ"ל. ובכן שפיר כתב הרב חסד לאלפים להנכנס בבית הכסא בלא אנפלאות שיטול, ולא כתב כן להקם בשחרית, וא"כ אין כ"כ ראייה מכאן לנ"ד, דיש לחלק בין טומאה קלה דמהני לבוש וכיסוי לבין טומאה חמורה דלילה דלא מהנו בתי ידים וטומאה בוקעת ונכנסת.

ואין לדמות נ"ד למ"ש בש"ס (פסחים קי"ב א') אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן, ע"כ. דיש לדחות דהתם בטומאה שתחת המטה חמורה מפני ששם משכן הרוח רעה בתוקף, ולכן איסור הנחת האוכלין שייך ביום ובלילה שתמיד שולטת רוח רעה תחת המטה, משא"כ ברוח רעה השורה על ידי האדם היא רק בעת חצות לילה ובישן. ואע"ג דיש לדחות מ"מ אין באפשרות לדמות טומאה לטומאה מסברא.

מיהו יש לדמות נ"ד למ"ש בש"ס (נדה י"ז א') האוכל שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה שעבר עליהן הלילה מתחייב בנפשו, ואע"ג דמנחי בסילתא ומציירי וחתמימי רוח רעה שורה עליהן, ע"כ. ודומה לזה ג"כ ראיתי בשו"ת רב פעלים ח"ב (יו"ד סי' י"ג) שנשאל על קנקן יין שצורר וחתום בשני חותמות שהניחוהו תחת המטה, אם נאסר מחמת רוח רעה, או נימא כיון שהוא צרור וחתום אין רוח רעה שורה עליו. והביא הגאון ראהי מש"ס דנדה הנז' והעלה דאסור מפני שאין מועיל צרור וחתום לדחות הרוח רעה ושורה גם בצייר וחתים, ע"ש. ולפי"ז נ"ד דומה ממש להיא דשום קלוף, וא"כ אף שישן בבתי ידים רוח רעה שורה על ידיו ואינה מתפחדת מכיסוי הקל הזה, וכ"ש הוא שהבתי ידים אינם חתומים ולא צרורים היטב.

אך ראיתי בזה בסה"ב מדרש תלפיות (ענף טומאה) שכתב וז"ל, ראיתי הלכה למעשה מרבותי, וגם מגדולי עולם בעיר ואם בישראל שאלוניקי, ואנשים חסידים, שבכל לילה ולילה היו לובשים בתי ידים, והטעם שלא יגעו בגוף הנגוף והידים עסקניות הם, ועם שמירה זו אז אין הטומאה אחד מאלף חלקים יכולים לשרות עליהם, ואין צריך ראייה כי השכל מחייב האמת מה שהוא אמת (סדר ותיקין דף י"א), עכ"ל. מבואר נגלה שהיו נוהגים כן הלכה למעשה לישן בבתי ידים שע"ז אז הטומאה שהיא רוח רעה אינה שורה אחד מאלף. ובאמת קשה על גדולי עולם הללו מש"ס

ערוך דנדא הנז' שאפילו צייר וחתים לא מהני לרוח רעה וכמ"ש הגאון הרי"ח, כ"ש לישן בבתי ידים, ומה יענו על זה.

ואולי יש להליץ בעד גדולי הדור הנז' שסברי מרנן דיש לחלק בין אוכלים ומשקין לבין ידי האדם, שהרי מצינו בש"ס (ב"ק ב' א') דאוכלין ומשקין קלים לקבלת הטומאה, דאוכלים ומשקים מקבלים טומאה אפילו מן ולד הטומאה, משא"כ אדם וכלים אינם מקבלים טומאה אלא מאב הטומאה, וכמ"ש בהרמב"ם הלכות טומאת מת (פ"ה ה"ז) ע"ש, וא"כ י"ל דלהכי שום קלוף וכו' אפילו ציירי וחתימי כיון שקילי בקבלת הטומאה וגם נשתנו מברייתן לגפריותא לכן נתנה השרות לרוח רעה לשרות שם ואין שום מחיצה מפסקת, לא כן האדם כיון דהוא נבדל וחמור מלקבל טומאת ולד וגם לא נתחדש בידיו שלא נשתנו מברייתן לכן אין כח הרוח רעה שולט אלא במגולין אבל במכוסין בבתי ידים לית לה רשותא למישלט עלייהו, וצ"ת.

שוב ראיתי לגאון הדור בעה"מ שדי חמד בספר מכתב לחזקיהו (שאלה ב') שנשאל כנ"ד במי שישן בלילה בבתי ידים אם שורה עליו רוח רעה, ונ"מ אם יצטרך ליטול ידיו כשניעור ולברך ענט"י או לא. והשיב על זה הגאון ז"ל שכבר הוכחתי בתשובה אחרת דטעמא דברכת ענט"י לאו משום רוח רעה, דאין מברכין על העדר הרע, אלא אי כהרא"ש אי כהרשב"א, וכתבתי שם בראיות ברורות דאנן ס"ל כטעמיה דהרשב"א דבכל בקר אנו נעשין כבריה לדשה, וא"פ פשיטא שצריך ליטול ולברך, זתד"ק.

ואני תמיה בזה שדבריו מרפסין איגרי והם סותרין לדבריו בשאלה הקודמת במ"ש אחר החיתום דברי הדב"ש והסכים לדבריו וכמו שהוכחתי לעיל, וגם שמוכרח לומר הטעם הלזה לפי דעת מורנו הרש"ש ז"ל, וא"צ לכפול הדברים שכן קיימו וקבלו רבנן קדישי הנז"ל שכן נוהגים במי שישן אחר חצות כשניעור אין לברך ענט"י ורק יטול בלא ברכה וכמדובר, ודברי הגאון שדי חמד צ"ע.

אלא דאכתי נסתפק הגאון שם אם שורה רוח רעה כשישן בבתי ידים, ונ"מ להקל במה דקי"ל אסור לילך ד' אמות בלי נט"י, גם לענין שאסרו

רבנן מלדבר עד שיטול ויעביר הרוח רעה לפי שע"י הדיבור מצטרף שם הויה ב"ה, גם לענין שינגב ידיו ואח"כ יברך שאין סרה הרוח רעה עד אחר הניגוב, והאריך לפלפל בזה כיד ה' עליו, עיש"ב.

מכללא הביא מ"ש בפסחים אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה, וסבר מימר דהוא בנין אב לכל גווני רוח רעה, ושוב הביא ש"ס דשום קלוף וסבר דהוא תיובתיה למה שרצה לומר דש"ס דפסחים הוא בנין אב, דמדחזינן דשנו רבנן שום קלוף וכו' על כרחין לומר דהיכא דאיתמר איתמר, דאל"כ הוה שמעינן לה מכללא כי היכי דלא הוצרכו לומר כן ברוח רעה דשחרית, והוכרח לתרץ דהש"ס הכא גבי שום קלוף לא שמיע ליה ההיא ברייתא דפסחים, זת"ד.

ודברים הללו נפלאו ממני דאדברא משם סייעתא לדבריו כיון דאיירי ברוח רעה השורה בלילה והיא היא רוח רעה השורה על הידים בלילה, ולמה הגאון מראה בדבריו שהם שני מיני רוח רעה, ובאמת אין שם אלא סוג אחד רוח רעה השורה בלילה על ידי האדם ועל שום קלוף ודומיו, ואדברא כאן בש"ס דנדא אנו מוצאין בנין אב לכל מיני רוח רעה שבלילה שאין עומד בפניהם לא חותם ולא כריכה וכ"ש בתי ידים, ולא נשאר צורך לבנין אב דאוכלים שתחת המטה שהוא בנין אב לעצמו לענין רוח רעה השורה תחת המטה והוא נבדל מענין רוח רעה דלילה, וצ"ע. מיהו אנא עבדא כתבתי חילוק עפ"י הדין לחלק ביניהם ליישב מ"ש גדולי הדור שהיו לובשים בתי ידים בלילה שע"י"א אין הטומאה שולטת כנז'.

שוב הביא הגאון הנ"ל חידוש בזה מ"ש בספר תולדות אדם (שבחי הגר"ז) דף צ"ד ע"א וז"ל, כשהיה לומד המדרש⁴⁰ והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טוב הוא לעולם והתנן יין ושינה הנאה לרשעים וכו', אז ידע משרתו שרוצה לישן והציע המטה לפניו, וקודם השינה לבש בתי ידים או פשט בתי ידים של כותנתו עד למעלה מראשי אצבעותיו וקשרם בחוט או חבל דק שלא יגעו הידים בבשרו בעת השינה, ואחרי הקיצו משנתו למד מיד בלי רחיצת ידים, עכ"ל. והגאון שדי חמד האריך להכריח שמנהג הגאון ר' זלמן היה אף בשינת הלילה מטעם דפשיטא ליה דבכה"ג אין רוח רעה שורה, מכיון

- נדפס בספרו פרי עץ הגן (ירושלים תרצ"א) ח"א עמ' נ"ז. 2. נדפס בהסכמת גאוני ירושלים, רבי יוסף חיים זאנענפעלד, רבי חיים שאלו דוויר הכהן [השד"ח], רבי אהרן שלמה מהר"ל. 3. בהסכמת הגאונים, רבי אברהם יצחק הכהן קוק, רבי יוסף חיים זאנענפעלד, רבי חזקיה שבת, רבי שלום הדאיה. 4. ברכות פ"ט ס" כ"ג. 5. ח"א סי' קצ"א. 6. איכה ג' כ"ג. 7. שער ג' עמ' ל"ט. 8. סי' ד'. 9. שו"ע סי' קפ"א סעי' ז'. 10. חולין ק"ה ע"א ד"ה מים. 11. יומא פ"ח סי' כ"ד. 12. ראש השנה ט"ז ע"ב. 13. סדר הנטילה אות ח' בהנד"מ. 14. סי' ח' אות י'. 15. העירני אאמור' הגאון שליט"א לתמוה על דברי רבינו, דאין כוונת הרב חסד לאלפים כלל מפני רוח רעה השורה על הרגלים כשהם מגולים, אלא בהיות ובימי הקיץ רגליו מגולים ומלאים אבק לכך כתב דצריך לרחוץ גם את רגליו קודם התפלה, ואינו ענין כלל לרוח רעה השורה על הרגלים. וכן מבואר בדברי הפמ"ג (א"א סי' ד' סוף סק"א), וביותר בס' אשל אברהם להגרא"ד מבוטשאטש (שם סעי' א') וז"ל: מש"כ המג"א והעתיק דברי חז"ל לרחוץ גם רגליו בכל יום, נראה שאין עי"ז שום פתחון פה וקפידיא על מנהגינו שאין רוחצים רגלים בכל יום וכו', כי עיקר הרחיצה הוא רק ידיו וכו', ורגלים הוא היכא דנהוג לילך יחף לפעמים או במנעלים בלי פוזמקאות ויש אבק על הרגלים, משא"כ אנחנו שאין אבק על רגלינו אין צריך כלל שום נטילה לרגלים בשום פעם, ע"כ. 16. הל' ג'. 17. שמות ל' י"ט. 18. בראשית רבה ט' ח'. 19. עיי' מעשה נסים להגר"ר נסים כצנזי זה"ה (הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשל"ה) סי' א', דנשאל בנידון זה, והעלה דדואי רוח רעה שורה על הידים גם בישן בבתי ידים, ומבואר בדבריו דיש ליטול ידיו בברכה, ע"ש.

תשובות ופסקים המשך מעמ' ב'

סמוך לתפלה, נמצא שמהראוי ליטול ולברך סמוך לקומו, אבל רק אם אומר מיד אח"כ את הברכות, או עכ"פ איזה תפלה קצרה עם שבח להקב"ה ובקשה מה שצריך והודאה, שמה"ת יוצאין בזה חובת תפלה, אבל אם יטול בבוקר ולא יאמר שום תפלה רק ברכות ולומד ולא אומר ברכות השחר והולך לבית הכנסת, ראוי להסמך הברכה דנטילת ידים להתפלה דוקא, ולא יאמר הברכות כשקם וכמש"נ והאשכנזים שמברכים כל הברכות בבית הכנסת ולא בבית, יטלו ויברכו רק סמוך ממש לתפלה, ואלו האומרים הברכות בבית יכוונו לקיים בזה מצות תפלה שמה"ת (להרבה פוסקים) ויטלו בברכה כבר אז וכמש"נ.

ובס' אשר ישראל (פרק ב' ס"ק ק"ה) כתב בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דגם אדם שיודע שיצטרך לעשות צרכיו לפני ישתבת, מ"מ יכול לברך על נט"י עם שאר ברכות השחר, לאחר שכבר ניקה את עצמו, ואפי' לשיטת הרא"ש, מכיון שסוף סוף כבר התחיל את סדר התפלה ברוך שאמר פסוּד"ז וכו'.

וממרן הגרי"ש אלישיב שליט"א הגאון בעל המשנה הלכות שליט"א והגאון רבי אברהם קופשיץ שליט"א שמעתי דיש לברך על נט"י סמוך לקימתו אף שעדיין אינו הולך להתפלל ויודע שיצטרך עוד לצאת לנקביו לפני התפילה. ועיי' בס' דרכי חיים ושולם (אות ט').

וכן בשו"ת קנה בושם (ח"ב סי' ג') כתב על דברי הביאור הלכה הנ"ל: ולענ"ד נראים דברי הביאור הלכה בזה קצת תמוהים, דמנין לנו לומר ככוונת החי"א, דאפילו בשקם זמן רב קודם התפלה, ג"כ דעתו דעדיף להמתין עם ברכת על נט"י עד לאחר שינקה עצמו סמוך לתפלה, אעפ"י שיש הפסק גדול כל כך מהנטילה הראשונה עד הברכה, הלא דברי החי"א אפשר לפרשם בפשטות דמיירי במי שקם סמוך לזמן תפלתו, ובכה"ג דוקא הוא דס"ל דמן הראוי להמתין מלברך עד לאחר שינקה עצמו וילך להתפלל, דאז יוצא לכ"ע, דעת הרשב"א משום דהוא עדיין סמוך להנטילה הראשונה וגם דעת הרא"ש משום דהוא סמוך לתפלתו, משא"כ כשקם זמן רב קודם התפלה, ויש הפסק גדול בין הנטילה הראשונה להברכה, דאפשר דדעת הרשב"א אינו יוצא כלל, מזה לא מיירי כלל, ואפשר דבכה"ג ס"ל באמת דיברך על נט"י מיד סמוך לקימתו, או לאחר שינקה עצמו סמוך לקימתו, ולא ימתין מלברך עד סמוך לתפלתו, וכן מוכח בפשיטות דעת המגן אברהם (סי' ד' ס"ק א') וגם לפי ביאורו של הגר"ח צאנזר ז"ל, ודברי החיי' אדם משם הם לקוחים, שהרי מבואר להדיא בדברי המגן אברהם דסברת הרשב"א נקטינן לעיקר, וא"כ על כרחך מש"כ בסיום דבריו שם שימתין עד לאחר עשיית צרכיו, ע"כ כוונתו דמדי' לאחר קימתו מהמטה יעשה צרכיו וכש"כ באם צריך לנקביו שאסור לו לברך אז, אפילו לפי ביאורו של הגר"ח צאנזר ז"ל דכוונתו בזה כדי לצאת גם דעת הרא"ש מ"מ אפשר לומר דמיירי דהולך מיד להתפלל וא"כ יוצא בעיקר דעת הרשב"א, ויוצא גם דעת הרא"ש, אבל לצאת בעיקר דעת הרא"ש, ודעת הרשב"א אפשר דאינו יוצא כלל מנין לנו. ומסיים שם: ומ"מ באלו הנוהגין לקום זמן רב קודם התפלה כגון בחורי ישיבה שיש להם סדר לימוד לפני התפילה, וכן אברכים או בעלי בתים חשובים שקובעים עתים לתורה, או שעוסקים בתחנות ובקשות לפני התפלה, כל אחד ואחד לפי דרגתו, איה"נ דרובא דרובא נוהגין לברך מיד לאחר שניקו עצמם לאחר שקמו ממתנם, ואינם ממתניים מלברך עד סמוך לתפלתם, ואפשר דהיינו טעמא משום דמסתימת לשון שאר הפוסקים לא משמע כהחיי"א, וכמש"כ הביאור הלכה בעצמו דמסתימת לשון השע"ת (סי' ו' סק"ה) משמע שאין סובר כהחיי"א, אלא תיכף אחר עשיית הצרכים מברך על נט"י ואשר יצר, וכן בדרך החיים בדיני נטילת ידים שחרית לא נזכר שום חילוק בענין זה יעו"ש. וכש"כ לפי מה שהעליתי דמדברי החי"א גופא אין הכרע למש"כ המשנה ברורה בשמו, אלא דגם הוא כן דעתו דלא ימתין רק לאחר עשיית צרכיו לאחר קימתו, ולא מיירי כלל במי שקם זמן רב לפני תפלתו ואם כן יוצאים הם שפיר גם לפי דעת החיי"א. וכן ראיתי בספר כף החיים (סי' ו' אות ב') שכתב דהסכמת כל האחרונים שאין להפסיק בין

ברכת על נט"י להנטילה ומיד שנוטל ידיו צריך לברך על נט"י, אלא דמ"מ מסיק שם דאם בעת שנוטל ידיו הוא צריך לנקביו שאפילו בדברי תורה אסור, אין לברך על נט"י אלא עד שיעשה צרכיו ויברך על נט"י ואשר יצר יעו"ש, ובדואי דעפ"י דבריהם נתפשט כן המנהג לברך ברכת על נט"י לאחר קימה מהמטה לאחר עשיית הצרכים.

ומוסיף שם: ומ"מ נלע"ד להעיר באלו הנוהגין לקום זמן רב קודם התפלה, דבאם עפ"י כל סיבה שהוא איחרו זמן רב מעת קימתם בבוקר, ולא ברכו על נט"י מיד לאחר קימתם, וגם יש לפניהם עוד זמן רב עד התפלה, א"כ נראה פשוט דבכה"ג אין שום טעם לברך אז ברכת על נט"י, דהוא דלא כהרשב"א מכיון שיש הפסק גדול מזמן הנטילה הראשונה, עד הברכה, וגם הוא דלא כהרא"ש מכיון שעדיין אינו סמוך לתפלה, אם לא שיסדרו אז כל ברכות השחר, דאז יצאו לכל הפחות דעת היש נוהגין המובא בשו"ע (סי' ו' סעי' ב'), שנוהגין להמתין לברך על נט"י עד בואם לביהכ"כ, ומסדרים אותו עם שאר הברכות, ומ"מ נראה דיותר עדיף בכה"ג להמתין עם ברכת על נט"י סמוך לתפלה דוקא כמבואר בדברי האחרונים שם כן נלע"ד ברור ופשוט.

איזה כוונה יש לכוון בעת אמירת ד' אלקים

כשכתוב ב' שמות הויה בזה אחר זה

בשו"ע (סי' ה' סעי' א') איתא: כשיזכיר השם יכוין פירוש קריאתו כאדנות שהוא אדון הכל יוכיון בכתיבתו ביו"ד ה"א שהיה והוה ויהיה. ובמ"ב (ס"ק ב') כתב: כי השם הנכבד והנורא אסור לקרותו ככתבו כמשאחז"ל ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב אלא צריך לקרותו כאלו היה כתוב שם אדני וגם בנקודת אדני דהיינו האלף בחטף פתח אבל לא בפתח לבד או בשב"א לבד והד' בחולם והנו"ן בקמץ רק בכונה יכוין לשם הויה.

וכתב בס' שיח הלכה (סי' ה' אות ה') כתב: מבואר בזה בשו"ע דאף דהקריאה הוא באדנות יש לכיוין בנוסף לקריאתו דהוא באדנות גם לכתיבתו שהוא הויה - היה הוה ויהיה. ויל"ע לשיטת השו"ע כיצד יש לכיוין במקומות שנמצא ב' שמות הויה בזה אחר זה. וניקוד שם א' הוא אלקים. שאז קוראים ד' אלקים, אי מכוונים באלקים רק כקריאתו - תקיף בעל היכולת ובעל הכוחות כולם, או יש לכיוין גם ככתיבתו היה הוה ויהיה [אבל אדון הכל לכאורה אין צריך לכיוין דאינו לא כקריאתו ולא ככתיבתו].

ובספר תהלה לדוד (סי' ה' ס"ק א') כתב דלכאורה צריך לכיוין שניהם כקריאתו שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם וככתיבתו היה הוה ויהיה.

ומרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל כתב שם (בס' שיח הלכה) בתשובה: מסתבר שהעיקר הוא הקרי אך אם אפשר ודאי טוב כהתהלה לדוד.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ק"ח) כתב: כבר העיר כב' מס' תהלה לדוד דבמקום שיש קרי של הוי' אלקים לכוון שניהם ועיין היטב ברמב"ן ואוהחה"ק ריש פרשת ואתחנן ודו"ק.

והגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א כתב (הו"ד שם): בכל מקום הולכים אחר הקריאה שהוא העיקר. וכן שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א דיש לכיוין כשאומר אלקים כקריאה דהיינו שיכוון תקיף בעל היכולת ובעל הכוחות כולם.

האם אפשר להוציא אחרים בברכת אשר יצר כשהוא לא מחויב בדבר במ"ב (סי' ו' ס"ק י') כתב: עיין במ"א ופמ"ג ושארי אחרונים שהסכימו דאפילו ש"ץ שבירך בביתו [ברכת על נט"י] שוב לא יברך בבית הכנסת דבימינו הכל בקיאים וכל אחד מברך לעצמו ואין רוצה לצאת בברכת הש"ץ ע"כ במקום שהמנהג שהש"ץ אומר כל הברכות בצבור כמו במקומותינו שהמנהג כן בימים נוראים שמברך בצבור גם על נט"י ואשר יצר וברכת התורה יזהר מתחלה שלא יברך אותם בביתו. ואם אירע שכבר בירך אותם בביתו יראה

לאמתה של הלכה

שאלה

איך צריכין לנהוג למעשה באופן נתינת המטה בין צפון לדרום, האם כפסק השלחן ערוך, או כהמקובלים. גם מהו המוסכם בדעת המקובלים, כי יש צדדים בדבריהם לכאן ולכאן, ואנחנו לא נדע, ויורנו המורה ושכמ"ה.

תשובה

מקור הדין ובירור עיקרי שיטות הפוסקים בקצרה

א. איתא במסכת ברכות (דף ה' ע"ב) וז"ל: תניא אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער כל ימי וכו' ועל מטתי שתאה נתונה בין צפון לדרום וכו', דא"ר חמא ברבי חנינא א"ר יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים וכו', רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים וכו' עכ"ל.

ופירש רש"י וז"ל: צפון לדרום, ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום, ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב, לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות עכ"ל. וכ"כ בתוס' שם וז"ל: דזקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשלב אצל אשתו מפני התשמיש עכ"ל. ולא נתבאר להדיא בדבריהם אי איכא בדבר איסורא, או דס"ל דכן נכון לעשות מפני הגנאי, אבל איסורא ליכא, והכי נראה טפי. ורבינו הטור השמיט דין זה, דנראה דס"ל דאבא בנימין עצה טובה קמ"ל. אמנם הרמב"ם (בפרק ד' מהלכות בית הבחירה הלכה ט') כתב וז"ל: ואסור לאדם שיפנה או ישישן בין מזרח למערב עכ"ל, והביאו מרן בב"י (אור"ח סימן ג') וכתב וז"ל: אפשר שהוא מהא דאיתא בפ"ק דברכות וכו', ונראה מדברי הרמב"ם שאפילו האדם לבדו אסור לישן בין מזרח למערב וכו', והנכון ליהרר כדברי הרמב"ם וכו' עכ"ל ע"ש. ומסתיימות דבריו נראה שהבין ששזה דעת הרמב"ם ז"ל לרש"י 'התוס' לענין עמידת המטה ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום, ולא פליגי אלא לענין זה דס"ל להרמב"ם דלאו דזקא בישן עם אשתו איכא לקפיא, אלא הוא הדין ישן לבדו, דהוי כמו נפנה. ועוד דנקט להדיא לשון איסורא. ובב"י טרם ליישב לשון הגמרא לדעתו, ע"ש. ועיין לפנינו שיטשם כמה מגדולי האחרונים ז"ל שהבינו אחרת בדעת הרמב"ם).

ובש"ע (אור"ח סימן ג' סעיף ו') פסק וז"ל: וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו, ונכון להזהר אפילו כשאין אשתו עמו עכ"ל. אמנם שם (בסימן ר"מ סעיף י"ז) פסק וז"ל: מטה שישן בה עם אשתו צריך שתאה ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום ע"כ. ועיין בב"י, דבסימן ג' א"ר חמא בהנהגת בית הכסא איתא דעת הרמב"ם דדין ישן שוה לדין נפנה ואסור אפילו ישן לבדו, ובש"ע שם הזהיר דנכון לחוש לדעתו. אבל בסימן ר"מ בהנהגות תשמיש המטה לא הביא בב"י דעת הרמב"ם ז"ל, ולא הזהיר בש"ע שם לחוש לדבריו ולאסור אפילו בישן לבדו. ועוד דבסימן ג' נקט לישנא דאיסורא כלשון הרמב"ם, ואילו בסימן ר"מ לא נקט לישנא דאיסורא. ונראה דטעמו ונימוקו של מרן ז"ל דסוף סוף לא נתבאר היטב כדמסתו לשון התלמוד אם אבא בנימין עצה טובה קמ"ל או דינת קאמרו, ולכן לענין תשמיש המטה דמבואר בגמרא דנתינת המטה בין צפון לדרום הוי סגולה לבנים זכרים וכו', הזכיר הדין בש"ע בלא הזכרת לשון איסור, וכלשונות רש"י ותוס' וכנ"ל. אבל לענין שינה, שדינו כמו נפנה לדעת הרמב"ם, נקט לישנא דאיסור בש"ע הלכות הנהגת בית הכסא, וכלשון הרמב"ם, וכפי שכתב שם בב"י דאפשר שהרמב"ם לא היה גורס דא"ר חמא אלא א"ר חמא, ולעולם אבא בנימין משום אסורא איתא היה מצטער על הדבר, ודברי חמא מילתא באפי נפשה היא דאתא למימר שאם הוא נוהר בדבר זה הויין ליה בנים זכרים וכו' ע"ש, דמבאר דלדברי רש"י ותוס' אתי שפיר גירסת דא"ר חמא, שאין איסור בדבר אלא עצה טובה וסגולה לזכות לבנים זכרים, דו"ק היטב, דלענ"ד כפי זה מבוארים דב"ש של מרן ז"ל כמין חומר.

דעת האר"י ז"ל ושאר רבותינו המקובלים זיע"א,

וביאור לשונות הזוהר לדעתם

ב. אמנם רבינו האר"י ז"ל בשער המצות (פרשת בראשית דף ד' ע"א) כתב וז"ל: וענין נתינת המטה בין צפון לדרום הוא יהיה כדוגמת אדה"ר כשנבאר, וכדוגמת שיעור קומה העליונה, ראשו למזרח כנגד הדעת הבין מזרח, [בסגן] ממזרח אביא זרעך, ורגליו למערב, יסוד ומל', כנוצר אצלנו בענין נטילת הלולב, וידו הימנית בדרום שהוא החסד, וידו השמאלית בצפון שהוא הגבורה עכ"ל. ובהגהת מהר"ש וויטאל ז"ל שם כתב וז"ל: אמר שמואל היפך סברת כל הפוסקים עכ"ל.

וכן כתב בפרי עץ חיים (סוף שער השכיבה) וז"ל: בענין המטה של איש ואשה נכון שיהיה ראשו שמדבר בסוד י' במזרח אביא זרעך, שהוא סוד דעת עליון, ומרגלותיו למערב בסוד יסוד ומל', כענין וממערב אקבצך, ויד שמאלית לצפון העולם בסוד הגבורה, ויד ימנית לדרום העולם בסוד החסד עכ"ל.

ונזאת כתב גם כן בליקוטי הש"ס להאר"י ז"ל וז"ל: תניא אבא בנימין אומר וכו' ועל מלתא שתאה נתונה בין צפון לדרום, דע כי הפירוש הוא היפך הפוסקים, אלא ראשה למזרח בסוד ממזרח אביא זרעך שהוא הדעת העליון, ורגליו למערב בסוד וממערב אקבצך פניו יסוד ומל', ורוחב המטה בין צפון לדרום, כי שמאלו תחת לראשי והדד וימינו תחבקני, ולכן לא אמר בין דרום לצפון, כי אם בין צפון לדרום, צפון תחילה, באופן כי די ימין הוא לדרום העולם חסד, ויד שמאל לצפון העולם גבורה, גם זה מהרב זלה"ה עכ"ל.

ואע"א שלא הזכיר רבינו האר"י ז"ל שורש דבריו בספר הזוהר הקדוש, מכל מקום ידוע הוא שכל דבריו הקדושיים מקורם טהור בלשונות הרשב"י זיע"א שירדה הבנתו לעומקם, דבר זה מוסכם ופשוט.

ונראה דעיקר מקורו הוא בזוה"ק (חלק ג') פרשת במדבר דף ק"ח ע"ב ודף ק"ט ע"ב) ע"ש. והעתקנו לשונו להלן. ועיין גם כן שם (בחלק א' דף ל"ד ע"ב). ובאמת דברי הזוה"ק שם הם סתומים וחתומים וכמ"ש הקרני ראם בסוף פירושו למאמר הנזכר וז"ל: אבל ה' צדק פירוש האמיתי עכ"ל, והגם דקשה לדעת העליון, ורגליו למערב בסוד וממערב אקבצך פניו מקום עיין פירוש הרח"ו ז"ל (מובא באור החמה שם דף ה' ע"א) על לשון הזוה"ק שם (דף ק"ח ע"ב), ועיין להמקדש מלך שם מה שפירש קרוב לדברי הרח"ו ז"ל, וכתב וז"ל: בש"ע (אור"ח סימן ר"מ) כתב יזהר ליתן מטתו ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום וכו', אבל האר"י ז"ל כתב בספר הכוונות דר"ל ראשה למזרח ומרגלותיה למערב, וצדדיה בין צפון לדרום, ומלשון זה [לשן הזוה"ק] מוכח כדבריו וכו' וכי ע"ש"ב. ועיין בביאור הגר"א להזוה"ק בספר יהל אור שם על מקצת המאמר דדף ק"ח ע"ב, ובספר קרני ראם שם, שברוב הפרטים פירושם מכון עם פירוש הרח"ו ז"ל והבק"מ.

וכן מצאתי להר"י צמח ז"ל בספרו זר זהב כ"י על הש"ע (בסימן ר"מ סעיף י"ז) וז"ל: בזוהר פרשת במדבר (דף ק"ח ע"ב) כתוב שמאלו דא הוא צפון, וימינו דא הוא דרום וכו', וא"כ משמע שמדבר בעת הזווג ממש, שזא האיש ראשו למזרח ורגליו למערב, ובהיות פניו למטה באותה שעה, אז ימינו לדרום ושמאלו לצפון וע"ש, עכ"ל. הרי שכן הבין בכוונת הזוהר הנ"ל דבענין ראש המטה למזרח.

וכן כתב מהר"ח הכהן ז"ל תלמיד מוהר"ו ז"ל בספרו מקור חיים (דף ו' ע"ב) כדברי רבינו האר"י ז"ל, והערה מקורם טהור בזהר הנ"ל, וז"ל: אמנם לענין השינה כבר אהח"ל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים שנאמר וצפוןך תמלא בטנם, ולפי כי לא הבינו כוונת חז"ל כי לא פורש, לכן אמרו ראשו לדרום וכו', אמנם העיקר הוא שיהיה ראשו למזרח ורגליו למערב, וכן איתא בזוהר (פרשת במדבר דף ק"ח) וכו', הנה מבואר מזה המאמר כי בין צפון לדרום ר"ל שיהיה דרום לצד ימינו וצפון לצד שמאלו וראשו למזרח ורגליו למערב, וכן איתא בזוהר (פרשת במדבר דף ק"ט) ע"ש, וכן איתא בתיקונים (דף רל"ב) וכו', הנה הדבר מבואר. ומה גם צא ולמד מאדם הראשון שהיה יציר כפיו של הקב"ה ובראו ראשו למזרח ורגליו למערב, עכ"ל מהר"ח הכהן ז"ל הנ"ל. ואעפ"י שלא הזכיר שכן דעת האר"י ז"ל, מכל מקום נראה ברור שקבל כן מרבו הרח"ו ז"ל, כי דבריו מכוונים בכל הפרטים עם דברי מוהר"ו ז"ל בכתביו הנז"ל. ועיין עוד פירוש דברי הזוה"ק הנ"ל בספר שעת רצון להרב שלמה הכהן ז"ל בעל היפה שעה באופן אחר קצת. ועיין להרמ"ק ז"ל בפרדס (שער מהות והנהגה פרק כ"א). הרי קמן דעתם של גדולי רבותינו

בדין נתינת המטה בין צפון לדרום

המקובלים שהבינו מלשונות הזוהר כמו שכתב האר"י ז"ל, דבעינן רוחב המטה בין צפון לדרום, וראשו למזרח, וכנ"ל. וכן הבינו בכוונת הזוה"ק כמה מגדולי הפוסקים כמו שנביא לפנינו א"ה.

ולענין ביאור לשון הזוה"ק הנ"ל כפי המתבאר מכללות דברי המפרשים, עם קצת תוספת נוסף מדילי בס"ד, הוא: שמזרח הוא סוד החכמה י' דהוי"ה, והבינה שהיא ה' דהוי"ה ממנה יוצאים ומתגלים דרום וצפון שהם חסד [שעיקר שורשו בחכמה ורק מתגלה דרך הבינה], וגבורה [שעיקר שורשה בבינה], והת"ת המכריע ביניהם הוא בחינת ו' דהוי"ה, שהוא הבן דבר העומד בין צפון לדרום שהם חסד וגבורה כנ"ל, שהם ענפי החו"ב כנ"ל, ומערב הוא סוד המל' ה' אחרונה דשם, והיא מטתו שלשלמה, ת"ת, מלך שהשלום שלו, וידוע כי סוד המטה במערב, ונר בדרום, ושולחן בצפון, וגם המל' סוד המטה כנ"ל עומדים צדדיה בין צפון לדרום, היינו בין זרועות עולם הם חסד וגבורה דז"א, בסוד שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, וראשה פונה גם כן לצד מזרח כפניית רישא דז"א. נמצא דכמו שת"ת סוד הז"א עומד בין צפון לדרום שהם חסד וגבורה ענפי החו"ב, כן גם המל' סוד המטה ניתנת בין צפון לדרום הם חסד וגבורה דז"א סוד זרועות עולם כנ"ל. ולכן נצטוונו בהדיוט אנו עם בני ישראל בני מלכים, לעשות ולכוין עצמנו ומעשינו כדוגמה עליונה, מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ולהעמיד מטותינו בין צפון לדרום. והיינו כי בהיות האדם הישראלי פניו למטה כדין הש"ע (בסימן ר"מ סעיף ה'), וראשו למזרח, אז יבואו יד שמאלו לצפון לעורר ולהמשיך משם כח השמאל סוד הגבורות, וימינו לדרום לעורר ולהמשיך כח החסדים, בסוד שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. ובזה יזכו איש ואשה להוליד בנים זכרים דזקא כדוגמתו של בן דזכר העליון, סוד הת"ת העומד בין צפון לדרום. וזהו שכתב בזוהר שם (בדף ק"ט ע"ב) וז"ל: ודאי שכיתא במערב, והא אוקימנא בגין דלהוי בין צפון לדרום, [פירוש הם זרועות עולם בחינת חסד וגבורה דז"א], לאתחברא בגופא, [הוא הת"ת שבוטפו היסוד, וכידוע דברית וגופא חשבינן כחדא], ולמהוי בזיווגא חד, וצפון מקבלה לה תחת רישא, [סוד נתינת הגבורות הקודמים בה כידוע בכמה מקומות, וכמו שרמזו הרב ז"ל בליקוטי הש"ס שם], ודרום מחבקא לה, [סוד נתינת החסדים אח"כ], דהוא הוא דכתיב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, והא אוקימנא ודאי מטתו [סוד הנוק] שלשלמה [ז"א מלך שהשלום שלן] בין צפון לדרום, [הם זרועות עולם בחינת חסד וגבורה דז"א כנ"ל], ולאתחברא בגופא [ת"ת ויסוד כנ"ל, שהם קו אמצעי, בין חסד וגבורה, שבהיותה בין צפון לדרום נמצאת שהיא מחוברת בת"ת ויסוד], וכדין כולא חד [סוד הזווג] לאתברא לעמא, [על ידי השפע הנמשך מזווג הבל"ן], תנן כל האומר תהלה לדוד תלת זימנין בכל יומא מובטח לו שהוא בן העוה"ב, והא אוקימנא בגין לזווגא לה להאי תהלה [היא סוד המל' מטתו שלשלמה], ולאשתכחא בכל יומא בין צפון לדרום, [היינו בין דרועי מלכא בסוד הזווג] עכ"ל. ומבשרי אחזה אלהו שסוד החיבוק ברוחב בין צפון לדרום, נמצא דבעינן דזקא רוחב המטה בין צפון לדרום.

ומ"ש שם בזוה"ק (דף ק"ח ע"ב) וז"ל: כגונא דא אחיד כלא דא בדא, זווין דמדבחא הכא נמי אסתחרן ובא לו לקרן דרומית, דדרום תוקפיה במזרח דאיהו שירותא וכו', ומזרחית צפונית וכו', לעני"ד הכוונה לרמזו סדר התעוררות הזווג והמשכת הטיפה מרום המעלות וכמו שנבאר בס"ד. ותחילה יצייכן אנו להבין דהרי רבינו האר"י ז"ל כתב שמזרח הוא סוד הדעת, ואילו כל מפרשי הזוהר פירשוה על החכמה, ועוד דהבינה עצמה לא נתבאר בחינתה, דצפון ודרום הם החסד וגבורה המתגלים ממנה. ודלענ"ד נראה שהחב"ד שלשתם סידו המזרח ששם פונים רישיון דזו"ן לקבל מהם השפע. ותחילת ההתעוררות הוא מהחכמה, וממנה שורש הטיפה, ועל ידי זווגו עם הבינה נמשך דרך הדעת לזו"ן, (עיין עץ חיים שער ט"ז פרק א' וכו', ובהר שולם דף ל"ה ע"ג בכוונות והגדת לבנך ואמנ"ל). והאר"י ז"ל שכתב שראש המטה הוא למזרח תשם הדעת, הוא כי עיקר הממשכה למטה דע היסוד הוא י"ה הדעת, אבל אין הכי נמי תחילה קבל הדעת מחו"ב ע"י זווגם, ושורש הכל בחכמה (עיין בהגהות כנסיה לשם שמים שסידרתי ועלו בדפוס בשה"כ הנד"ם אות א'), ולכן הזוהר כתב שמזרח סוד חכמה, ולבינה לא כתב כיוונה, כי היא אם הבנים מעבר ואמצעי להוציא השפע להדעת, ומשם למטה לזו"ן, אבל עיקר בחינת עצמה היא כהחכמה, שהם תרין רעין דא נמי מתפרשים, כחדא נפקין וכחדא שריין, כידוע וכן הדעת הוא הכרעת רצון"ה וביניהם רצון"ה, ובה שמושבים דברי האר"י זיע"א בשער המצות עם פירוש הרח"ו שם על הזוה"ק, ועם פירוש שאר המפרשים ז"ל ודו"ק, כי אין ביניהם סתירה כלל. ואין לתמוה על החפץ דפשיטא שנקראים כל הגר"י מזרח, מאחר שחסד וגבורה הם ימין ושמאל צפון ודרום, ומל' מערב למטה, א"כ ודאי מזרח הם חב"ד למעלה, וביניהם ז"א, בן דכר בין צפון לדרום, וזוהר, המזרח, הם חב"ד, ורגליו למערב היא המל'.

והשתא הכא, בחלו המעוד סוכות התשע"ז תחת צלאל דמהימנותא בהיותי גורס דברי רבנו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דרוש ד' דסוכות), מצאתי ראיה מפורשת לדברינו אלה, וזה לשון הרב ז"ל שם (בדף ק"ה ע"א): והואיל ואתא לידן נבאר עוד ציור אחר הנזכר בגמרא והוא סוכה העשויה כמבוי וכו', כי הנה בחינת רחל וכו' אין עיקר יציאתה אלא מן האמצעי של ז"א וכו', ונודע כי הנה"ה דאימא ע"ע המוחין דז"א שבתוכן, המתלבשין תוך הז"א, הנה הנה"ה מתפשטת בשני קווי הימין והשמאל [דלענ"ד דאי נראה שיש חילוק המתפשט בקו האמצעי אינו מתפשט רק עד החזה [דז"א] בלבד למעלה מראש רחל, ונמצאת רחל וכו' מוקפת מנה"ה דאימא, והם כצורת שתי דפנות ימנית ושמאלית זו כנגד זו וכו', ולכן צריך שיביא פס וכו', והנה ענין הפס הזה הנזכר וכו' הנה הוא היסוד דאימא שנסתיים בחזה, והוא דופן שליש מזרחית באמצע שתי דפנות נצח והדד דרומית וצפונית וכו', ועל צדק עי"ש"ב. הרי שדבר היסוד דאימא שהוא למעלה מראש הנוק דופן מזרחית, והיינו כדברינו דכאן, וזה ברור בס"ד. (ובזה יש ליישב קושיית מוהרש"ש ז"ל בהגהות השט"ש [בעץ חיים שער י"ד פרק ג') בענין הסתירות שיש באופן פניית הפרצופים, דלפי הנ"ל יש לומר דלעולם כל הפרצופים פניהם למערב, היינו להשפיע למטה להמל', והיא פניה למזרח, היינו למעלה לקבל. ואור"א זה לצפון וזו לדרום שהם מלבישים על חסד וגבורה דז"א, אבל לבויהם גם הם משפיעים למל' נק' שפניהם למערב, באופן שאין הדברים כפשטן כלל, אלא כינויי הקצוות והכיוונים הם הוראה על סוגי ההשפעות, ועל בחינת המשפיעים והמקבלים, ועיין לקמן ודו"ק).

הדרן לביאור דברי הזוה"ק הנ"ל שכתבנו דאיירי בסדר המשכת השפע וטיפת הזווג, והוא ותחילה מקבל החסד ומשרשו הוא חכמה [על ידי זווג עם הבינה, ובאמצעותה הדעת כנ"ל], ומאיר לגבורה סוד צפון, ונכללת בו ומתבסמת על ידה, ושבו בסוד שמאלו תחת לראשי נותן לה הז"א הגבורות תחילה, ושבו מתעוררת היא לקבל ממנו החסדים בסוד וימינו תחבקני. ועל זה סיים שם. ורוא דא אוליפנא קודשא בריך הוא [ז"א] יתיב מטתיה [היא המל' נוקביה] בין צפון לדרום וכו', ועל דא אית להו לבני נשא למיבא מיטיתיהו בין צפון לדרום, והכי אולף לי אבא דיהבין ליה בנין דכרין, דהא איהו אתכוון כלפי מהימנותא שלימא עלאה בשלימותא דכולא וכו' עכ"ל. והוא מבואר בס"ד.

ועיין עוד בזוהר שם (בדף ק"ט ע"ב) בהגהות ניצוצי אורות של ג"ע מרן החיד"א ז"ל על ד"ה וצפון מקבלה לה תחת רישא, שכתב וז"ל: משמע קצת שיהיה ראש המטה לצפון ומרגלותיה לדרום, אספקלריא מאירה. [וסיים שם החיד"א ז"ל] אח"י [אמר חיים יצ"ו]: אין האמת כן, אלא כוונת הזוהר ראשה למזרח ומרגלותיה למערב, וכן כתב האר"י זצ"ל, וכן כתב הרב ב"ה (סימן ג') משם הזוהר, שלא כמ"ש רש"י בש"ס וכו' עכ"ל. וראיתי להרב פקודת אלעזר (בסימן ג' סעיף ו' ד"ה שם) שהביא בשם ספר עטרת ראש (ואינו תחת ידי לעיין בגוף דבריו) וז"ל: אך בהיות שעיקר דבריהם בזה הוא מהזוה"ק, בכמה מקומות הוא מבואר שבין צפון לדרום הוא שימינו ושמאלו יהיה בין צפון לדרום, דבפרשת ויחי בסוף הספר (דף ר"ן רע"ב) כתב ז"ל: מאן כוס של ברכה הא מטתו שלשלמה דבעינן דאתייתב בין צפון לדרום, ולכן מקדים צפון לדרום דמטה היא הנוק שימינה הוא לצפון [א"ה עיין מ"ש לעיל בשם ליקוטי הש"ס], ועוד דגם גבי כוס אתערותא דשמאלא הוא לאתחברא כדלקמן, ושמאל צפון אקרי, ולכן נאמר וצפוןך וכו' כדלקמן, וקודם לזה כתב לקבלא בין ימינא לשמאלא דא צפון ודרום. ובדפוס פד"א [פרנקפורט דאורי, ושם נדפס הזוהר בשנת ת"ק] (דף ל' בפרשת וארא, ודף קל"ח בפרשת תרומה, ודף קל"ט) ודף רל"ח בפרשת פקודי, ודף ק"ט [כצ"ל] ב' בפרשת במדבר, ודף קמ"ח

הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א

ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

בפרשת בהעלותך], ובתיקונים (תיקון ס"ט), בכל מקומות הנ"ל מבואר בהזוהר בפירוש דכוונת אבא בנימין הוא שהימין ושמאל יהיה בין צפון לדרום. ושם מבואר כוונת הכתוב וצפוןך תמלא בטנם, דהיא אתערותא דשמאלא לאתחברא, ודי למבין עכ"ל.

וכל זה כתבתי לענ"ד כפי המתבאר והיוצא מפשט דברי הזוה"ק והאר"יז"ל, אבל עומק הדברים ידעתי שאיני יודע לכוין אימרא, ולא בינת דאם לי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, כל שכן להבין ולהורות בסתרי תורה. ומה גם שידעתי בני כמה איכא בגווה דהאי פרשתא עמוק עמוק מי ימצאנה, ונוסף על כך תוקף הקושיות שיש לשאלו מסדר עמידת הפרצופים כפי המובן מסדר נתינת המטה כנ"ל, להסדר המבואר בנענועי הלולב, דשם איתמר לכאורה באופן אחר, ואין הפנאי מסכים כעת להתיישב בדברים העומדים ברומם של עולם. וכן מה שיש להבין בענין סדר עמידת הפרצופים, שכפי דעת מוהרש"ש זיע"א על פי דברי הרב ז"ל בעץ חיים (שער או"א פרק ג') פניהם כולם פונים ונוטים למערב, ואו"א לדרום וצפון, והנוק' בהיותה באחור פניה למזרח, עיי"ש מה שהקשה ותירץ בזה, ועיין להרב יפה שעה ולהרב בית לחם יהודה (שם) שהבנה אחרת להם בזה, וסבירא להו בתר איפכא שפני כל הפרצופים פונים למזרח. ועל הכל צריך רחמים מרובים לזכות לפנאי לעיין בסוגיאי זו, וכל שכן להבינן על מתנותיה, ואמה נפשו אין כאן מקומן של ענינים אלו. וכבר הזהירנו גדול אדוננו הרש"ש זיע"א שסוגיא זו הבנתה נעלמת מעין כל ח"י, וז"ל בהגהתו לעץ חיים (בשער או"א פ"ג): נמצא כפי זה שאו"א נוטים זה לצפון וזה לדרום, אבל פני א"א נודע שהם נוטים לצד מערב, וצ"ע וכו' וכו', וה' יכפר בעדי כי דברים אלו אינם כפשוטם ולזה נופל כמה קושיות, ואם היה אפשר להבין אמיתות כל הענינים לא היה מקום להקשות עכלק"ק. ושינה ושלש אזהרותיו הנ"ל שם (בשער ל"ח פ"ב) ובהקדמת רחובות הנהר (דף ח' ע"ג) ע"ש. ולא באתי אלא לכוין הדברים כפי פשיטות הבנתם החיצונה, דברי רבינו האר"י ז"ל ושאר המקובלים הנזכרים לדברי הזוה"ק העומקים ונעלמים והיעב"ת.

עוד נמצינו למדין מלשונות הזוה"ק הנזכרים, דזהירות אבא בנימין נתינת מטתו בין צפון לדרום הוא דזקא כשאשתו עמו, וכן מפורש בלשונות האר"י ז"ל הנזכרים. דשם בפרי עץ חיים כתב וז"ל: בענין המטה של איש ואשה וכו' עכ"ל. וכן מדהזכיר ענין זה בין אזהרות הזווג. וכן ממ"ש בטעם דראשו למזרח מדכתוב ממזרח אביא זרעך וכו'. ועוד דבישן לבדו הוא על צידו, דפרקדן אסור, ואם כן אל יבוא ימין לדרום וכו', אלא דזקא שנוכב ופניו למטה כמו בעת הזווג דבעינן הוא למעלה וכו' כמ"ש בש"ע (סימן ר"מ סעיף ה'). וכפי זה, איתא שפיר שמצאנו מתן שכוין בצידו שזוהר לבנים זכרים ואין אשתו מפלת נפלים, שהם ענינים התלויים בזווג והיינו מדה כנגד מדה. שוב ראיתי שכן כתב הר"ח כהן ז"ל במקור חיים שם וז"ל: והתכלית הוא בזמן שאשתו עמו כי לכן הויין ליה בנים זכרים וכו' ע"ש. ועיין בשו"ת בנין של שמחה (סימן ג' דף ח' ע"א) שכן כתב, ועוד.

ואומר אגב בענין פניית ראש אדה"ר למזרח בעת בריאתו שהזכיר רבינו האר"י ז"ל בשער המצות שם, ומהר"ח הכהן ז"ל במקור חיים הנז"ל, וכן כתב רש"י בחגיגה (דף י"ב ע"א) על מאמר רז"ל דאדה"ר מסוף העולם ועד סופו היה, וז"ל: כשהיה שוכב היה ראשו למזרח ורגליו למערב עכ"ל. ואילו בסנהדרין (דף ל"ח ע"ב) אמרו דאדה"ר ראשו מארץ ישראל וכו', דמשמעו בתר איפכא דראשו למערב היה, דאי"ל למערב בבל ננודע ונכונר לרז"ל, וכן הקשה השמן ששון על שער המצות הנ"ל, והניח בצ"ע ע"ש. ועיין שערי תשובה (סימן ג' סק"ה) וביד אפרים שם (על דברי הרמג"א ס"ק ז'). ולענ"ד נראה ליישב בס"ד הנזכר שם בסנהדרין היינו דמערב א"י נעשה ראשו, ומעפר בבל גופו וכו', ואינו ענין לפנייתו בעת בריאתו ואין כאן סתירה, ואתי שפיר הכל וק"ל.

הכרעת רוב הפוסקים האחרונים ז"ל

שיש לנהוג כנ"ד כדעת הזוהר והמקובלים

ג. הרי קמן שמה שסתמו והעלימו חז"ל בש"ס, גילו ופירשו בזוה"ק, וכמ"ש רבי אבא שספר הזוהר בא להאיר חשכת התלמוד, וכדאיתא ברע"מ (פרשת פנחס דף רמ"ד ע"ב) וז"ל: רובנן דמתניתין ואמוראין כל תלמודא דלחון על רזין דאורייתא סדרי ליה. והוא, דמה שאמרו סתם בש"ס [בין צפון לדרום], פירשו בזוהר דקאי ארוחב המטה, אבל אלא בענין למזרח ומרגלותיה למערב. וכבר ידענו הכלל המוסכם להפוסקים ז"ל דכל היכא שדברי הש"ס מתפרשים כפי דברי הזוה"ק, עדיף לן להשוות דבריהם בשים שלום ביניהם, ולפרש הנסתרות וסתומות שבנגלות, על ידי הנגלות לנו ולבנינו בתורת הנסתר, וזה אפילו אם הבנת הזוהר מנגדת הפירושים שנאמרו בדברי הש"ס על ידי המפרשים והפוסקים ראשונים ואחרונים ז"ל, שפירשו על פי סברתם, מפני כי לא זכו למאורות בימינו גילויי סתרי התורה שחשבו [וכתבי האר"י ז"ל], וכמפורש כל זה בספרי הפוסקים ובעלי הכללים ז"ל. והן אמת שרבו הדעות בין האחרונים ז"ל בפרטי ותנאי הכלל הנזכר, מכל מקום לדעת הרוב הניכר כן הוא כאמור, ובפרט בנדון דידן דגם הפוסקים מחולקים בדבר, ולא עת האסף עתה. ועיין בתשובתי בענין אמירת ברכת מעין שבע בליל פסח שחל להיות בשבת (להלן סימן ח'), ששם הארכתי בכלל זה. (ולפי האמור בס"ד דאין מחלוקת מפורשת בדין זה בין הש"ס לדין להזוהר, צריך לי עיון בדברי הגאון האדמו"ר ז"ל רבה של ירושלים בהשגותיו על ספר חשבון פרטי המצוות שנדפסו לאחר הסכמתו שם, שכתב על ענין נתינת המטה בין צפון לדרום שדעת הפוסקים דהעיקר כהגמרא ע"כ. והוא תמזה דהרי אין כאן מחלוקת כלל בין הזוהר להגמרא וכאמור, דמה שפירש רש"י בכוונת הגמרא, אינו מחייב את בעל הזוה"ק, ואין זה נקרא כשה' מפורש בגמרא, וזה פשוט, וכבר השיב יד שם הרב המחבר בהשגותיו ע"ש. וכמו כן קשה לי על דברי המקובלים וסובלים חמד בכללי הפוסקים שלו (סימן ב' אות י"ב בסופו) שכתב בנדון דידן דדברי הזוהר הם היפך דברי הגמרא, ולא דק בלשונו, וק"ל).

ולכן בנדון דידן העלו רוב מנין ובנין הפוסקים האחרונים ז"ל דעדיף לנהוג כדעת הזוה"ק. עיין להרב מגן אברהם (בסימן ג' ס"ק ז') שהביא דעת הזוה"ק כנ"ל, ודעת הרמ"ע מפאנו (דף תרשבה) (בסימן ג') שדחה פירוש רש"י על הש"ס, וכתב בשם ראשונים דבין צפון לדרום קאי ארוחב המטה, ולענין זה שוה דעתו לדעת הזוה"ק, ועיין לקמן בס"ד מ"ש עוד בזה. וכן כתב עוד הרמ"ע בספרו אלפסי זוטא על ברכות ע"ש. ועיין להרב אליה רבה (בסימן ג' ס"ק ד').

ובשו"ת שאילת יעב"ץ (סימן מ"ז) האריך הרחיב ליתן טעם ונימוק למנהג אביו החכם צבי ז"ל שנהג בזה כסברת הזוה"ק והמקובלים, וכתב שהוא על פי הכלל הנזכר, וז"ל: ומה שאני אומר בדעת רבותי שסמכו בנ"ד על הזוהר, הוא להיותו בלתי חולק, ואינו בזה אלא מפרש, ובטלה מחלוקת מעתה אחר שזכינו לפירושו, וכן ראינו שם רבים גדולים מהאחרונים שהביאוהו להלכה וחששו לו בנ"ד, וזה היה אפילו לא היה אלא שוקל פירושו כפירוש הפוסקים בלי שום נטייה והכרח לשום דעת אחת מן התלמוד, וגם שהיו המפרשים עומדים בשמועתן, וכל שכן שדבריו יותר נוחים ומקובלים וסובלים לשון התלמוד על פי פשוטו ומשמעותו, והמפרשים האחרונים אשר ידעו ממנו מודים לו עכ"ל. ועיי"ש באורך דברים כראי מוצקים. וסיים שם שמצא לו לרש"י בספר ליקוטי הפרדס שחזר בו ופירש כדעת המקובלים, דראש המטה למזרח ע"ש. וכן כתב בספרו מור קציעה (בסימן ג') ע"ש. וספר ליקוטי הפרדס אינו נמצא תחת ידי, ובספר הפרדס הנפוצ, יש תחת ידי שתי מהדורות, ולא מצאתי בהם דבר ליה שעה. אלא דעידת זו של היעב"ץ ז"ל מקויימת היא על ידי כמה מגדולי האחרונים ז"ל שכן העידו, וכתבו הנפק לדבריו. והשתא הכא שנת התשמ"ט מצאתי לשון ליקוטי הפרדס שהעתיקו הרב חוות אייר בספרו מקור חיים הנדפס מחדש על השלחן ערוך (סימן ג') וז"ל: ויהא לראש מטתו ופניו בעת שיכבד לצד מזרח עכ"ל, וסיים עלה שם הרב מקור חיים: ונראה לי שר"ל ככת המקובלים וכמ"ש הב"ח [שדחה הזוהר], וראש המטה קרי ליה פניו, עכ"ל. ומבואר עוד מלשון רש"י ז"ל הנזכר שדין זה נוהג דזקא בעת שישן עם אשתו.

וכן בשו"ת שב יעקב האריך בזה (בסימן ג'), והעלה וז"ל: נחזור לענינינו דהוכחנו דדעת הרמב"ם נמי כדעת הזוהר [עיין לקמן שנכתוב דהכי כבירא להו לעוד אחרונים], וגם בש"ס אין הכרע, אדרבא, כאשר הוכחנו מוכח דדעת הש"ס נמי כדעת הזוהר, וגם דעת רש"י אפשר אילו ראה דברי הזוהר הוי מכוין פירוש הש"ס נמי כדעת הזוהר, [כבר כתבנו

נוסח מור נודע

אליבא דהנחתאשעי"ת ישיבת חברת אהבת שלום

עולם האצילות, אם לאחר תיקונו, אם בעולמות ב"ע, ובאיזה פרצוף מפרטי פרצופיהם, אם ביושר או בעיגולים, בפנימי או מקיף, בעצמות או כלים, אם בעת תחילת אצילותם, או בעת קטרוג הלבנה, אם לפני חטא אדה"ר או לאחר מכן, אם בעת גלות מצרים, או ביציאת מצרים, או בדור המדבר, או בעת מתן תורה, אם בבית ראשון או שני, או בעת חורבנם, אם בחול או שבת או יו"ט, ביום או בלילה, ובאיזה שעה מהיום או הלילה, שבכל זמן מפרטי זמנים משתנים מפצל וסוד העולמות ואופן תיקונם, ולמי כל חמדת ישראל להבין ולפרש מאמרי הזוה"ק לאמתה של תורה כמו רבינו האר"י ז"ל, ואין עוד מלבדו כידוע ומפורסם בכל שבטי ישורון.

וכבר הקדימו למהורש"ש ז"ל באזהרה הנזכרת, גדול המקובלים הרמ"ז ז"ל באגרותיו (סימן א) וז"ל: בפירוש ששים אותיות דק"ש שערה"ן, הן על זה מלים אענונו, אך בתחילה אגידנו שאין מגמתי לכוונה חדשה, רק לקבל שכר על הדרשה, כי על כינאצ בזה אמרו לא שמענא ולא אימא, ופירש בו הרב [האר"ן] זלה"ה דמיירי בין בהולדת הקדמה מיוחדת מכח קושיות, בין בהמצאת טעם למעשה, וגם כי תהיה מיוסדת על אדני הצדק, ואפילו אם המצא תמצא איזו כוונה בזוהר אין כח בידיו לכיין אותה, כי אין אתנו יודע אם הוא דבר שוה לכל נפש, או לאיזה זמן מהזמנים, כי יש שינוי בימים ובמועדים. צא ולמד כמה כוונות נזכרו בזוהר על הק"ש, כגון סוד חותמא דגושפינקא דפרשת שלח לך שאינו אלא מן היחודים, ודפרשת פנחס דצירוף אשמח וכיוצא בסודות העמידה, ובבציעת ככרות שבת, שבזוהר עצמו מצאנו חלוקים שונים. ורק לרב [האר"י ז"ל] ולחביריו זלה"ה הותרה הברירה, כי רוח ה' דיבר בם. סוף דבר ירא הוראה אנכי בענין הכוונות שלא נזכרו בספר הכוונות המיוחד, עכ"ל. והכי ס"ל גם להרב משנת חסידים וכמ"ש בספרו (בהקדמה ב) וז"ל: ואפילו מדברים הכתובים בזוהר מפורש, לא העתקתי, אם לא חשתי שהם (הכתבים האלה [של האר"י ז"ל] מקומם [פירוש בחינתם הבנתם וכו'] הראוי שלא לטעות בהם וכו' עיי"ש.

ועיין מ"ש ג"ע מרן החיד"א ז"ל בחיים שאל (ח"א אר"ח סימן א'), בהשיגו שם על דברי הרב מור וקציעה, שעל פי ראיא מספר תיקוני הזוה"ק רצא לקבוע הלכה דכל כדעת האר"י זצ"ל שהצריך החתם שני זוגות תפילין דרש"י ודו"ת בבת אחת, וז"ל שם: וראיתי להרב מור וקציעה (סימן ל"ד) וכו', ותמתיה עליו דרב גובריה לחלוק על רבינו האר"י זצ"ל וכל קדושים עמו שכתבו דשתי סברות רש"י ור"ת אמיתות, [ענין שער הכוונות דושר ו דתפילין שכתב דחלילה מלהאמין דפליגין], ואין כאן מחלוקת וספק, והוא [הרב מ"ק] הכריע דאין צריך שתי זוגות, רק יש להניחם מספק, וכן קבע בסידורו (דף ל"ט ע"ב) דירא שמים יצא ידי כלום. דהוא ספק של תורה, עיי"ש, ובא להכריע מתקונם דשבת דושר וכו' האר"י זצ"ל וסיעתו הקדושה, אשר כל דברי קדשו של האר"י זצ"ל מיוסדים על אדני הזוהר ונגלו עליו האלה"ם. והלאי היה כותב בדרך הערה על דברי האר"י זצ"ל וקושיא, אבל הוא מכריע, וגזר אומר כי אין צורך לשתי זוגות לדעת הזוהר, והנח להם לישראל וכו', יש לתמהו עליו איך מלאו לבו להכריע נגד האר"י זצ"ל וכו' עכ"ל. וכן כתב בספרו מחזיק בברכה (וא"ח סימן רפ"ב) לענין ז"ל לרבינו האר"י ז"ל לומר דבר שמהי בשטרותיך שדבת דוקא, וז"ל ותימה על רבנן בתראי הבאים לחלוק על רבינו האר"י ז"ל בפירוש הזוהר, אשר כל דבריו סוד שנתו השערה, שער השמים, ומי שם פה אשר יאמר כי הוא זה כונת הזוהר, ובפרט אל המקום אשר דבר בקדשו האר"י זצ"ל אשר נגלו אליו האלה"ם, ודי זהה עכ"ל.

ומעין דברי אש להבות הנזכרים נגד החולק על דברי האר"י ז"ל על פי דברי הזוה"ק, מצאתי להאדמו"ר המוקדשט זצ"ל בספרו אות חיים ושולם (סימן ל"ד ס"ב סוף סק"ג) וז"ל: ועתה ראיתי בספר ערוך השולחן (להגאון מנובהרדוק) בסימן זה רוצה להוכיח מדברי הזוה"ק (פרשת בא ופנחס) דס"ל להזוהר רק כושר", ושאין שום ענין לתפילין דו"ת כהיוו"ת להדיך, ומקיים זה בהחלט עיי"ש, ואין כדאי להספל ולהשיב על דבריו בה, שהם מחישים דברי רבינו האר"י ז"ל, כאילו לא ידע מדעת הזוה"ק המפורשים לפי דבריו, עד שנעלם ממנו ח"ו דברי הזוה"ק שתשב"ד ידעו זאת כנמצא לפי דברי בזוה"ה, והם דברים שאסור לשומען, ואוי לעינים שכך רואות למחבר אחד בזמנינו איך ארבו ישים ויטמון בקרבו ועיז ויהין כזאת, ובעקבתא דמשיחא וכו' למען תפוש את בני ישראל בלבבם להסתפק באמיתיות קבלת רבינו האר"י זצ"ל מפי אליהו ז"ל, (כאשר כתבתי מעין זה במק"א כבר), וכל אחד בונה במה לעצמו להחזיק שיטתו ודעת רבו בעיזו וגלילתו וכיוצא, והיו מלעיבים במלאכי אלקים (במורה"ח) וז"ל וכו' עכ"ל. וכן כתב בספריו דתורה (ח"ו סוף סימן צ"ה) וז"ל: אך מה לנו לעורר ולהסתפק בפירוש דברי הזוה"ק במקום שרבינו האר"י זצ"ל הכריע ופירש וכתב שצריך להניח שניהם, הלא הוא ידע הפירוש האמיתי בזוה"ק, ואכמ"ל ותו לא מידי אפילו לזיז כל שהוא עכ"ל. ועיי"ש עוד באות חיים ושולם (בסימן ל"א ס"ב) שכתב דז"ל: וראיתי בשו"ת שואל ומשיב שהביא ששמו שהגאון מנובשטאט זצ"ל החולק עליו תפילין בול המועד, דכבר שאין מותר הפשט בזוהר וכו', אמנם מה שאמרו שאין מבינים הפשט בזוהר, והיינו שהפשט בזוהר להיפך, ושצריכים להניח, זהו דברים שאסור לשומעם ולאומרם או להאמינם שיצאו מפה קדוש וכו', וה"ו להעלות על הדעת ולומר שרבינו האר"י הקדוש לא ידע הפשט בזוהר וכו', ואם לדין יש תשובה בכל מקום והיתר לכל תלמיד לדון ולפלפל באמת, מה שאין כן בעיניי סוד וחכמת הזוהר והפירוש בזוהר שהוא מקובלים דבדרי רבינו האר"י ז"ל שהכריע ומפי אליהו ע"כ אסור לפצות פה אפילו להרהר חלילה עכ"ל, ודפח"ח.

והכי ס"ל ג"כ להרב שדי חמד ז"ל וכמ"ש בכללי הפוסקים שלו (סימן י"ג אות ט) וז"ל: והרב האר"י כשכותב איזה דבר, והוא היפך משמעות לשון הזוה"ק, מסתברא לי דאית לן למינקט כדברי האר"י, דקים לן דאיזה קבי במילי דזוה"ק טפי מיני, וידיעתו מוכרעת, וכל שכן בדבר שנמצא גם בפוסקים דאיכא דסבר כוותיה דרב האר"י וכו' עכ"ל נעש"ב, ועיין בספר חשבון פרטי המצוות בהשגות המחבר שבראש הספר על הערה ג' ה': ועיין עוד למרן החיד"א ז"ל בחיים שאל (ח"ב סימן י' אות ג') בענין הנוהגים לתקוע בראש השנה בהנץ החמה על פי הסוד, וז"ל: ואני בעיני איני חש לסודות שלא גילה רבינו האר"י ז"ל עצמו, וגם כי הרמ"ז ז"ל [שנהג כה"ל] גדול כבודו עטרה בראש כל אדם, מכל מקום אני בער לא אדע, כי מה שלא אלקים [במורה"ח] רבינו הגדול ז"ל אשר למד עם אליהו ז"ל, באלו אמור שלא לסמוך, ושב ואל תעשה עדיף, עכ"ל.

וכבר באה אזהרה זו מפורשת באר היטב ובאירכות בהקדמת מוהרר"ו ז"ל לשער ההקדמות (דף ג' סוע"ב) וז"ל: ואמנם עם היות זה פשוט ומבואר כי באלו הדורות האחרונים יפרסנון מהאי חבורא ותתגלה עליהם החכמה הזאת, הנה לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, כי רזי התורה וטהרה לא יתגלו לבני אדם בבחי עינם החומריי, לולי על ידי שפע אלהי המושפע ממרום קדשו על ידי שלוחיו ומלאכיו, או על ידי אליהו הנביא ז"ל וכו', וחוזר לענין הראשון כי אין ספק שדברים אלו לא יונבו בעיין אנושי חומריי, אלא בקבלה מפה אלא פה, או מפי אליהו ז"ל, או מפי הנשמות המתגלים בכל דור ודור לא הראויים להם, והרמב"ן ז"ל אחרון המקובלים קרוב לדורנו כתב בסוף הקדמת סודו על ביאר התורה בלשון זו וז"ל: ואני הנני מביא בברית נאמנה דורנית עצה הגונה לכל מסתכל בספרי זה לכל יסבור סברא ואל יחשוב מחשבה בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי תורה, כי אני מדיע נאמנה שלא ישוגו דברי ולא ידועו כלל בשום שכל ובינה, וזולת מפי מקובל חכם לאוזן מקבל ומבין, והסברא בהא אולת ומחשבה רבת הנזקין ומונעת התועלת, אל יאמין בשואו תנעה כי לא תבואוה בסברותיך רק רעה, כי ידברו אה"ל סרה לא וכלו כפרה, אל יחרסו אה"ל הלאות וכו', והוא שכתב הזוה"ק אז על ידי רבי אבא המקובלים הפליג לדבר כזה באומרו שלא יושגו דבריו בעיניי הרמזים ובסודות התורה כלל ועיקר, אך יעלה בדעת אנוש להבין בעייתו ובשכלו דברי אלה"ם חיים דברי הרשב"י ע"ה אשר דברותיו כלבהי אש אוכלה, וחתומים וסותומים באלף חתימות. הלא תראה כי בעת פטירתו בריש אדרת הוזהר אל ניתן רשות לשום אחד מאותם שבעה עיני ה' העומדים אז אצלו לכתוב סתרי תורה אלא לר' אבא וכו', ואין ספק כי לולי שרשב"י הכיר וידע ברוח קדשו כי רבי אבא היה חכם גדול ויודע להלביש ולהעלים הדברים דרך חידה ורמז, שלא יבינו אפלו חכמי הדור הואו, לא היה מצוהו שיכתוב וכו', והגם שצויה לרבי אבא שיכתוב, ובהיותו שיכתבם בהעלם גדול כאילו לא נכתבו כלל דמו, ומעתה יוכל האדם להקשות על דברינו אלה ולומר אם כן רבי אבא טרח על חנם וכו', אמנם תשובתך בצדך וכו' עכ"ל, עיי"ש התירוץ, והוא שכתב הזוה"ק אז על ידי רבי אבא בעלעם למשמרת עד דרא בתרא, שאז יתגלה פירושו האמיתי: והמכוון בד"ק שגילוי הנזכר המיועד דבדרי הרשב"י נתקיים על ידי רבינו האר"י זיע"א, שהוא זכה על ידי גילוי אליהו ורוח הקודש להשיג אמיתית כוונת הרשב"י בהזוה"ק עיי"ש. ודי בזה והותר להוכיח דאין לזוז מהנבנת רבינו האר"י ז"ל דבדרי הזוה"ק אפילו זיז כל שהוא, דאין דורנית אלו מוסרים אלא כח הסברא, אלא בקבלה תליא מילתא, ולמי לא תמדת ישראל.

ואין לומר דעד כאן לא הזהירו כל אותם אזהרות אלא כלפי הבא להבין מתוך לשונות הזוה"ק כפי הבנתו וסברתו ענינים התלויים בעיקרי האמונה והשגת פנימיות עמקי

בגלילותיו לברך זאת הברכה על פי כתבי רבינו האר"י זצ"ל, כי אף שקבלנו הוראות מרן, קים לן דאלמלי אף הוא ראה דעת קדוש האר"י זצ"ל, גם הוא יודה לברכה וכו' עכ"ל. וכן כתב ביתר שאת ויתר עז בספרו טוב עין (סימן ד) עיי"ש. ועיין עוד בספרו שיורי ברכה (אר"ח סימן תכ"א). הרי קמן דאפילו במידי דספק ברכות דחמיר טובא, וקיימאנן לו דספק ברכות להקל ואפילו נגד מרן ז"ל, מכל מקום סבירא לן לברך כדעת האר"י ז"ל, נגד פסק מרן בש"ע, וכן מתבאר בברכי יוסף (אבות י"ב ובסימן ר"ג אות ב') דלא אמרינן ספק ברכות להקל נגד דעת האר"י ז"ל. והכי ס"ל לכמה רבואות מגדולי הפוסקים האחרונים שדבריהם תמיד נר לרגליו המה בספרתם, ולמפורסמות אין צריך ראיא, והשתא לא עת האסר.

ועיין בכללים שבראש ספר ארץ החיים סתהון (כלל י"ג) שהביא כל הנזכר, וכתב וז"ל: וכינן דבענין ברכות דנהגינן שלא לברך היכא דאיכא ספק פלוגתא דרבואות בחיוב הברכה, ואפילו דעת מרן ז"ל לברך וכו', מכל מקום היכא דהאר"י ז"ל הכריע לברך אזלינן בתריה דהאר"י ז"ל, אפילו נגד פסק מרן ז"ל וכנז"ל, ממילא דכל שכן בשאר דברים דפשיטא אזלינן בתר הכרעת האר"י ז"ל אפילו נגד פסק מרן ז"ל, וכמ"ש הברכ"י וכו' בספרו שו"ב (סימן תכ"א), משום דבתר הכרעת רבינו האר"י ז"ל גררינן בדוכתי טובא היפך פסק מרן ז"ל, דקים להו לרבנן דאי שמע מרן ז"ל דברי האר"י ז"ל הוה הדר ביה עכ"ל. גם גאון ירושלים מהר"ם סוזין ז"ל בתשובתו שבספר הון יוסף (סימן י') כתב שגדולי וקדושי כל דור ודור אינם זזים מדברי האר"י ז"ל אפילו בדברים שהם נגד ההלכה [פירוש נגד פסק השלחן ערוך ושאר הפוסקים הפשטנים], ואפילו בענין ברכות עכ"ל. וכמו כן הסכים בפשיטות לכלל הנזכר הרב שדי חמד ז"ל בשו"ת מכתב לחזקיהו (סימן ג) דף ט"ו ע"ג ד"ה אמור, ובספרו אור לי (סימן ס"ט דף נ"ט ע"א) כיעו"ש. וכן נמצא לרוב ובפשיטות כלל זה בספרי גדולי האחרונים ז"ל, ובפרט בסה"ק בן איש חי למרן הר"ח טוב ז"ל, ובספר כף החיים למהר"ח סופר ז"ל עיי"ש, והוא מהמושכלות הראשונות שבדעת גדולי הפוסקים האחרונים ז"ל, שאין עליה פוצה פה ומצפץ.

ובאמת סברת מרן החיד"א ז"ל דקים לו דאי מרן ז"ל הוה שמעי ליה דברי האר"י ז"ל הוה הדר ביה לכל חסידיו, כבר דספיקא בזה, וכנמצא בשו"ת דברי יוסף (סימן ב') בתשובת הרב בנימין הלוי גבי אמירת נוסח אל חי בסוף נוסחת זכרנו לחיים, וז"ל: ואומר שמנהג זה שנהגו מאז ומקדם לאומרו בנוסח אל חי, וכמ"ש מרן הב"י כי מנהג שלהם היה לאומרו בנוסח אה, הוא משום דלא סימיהו קמיהו, שעדיין בזמנם לא נתפשטה חכמת האר"י זלה"ה בעולם, אבל לעת כזאת שנגה עלינו אור הגנוז, וזכינו שנתפשטה קצת מחכמתו בעולם, למה לא נחזיק בדרך היותו בטוח וכו', ואנן סהדי שאם הראשונים היו רואים דברי האר"י זלה"ה, היו מבטלים מנהגם ואוחזים לדרכו דרך הקודש יקרא לה עכ"ל. ועיין שם עוד באורך, ובפרט מ"ש (בסימן ג') חומר אזהרת גדולי חו"ר אר"ן לנהוג כדעת האר"י ז"ל לאחר שזכינו לגילוי כתביותיו. ושנים רבות אחר כותבי כל הנ"ל הארכתי בכלל זה וכל המסתפק, ותמצאהו בתשובתי בענין ברכת מעין שעב בליל פסח שחל בשבת (להלן סימן ח' חלק ג' סעיף ד') עיי"ש ב"ס ד' ותרו"ק.

ומה שיש להרגיש קצת, בדרך אגב, דלמה בדן זה מרן ז"ל התעלם לגמרי מדעת הזוהר, ולא הוזכרו כלל. וכדרכו בבית יוסף שמרבה להביא מה שכתוב בזוהר, ופעמים רבות מסכים עם דבריו. ויש לומר, והוא כלל חשוב לענ"ד לכמה דוכתי, שאין דרכו של מרן ז"ל להביא אדנים המפורשים בזוהר, שבזוהר מבואר להדיא איך ומה לעשות למעשה ממש, אבל כגון אף דנזונינו, שסגויית הזוהר עוסקת בפרשנות הקבלה, ואגב מבארת איזה ענין הנזכר בתלמוד, באופן שדעת הזוהר בנושא נלמדת מתוך דיוק והבנת סודותיו, בכגון אלה אין דרכו של מרן ז"ל להביא בספריו דעת הזוהר, דיו"ק ותשכח שכן האמת, ואין הפנאי מסכים לעת עתה להאריך בראיות ובתשובתי הנ"ל (דסימן ח) הארכתי גם בזה (שם), עיין עליו.

בירור שיטת הגר"א ומעתיקי שמועתו בנדון, סמכותו הבלעדית של האר"י ז"ל בפירוש כונת הזוהר, ויחסו של הגר"א להאר"י ז"ל ולכתביו

ה. אמנם דא עקא שראיתי לאחד המיוחד מגדולי הפוסקים האחרונים הוא הגאון בעל ספר משנה ברורה זצ"ל (בסימן ג') ק"ק י"א), שאחר שהביא בקיצור חילוקי הדעות והסברות שבנ"ד, כתב וז"ל: ומכל מקום טוב יותר לכתחילה לנהוג כחש"ע, כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא, ולא כפירוש הרמ"ע הנ"ל עכ"ל.

ועיינתי בספר בנין של שמחה הנזכר (בסימן ג'), וראיתי שבפנת דבריו יצא לחלוק עם פירוש של המקובלים בדברי הזוה"ק (דפרשת ממצדב דף ק"י ע"ב), וכן לפי הפוסקים דסבירא להו בכונת הזוה"ק כהבנת המקובלים, ופירש דברי הזוה"ק כפי דעתו פירוש מחודש להשוות הדברים עם פירוש רש"י על הש"ס, באומרו דדוחק הוא לפרש מה שאמרו חז"ל בין צפון לדרום דקאי ארוחב המטה. ושוב כתב שם וז"ל: והנה זה רבות בשנים שאמר לי כבוד דודי אדמו"ר הגאון החסיד מורנו חיים ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק וולאזין ששמע מפי רבו הגר"א ז"ל שאמר לו סתם שאין הפירוש בדברי הזוהר הנ"ל כמו שפירשו כל המקובלים והרמ"ע מפאנו ז"ל, ולא פירש לו דעתו בפירוש דברי הזוהר, ואמינא מנפשאי שלפום שיעורא דילי נ"ל ברור דמ"ש הזוהר וכו' וכו', הנה הדבר מוכרע גם מדברי הזוהר עצמו שאורך המטה דוקא צריכה להיות בין צפון לדרום עכ"ל עיי"ש.

ולאחר בקשת המחילה רבה מלפני כ"ת גאונותו וקדושתו של מרן המשנה ברורה, אומר שלא דקדק כראוי בהעתקתנו שכתב שגמרא אמר שגם כונת הזוהר הוא כהגמרא וכו', והלא מבואר כפי מה שהעתיקנו מספר הנ"ל של שמחה המעמול לא יצא מפי הגר"א ז"ל כנ"ל, שהם דברים שלא ניתנו ליאמר, שהרי דברי הגמרא אינם מפורשים ומוכרעים כלל, לצד זה, או השני, ואין לנו בו אלא מה שפירשו בכונתו המפרשים. והגר"א לא אמר כן בחיוב שהפירוש בזוהר כהגמרא, שזה אי אפשר היה לאומרו כנ"ל, ולא העלה את פתח מלת "ומאמר", אלא אמר סתם שאין הפירוש בזוהר כפי שהבינו המקובלים והרמ"ע, ושתו ילוי מרזו הפירוש הנכון בהזוהר, אלא אמר אפילו שכונת הזוהר יש לפרשו כפירוש רש"י לדברי הש"ס, שאז היה מקום למה שרצה לפרש הרב בנין של שמחה, לתלות דבריו באילן גדול.

ואף על פי שלאוורא ז"ל דאם בפירושא לא איתמר מכללא איתמר, דאם בין צפון לדרום לא קאי ארוחב המטה כמ"ש המקובלים והרמ"ע, א"כ ודאי קאי אורך המטה, והוא כאילו הגר"א אמר להדיא, כן, מכל מקום אי אפשר להחליט הדבר כן, דאפשר שהיה לו להגרא"י ז"ל שום כוונה אחרת, ודבריו אינם יוצאים מגדר מאמר נעלם וסתום שאין להם משמעות ברורה ומוחלטת כדי להכריע על פיון דבר ההלכה, ק"ו לסתור ולחלוק על שיטת הרבים ועצומים הסוברים בתר איפכא שהם רוב מנין ובנין הפוסקים האחרונים זיע"א, וגדולי המקובלים זיע"א. והיא תמימה רבתי לענ"ד על הרב משנה ברורה איך כתב דברים האלו, שהגר"א אמר שהפירוש בזוהר הוא כהגמרא, וכו' ואילו שרבי הש"ס יש כלרם משמעות ברורה ושיש להכריע ולפרש על פיהם דברי הזוהר, ואינו, וכמו שכתבנו לעיל בשם כמה רבואות מגדולי הפוסקים, ואדברא איכא טובא מרבנן דסבירא להו דאדברא ששטות דברי הש"ס הם מורים כפי פירוש הזוה"ק, והם הרב שב יעקב, והשאילת יעב"ץ הנ"ל, וכן כתב הפרי מגדים (בא"א בסימן ג' ס"ה), וכן הרב מקור חיים שהעתיקתי לשונו לפנינו. ומה גם שכן פירשו הראשונים שהזכיר הרמ"ע, ורש"י גופא בספר הפרדס, וכן דעת הרמב"ם לפי מה שפירשו כוונתו בשב יעקב ובארצות החיים ובבני ציון כנ"ל. אם כן איך יאמר שכונת הזוה"ק "כהגמרא", ותלי תניא בדלא תניא, דברי הזוה"ק המפורשים בדברי הש"ס הסתומים, וצ"ע. ומה גם שתלה עצמו במה שכתב הרב בנין של שמחה בשם הגר"א ז"ל, ולא דק בהעתיקתו ממנו כלל וכנ"ל.

ואמינא ולא מסתפינא דגם על הרב בנין של שמחה איכא לתמוה תמימה רבתי, דאיך מלאו לבו לחלוק בביאור דברי הזוהר על דברי "כל המקובלים" כפי שהזכיר שם בתשובתו הנזכרת, ויחד נעם רוב הפוסקים, כולם גבורי מלחמה שמפיהם אנו חיון. ומה גם בהיות שדעת מאור עינינו מרן מלכא האר"י זיע"א, אשר כל דבריו מיוסדים על הבנת עומק דברי הזוה"ק כפי שקבלם מפי אליהו ז"ל, והסכימו על ידו ועל קבלתו הנאמנה כל גדולי ישראל בלי שום יוצא מהכלל, וכן לא יעשה.

ועיין למור"ר אור השמ"ש בגבורתו הוא מרן הרש"ש זיע"א בתשובתו הרמתה לחור' תונים שבספר נהר שלום (דף ל"ג סוף ע"ג), שכתב וז"ל: גם תמייה לי טובא איך לפעמים מקשים רבותי על דברי הרב [מור ניהו רב האר"י הקדוש זיע"א] מדברי הזוהר והתיקונים, אחר ראות דברי הרב [לבעץ חיים] בענף ה' דקדוש עיגוליו ויושר עכ"ל. והוא דשם כתב מוהרר"ח זיע"א דלהבין דברי הזוה"ק הסתומים ונעלמים, בלעדי הקדמות הגולות לנו ע"י האר"י הקדוש זיע"א, הוא מן הנמנע, ובפרט מסיבת ריבוי הבחינות שאפשר שבהם מדבר ועוסק אותו המאמר, אם בא"ק, אם באורות שבחיציגותיו לפרטיהם, אם לפני תיקון

שכן האמת שרש"י חזר בו בספר הפרדס], על כן לפענ"ד וכו' שלכתחילה ראוי יותר לעמוד מטתו ראשה ומרגלותיה בין מזרח למערב עכ"ל.

ועיין לג"ע מרן החיד"א ז"ל בברכי יוסף שם שהביא דעת הזוה"ק, וכתב שרש"י חזר בו בספר הפרדס, ושוב הוזכר שכן כתב היעב"ץ והשב יעקב עיי"ש. וכן העלה בשו"ת בנין עולם להגאון ר"יא חבר ז"ל תלמיד הגר"א ז"ל (סימן ב') וז"ל: לענ"ד נכון לנהוג כדעת הזוהר מאחר שגם הש"ס יכול להכשיר, וז"ל עדיף לן פירוש רש"י מפירושו של הזוהר ודעת רשב"י וכו' עיי"ש. וכן פסק בפשיטות בחדס לאלפים (סימן ג' אות ז), ובבן איש חי למרן הגאון הר"ח טוב ז"ל (בפרשת וירא אות כ"ה), ובכף החיים למהר"ח סופר ז"ל (בסימן ג' ס"ק ט"ז), ובנימוקי אר"ח שם. ועיין להרב פקודת אלעזר שם מה שאסף איש טהור דעות עוד אחרונים ז"ל בזה. ועיין בספר דעת הקדושה (דף קנ"ה). וכן בספר מאסף לכל המחנות אסף דעות הפוסקים בזה, וסוף דבר העלה להלכה ולמעשה כדעת הזוהר הקדוש ומרן האר"י ז"ל. וכן העלה האדמו"ר מקאמארנא ז"ל בספרו שלחן הטהור (סימן ג' ס"ב), וכתב וז"ל: נכון ליהזר שיהיה מטתו בין צפון לדרום, דהיינו שישכב ראשו למזרח ורגליו למערב, ובזר זרב שלו שם כתב וז"ל: כך הוא עפ"י הזוהר ומרן האר"י. ועיין בתשובת שב יעקב פלפול יפה שגם כוונת הגמרא כדעת הזוהר ומרן האר"י, וכל מקום שאנו יכולים להשוות הגמרא עם הזוהר, אעפ"י שהפוסקים לא כתבו כך, והוא מחמת שלא ראו אור נוגה של הזוהר, ואילו ראו אין ספק שיהיו כופפים ראשם באימה וביראה לדבריו כי קדושים היו, ולכן הלכה כדברי הזוהר בזה, ומי שאינו נוהג כן בלי אונס אלא מחמת שקל בעיניו דברי הזוהר ומרן האר"י, בודאי צד מינות יש בו בלי ספק, אבל אמת גם הזוהר לא אמרו בחיוב אלא זהירות שצריכין ליהזר שיהיו כל מעשיו דוגמא לדעילא, אבל איסור לא שמענו לא בגמרא ולא בזוהר ודברי הש"ע עכ"ל. ועיין מ"ש בזה בספר ישועות יעקב, והגם שבכמה פרטים דבריו תמוהים לענ"ד וצריכין יישוב, מכל מקום נטה להלכה כדעת הזוהר, עיי"ש.

ועיין להמלב"ם ז"ל בארצות החיים (סימן ג' סעיף ו), ובארץ יהודה שם (ס"ק ד') שהאריך בביאור דעת הרמב"ם ז"ל, וסיים וז"ל: ועל כן נראה דאיסור שינה להרמב"ם ז"ל הוא משום אדעת הנישן קישן פירום, וכששוכב על צידו (דהא אסור לשכב פרקדן) יהיה פירום שלפניו או של אחריו למזרח או למערב [דאסור כמו נפנה] וכו', וממילא מוכרח שהרמב"ם היה מפרש כדעת הזוה"ק וכו', מעתה אחר שבט"ס סתם הדברים, ונוכל לפרש בו דעת הזוה"ק, וגם דעת הרמב"ם מורה כן, [וגם רש"י חזר בו כמש"ש בהמאי לארץ], יש לפסוק כדעת הזוה"ק וכו' עיי"ש. וכן כתב דדעת הרמב"ם ז"ל כהזוה"ק בספר בני ציון (בסימן ג') עיי"ש. ולא זכרו דכבר דאסף דעות הזוהר בזה הרב שב יעקב כנ"ל.

ועיין בשו"ת הרמ"ע (סימן ג') הנזכר, שבפנתח דבריו הביא פירוש רש"י, והקשה עליו דלא דמי תשמיש לפנה וקלות ראש, בדעת התשמיש מותר ואפילו מצוה להרהר לדברים שבקדושה. ועוד דלא אסרו קלות ראש כנגד שער המזרח אלא במקום שאין דגד, ותשמיש המטה לא הותר כי אם במקום גדו, ובכל גופו מכוסה. וסיים וז"ל: אבל הראשונים פירשו דבעינן רוחב המטה בין צפון לדרום וכו' וכו', וממה שהיה ראשו של אדה"ר מארץ ישראל וגופו מבבל יש ללמוד לשמעתין וכו' שיהיה ראש המטה במערב וכו', ושקנן צפונית מערבית מעליא טפי וכו' עכ"ל הרמ"ע עיי"ש. ועיין להכנה"ג באר"ח (בהגב"י לסיומן ר"מ), ובשיירי שם, שהביאו. ובשיירי שם כתב שלדעת הרמ"ע צריך ראש המטה למזרח, והוא טעות הניכר, עיי"ש.

הרי דמ"ש שבין צפון לדרום שהזכיר חז"ל קאי ארוחב המטה, הוא על פי מה שפירשו הראשונים, ומה שהכריע דראש המטה למערב הוא דעת עצמו על פי דברי חז"ל דאדה"ר ראשו מא"י וכו', ובכל תשובתו הנזכרת לא הוזכר דעת הזוה"ק החולק עליו בפרט זה, ומצריך ראש המטה למזרח דוקא. והוא תמוה וצ"ע. ואין מסתבר לומר דמ"ש "ראשונים פירשו" דכאנוה להזוהר הקדוש וגם אין לומר שהבין בזוהר כפירושו דבעינן ראש המטה למערב, דהרי לא הוזכר כלל דעת הזוהר בתשובתו כנ"ל.

ומעתה מ"ש במג"א (סימן ג' ס"ז ז') וז"ל: ובמ"ע (סימן ג') פסק כמ"ש הזוהר (פרשת במדבר) שיהא ראשה ומרגלותיה זה למזרח וזה למערב, ותהא מטה בין צפון לדרום ע"כ. ר"ל דלענין דבעינן רוחב המטה בין צפון לדרום פסק במ"ע כמ"ש הזוהר, ור"ל שכיוון דעתו הרחבה לדעת הזוה"ק, והיינו לענין פירוש מה שאמרו חז"ל "בין צפון לדרום" מקאי ארוחב המטה ולא על אורך, ולעולם אין דעתו שוה לגמרי לדעת הזוה"ק, דלדעת הזוה"ק הרי בעינן דוקא ראש המטה למזרח, אבל הרמ"ע ז"ל איהו גופא סבירא ליה דדאשה למערב. וזהו שסיים שם הרב מג"א ז"ל: וכתב שיהא הראש למערב ע"כ, תיבת "ותכתב" דקאי על הרמ"ע, הוא הוראה דאיהו ס"ל הכי, ואינו סברת הזוה"ק. אמנם מה שסיים הרב מג"א: והטעם עפ"י הסוד, צ"ת לענ"ד, דנראה דקאי אדעת הרמ"ע דסבירא ליה אדעתא דנפשיה דבעינן רוחב המטה למערב, ושעל זה סיים הרמב"א: והטעם על פי הסוד. וזה קשה כי הרמ"ע ז"ל פירש בזה טעמו להדיא על פי דברי חז"ל שבמסכת סנהדרין הנ"ל, מפני שכך נבדא אדה"ר שראשו היה מארץ ישראל וכו' וכנ"ל. והיינו על פי הגמרא ולא על פי סוד. ודוחק לפרש דקאי על הזוה"ק, ואפשר הכוונה דמ"ש דרוחב המטה צריך להיות בין צפון לדרום זהו על פי הסוד, וכנזכר בזוה"ק, וצ"ע.

ועיין להרב אביה רב (סימן ג' ס"ד ז') שדבריו בואו יותר בארוכה ובביאור מדברי המג"א, אבל כפי מה שביארנו בכונת המג"א הכל עולה בקנה אחד. ועיין בברכ"י שם שלא הזכיר בזה להרמ"ע ז"ל. ונראה טעמו כי סוף סוף דברי הרמ"ע ז"ל מנגדים דברי הזוה"ק לענין פניית ראש המטה. וכמדומני שראיתי למי טעטה בזה לחשוב שדעת הזוה"ק והרמ"ע היוהו קר בדיוק, וכמו"מ, ועיין יד אפרים על דברי המג"א שם, ודו"ק. ועיין בארצה"ח להמלב"ם שדבריו בזה אינם מבוארים ככל הצורך.

ועיין להרב שאילת יעב"ץ הנ"ל (בסימן מ"ה) דגם הוא ז"ל ס"ל מטעמא דנפשיה דבעינן ראש המטה למערב כיעו"ש. וכן כתב בספרו מור וקציעה (סימן ג') עיי"ש. ונראה לכאורה שלא ראה דברי הזוה"ק במקורן, ולא זכר שיר משמעות הזוה"ק דבעינן ראש המטה פנה למזרח דוקא וכנזכר. ומלבד שכן כתב המקובלים בכונת הזוה"ק וכנ"ל בארוכה, הנה ס"ל נמי לגדולי הפוסקים שהשכיב את כתב הזוהר דבעינן ראש המטה פונה למזרח, והם הב"ח, והט"ז (בסימן ג'), והרב שב יעקב (סימן ג'), והמג"א (כפי שביארנו כוונתו לעיל בס"ד), והרב א"ר (סימן ג' ס"ק ד') ואם כן יש לתמה לכאורה דמאחר שהאריך שם בשאילת יעב"ץ להוכיח דכנגדו דא ראוי לנהוג כהזוה"ק והמקובלים, איך פירש דבעינן ראש המטה למערב עפ"י הסברא והזכיר שם, בתר איפכא מדעת הזוה"ק. אלא נראה דאי שבעת הכתיבה לא היה לפניו ספר הזוה"ק ולא ראה לשונו בפנים. שו"ר שכן כתב שם להדיא בסוף התשובה וז"ל: והנלע"ד בזה כתבתי מבלי עיון בספרים, ואפילו ספרי הב"י אין פה לעיין בו, מצורך למה שהזמנ בלתי מספיק, ולא יחשדני אם הארכתי בדברים פשוטים וכו' עכ"ל. ואם כן ברור שאם היה רואה דברי הזוה"ק ודברי המקובלים והפוסקים שקדמוהו שהבינו בכונת הזוהר דראש המטה בעינן למזרח דוקא, היה מניח סברתו מפני דבריהם המצודקים והמקובלים.

העולה מן האמור שרוב הפוסקים אשר מפיהם אנו חיון סברי מרנן להלכה ולמעשה כדעת הזוה"ק דתניתנ המטה בין צפון לדרום היינו רוחב המטה, וראשה למזרח ורגילה למערב, ולכן יאות לן למעבד כהוראתם בקדושה, והוא מתרי טעמי, חדא ועוד קאמר, וכנ"ל, חדא דמיעקרא אין הכרח לומר שהזוהר חולק על התלמוד, דשפיר יש לפרש דברי הש"ס כדברי הזוהר גם כן, וללכמה דעות הוא דברווח ולתחילה עדיף לפרש דבדרי הש"ס הסתומים כמפורש בזוהר, ולא לעשות מחלוקת ביניהם, דסתימות לשון הש"ס גם כן מורים ובאים כמפורש בזוהר. ועוד, דיש בדבר מחלוקת הפוסקים, דהרי רש"י בעצמו חזר בו בליקוטי פירוש שלו לפרש כשיטת הזוהר בדברי התלמוד, וכן פירשו כמה מגדולי האחרונים ז"ל בדעת הרמב"ם ז"ל: ומה שביאיר ליה וכנ"ל, וכן כתב

שי"ח הלכה

כוחו של המשנה ברורה כלשכת הגזית, (מדברי מרן החזו"א)

1. שאלה: מרן שליט"א כתב, בהקדמה לשונה הלכות [בשבח הספר משנה ברורה] בשם החזו"א באגרותיו בזה"ל: ועי' בקובץ אגרות למרן החזו"א (ח"ב סי' מ"א), שכתב לאחד שצדד להורות דלא כהב"י מג"א ומ"ב, ע"פ אחרון אחד שפלפל בזה, בזה"ל: ההוראה המקובלת מפי רבותינו אשר מפיהם אנו חיים, כמו מרן הב"י ומ"א והמשנה ברורה, היא הוראה מקיימות, כמו מפי סנהדרין בלשכת הגזית, עכ"ל מרן החזו"א, (שהעתיק מרן שליט"א שם). ונסתפקו בבי מדרשא, האם מרן החזו"א אמר זאת, רק במקום שיש גם ב"י וגם מ"א, וגם מ"ב, אז הוי זאת כמו לשכת הגזית, או שהחזו"א אמר זאת, בכל פסק ופסק המובא במ"ב, [גם כשאין סוברין כך ב"י ומ"א]. וצ"ע.

תשובה: אם אין חולקין עליו, (דולה ומשקה, כת"י)

בדיני השכמת הבוקר (סי' א')

פרטי דינים: בחידושו של הביאור הלכה בשם הירושלמי בתפילה המיוחדת בשחרית ומנחה וערבית

2. שאלה: כתב הביאור הלכה (ריש סי' א') ד"ה שיהא, בזה"ל: נכון מאוד ליהר לומר קודם כל ג' תפילות הודאת יהיה רצון, המבואר בירושלמי פרק תפילת השחר, דהיינו בשחרית מודה אני לפניה ה' אוי"א, שהוצאתני מאפילה לאורה, ובמנחה מודה אני וכו', שכשם שזכייתי לראות כשהחמה במזרח, כך זכיתי לראותה במערב, בערבית י"ה וכו', כשם שהייתי באפילה הוצאתני לאורה כן תוציאני מאפילה לאורה, עכ"ל הביאור הלכה. והנה נסתפקו כמה ספיקות בדינו של הביאור הלכה: ונפרטם אחת לאחת.

שאלה: האם צריך דוקא לאומרם קודם תפילת שחרית ומנחה וערבית, או שאפשר לאומרם גם אחר כך. וצ"ע.

תשובה: כרצונו, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

3. שאלה: (המשך), מרן שליט"א כתב בשאלה הקודמת, [האם יכול לאומרם לאחר שחרית ומנחה וערבית] כרצונו, ומשמע שיכול לאומרם לכתחילה גם אחר התפילות, וקשה שהביאור הלכה כותב מפורש, נכון להזהר לומר קודם ג' תפילות הודאת יהיה רצון. וצ"ע.

תשובה: יתכן שאינו מעכב, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

4. שאלה: ממתי מתחיל הזמן של יהיה רצון של שחרית ששמא מכיון שאומרים מאפילה לאורה, צריך לאומרו דוקא אחר הנג', [שאז יש אור מהשמש].

תשובה: מעלות השחר, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

5. שאלה: עד מתי נמשך זמן של יהיה רצון של שחרית, ששמא מכיון שהוא מודה על ה"אורה", אולי זמנו עד חצות, [שמאז מתחיל כבר יהיה רצון של מנחה]. וצ"ע.

תשובה: עד זמן תפילה, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

6. שאלה: הנמצא בבית מוגף בתריסים ויש חושך בבית, האם יכול לומר שהוצאתני מאפילה לאורה, או לא, [האם תלוי בזה שאצלו יש אור, או בזה שיש בעולם אור].

תשובה: יכול, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

7. שאלה: סומא שאין נהנה מאור, האם יכול לומר יהיה רצון שהוצאתני מאפילה לאורה, או לא, וצ"ע.

תשובה: יתכן, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

8. שאלה: יהיה רצון של מנחה, עד מתי נמשך זמנה, עד השקיעה, או עד צה"כ, [ונפ"מ במי שנמצא בין השקיעה לצה"כ, האם יכול לאומרה, או לא].

תשובה: לא (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

9. שאלה: יהיה רצון של ערבית, עד מתי נמשך זמנו, עד עלות השחר, או עד הנץ החמה, וצ"ע.

תשובה: עד עלות השחר, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

10. שאלה: כשלא אמר יהיה רצון של שחרית, האם יאמר של מנחה וערבית, או שהם מנעכים זה לזה.

תשובה: אין מעכב, (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: הנה בכל האי ענינא של תפילת הירושלמי, עי' בפי מרן שליט"א על הירושלמי, שמלמד זכות, על כל אלו שלא הביאו את הירושלמי להלכה משום שהיה להם פירוש אחר בירושלמי, עיי"ש].

בחיוב המצוה של אמונה וגדריה, [מצווה חיובית, או קיימת]

11. שאלה: הביאור הלכה (ריש סי' א'), מאריך מאוד במצוות האמונה, וחויב של שש מצוות תמידיות, ויש משמעותיות סותרות בגדרי מצוות האמונה, שיש משמעות אחת שהוא חיוב, ויש משמעות אחת שכשחושב על אמונה הוא קיום מצוה. ואי"כ צ"ע האם הוא מצוה חיובית, או מצווה קיומית, וצ"ע.

תשובה: החיוב הוא להאמין, (דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: נראה כוונת מרן שליט"א, שהחיוב להאמין הוא מצווה חיובית, אבל כל מחשבה של אמונה כל רגע, שחושב, הוא מצווה קיומית].

בדין אמירת פרשת התמיד בראש חודש.

12. שאלה: בדין אמירת פרשת התמיד נסתפקו בבי מדרשא, איך הדין בראש חודש כשקראו בתורה את פרשת התמיד, והוא עדיין לא אמר לפני התפילה פרשת התמיד. האם יאמרנו אחר התפילה, או שכבר יצא בקריאת התורה [שקראו את פרשת התמיד], וצ"ע.

תשובה: נכון שיאמר, (דולה ומשקה, כת"י).

בעניני אמירת תיקון חצות

13. שאלה: תיקון חצות, האם חייבים לאומרו.

תשובה: זה ענין ע"פ קבלה, (דולה ומשקה, עמוד א')

[א"ה: עי' מ"ב (סי' א' סק"ט), ובספר אורחות רבינו (ח"א עמוד י"ג) הביא שהסטייפלר הקפיד תמיד לעשות תיקון חצות].

14. שאלה: (המשך) ענינים הנוגחים ע"פ קבלה שרבינו ענה, בזה"ל: זהו ע"פ קבלה, משמע שאין כל בן תורה מחוייב לנהוג כן. וצ"ע

שבענין גידול זקן, רבינו מצטט בספרו אורחות יוסר (פרק הדרת פנים), מדברי המקובלים, משמע שכל בן תורה צריך לחשוש למקובלים. ומ"ש האי מהאי וצ"ע.

תשובה: עי' מ"ב סי' כ"ה סקמ"ב, (דולה ומשקה, עמוד א').

[א"ה: וז"ל המ"ב שם: כתב הכנ"ה בכללי הפוסקים, כל דבר שבעלי הקבלה והזהר חולקים עם הגמ' והפוסקים, הלך אחר הגמ' והפוסקים, מיהו אם בעלי קבלה מחמירין יש להחמיר גם כן, ואם לא הוזכר בגמ' ובפוסקי, אע"פ שנוכר בקבלה, אין אנו יכולים לכופ לנהוג כך, ודין שאין מוזכר בהיפוך בש"ס ופוסקים יש לילך אחר דברי קבלה. עכ"ל. ואי"כ נשמע מכאן שצריך ללכת אחר קבלה בכל דבר שאין כתוב ההיפך בגמ', ולפ"ז צריך לצאת שנלך אחר קבלה, גם בזקן וגם בתיקון חצות. אבל אינו חייב גמור, ובתיקון חצות אמר לי מרן שליט"א, שלפעמים לצעירים גורם ביטול תורה, ואין לעשות דבר שאינו חייב גמור, על חשבון ביטול תורה].

בדיני לבישת הבגדים (סי' ב')

כיסוי שקוף אם מועיל לכבוד השכינה

15. שאלה: בדין שצריך לכסות גופו לכבוד השכינה, נסתפקו בבי מדרשא, האם יועיל לזה כיסוי שקוף, או לא.

תשובה: מועיל, (דולה ומשקה, כת"י).

הסתכלות בתמונות שע"ג אריזות

16. שאלה: האם צריך להזהר מלהסתכל על תמונות מצויות של תינוקות ערומים, שמודפסים ע"ג אריזות למיניהם, או שאין קפיידא בדבר, וצ"ע.

תשובה: דמיא ככשורי, (דולה ומשקה, כת"י).

בדין ניווב ידיים בבגדים, קשה לשכחה

17. שאלה: ידוע שהמנגב ידיים בבגדים, הוא קשה לשכחה, ונסתפקו בבי מדרשא, על איזה בגדים מדובר, האם בבגדים שלובש עכשיו דווקא, או גם בבגדים שלבש כבר והורידם, או גם בבגדים שעומד ללבוש, וצ"ע.

תשובה: כתבתי בזה בהוספות לספר זיכרון הוצאה ה', (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

[א"ה: מרן שליט"א מאריך שם בראיות, שדוקא בגדים שעכשיו לובש, הוא קשה לשכחה, ע"ש].

כמה פרטי דינים בדין שלא ישן עם נעליים

18. שאלה: מבואר בסוגיא ביומא (ע"ה) שהישן עם נעלים טועם טעם מיתת, ושאלתי פ"א למרן שליט"א האם צריך להקפיד, כשישן לפעמים מנחת צהרים ע"ג סטנדר, [בבית המדרש] להוריד נעליים, או לא, וענה לי מרן שליט"א שאע"ז לחלוץ מנעליו, ונסתפקו בבי מדרשא איך הדין כשישן בצהריים ע"ג מטתו, האם גם זה כלול בתשובת מרן שליט"א [שאע"ז להוריד המנעלים], או לא, [האם סברת מרן שליט"א מצד ששינת צהרים לא נחשב שינה, ואי"כ גם כשישן ע"ג מטתו כן, או מטעם אחר ששינה על סטנדר לא נחשב שינה, אבל שינת צהרים ע"ג מטתו כן צריך לחלוץ מנעליו, וצ"ע].

תשובה: לא (עי' יומא ע"ה: וגני פירוש שכיבה), (תשרי דולה ומשקה כת"י).

[א"ה: כוונת מרן שליט"א, שרק שינה ע"ג מטה, מחייב לחלוץ מנעלים, ולא שינה ע"ג סטנדר].

19. שאלה: בדין שלא ישן עם נעליים, יש שמועות שגם גרביים דינו כנעליים, האם הוא נכון, או לא.

תשובה: דווקא מנעלים של עור, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

בברכת מלביש ערומים בבגדים חדשים, איך נוהגים למעשה.

20. שאלה: קי"ל שעל בגדים חדשים במכר מלביש ערומים, ולא שמענו נוהגים כן. וכיך ראוי לנהוג למעשה.

תשובה: מוצאים בברכות השחר, (תשרי דולה ומשקה, כת"י)

21. שאלה: (המשך), איך הדין בבגדים שאין סמוכין לגוף, האם גם יש בו דין של ברכת מלביש ערומים, או לא.

תשובה: כולם. (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

בדין קדימת ימין לשמאל

22. שאלה: אשה שלובשת חצאית האם צריכה להקדים להכניס צד ימין לפני צד שמאל, [שאין בבגד עצמו שני חלקים נפרדים, של ימין ושמאל, וצ"ע].

תשובה: ימין מצד הגוף, (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

להפוך מלבושיו בגרביים, כיצד דינו

23. שאלה: בגרביים, הרבה בני אדם אין מקפידים ללבושם הפוך, האם מתחמך כן כבר אין חיסרון של קשה לשכחה, וצ"ע.

תשובה: צ"ע. (תשרי דולה ומשקה, כת"י).

בענין כיסוי הראש

שיעור הכיפה

בענינים אלו של כיסוי הראש, יש דין שלא ללכת בגילוי ראש, מפני השכינה שמעל הראש, (מגמ' קידושין דף ל"א. ב' דין שע"י כיסוי ראש מוסיף ירא"ש, [וזהו ע"פ הגמ' שבת קנ"ו: כסי ראשך כי היכי דתהוי עלך אימתא דשמיא]. ויש הרבה נפ"מ בבי' דינים אלו, ונברר כמה שאלות בענינים אלו.

24. שאלה: אלו שהולכים עם כיפה שלא מכסה את כל הראש, או את רובו, אלא מכסה קרוב לחצי, האם הוא מנהג טעות, (וצריך לשנותו), או שאחר שנהגו כן, ספיר דמי.

תשובה: ע"פ דין צריך לכסות רוב השער. (תשרי דולה ומשקה, עמוד ב').

[א"ה: וכן מביא מרן שליט"א פסק זה בשם מרן החזו"א בס' מעשה איש (ח"ה עמ' כ"ג). וכן הובא ממרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א בספר אעלה בתמר (עמוד י') בשם מרן החזו"א, ושכן נהג מרן הגר"ז, ועוד גדולים. והנה דעת האגרות משה (א"ח ח"א תשרי א') שאע"ז שיכסה רוב הראש, וראייתו מדין המבואר בשו"ע (סי' צ"ב) שכאשר לו כיפה ועושה ברכה, שיניח תבירו ידו על ראשו ואז יכול לברך, ומקשה האגרות משה שיד חבירו אינו מכסה רוב ראשו, ומכאן מוכיח שאע"ז שיכסה רוב הראש וע"ש. וליישב דברי מרן החזו"א. צ"ל על פי מה שאמר מרן שליט"א (למרו"ח הג"ר מרדכי דרורי שליט"א), בדין כיסוי יד חבירו על ראשו שייקשב מחבירו להניח על ראשו ב'.

ידיים, (והביאור שס"ל שהלשון יד לאו דווקא, ובאמת צריך להניח ב' ידין), ואז מכסה רוב הראש, ודו"ק].

דין שהכיפה תהא מונחת ממש על הראש

25. שאלה: האם כיסוי הראש צריך להיות מונח ממש על הראש, או שגיי שמכסה את הראש [ואפי' אינו נוגע בראש]. ונפ"מ כשלוקח כיפה מחברו ואינו רוצה שתיגע בראשו במניחה מעליו סמוך לראשו האם סגי בהכי, שראשו מכוסה, או לא. [ויסוד הספק האם דין כיסוי שהראש יהיה מכוסה, או שיסוד כיסוי הוא כובד ראש שיהיה מונח על ראשן].

תשובה: ל"א בזה קלטנה כמו דהונחה, (תשרי דולה ומשקה, עמוד ב').

דין כיפה באופנים שונים

26. שאלה: האם צריך כיסוי שמכסה במיוחד לראש, או שאם מכסה עוד שטח גם הוי כיסוי. ונפ"מ במחזיק מטריה על הראש, האם יועיל, [שמכסה לא רק את הראש, אלא גם את כל הסובב. והוי כמו נמצא בבית]. וצ"ע.

תשובה: מועיל, (דולה ומשקה, עמוד ג').

כיפה שקופה

27. שאלה: האם כיסוי הראש צריך שיהיה באופן שאין נראה שערות הראש, וכיפה מפלסטיק שקוף, לא תועיל לכיסוי הראש. או דלמא שלא איכפת לן שרואים את שערות הראש, והעיקר שהראש מכוסה בכיסוי.

תשובה: מועיל.

קפיצה לגובה ד' אמות בלי כיפה

28. שאלה: קי"ל (ש"ע סי' ב' סי') שאסור ללכת ד' אמות בלי כיסוי ראש, ונסתפקו איך הדין כשעומד במקומו, וקופץ לגובה ד' אמות, האם נחשב כהליכה ד' אמות או לא.

תשובה: לא, (דולה ומשקה, עמוד ד').

איסור אכילה ללא כיפה

29. שאלה: מוזכר בהלכה (בשו"ע סי' צ"ב ס"ג) חומרא לענין כיסוי הראש, בשעת ברכה או תפילה או תורה. האם יש גם חומרא של שעת אכילה, המחייבת יותר בכיסוי. (ונפ"מ בזמן שנמצאים בים, שפחות מקפידים על כיסוי ראש, שבשעת אכילה יצטרכו ללבוש כיפה).

תשובה: לא מצינו, (דולה ומשקה, עמוד ד').

[א"ה: אבל הביאו בשם החזו"א והסטייפלר, שהקפידו על כיסוי ראש בזמן שהיתם בים, ובשאלת רב (עמוד קמ"ד) כתב מרן שליט"א בענין לבישת כיפה בים, ירא שמיים יזהר].

בנות אינן חייבות בכיסוי הראש

30. שאלה: מדוע אין לבנות דין כיסוי הראש עד הנישואין, וכי נשים אינן צריכות ירא"ש, ומ"ש מדין של קומה זקופה, שמסתמא קיים בנשים.

תשובה: עי' עירובין קל"ב, (דולה ומשקה, עמוד ד').

[א"ה: ז"ל הגמ' שם: **והאמר ר' יצחק בן אבדימי עשר קללות נתקללה חוה דכתיב אל האשה אמר וכו', הני שבע הויין, ומתרצת הגמ' כי אתא דימי אמר עטופה כאבל וכו', ופירש"י בושא לצאת בראשה פרוע, עכ"ל הגמ' ורש"י**. וצ"ב כוונת מרן שליט"א, ושמא כונת רבינו שליט"א שאלץ נשים הוא טבע, ולא תיקנו אצלם כיסוי הראש, [כמו בגברים שאינם אצלם בטבע], וצ"ע האם הטבע של נשים הוא רק לאחר הנישואין, או גם קודם הנישואין, ואי"כ יחזור השאלה על קודם נישואין. והביאו שהחת"ס בנדרים האריך גם כן בזה ע"ש. ויעיזין בהליכות ביתה (סי' יו סעי' ט"ו) אריכות גדולה [בה].

כיפה לשוטה

31. שאלה: האם יש ענין להניח כיפה על ראשו של שוטה גמור, כמ"כ לגבי זקנים מופלגים, שאבדו את דעתם מזקנה, האם יש להזהר שיהיה להם כיסוי ראש. (שבפשטות כיסוי ראש זהו בשביל ירא"ש, וכאן לא שייך).

תשובה: יש ענין, (דולה ומשקה, עמוד ד').

ההנהגה בכיפה רחוקה

32. שאלה: אדם שאין לו כיפה, ויש כיפה רחוקה ממנו. ויש לו ב' אפשרויות, או ללכת ד' אמות במהירות לקחת הכיפה, או לשלוח אחר שיביאה לו. מה עדיף האם שילך בעצמו, ועי"ז יקח הכיפה יותר מהר, או האם שיביא לו אחר, אפי' שיקח יותר זמן.

תשובה: אין לילך ד"א, וישים בנתיב יד על הראש, (דולה ומשקה, עמוד ד').

האם יש דין ייהרג ואל יעבור בהורדת כיפה

33. שאלה: בזמנינו דכל שומרי תורה ומצוות חובשים כיפה, ומי שהולך בגילוי ראש זהו סימן מובהק שהוא חילוני. האם כשיאמרנו לו או שתלך ללא כיפה או שנהרוג אותך , יהיה בזה דין, יהרג ואל יעבור, שכשיסיכים ללכת בלי כיפה, הוי כמודה שהוא חילוני, ומחלל שבת. או לא.

תשובה: לא ייהרג, (דולה ומשקה, עמוד ה').

[א"ה: המקור לזה פשוט שגם על ארקתא דמסאני, מבואר בגמ' שרק בשעת השמד ייהרג ואל יעבור, חזו"ן דאף איסור הליכה בחוקות הגויים אינו ייהרג ואל יעבור, והביאו בשם תשר מהר"ם שיק. שביאר הטעם בזה, שהרחקות רחוקות מע"ז, אינם בכלל אביזריהו ידו"ז].

ב' כיסויים בשמו"ע

34. שאלה: העומד בתפילה, ומגיע חילוני (שאין לו כיפה) לביהכנ"ס, האם צריך לתת לו את הכיפה וישאר רק עם הכובע, או לא, וצ"ע.

תשובה: אצ"ב כיסויים, (תשרי דולה ומשקה, עמוד ה').

[א"ה: עי' בה' שמר"ע בספרנו דולה ומשקה (עמוד ס"ו) נידון בתשובות מרן שליט"א בזה, אם צריך ב' כיסויים בשמו"ע, או לא. ע"ש].

פיאה נכרית במקום כיפה

35. שאלה: נסתפקו אדם חולה שנשורו שערותיו וחובש פיאה נכרית, האם חייב כיסוי ראש מעל הפיאה הנכרית, או שהפאה הנכרית יכולה להחשב כיסוי בפ"ע. [וכמובן שיש חיוב מצד מראית

תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א

עורך: הרב אברהם חיים שציגל - מודיעין עילית

העין, אבל מעיקר הדין יש להסתפק], ויסוד הספק האם שורש כיסוי ראש שלא יהיה נראה עם ראש גלוי, או ששורש כיסוי ראש הוא שיהיה לו דבר על ראשו למורא שכניה, וכאן יש לו דבר על ראשו.

תשובה: מהני, (דולה ומשקה, עמוד ה').

[א"ה: ועי' במ"ב כאן בזה].

כיפה שנפלה לילדים בשינה

36. שאלה: כאשר נופלת הכיפה לילדים בשעת השינה, האם צריך להרים את הכיפה ולכסות את ראשם. או לא.

תשובה: מדת חסידות, (דולה ומשקה, עמוד ה').

[א"ה: עי' במ"ב שכל חיוב כיפה בשעת השינה, הוא רק מצד מדת חסידות].

בדין לבישת בגדים ופשיטתם (בשחרית ובבית המרחץ) צניעות בבית המרחץ

37. שאלה: במקוה שיש חדר שבו מתפשטים ומתלבשים, האם צריך לחפש מקום כמה שיותר קרוב לחדר בור המים, (שבו טובלים ומתרחצים), כדי שילך פחות זמן ערום, או שאין צריך.

תשובה: נכון לעשות כן אם אפשר, (דולה ומשקה, עמוד ו').

38. שאלה: במקוה בחדר שמתפשטים, האם צריך לחפש מקום כמה שיותר רחוק מדלת הכניסה, ששם אנשים נמצאים מלובשים, או לא.

תשובה: נכון לעשות כן אם אפשר, (דולה משקה, עמוד ו').

הקפדה על כיסוי הגוף, בזמנינו

39. שאלה: האם בזמנינו שלבושים בבגדים הסמוכים לגוף, וגם כשפושט בגדיו במבגדי שינה לבגדים אחרים, לא נשאר ערום, האם גם צריך להקפיד בדינא דהשו"ע שיכסה גופו בבוקר עד ששובש בגדיו. או לא.

תשובה: מי שנוהר תע"ב, על הרגליים מקילים במקומות החמים (כמו בא"י). (דולה ומשקה, עמ' ו').

[א"ה: עי' מ"ב (סי' ב' סק"א) שמחמיר על הרגליים. ומרן החזו"א היקל בזה].

40. שאלה: האם מותר לבילה לישון עם גופיה כשחם בקיץ, או לא.

תשובה: יזהר שלא לגלות למעלה מן המרפק והכריכים, (דולה ומשקה עמוד ו').

האם באמבטיה צריך להקפיד על גילוי גופו, (שלא לצורך רחיצה)
41. שאלה: יש שהתירו להתלבש בחדר אמבטיה בלי להזהר לכסות את הלגוף בשעת פשיטת הבגדים, האם זהו דבר נכון.

תשובה: לא מהני מידי, (דולה ומשקה, עמוד ו').

[א"ה: ודלא כאמ"ג (יור"ד ח"ג סי' מ"ז סק"ג) שמילך בזה. שס"ל לאמ"ג שגדר ההיתר להיות במרחץ בלי בגדים, הוא בגדר הותרה ולכן גם לכל דבר יכול להשתמש בהיתר זה, אבל דעת מרן שליט"א שהוא גדר דחויה, ולכן אין להשתמש בהיתר זה כשאין צורך של

שילוו אותנו מלאכים בכל מקום, והקשו בבי מדרשא, שבביל שבת קודש שרים כלל ישראל (בזמירות של שלום עליכם) זמירות שלימות לכבוד המלאכים המלווים את האדם, א"כ רואים שגם בזה"ז כל אחד זוכה ללוויי מלאכים, וצ"ע, [וביתור קשה שא"כ בליל שבת שיאמרו התכבדו מכובדים, וצ"ע].

תשובה: אלו מלאכים אחרים, (תשר דולה ומשקה, כת"י)

בדין קינוח ביד שמאל בילדים קטנים

50. שאלה: ק"ל שצריך לקנח ביד שמאל, שאינו כבוד שיד ימין שקושרת את התפילין תקנת, ונסתפקו בבי מדרשא, בילדים קטנים, (שאין מניחים תפילין), האם צריכים להקפיד על זה, או לא.

תשובה: טוב להזהר משום חינוך (תשר דולה ומשקה, כת"י).

51. שאלה: הנמצא בבית (ואין אחר עמו בבית), האם כשנמצא בבית הכסא, צריך לסגור הדלת, או לא.
תשובה: טוב לסגור, (דולה ומשקה, עמוד ח).
[א"ה: יש שהביאו בשם רבינו, שגם בשעת הטלת מים צריך סגירת דלת, ואין דעתו נוחה ממה שנהוג היום בעמדות הטלת מים].

האם מותר לפטפט במקוה

52. שאלה: מצוי מאוד שאנשים נפגעים במקוה ומשוחחים ביניהם, האם באמת מותר לעשות כן, או לא.

תשובה: מותר, (כי אין זה מרחץ שבחז"ל), (דולה ומשקה, עמוד ח).
[א"ה: עי' ס' חסידים (סי' תתקצ"ד) דאין לשוח במרחץ, ועי' ירושלמי (פ"ג מע"ז ה"ד) שימעת בדיבור, ועי' מנח"י (ח"ד סי' ס"א) שהאריך בזה].

האם מותר לדבר בפלאפון בשירותים

53. שאלה: האם מותר לדבר בפלאפון בשירותים, כשלא עושה צרכיו, או לא.

תשובה: טוב ליהזר, (דולה ומשקה, עמוד ט).

[א"ה: עי' מ"ב (סי' ג' סק"ד) שמבואר שלכתחילה אין לשוח כלל בבית כסא גם כשאין עושה צרכיו. ויש להסתפק באדם שגננס לבית כסא סתם (למשל לצורך נקיון וכיו"ב) האם גם בזה חל איסור לכתחילה, או שרק בנכנס לעשיית צרכיו יש איסור זה. ושמעתי שמרן שליט"א. הורה להקל בזה].

קינוח צרכיו של תינוק האם דוקא ביד שמאל

54. שאלה: המקנח צרכיו של תינוק, האם מצאנו שיש קפיידא שיקנח רק ביד שמאל, או לא.

תשובה: אולי, (דולה ומשקה, עמוד ט).

המסתפק שמא לא קינח כמו שצריך

55. שאלה: לפעמים יש ספיקות לאדם שמא לא ניקה כל צרכו (ונשאר בגוף שאין נקי), מה התקנה לצאת מן הספק.
תשובה: עי' קריינא דאגוראת, (ח"א סי' שע"ג שע"ד), (דולה ומשקה, עמוד ט).

[א"ה: וד"ל מרן הקה"י שם: (בבי האגרות): ובדבר הנקיות הקלתי מאוד ע"פ שו"ת דברי חיים מצאנז (ח"ב סי' ט') שמכיון שבגמי הסתפקו בגי אבנים (כביצה וכאגוז וכזית), על כרחן סבזה כבר מספיק, וסדרתי לו אז שיקנח בחמש או שישה ניירות, (ואח"כ לרחוץ בקצת מים, כש"כ הפוסקים בשם הארזיז"ל), ואח"כ שוב לא ישגחו כלל אם נשאר נקי או לא. (רק צריך לקנח המים כי כשישאר לחלוותי תמיד זה גורם פצעים), הכלל שלאחר שידית וירחץ קצת שוב לא ישגחו כלל וכו', ויכול לסמוך על הד"ת. עי"כ].

בדיני נטילת ידיים שחרית (סי' ד')

56. שאלה: מי ששמרה בבוקר, ויש לו תינוק שעדיין ישן, אבל יודע שיתעורר בתוך חצי שעה, האם מועיל שיטול לו ידיו כשהוא ישן, ויוד הרוח רעה, ואח"כ מכיון שלא ישן חצי שעה לא יחזור הרוח רעה, וצ"ע.

תשובה: מסתבר דלא מהני, (דולה ומשקה, כת"י).

כחיוב נטילת ידיים לסירוגין דוקא

57. שאלה: מי שקשה לו להחזיק ידיו של תינוק, ליטול ידיו לסירוגין, כל פעם יד אחת, האם יכול לסמוך בדיעבד שיטול ג' פעמים ברציפות, יד ימין, ואח"כ ג' פעמים ברציפות יד שמאל, או לא, וצ"ע.

תשובה: אין רוח רעה מסתלק אלא בסירוגין, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

58. שאלה: (המשך). כתב מרן שליט"א בתשרי הקודמת, שאין רוח רעה מסתלקת אפי' בדיעבד אלא בסירוגין, וצ"ע שכתב הבה"ל (סי' ד') שאם נוטל רק ידו אחת ג' פעמים יורד הרוח רעה מיד זו, וקשה שאין ירד הרוח רעה בלי סירוגין, ויש שרצו לתרץ שכדי להוריד הרוח רעה משני הידיים צריך לסירוגין, אבל להוריד הרוח רעה מיד אחת, א"צ סירוגין, האם הוא תי' נכון, או לא, וצ"ע.
תשובה: נכון מה שתרצת, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

בדין רוח רעה השורה במי הנטילה

59. שאלה: מי שנטל ידיו ר' פעמים, וניגב ידיו במגבת, והמגבת רטובה ממי הנטילה, האם צריך להזהר שלא תגע המגבת בעיניו, או לא.

תשובה: אין צריך, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

60. שאלה: כשנטל ידיו בכיור, והיו בכיור כלים ונרטבו, האם מספיק שיניחם עד שיתייבשו, או שצריך לרוחצם.
תשובה: טוב שישטפם, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

61. שאלה: כשנטל ידיו ברוב הידיים, ורק נשאר מיעוט שלא נגע בהם מים, האם נאמר שמאותו המיעוט לא נסתלק הרוח רעה, או לא, וצ"ע.

תשובה: אין קפיידא, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

בדין רוח רעה כשלא ישן בלילה בחצות

62. שאלה: הכף החיים, מביא בשם ספר דברי שלום, שכל החומרא של הזוהר הקדוש שלא ללכת ד' אמות בלי נט"י (דשחרית), הוא רק במי שישן בחצות הלילה, אבל כשלא ישן בחצות הלילה, רק לפניו או אחריו, אין כ"כ קפיידא, בהילוך לפני נט"י, האם כך פוסקים להלכה, או לא.
תשובה: לא שמענו, (תשר דולה ומשקה, כת"י).
[א"ה: עיין מה שהאריך בזה הגר"י הלל שליט"א בקובץ מקבציאל חלק

ל"ב עמ' קס"ז].

ההקפדה שלא להוריד בשחרית הרגלים ע"ג קרקע, כיצד

63. שאלה: מוזכר בפוסקים, שיש קפיידא שלא יוריד רגליו ע"ג קרקע קודם נט"י שחרית [אלא קודם יטול ידיו בעודו במטה, ואח"כ יוריד רגליו]. ושאלו אך הדין כשיניח מגבת ע"ג הרצפה, ועל זה ניח רגליו, האם מועיל [מדין חציצה בין רגליו לרצפה] או לא, וצ"ע.

תשובה: לא, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

דיני נטילת ידיים שחרית

64. שאלה: בספר סדר היום כתב שבנט"י שחרית יקח לכלי התחתון [של המים טמאים], כלי שבור ומאוס, האם נהגו כן רבותינו, או לא.

תשובה: לא ראינו שנהגו כן, (דולה ומשקה, עמוד ט).

65. שאלה: הנוגע באדם ישן האם צריך נט"י, [שישן שורה עליו רוח טומאה כמות], או לא, וצ"ע.

תשובה: לא, (דולה ומשקה, עמוד ט).

דין שפשוף והגבהת ידיים בנט"י שחרית

66. שאלה: האם בנט"י שחרית יש דין שפשוף כמו בנט"י לסעודה, או לא.

תשובה: לא מצינו, (דולה ומשקה, עמוד ט).

[א"ה: עיין בבן איש חי (ש"ר פרשת תולדות אות ג') שכתב וד"ל, אחר הנטילה שלש פעמים בסירוגין תעשה שפשוף לשפשוף הידים זה בזה וכמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל ואע"ג כי מסתמות דבריו נראה דסגי בשפשוף פעם אחת בלבד, הנה מצינו לרבנו הרש"ש ד"ל דמצריך שפשוף ג' פעמים, וכו'. וכן צריך ליהזר לעשות שפשוף שלש פעמים].

67. שאלה: במ"ב (סי' ד' סק"ט) כתוב שבנט"י שחרית, יגיבה ידיו כנגד פניו, מתי עושים זאת ואיך.

תשובה: בשעת נטילה, (אם אפשר), (דולה ומשקה, עמוד י).

[א"ה: ועי' כף החיים בזה. שכמדומה פי' זאת באופן אחר, ע"ש].

הכנסת אצבעות תינוק לפיו של גדול (לפני נט"י)

68. שאלה: האם גדול צריך להזהר שלא יכנסו אצבעות של תינוק שלא נטל ידיו לתוך פיו.

תשובה: נכון, (דולה ומשקה, עמוד י).

69. שאלה: יד לגיגית תיקצץ, (המבו' בשו"ע סי' ד' ס"ה), האם זהו גם כשלא נוגע במאכל. וכמו כן נסתפקו בדין יד לגיגית שאוסר המאכל, האם גם כשלא נגע במאכל, או לא.

תשובה: רק בנוגע, (דולה ומשקה, עמוד י).

הילוך ד' אמות בלא נט"י בשינת צהריים

70. שאלה: האם נוהג איסור ללכת ד' אמות בלי נט"י, בנט"י של שינת צהרים, או לא.

תשובה: לא נוהגים, (דולה ומשקה, עמוד י).

[א"ה: בדרכי חיים ושלום וליקוטי מהר"ח, כתבו להחמיר בזה, וכן באורחות רבינו (ח"א עמוד י"ד) מביא שהסטייפלר הקפיד שלא ללכת ד' אמות גם בשינת יום. אולם לאחרים היה הסטייפלר מורה להקל בזה, (מחמת שאיסור ד' אמות מקורו בזוהר, ושיטת הזוהר שלילה היא העיקר של רוח רעה ולא בשן ביום ע"ש). וכן מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל ומרן הגר"ש אלישיב שליט"א הקילו בזה. (הרה"ר י' יוסף שוב שליט"א). והנה בניעור כל הלילה גם יש שהקפידו שלא ללכת ד' אמות, אבל מרן שליט"א כתב שמקילים בזה. ונמצא לדברי מרן שליט"א שכדי להחמיר איסור ד' אמות, צריך גם שינה וגם לילה, אבל שינה בלי לילה, ולילה בלי שינה לא מקפידים].

נגיעה במאכל קודם נט"י אם נאסר

71. שאלה: במ"ב (סי' ד' סק"ד) כתב דנגע במאכל קודם נט"י שחרית, לא נאסר בדיעבד. והגר"א (בתומע"ד סי' כ"ה), חולק, שאף בדיעבד נאסר, וייל"ע איך לנהוג למעשה, דאולי יש לחוש לכל תשחית, וצ"ע.
תשובה: אם מחמיר מחשש איסור אין בו כל תשחית, (דולה ומשקה, עמוד י).

חשש שמא נגעו פועלים קודם נט"י

72. שאלה: האם יש לחוש, שמא נגעו הפועלים בבית החרושת או בחנות בלחם, בלא שנטלו ידיהם שחרית, והמאכל נאסר ע"ז.

תשובה: לא חיישינן, (דולה ומשקה, עמוד י"א).

[א"ה: ובספר שאלת רב (עמוד קמ"ה) כתב מרן שליט"א, שמי שאינו שומר תורה ומצוות הוא כעכ"ם, ואין ידיו מטמאים. ע"ש. וקצ"ע שמרן שליט"א הביא בספרנו דולה ומשקה (עמוד שצ"א), בשם החזו"א שהיום כל חילוניים הם ספק תינוק שנשבע, וא"כ הם ספק עכו"ם ספק ישראל, ומספק שאסר, וצ"ע].

נט"י לקטנים בשינת צהריים

73. שאלה: תינוקות שהגיעו לגיל שנוטלים להם ידיים בבוקר, האם כשישנים ביום צריך ליטול להם ידיים, או לא.
תשובה: משנוגעים באוכל או בנקבי הגוף יש ליטול, (דולה ומשקה, עמוד י"א).

[א"ה: עי' מ"ב (סי' ד' סק"י). ובספר אורחות רבינו (ח"א עמוד י"ד) כתב שכך נהגו בבית הסטייפלר. ותינוק מגיל שנוגע בעיניים, (שהוא בערך 3-4 חודשים), צריך לטול לו ידיים. [ובפשטות הוא לא מדין חינוך, אלא מדין רוח רעה שלא ישלשו על העיניים], ויש שפרסמו בשם מרן הגר"ש אלישיב שליט"א שדעתו שגיל נט"י לקטנים הוא מגיל שידוע ללכת, שאז נוגע במאכלים. [אבל כולם דיברו על שינת לילה, ורבינו חידש גם על שינת יום, שצריך ליטול לקטנים, ודו"ק]].

בדין נט"י, בכניסת ידו בבית הכסא

74. שאלה: המכניס ידו אחת לבית כסא, האם צריך ליטול ידיו, או לא, שיש שטענו שביאה במקצת לא שמה ביאה, וא"צ ליטול ידיו, מה דעת מרן שליט"א על כך, וצ"ע.

תשובה: טוב שיטול, (עי' יומא ל' ע"א), (תשר דולה ומשקה, כת"י).

הכניס ידו לעובי המשקוף של בית הכסא

75. שאלה: יש שמועה בשם מרן שליט"א, שהמכניס ידיו לעובי המשקוף של בית כסא, האם צריך ליטול ידיו, או לא. שתלוי בכל גדרי משקוף של צירוף למנין, שתלוי אם יש דלת בפנים או דלת בחוץ, [והרבה פרטי דינים], האם הוא שמועה נכונה, או לא.

תשובה: נכון, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

בדין כלי בנט"י אחר בית הכסא

76. שאלה: לא נתפרש בהלכה בדין נט"י אחר בית כסא אם צריך כלי, או לא, ובשם החזו"א נתפרסם שכן הקפיד על כלי, ועוד נתפרסם שמרן החזו"א זצוק"ל הקפיד על נט"י אחר בית כסא ג' פעמים, [שזהו שנוי במחלוקת], האם אפשר לתלות את ב' פסקי החזו"א זה בזה, שמכיון שפוסק שצריך ג' פעמים, לכן גם סובר שצריך כלי, או שאין שייכות בין הדברים. וצ"ע.

תשובה: יתכן, (תשר דולה ומשקה, כת"י)

דיני נטילת ידיים לאחר עשיית צרכיו

זריזות בנט"י אחר עשיית צרכיו

77. שאלה: בכל הדברים הצריכים נט"י, האם צריך להקפיד בהם על איסור הליכה ד' אמות, בלא נט"י, או לא.

תשובה: רק על שינה, (דולה ומשקה, עמוד י"א).

78. שאלה: האם בכל דברים הצריכים נט"י, צריך להזדרז בנט"י, שלא ישהה עם טומאה על ידיו, או לא.

תשובה: טוב למהר, (דולה ומשקה, עמוד י"א).

[א"ה: עי' מ"ב (סי' ד' סק"ח וסקמ"א) חילוק בזה, שברוח רעה ימהר, ובנקיות א"צ למהר. ויוצא חידוש לדינא באופן שברזו הסמוך לבית כסא, יש תור ארוך לנט"י, ויש ברז ורוחוק מבית הכסא, שאין בו תור. דצריך ללכת לברז הרוחוק מכיון שאיסור ד' אמות, אין, וחויב זריזות, יש].

79. שאלה: העושה צרכיו, ואח"כ מתרחץ באמבטיה, האם יכול לכתחילה לרחות נט"י ואשר יצר, לאחר גמר הרחיצה, או לא.

תשובה: יכול, (דולה ומשקה, עמוד י"א).

[א"ה: הטעם נראה, או שלא הטריחוהו כ"כ, [או שמי שנמצא בטומאה וימשיך עוד בטומאה אין צריך להפסיק ביניהם]. ועי' בספר שומר אמת (תנינא אריח) שדן בספק כעין זה. והנה לענין נט"י באמבטיה ולצאת עם ידיים רטובות, החזו"א (אריח סי' כ"ד ס"ק ט), מביא שמעתי אומרים שמועיל, [מכיון שנשאריו מים בחוץ טופח ע"מ להטפח], והחזו"א חולק על זה ע"ש, ואמר לי מרן שליט"א, ששמעתי אומרים, שמביא החזו"א, הוא ר' חיים בריסקער, ועוד אמר שהחזו"א חלק רק לסעודה, אבל לברכת אשר יצר, מודה החזו"א].

האם בכל ו' פעמים יטול כל היד, [ולא יסתפק בחלקם בנטילת האצבעות]

80. שאלה: בנט"י של אחר עשיית צרכיו, נשנו כמה שיטות, (במ"ב סי' ד' סק"ט), י"א דצריך ב' פעמים, (פ"א על כל יד), וי"א דצריך ו' פעמים, (ג"פ על כל יד), וגם מבואר שבדיעבד מספיק כשנטל האצבעות לבד, (כמו בת"ב ויו"פ), ולכתחילה צריך כל היד. ולכתחילה מחמירים גם ו' פעמים, וגם כל היד. אבל יש להסתפק, דאולי נקיל שרק בב' פעמים ראשונים, שהם דין גמור לכ"ע. בזה צריך כל היד, אבל הד' פעמים נוספים שהוא חומרא, בזה נקל שמספיק האצבעות לבד, שזהו הלעיכובא, ותרי חומרות לא נחמיר, [או אינו כן וצריך להחמיר הכל].

תשובה: יש מקום להקל, (דולה ומשקה, עמוד י"ב).

[א"ה: ובספר שאלת רב (עמוד קמ"ז), כתב רבינו שליט"א, שמעיקר הדין, אין חיוב אחרי בית כסא ליטול ידיים מכלי, וסגי ברחיצה מהברז, ורק יש ענין ליטול עם כלי ע"ש. ובמעשה איש הביא רבינו שהחזו"א הקפיד ליטול עם כל].

הנכנס לחדר זבל האם צריך נט"י

81. שאלה: נסתפקו מהו דינו של חדר זבל לענין לחיבי בנט"י את הנכנס לשם, [וכן לענין הכנסת ד"ת לחיוב ב' כיסויים], האם דינו כבית כסא, או לא.

תשובה: דינו כחדר סתם, (דולה ומשקה, עמוד י"ב).

פרטי דיני נט"י בנוגע בנעליים

82. שאלה: הנוגע בנעלי בד וגומי, [וכיוצא בהם], האם צריך ליטול ידיו, או לא.

תשובה: דווקא נעלי עור, (דולה ומשקה, כת"י).

83. שאלה: הנוגע בנעלי בית, שאין יוצא עמהם לרחוב ולא מתלכלך כל כך האם צריך ליטול ידיו, או לא.

תשובה: אם הוא מעור, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

84. שאלה: הנוגע בנעליים חדשות, [מהקופסא], האם צריך ליטול ידיו כשעשויים מעור, או לא.

תשובה: צריך, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

כמה פרטי דינים של נט"י בכמה ענינים

85. שאלה: הנוגע בשערות ראשו מתחת הכיפה, [בלי חיכוך העור] האם צריך ליטול ידיו, כדין נוגע במקומות מכוסין, או לא.
תשובה: י"א שצריך, (תשר דולה משקה, כת"י)

86. שאלה: הנוגע בבע"ח טמאים, [כגון כלב וסוס וכיו"ב], האם צריך ליטול ידיו, או לא.

תשובה: לא, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

87. שאלה: הנוגע בנבילה, [בע"ח שמת], האם צריך ליטול ידיו, או לא.

תשובה: לא, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

88. שאלה: הנוגע בעבודה זרה, האם צריך ליטול ידיו, או לא.
תשובה: לא, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

89. שאלה: כשצריך ליטול ידיו **להוריד כללון**, ומהני שיניקה בכל מידי דמנקי, [ואח"כ מותר לו ללמוד], ורוצה להחמיר על עצמו, ולצאת ליטול ידיו, האם יש לחשוש לבטול תורה, או לא.
תשובה: לא, (תשר דולה ומשקה, כת"י).

דיני נטילת ידיים בכניסה וביציאה מבית הקברות

90. שאלה: כשעלה רבינו שליט"א, לביה"ק [ביאצ"ט של מרן הסטייפלר]. לא ראיתי שנטל ידיים, בכניסה לבית קברות. האם מפני שא"צ, או שנטל בביתו, ונפטר ע"ז מליטול בבית הקברות.
תשובה: א"צ נטילה לפניו אלא לאחריו, (דולה ומשקה, עמוד י"ז).

[א"ה: בספר אישי ישראל (בתשר מרן שליט"א תשרי ח), מבאר, שחיוב נט"י ביוצא מבית קברות הוא, או כשהיה תוך ד' אמות לקבר, או שנכנס

לבית קברות עם מחיצות, שאז גם כשלא נתקרב ד' אמות לקבר צריך ליטול ידיו, ע"ש].

91. שאלה: רבינו שליט"א כתב לי (בשאלה הקודמת), שאין צריך נט"י לפני שנכנסים לבית הקברות, וקשה שמפורש במ"ב (סי' ד' סקמ"ב), וכן בשונה הלכות, שיטול ידיו גם בכניסתו וגם ביציאתו, וצ"ע.

תשובה: זה רק אם צריך, (דולה ומשקה, עמוד י"ז).

[א"ה: ביאור דברי רבינו שאם ידיו אינם נקיות אז צריך נט"י, אבל בסתם ידיים אין צריך ליטול ידיו קודם כניסה לבית קברות, וצ"ב שהמ"ב סתם, ומנ"ל חילוק זה, ושמא היה פשוט לרבינו שליט"א שלא עדיף מסתם ידיים שכשירות לברכה, אלא שתלוי הדבר במה שיש לדון אם דין הנט"י הוא מקדושת המקום (ששכינה שרויה בקברי צדיקים), ואז יש ללמוד מסתם ידיים לברכה, או מכוחות הטומאה וחיצוניות שיש בבית קברות, (שנתפסים בטומאה שבאדם), שאז אין סברתנו סברא כלל. וצ"ע].

כוונת הברכות (סימן ה')

דין כוונת השמות

92. שאלה: ראיתי בספר שאלת רב, (עמוד קמ"ט), בשם מרן שליט"א, שכשאומר אלוקינו, סגי שיכוין כל יכול, [ול"צ לכיון כל הכונה הכתובה בשו"ע, (אריח סי' ה') תקיף ובעל היכולת כו], ולא הבנת, שהרי יש ג' כוונות, ואה"נ כיון בעל היכולת, אבל לא כיון תקיף ובעל הכוחות, כשמכוין כל יכול בלבד.

תשובה: זה כולל הכל, (דולה ומשקה, עמוד י"ז).

93. שאלה: יל"ע אמאי חייי אדם והקיצור שו"ע השמיטו דין כונת השמות הקדושים, המבואר בשו"ע (אריח סי' ה') שיכוין אדון הכל ותקיף וכו'. וצ"ע.

תשובה: זה בכלל כוונת כל התפילה, (דולה ומשקה, עמוד י"ז).

[א"ה: וכן אמר לי תלמיד אחד מתלמידי מרן שליט"א, שמרן שליט"א אמר לו בשם הגאון ר' גדליה נדל זצוק"ל, שדין כוונה כשמות הוא מדין כוונה בתפילה, ולא שהוא מדין כוונה בשמות, (ודו"ק היטב).

עצות להחשב כוונה בשמות

94. שאלה: אם לא מספיק לכיון כונת השמות הקדושים המבו' באריח (סי' ה'), בשעה שאומרים האם יכוין לפני השם או אחריו.
תשובה: אפשר מיד אחרי, (דולה ומשקה, עמוד י"ח).

מסירת מודעה על כוונת השמות

95. שאלה: האם יש לסמוך, על היה"ד שאומרים לפני התפילה, שיחשב כאילו כיונו בכל הזכרת השמות, את הכונה הנצרכת.
תשובה: יש מקילים בזה וצ"ע.

האיר המזרח

קם ממיטתו ולא מצא כלי הנטילה סמוך לו

כתב המ"ב (סימן א' ס"ק ב') אם אירע שהמים רחוקים ואין לו מי שיקרבם אליו נהגו קצת מבעלי הנפש שהולכים פחות פחות מארבע אמות, ושכתב השערי תשובה (ס"ק ב') ע"ז דלא נהירא דעדיף יותר שילכו במרוצה שלא לשהות רוח רעה על ידיו, ע"ש. הנה הרב חיד"א כתב בספרו ברכי יוסף (סימן א' אות א') דשמיע לן מרבנן קדישי שכשהמים רחוקים, בלכתם ילכו פחות פחות מארבע אמות, ושכן ראה בעיניו בזוהר מוגה בכתב יד שההולך ד' אמות ולא נטל ידיו חייב מיתה, ע"ש. וכ"כ בספרו קשר גודל (סימן א' אות ד') שאם כלי הרחיצה הם רחוקים ילך פחות פחות מארבע אמות. וכ"כ בספרו יוסף אומץ (סימן ט"ז אות ב') שאנן בדיזן בגלילתונו רובן נזהרין בזה שלא לילך ד"א בלי נטילה ידיים שחרית ושכן עיקר. וכ"פ הגרי"ח זצ"ל בספרו בא"ח (ש"ר פרשת תולדות אות ז'), וכ"כ הכף החיים (סימן ד' אות ב') בשם הפתח הדביר, השלמי ציבור, הזכ"ל והרוח חיים. וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק א' שאלה ג') וכתב שאם מרגיש שהוא צריך מאוד לנקביו שאז עובר בבל תשקצו אם אינו נפנה אין לו להשהות עצמו וילך ויפנה מייד ובכהאי גונא אין צריך לילך פחות פחות מד"א, אבל אם סתם צריך לנקביו יטול ידיו ואח"כ יפנה עצמו.

זמן אמירת תיקון חצות

כתב מרן (סימן א' סעיף ב') "המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות משמשתנות המשמרות שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות רצויה" ע"כ. ז"ל שער הכוונות (דרושי הלילה דרוש ד') דוע כי שעיקר הוא שצריך להשתדל בכל כוחו לעסוק בתורה כל חצות לילה עד שיעלה עמוד השחר וילך להתפלל ולא יפסיק בשינה כלל ודבר זה אין למעלה ממנו, אבל אם אין באדם יכולת להיותו ניעור כל חצות האחרונה של הלילה אז יקום ממש בחצות ויבכה על החורבן כמו חצי שעה כנ"ל ואח"כ תעסוק בתורה שעה אחת וכו' ואח"כ תחזור לישן ובלבד שתחזור ותקום כמו חצי שעה קודם עה"ש ותחזור לעסוק בתורה באופן שקודם שיעלה עמוד השחר תהיה מתקשר עם השכינה וכו' וזה סוד אעירה שחר אני מעורר השחר כי העיקר הוא שיהא ניעור בעת עמוד השחר, עכ"ל. והביא דבריו הכף החיים (אות י'). מבואר שהזמן הראוי לבקש על החורבן הוא בחצות לילה. ע"ע בזוה"פ (כ' חיי שרה קל"ב): שמשעת מנחה עד חצות הלילה מתעוררים מדות הדין, ובשעת חצות לילה משתעשע הקב"ה עם הצדיקים בגן עדן ואז הזמן שהאדם ששתעשע בעסק התורה, ע"ש. ולענין חישוב זמן זה כתב מרן הרש"ש בספרו נהר שלום (דף פ"א ע"ב) שהוא אחר שתיים עשרה שעות מחצות היום כשהחמה בראש כל אדם שאז הוא חצות היום בודאי. וכ"כ הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (אות ה'), ובשו"ת יוסף אומץ (סימן מ"ב) בשם השב יעקב ד"יב שעות אחר חצות היום הוא חצות לילה בשמים ובג"ע הארץ ושכן הוא בספר אור החמה בשם מר"ם קורדיבוביז צצ"ל. וכ"כ בספרו מורה באצבע (סימן ב' הלכה מ"ה) שזה הזמן היותר נראה. וכ"כ העיקר הד"ט, הבית עובד, הגר"ז, והשע"ת (אות ו') וכתב שכן נראה עיקר, וכ"כ בכף החיים פלאגי (סימן ג' אות ל"ג) דסברא זו היא מוסכמת בש"ס ופוסקים ומקובלים, הביא דבריהם יאמר החיים (אות ז'), וכ"פ החסד לאלפים (אות ז"א), וכ"כ הגרי"ח זצ"ל בספרו בא"ח (ש"ר פרשת וישלח אות ד') לדברי רבינו הרש"ש, וכתב שם שאף שבעידם נתפשט המנהג לק"ש ותפילה לעשות ע"פ סברת הבית דוד שס"ל שהנץ החמה הוא שעה אחת קודם שתעלה השמש על הארץ ותראה לנו, עם כל זה לענין תיקון חצות אין הולכים אחר סברת הבית דוד אלא חושבים ה"ב שעות אחר הנץ החמה כאשר תתראה לנו זריחתה בארץ. וכתב שהמדקדק על עצמו להיות נעור בנקודת חצות יזהר גם לפי סברת הבית דוד. וסיים ששמע שגם החסידים בעיר הקודש ירושלים תוב"ב אין הולכים בתיקון חצות אחר סברת הבית דוד אלא חושבים מזריחת השמש על הארץ, ע"ש. א"כ לפי דבריו שמונים זמן זה מהזריחה חישוב זמן חצות הוא אמצע הזמן בדיוק בין הזריחה לשקיעה, לדוגמא כשהזריחה בשעה חמש בבוקר והשקיעה בשעה שבע בערב שאמצע הזמן הוא השעה שתיים עשרה שזהו זמן חצות היום, אז חצות לילה שהוא שתיים עשרה שעות לאחר חצות היום יוצא בשעה שתיים עשרה בלילה. והנה כתב המ"ב (ס"ק ט') שהעת להתאונן על החורבן נכון יותר שיהיה קודם חצות מעט ומחצות ואילך יעסוק בתורה ובסוף הלילה יבקש צרכיו, ויש אומרים אז שומרים לבוקר, ואם הוא קרוב להנץ החמה יאמר המזמורים לבד וידלג הקינות ואח"כ יאמר שומרים לבוקר, ע"ש. וכבר כתבנו לעיל לדברי השער הכוונות שאמירת התיקון חצות תהיה בחצות ממש ולא לפני וגם מי שלא נשאר ער כל הלילה יקום בערך חצי שעה קודם עמוד השחר ויעסוק בתורה וזה בנוסף לאמירת תיקון חצות בחצות ועסק התורה שלאחר מכן, וכנ"ל.

בדין אמירת עשרת הדברות ביחיד קודם התפלה

כתב מרן (סימן א' סעיף ה') "טוב לומר פרשת העקידה ופרשת המן ועשרת הדברות ופרשת עולה ומנחה ושלמים וחסטאת ואשם". וכתב ע"ז הרמ"א בהגה "ודוקא ביחיד מותר לומר עשרת הדברות בכל יום אבל אסור לאומרם בצבור" ע"כ. וע"ע במ"ב (ס"ק ט"ז). אמנם כתב רבינו חיים ויטאל זצ"ל בשער הכוונות וז"ל "גם הייתי נוהג לומר בכל בוקר קודם התפלה פרשת המן ויו"ד הדברות וכיצא בזה בפרשות אחרות ומנעני מורי ז"ל שלא לאומרם ובפרט ביו"ד הדברות הזכיר לי טעמו של דבר כי הרי בימים הראשונים קבעום בתפלה ומפני המנינים שלא יאמרו שאין עוד ח"ו תורה מן השמים אלא כי הדברות בלבד לכן בטלום ומי זה יערב אל לבו לחזק את המנינים ולנהוג מה שבטלו רז"ל בגמרא" עכ"ל. הביאו דבריו הרב חיד"א בספרו מחזיק ברכה (אות ח'), והכף החיים (אות ל"ב). מבואר בדבריו שגם ביחיד אין לאומרו, וידוע שאנן בכל הנהגות התפילה בתר רבינו האר"י ז"ל גרינן. וכתב השערי תשובה (אות ט') בשם הרב חיד"א בספרו טוב עין דהא דמשמע מהאר"י ז"ל שאין לאומרם אפילו ביחיד אפשר דהקפידה קודם התפלה אבל אחר התפלה אם יקראם באמצע קביעות למודו שפיר דמי. הביא דבריו הכף החיים (שם) ושכ"כ הרב חיים פלאגי בספרו רוח חיים. וע"ע בזה באורך בספרו לב חיים (ח"א סימנים ח', ט'), וע"ע ביפה ללב (ס"ק כ"ה).

בדין הקורא כתב שע"ג הקבר

כתב המ"ב (סימן ב' ס"ק ב') הקורא כתב שע"ג הקבר משכח לימודו, ע"ש. כתב בשער המצוות (פרשת ואתחנן) דדוקא כתיבה בולטת אבל כתיבה שוקעת ליכא למיחש. הביא דבריו הכף החיים (אות ג').

בדין אמירת התכבדו מכובדים

כתב מרן (סימן ג' סעיף א') "כשיכנס לבית הכסא יאמר התכבדו מכובדים וכו' ועכשיו לא נהגו לאומרו" ע"כ. הנה הרב חיד"א בספרו מחזיק ברכה (סימן ג' אות ב') כתב בשם הרב המקובל מהר"ם פאפיראש זצ"ל בספרו אור צדיקים שאף שכתב בשו"ע שלא לאומרו עכשיו עכ"ז חידש האר"י ז"ל לאומרו גם עכשיו ושבזה ינצל שלא יהרהר בד"ת בבית הכסא, וכתב בשם המצת שמורים לאומרו בכל פעם.

וכ"כ הכף החיים (אות א') בשם הרוח חיים בשם המגיד מישירים למרן ז"ל בפרשת מטות ובפרשת מסעי שא"ל המגיד למרן הקדוש שיאמר התכבדו מכובדים, ושכ"כ היפה ללב, עע"ש. והרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן ג' אות א') לאחר שהביא לדברי היעב"ץ שכתב בסידורו דהשם דרכיו ודעותיו רשאי לאומרו, כתב ע"ז שנכון הדבר ושכן דעת רבינו האר"י ז"ל והיינו דוקא בדברא באתרא דשכיחו מזיקין משא"כ בעיר, א"כ בעינן תרתי חדא שמכלכל כל צעדיו ע"פ דיני תורתינו הקדושה, ועוד דוקא שנמצא בדברא במקום שמצוים מזיקים. ודלא כמש"כ במחזיק ברכה בשם המצת שמורים לאומרו בכל פעם. ועיין מה שכתבו בדעתו בשו"ת לב חיים. (ח"א סימן ס"א) ובעוד יוסף חי (פרשת ויצא אות ד'). והרב חיים פלאגי זצ"ל בספריו לב חיים (ח"א סימן ס"א) ורוח חיים (ס"ק א') כתב שנכון לאומרו. וכ"כ בנו ביפה ללב (ס"ק א'). וע"ע בעוד יוסף חי (שם) שס"ל שכל השנה אין לאומרו ועכ"פ אם ירצה לאומרו ביום הכפורים שהוא יום סליחה ועצומו של יום מכפר, וגם דאפילו השטן מודה שישראל נחשבים ביום זה כמלאכי השרת יכול האדם לומר התכבדו מכובדים, ועם כל זה יאמר בלחישא. וע"ע בפתח הדביר (ס"ק ו') שלאחר שהביא שהמנחת אהרן, הנוה שלום, והקול יעקב כתבו לאמרו סיים שמי"מ המנהג שלא לאומרו.

אם צריך לסדר מיטתו בין מזרח למערב או בין צפון לדרום

כתב מרן (סימן ג' סעיף ו') "וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו ונכון להזהר אפילו כשאין אשתו עמו" ע"כ. וכתב המ"ב (ס"ק ז"א) רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגלותיה לדרום, והביא שבתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר (פרשת במדבר) שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב והסכים שם שיהא הראש למערב ושכ"כ הארצות החיים בשם כמה אחרונים. וסיים המ"ב שמ"מ טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשו"ע כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא ולא כפירוש הרמ"ע ה"גל, ע"כ. הנה בשער המצוות (פרשת בראשית) כתב וז"ל "ועניין נתינת המטה בין צפון לדרום הוא יהיה דוגמת אדם הראשון כשנברא וכדוגמא שיעור קומה העליונה ראשו למזרח כנגד הדעת הנקרא מזרח [בסוד] ממזרח אביא זרעך, ורגליו למערב יס"מ כנזכר אצלנו בענין נטילת לולב וידו הימנית בדרום שהוא החסד וידו השמאלית בצפון שהיא הגבורה" עכ"ל. הא קמן שדעת רבינו האר"י בפירוש הזוהר דלא כהג"מ ודלא כהגר"א. וכמו כן הוא דלא כפירוש הרמ"ע מפאנו ז"ל שהביא המ"ב שס"ל שצריך שיהא הראש למערב, אלא לדעת רבינו האר"י צריך להיות ראש המטה למזרח ומרגלותיה למערב. ועיין בתשובת שב יעקב (סימן ג') שהכריע כדעת הזוהר. וע"ע לדברי הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (אות ב') שכתב בשם השאילת יעב"ץ (סימן מ"ז) שהביא שרש"י בלקוטי הפרדס חזר בו מפרושו שפירש בש"ס והסכים לפירוש המקובלים, וכך נקט בהגהות ניצוצי אורות על הזוה"ק (במדבר ק"ח). ועיין באור לציון (ח"ב פרק א' שאלה א') שכתב לבאר גם את דברי הג"מ כדברי הזוהר והמקובלים, ע"ש. והביאו לדברי רבינו האר"י הגרי"ח זצ"ל בספרו בא"ח (ש"ש פ' וירא הלכה כ"ה) והחסד לאלפים (סימן ג' ס"ק ז'). וכן הכף החיים (אות ט"ז) לאחר שכתב לדברי הכהנ"ג (להגות ב"י אות ד') שעכשיו אין העולם נזהרים בכך, ושכ"כ העולת תמיד דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, סיים שמ"מ יש להזהר כדעת הזוהר והאר"י ז"ל. וכן בספר אור לציון (שם) לאחר שכתב שנוראה דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ושלכל צד שייסדר יש לו ע"מ שישמך סיים שמ"מ נכון יותר במקום שאפשר שייסד את המיטה כדעת הזוהר וכביאור האר"י ז"ל שיהא ראשה למזרח ומרגלותיה למערב. וע"ע בזה באורך בשו"ת וישב הים (ח"א סימן א') לראש הישיבה הגרי"מ הלל שליט"א, שהוכיח שגם דעת הגר"א כדעת האר"י ז"ל והזוהר, ושכן דעת רוב האחרונים, וכן מסקנתו, והביא גם דענין זה היו סוגלה לבנים זכרים של קיימא וכמפורש בש"ס ובזוה"ק, ע"ש.

בדין אחיזה במטלית עבה

כתב המ"ב (סימן ג' ס"ק כ"ט) שלפעמים מותר לאחוז באמה להשתין כגון ע"י מטלית עבה שאינו מחמם, ושיש מפקפקין גם ע"י מטלית עבה משום דלא ידעינן שיעורו. (ועע"ש בס"ק כ"ז). הנה הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (אות ט') הביא לדברי הרב שמואל חדשה שכתב שאף במטלית עבה אסור, וכתב על זה שדבריו נכונים ושכן עיקר. וכן כתב הכף החיים (אות ט"ל) לאחר שהביא לדברי הבכור שור שאוסר הביא שהמטעמי השלחן כתב להחמיר כדבריו.

שעיקר הרחיצה במים

כתב המ"ב (סימן ג' ס"ק ל"א) שטוב לרחוץ פי הטבעת במים או ברוק, משמע שלכתחילה קאמר שעיקר הדין סגי בנייך. אמנם הבאר היטב (אות ט"ז) כתב בשם הרבנו האר"י שיש לרחוץ במים וכמש"ל (משלי ל', י"ב) "ומצאותו לא רחץ". וכ"כ הבא"ח (ש"ר פרשת ויצא אות ז"א) וכתב שמנהג ערי אדום לקנח בנייר או מטלית אין נקי בזה. וכ"כ הכף החיים (סימן ג' אות ל"ה) ושכ"כ הסולת בלולה והמטעמי השלחן. וכ"כ בחסד לאלפים (סימן ג' אות י"א) ובשו"ת אור לציון (ח"ב פרק מ"ד אות ב').

ברכת אשר יצר כשקם ממטתו באופן שלא עשה צרכיו

כתב מרן (סימן ד' סעיף א') "ירחיץ ידיו ויברך על נטילת ידיים" ע"כ. וכתב ע"ז הרמ"א בהגה "ויר"א גם אשר יצר ואפילו לא עשה צרכיו וכן נהגו" ע"כ. מקור דין זה שהביא הרמ"א הוא באבודרהם הביא דבריו מרן בב"י (סימן ד' ד"ה כתב עוד הרד"א) וכתב על דבריו ואינו יודע מה טעם לברכת אשר יצר כשלא עשה צרכיו, ובד"מ (ס"ק ג') כתב ליישב דאף ברכת אשר יצר תליי ברוח רעה כי מאחר שאסור ליגע בידיו בעוד שהרוח עליהם בפה או בחוטם או באזנים או בעינים שהם הנקבים נקבים שבאדם וע"י נטילה זו מסיר הרוח רעה ואז מותר לשלוח ידו אל הנקבים לסותמן או לפותחן כאשר יצטרך לו ולכן יברך אשר יצר, ע"ש. אמנם הרב מרדכי כרמי זצ"ל בספרו מאמר מרדכי (סימן ד' אות א') לאחר שהביא שגם הלבוש והב"ח כתבו טעם לדברי הרד"א כתב שמצא ברבינו ירוחם שכתב להדיא "ואשר יצר אם נפנה" ושהו מבואר כדברי מרן ז"ל דכל שלא נפנה לא יברך אשר יצר. וכ"כ השער הכוונות שכל ה"ח ברכות שיש מן ענט"ז עד סוף ברכת התורה כולם חייבי האדם לסדרם ולברכם בכל יום אע"פ שלא נתחייב הוא בהם חוץ מברכת ענט"ז וברכת אשר יצר ששתי ברכות אלו אם לא נתחייב בהם אין לברך עליהם. וכ"כ בפרי עץ חיים. וכ"כ הרש"י בנהר שלום. וכ"פ הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן ו' אות ג') שלענין דינא נקטינן כסברת האר"י זצ"ל ודעמיא שלא לברך בבקר אם לא עשה צרכיו. וכ"כ הכף החיים (אות ט') והביא שכ"כ העו"ת (אות ב') והשלחן גבוה וכדעת מרן, ושכ"כ השלמי ציבור, והזכ"ל. וציין לדברי הרב יצחק פלאגי בספרו יפה ללב (ח"א אות ד') שהאריך להביא בשם כמה פוסקים ראשונים ואחרונים שס"ל שאין לברך כל שלא עשה צרכיו, ע"ש. וכ"כ החסד לאלפים (סימן ו' אות א').

הרב חיים פרזון - כולל "אליבא דהלכתא" רמת בית שמש

עבר את שבת ביקורתם של רבני בית ההוראה שע"י ישיבת "אהבת שלום"

שינויים בפסיקה לשיטת רבותינו הספרדים זיע"א מהנפסק בספר משנה ברורה

הקם מחצות הלילה ואילך ומסתמא יתפנה סמוך לתפילה אימיתי יברך על נטל"י

ישנם שני טעמים עיקריים בראשונים בדין נטל"י שחרית. הרא"ש כתב טעם לפי שידייו של אדם עסקניות הן וא"א שלא יגע בבשר המטונף בלילה לזה תקנו חז"ל ברכה על הנטילה לק"ש ולתפילה. והרשב"א כתב לפי שבשחר אחר השינה אנו נעשים כבריה חדשה דכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך צריכון אנו להודות לו יתברך שבראנו לכבודו לשרתו ולברך שמו ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן הברכות שאנו מברכין בכל בוקר לכן גם דבר זה תקנו בשחר להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. וכתבו הפוסקים שלהלכה אנו תופסים כשני השיטות ולחומרא. והנה כתב המ"ב (סימן ד' סוף ס"ק ד') לדברי הח"א שכתב שנכון להמתין מלברך ענט"י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל, ובבה"ל (ד"ה "ואפילו לא עשה צרכיו") הביא טעמו שאם יברך מקודם ואח"כ יפנה להרא"ש צריך לחזור ולברך. והביא שכ"כ הגאון ר' חיים צאנזאר, וכתב הבה"ל שמשמע מדברי הח"א דמי שהוא קם זמן הרבה קודם התפלה אפילו אם הטיל מי רגלים דזה כבר נקרא בשם עשיית צרכים מ"מ כיון שמסתמא כשיגיע בבוקר זמן תפילה ילך בבית הכסא לקנות עצמו ימתין עתה מברכת ענט"י עד הבוקר כשינקה עצמו קודם התפילה כדי לצאת דעת הרא"ש, והקשה בבה"ל דלכאורה קשה איך יצא אליבא דהרשב"א הלא במה שנטל ידיו תיכף כשקם יצא י"ח נטילה ואיך יאמר על הנטילה השניה וצונו על נט"י, ולומר דהברכה זו קאי על נטילה ראשונה הלא יש הפסק גדול, וכתב ליישב לפי דברי הב"י בסימן ו' שלטעם הרשב"א דמשום בריה חדשה נוכל לאחרה ולסדרה עם שאר ברכות אף שהוא הפסק גדול, וכתב שא"כ יהיה צריך לאחרה ולסדרה עם שאר הברכות, ולאחר שהביא שמהש"ת והדה"ח משמע דלא כהח"א כתב לדברי המעשה רב שס"ל כהח"א, וכתב שאף שיש לדחות דהוא קאי לשיטתו שפסק כהרא"ש סיים שמ"מ יותר טוב לעשות כהח"א דזה אליבא דהרא"ש בודאי יצא ואפשר גם להרשב"א משא"כ אם מיד בקומו יברך להרא"ש בודאי לא יצא, ע"ש. הנה דעת רבינו האר"י ז"ל שיש לברך תיכף קודם הניגוב, דאחר הנט"י כהלכתה ג"פ בסידורגין נעקרה הר"ר לגמרי ודלא כהאחרונים שס"ל דאינה נעקרת אלא עד אחר הניגוב, וכ"כ הבא"ח (פרשת ויצא אות ה') והכף החיים (סימן ד' אות ח'). וכיון שלשיטת רבינו האר"י אין לברך אלא בנטילה העשויה להעביר הרוח רעה יש לברך על הנטילה הראשונה שיברך מייד בקומו ממטתו. וכן ראיתי שהעלה הר"ג אשר חנניה שליט"א דיין ומו"צ בבית דין ובבית ההוראה שע"י ישיבת חברת אהבת שלום בספרו שערי יושר (ח"ב סימן א') ושם כתב לבאר שגם להרא"ש יסוד התקנה לברך מיד בקומו במיטתו אפי' סוּמָל לילה ואינו זמן תפילה, דאחר הנט"י שפ"פ בשו"ע הרב בסידור (סדר נטילה דשחרית), ושכ"כ הקצות השולחן (סימן ב' סעיף ו'), ובשו"ת איש מצליח (או"ח ח"א סימן א'). וע"ע בכף החיים (סימן ד' אות ג"א). ובקובץ מקבציאל (גליון ל"ב עמוד קס"ז) בתשובת הגרי"מ הלל שליט"א בענין חיוב נטל"י וברכתה לדעת חכמי האמת למי שישן בתחילת הלילה וקם לפני חצות ולמי שקם רק לאחר חצות, וכתב שם הגרי"מ הלל שליט"א בדעת הרש"ש שבין הישן בתחילת הלילה וקם לפני נקודת חצות, ובין אם המשיך עוד עד אחר חצות צריך נטל"י שלש פעמים במיטתו אפי' סוּמָל לדעת הבא"ח (ש"ר פרשת תולדות אות י"א), ודלא כדעת הדברי שלום ברכי הרש"ש שס"ל שמי שקם לפני חצות אינו חייב נטילה שלש פעמים בסרוגין משום רוח רעה. וביאר שההבדל בין הקם לפני חצות לקם אחרי חצות הוא שהקם לפני חצות בשינתו זו יורד רק לחצי הטוב דקליפת נוגה בלבד ושינתו נקראת פחות משיתין נשמי ונקרא חי' אבל ככל זאת שורה ר"ר על ידיו דס"ס ישן בלילה ונכנס בחצי הטוב דקליפת נוגה, משא"כ אם נכנס בשינתו זו בחצי הרע דקליפת נוגה ושורה עליו טומאה חמורה דרגא דמותא וטעימ טעמא דמותא ונקרא מת ולא חי. (וע"ע בשערי יושר שם בדעות הפוסקים והמנהג לענין הברכה לקם קודם חצות).

מים הפסולים לנטילת ידיים לסעודה דינם לנטל"י לתפילה

כתב מרן (סימן ד' סעיף א') "מים הפסולים לנטילת ידיים לסעודה כשרים לנטל"י לתפילה מיהו יש מי שאומר דלא מברך עלייהו" ע"כ. וכתב המ"ב (ס"ק ו') על דברי היש מי שאומר הג"ל שר"ל שאינו מברך על נטילת ידיים רק על נקיות ידיים. וציין בשער הרב (ס"ק ט') מקור דבריו בלוש בפרישה בעט"ז ובגר"א, ע"ש. הנה הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (אות א') ציין לדברי הפרי צדיק (דפים ע"ג, ע"ד) שכתב שעל נקיות ידיים אינו יכול לברך דלא נתקנה זו אלא כשאינו רוחץ במים אלא מקנח ידיו במידי דמנקי אבל כשרוחץ במים לא שייכה, וביאר דברי יש מי שאומר הנזכר שלא מברך עליהו כלל, וכ"כ מדנפשיה הרב מרדכי כרמי זצ"ל בספרו מאמר מרדכי (אות ג') לחלק בכך בדעת היש מי שאומר הנזכר. הביא דבריהם הכף החיים (אות י"א) והביא שכ"כ הנוה שלום (ס"ק ב'), וכ"ז לבאר דעת הרא"ש שהיא סברת היש מי שאומר הנזכר אבל דעת מרן עצמו שכתב בסתם כשכירם לתפילה משמע שכשרים למברך ובברכה. וכן מבואר בסעיף ז' שכתב מרן "טוב להקפיד בנטילת ידיים שחרית בכל דברים המעכבים בנטילת ידיים לסעודה" משמע שמעיקר הדין אינו מעכב, וכ"כ הרמ"א (שם) לדייק בכך, וכ"כ המאמר' (שם) לבאר כך בדעת מרן. ולדינא כתב הכף החיים (שם ובאות י') שאין לברך כלל דסב"ל, ובשו"ת אור לציון (ח"ב פרק א' הערה ה') כתב שכשאין לו כלי יש לסמוך על דעת מרן שס"ל שאין צריך כלי ודלא כבסעודה ויוכל גם לברך על נטילת ידיים. אמנם הגר"ח פלאגי כתב בספרו רוח חיים (סימן ה' אות ה') שאם לא נטל ידיו מכלי אינו מברך. ע"ע משי"כ בזה בשו"ת לב חיים (ח"א סימן א') שכן יש לנקוט לדינא שקי"ל סב"ל אפי' נגד מרן וכמש"ל הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף (סימן ז' אות ג').

שאין לגעת קודם נטל"י שחרית לעין בין מבחוץ בין מבפנים

כתב מרן (סימן ד' סעיף ג') "לא יגע בידו קודם נטילה לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעיניים" ע"כ. וכתב ע"ז המ"ב (ס"ק ז"ב) שיש לזהר אפילו ע"ג עיניו מבחוץ אם אפשר לו, נקט לשון של זהירות הא מעיקר הדין ס"ל ששפיר דמי ליגע מבחוץ. אמנם הרב חיד"א בספרו מחזיק ברכה (סימן ד' אות ג') לאחר שהביא לדברי ליור וקציעה שכתב דרך קפידא קודם נטילה לפה ולעינים וכו' היינו דוקא שיש ליגע בפנימיות האברים הללו אבל מבחוץ לית לן בה, כתב "ולי ההדיוט נראה פשוט דאפילו מבחוץ איכא קפידא", והביא שכך מפורש בזוהר (פרשת וישב דף קפ"ד. ופרשת וישלח דף קס"ט ע"ב), ושכן מוכח מדברי הרמ"ע מפאנו. המעני' מלך, והפר"ח. ושכן מבואר בספר הפרד"ס תללמיד תלמידו של הרשב"א ז"ל, ע"ש. וכ"כ בספריו פתח עינים (שבת ק"ח): וישוריו ברכה (סימן ד' אות א'). הרב מרדכי כרמי זצ"ל בספרו מאמר מרדכי (סימן מ"א אות ג') לאחר שהביא לדברי הפרישה שמשמע מדברי דפריד' דמי להעביר ידיו על עור הדין מבחוץ קודם נטל"י כתב לדחות דבריו וששאר דברי האחרונים נראין יותר. וע"ע שם בדברי מרדכי. וכ"כ הכף החיים (סימן ד' אות י"ח) בשם האחרונים ע"ש. וכ"כ הגרי"ח זצ"ל בספרו עוד יוסף חי (פרשת תולדות אות י"א) לדברי הרב חיד"א, ע"ש. וע"ע בזה בשו"ת לב חיים (ח"א סימן ס"ה).

המשך בעמ' ט"ו

לאמתה של הלכה המשך מעמ' ד

הסודות הנמשלים במשל החיצון הגלוי, ושאר עניינים העומדים ברומו של עולם, בסודי הפרצופים וכדומה, מה שאין כן לדיקק הלשונות שבספר הזוהר העוסקים בענייני קיום התורה והמצוות, שאז אפשר להבין הדברים כפשטן וכמשמעות לשונם, ויד הכל שוה בהם, זה אינו, דגם במקומות שהזוה"ק מדבר לכאורה כפי פשוטן של דברים, מכל מקום הכוונה האמיתית והמכרעת היא כפי הבנת סודן, ובדבר זה אין לנו לסמוך אלא על רבינו הקדוש האר"י זיע"א כאמור, ותול"מ. וכעת יצא לאור מחדש ספר צוואה מחיים להגאון מהרח"ף ז"ל עם קונטרס תוספת חיים לעמיתי בתורה ידי"ן הרה"ג כמה"ר ר"ח טוב סופר הי"ו, והאר"ך בכלל הזה כידי ה' הטובה עליו עיש"ב, שאסף כהנה וכהנה דעות הסוברים כן, קחתו משם.

והן אמת שרבינו הגר"א ז"ל תנא הוא ופליג, ורב גובריה לסלול לעצמו כפי רוחב מבינתו מהלכים חדשים בהבנת לשונות הזוה"ק, הגם שחולק באיזה פרטים על הבנת האר"י החי"י זיע"א באותם לשונות, וכמו שמצינו לו באיזוהו מקומן זעיר שם זעיר שם, ונולע"ד דגם בזה אינו חולק אלא בביאור לשון הזוהר, דמפרשו באופן אחר מכפי שפירשו האר"י ז"ל, אבל על הרוב גם באותם מקומות מועטים מדעתו על פי יסודות מוסכמים שכתבתי האר"י ז"ל גופא, ולא שהמציא מהלכים והקדמות מחדשים מדעתו ח"ו), והוא נידוע כי כמה פנים לתורה, ואלו ואלו דברי אלקים חיים, שכל אחד דורש ומפרש כפי המתייחס אל שורש נשמתו חלקו הפרטי מה שקבל נשמתו מסיני: ופעמים בהיות הדברים מתגלים על ידי נשמה כללית ושורשית, ממילא גם פרטי חלקיו וניצוצותיו ענפיו והארותיו, המה התלמידים ותולדותיהן ואחריהם כיוצא בהם ממשכי דרכם בקודש נהדר, נמשכים אחריה, ולומדים להנהיגם כפי הפתרון והגילוי שהורה ולימד המיסד דרכם הוא הנשמה השורשית והכללית, (וכנודע ענין זה מכתבי רבינו האר"י ז"ל ובפרט בשער הגלגולים עיין עליו ותבין היטב הקדמה יקרה זו שבה יובנו כמה וכמה עניינים המתהווים על פני תבל וכמ"ש קצת מזה לפנינו). באופן שכל אחד כפי שורש נשמתו כן נקבע סדר עבודתו ולימודו והנהיגותו, לכל בלבבות דורש, וזו, וכולם בעדיו, והכל ברא לכבודו. ועוד כי הרי מציאנו לרבינו הגר"א ז"ל בשער מאמרי רשב"י ז"ל שפירש מאמר אחד של הזוה"ק בכמה אופנים חלוקים ושונים, אלא מוכח מדברי תורה כפטיש יפוצץ סלע ואלו ואלו דברי אלה"ם חיים.

וכן כתב תלמידו הגדול ונאמן ביתו של הגר"א ז"ל, הוא מהר"ח מוולוז'ין ז"ל בהקדמתו לספר ספריא דצניעותא עם ביאור הגר"א, וז"ל שם. גם על דברת מרן רבינו הקדוש איש האלה"ם נורא האר"י ז"ל, עיני ראו יקר תפארת קדושת האר"י ז"ל בעיני רבינו הגדול נ"ע, כי מדי דברי עמו אודותיו אירתע כולא גופיה, ואמר מה נאמר ונדבר מקדושה' איש אלה"ם קדוש ונורא כמוהו, ונגלו לו תעלומות חכמה, ומעת אשר זכה לגילוי אליהו ז"ל, פעמיים הוגדל השגתו למעלה למעלה להפליא. [עיין מגן וצניה להגאון ר"א חבר ז"ל (פרק כ"ה דף סוף ע"א) ודו"ק]. גם על כתבי הקדש שלו התבונן רש"י הרבה עליהם וכו'. והם שהמעיינים ימצאו בביאורו זה כמה גרגרים שמפרש בדרך אחרת קצת, המעיין האמיתי איש תבונות יוכל ליישב דבריהם דלא פליגי; מר כי אתריה ומר כי אתריה. ואף מי שלא הגיע למדה זו לעשות פשר דבר בין החכמים כי מעטים המה בני עלייה ואשרי המחכה למיקם אחר רב יגיעתו אדעתיהו דרבותינו רבנן קדישין אשר רוח ה' דבר בהם, זאת ישיב אל לבו אם כי פליגי תרין מלאכי ברקיע און אין לנו אלא לבין ראשנו תחת כפות רגליהם ולשתות בצמא את דבריהם הקדושים, כי אלו ואלו דברי אלה"ם חיים עכ"ל. הרי קמן שפעמים חולק הגר"א על דברי רבינו האר"י ז"ל, (והיינו במידי דתליא בפירושא, ולא בהמצאת הקדמות חדשות וכנ"ל). שוב ראיתי שכן כתב להדיא הגאון בעל לשם שבו ואחלמה בהגהותיו המודפסות בסוף ספרא דצניעותא עם ביאור הגר"א הנדפס מפרש, וז"ל: אמנם הנה בעיקר הדברים גם אם אינו מפרש הגר"א ז"ל כדברי האר"י ז"ל, אין לתמוה כלל, כי רב גובריה דהגר"א לפרש בדרך אחר וכפי ראות עיני קדושו וכו', וודאי כי שניהם הם דברי אלה"ם חיים אמת, כי כמה פנים יש בכל ענין וענין, וכמה בחינות יש כנודע, עכ"ל, עיש"ב. ודו"ק היטב שבקיצור לשונו כלל גם ישוב דעותיהם, וכעין שכתבנו לעיל.

אמנם הא ודאי, דדי לנו לסבול מחלוקתם של הגי תרי מלאכי ברקיע היכא היכא שחולקים להדיא, ומפורש הדבר בכתבי קדשם המוסמכים בבירור, באופן שאי אפשר לעשות פשר ביניהם כלל, וכמו שכתב מהר"ח ז"ל תלמידו כנ"ל, אבל בכגון הא דנדונינו, לעשות להרבות ביניהן מחלוקת על סמך מימרא קצרה חתומה וסתומה הנמסרת על פה, והורק מכלי אל כלי, כזאת לא עבידנן, ומה גם שבזה מציאנו לרוב גדולי הפוסקים ז"ל שהבינו בכוונת הזוה"ק כמו רבינו האר"י ז"ל, ודאי ועדיף לן לדחוק עצמנו לפרש במאמר הגר"א הנזכר פירוש אחר המסכים עם דברי האר"י ז"ל ושאר גדולי הפוסקים, דקיימא לן דגדול השלום, ולאפשיי פלוגתא לא מפשינן. ומה גם לפי דברי מהר"ח ז"ל תלמידו הנזכרים, שאפילו כשברור לנו שחולקים חייבים ליישבם, כל שכן בכהאי דנדון דידן. ועיין בספר מגן וצניה להר"א חבר ז"ל (פרק ד' דף י' סוף ע"א) שכתב וז"ל: ובאמת מעת שנתגלה עומק החכמה מהאר"י ז"ל שזכה לגילוי אליהו ז"ל, כמו שכתבנו לפנינו, לא מצינו שום חולק על דבריו. ואין שום מחלוקת וסתירה בספרים שלו הקדושים והטהורים גם לבאים אחרי, וכמו שנבאר מענייני כתיב רבנו הגדול [הגר"א ז"ל] אשר זכינו בדור הזה לגילוי אור צח ומצומצא וכו' ולא סר מכל דברי האר"י ז"ל אפילו קצוצו של יו"ד, ומחבב דבריו הקדושים בכל מקום עד לאחת, עכ"ל. והדברים עדים לעצמן של סר הגר"א ז"ל מהכתוב להר"א ז"ל אפילו קצוצו של יו"ד, (ונלע"ד אין עדות זו סותרת לעדות מהר"ח הנ"ל, כי כוונת הריא"ח ז"ל לומר שכל מהלכיו של הגר"א ז"ל הם מיוסדים על קבלת האר"י ז"ל ואינו מחדש הקדמות מדעתו. ואילו כוונת מהר"ח ז"ל לומר, שפעמים חולק הגר"א ז"ל על ביאור איזה מאמר בזוהר איך לפרשו, דהיינו שהאר"י ז"ל פירשו לפי הקדמה זו, והגר"א לפי הקדמה אחרת, ולעולם אין בהם פלוגתא בעצם). ובזר אם כן שכל הבא להרבות ביניהם המחלוקת במקום שאפשר ליישבם זה עם זה, אין רוח חכמים נשמה הנימו.

ובהיותי בזה ראיתי להאדמ"ר ממונקאטש זצ"ל בספרו מנחת אלעזר (ח"ג סימן כ"ב) בהשיגו עם על סברת הגר"א ז"ל ליקח שני מצות דוקא כשיטת הר"ף והרמב"ם, כתב וז"ל: ואין לומר כי הגר"א ז"ל לרוב בקיאותו בחכמות הקבלה לא נזדעזע כל כך מדברי רבינו האר"י ז"ל, כי על כן לא חש למ"ש בספר הכוונות להאר"י ז"ל ליקח שלש מצות דוקא, וכיוצא בפרטות מהגניז, ז"ל נמנע בהקדמת פירוש לספרא דצניעותא שכתב תלמידו המובהק הגאון מהר"ח מוולאז'ין ז"ל שמכחיש ספק הנזכר, וכתב כי הגר"א מפני שמו דהאר"י ז"ל נחת הוא, כי איש אלה"ם קדוש הוא, ומדי דברו מאתו נתפעל וכו', אם כי אין צריך האר"י הח"י לעדותו והסכמתו כלל, על כל פנים להוציא מלב הטועים והמטעים די בזה, ויש הרבה לדבר ואכמ"ל, גם כי מי אנכי לדבר בגדולות ונפלאות ממני עכ"ל.

ולא זכיתי להבין דב"ק כלל, דהלא למעשה שם בענין לקיחת השתי מצות חולק הגר"א ז"ל על דעת האר"י ז"ל, וגם בדברי הר"ח ז"ל תלמידו הלא מפורש שם שסוף דבר אחרי כל ההתפעלות והחרדה וההזדעזעות מפני כבודו של רבינו האר"י ז"ל, מכל מקום הגר"א ז"ל תנא הוא ופליג, לפחות באיזהו מקומן זעיר שם זעיר שם, ולא מפני ההתפעלות מגדולת קדושת האר"י ז"ל נמנע מחלוקת עליו. אלא דלה צריך גבר בגוברין מענקי הרוח כמו רבנו הגר"א ז"ל, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, וכמ"ש לעיל בסד"י. אולם ברור שכוונת המנחת אלעזר לומר שלדעתו אין בכוחו של הגר"א לחלוק על האר"י ז"ל. ואנו את הנלע"ד בזה כתבנו, והישוב יבחר.

והנה לאור הנ"ל יובן לנו מה יש לכאורה מקום להרגיש קצת בהא דמצינו כמה תתות כלליות בעם ישראל, אשר לכל אחת מהלך מיוחד בדרך העבודה, לאור הפוסקים והמהגיגים שהאירו להם נתיב, ולא מצאתי דבר המתיישב על הלב זולת מה שכתבתי לעיל בס"ד, היות הדבר תלוי בשרשי הנשמות, וכל אחד שאב גילוי אחר פרטי ומיוחד המתייחס אל מקום מחצבת שורש נשמתו, ושורש נשמת תלמידיו ותלמידיו תלמידיו עד סוף כל הדורות, ולכל אחד כך יאות לו לעבוד ועבודתו בקיום התורה והמצוות באופן המתאים בפרטות לתיקון אותה הנשמה הבאה מאותו השורש ודו"ק.

ובהיותי בזה ראיתי מה שכתב בספר חשבון פרטי המצוות להרצ"א גאלדמאן ז"ל בהשגות המתבר שבראש הספר וז"ל: וענין נתנת מטתו בין צפון לדרום אינו חולק הגמרא עם הזוהר כלל, כי י"ל שהגמרא מדבר ברוחב המטה שיהיה בין צפון לדרום, נמצא שראשו למזרח כדעת הזוהר, וכן כתב הר"ח חיים ויטאל בשער המצוות וכו', וגם רש"י עצמו חזר בו וכו', וידוע מ"ש במעלות הסולם שהגר"א ז"ל אמר שהגמרא אינו חולק עם הזוהר, ומי שאמר שחולקים אינו יודע הפירוש שלהם וכו'. ועיין גם כן בהקדמת ספרא דצניעותא שהגר"א ז"ל אמר להגר"ח ז"ל שאין לסמוך על [כתבנן] הר"ח חיים ויטאל ז"ל הלכה

למעשה בשביל שהם מעורבים עם שאר תלמידי האר"י ז"ל, ומשמע מזה בהדיא שדברי הרח"ו ז"ל לבדם כמו העץ חיים והשמונה שערים שהמה מועתקים אות באות מכתבי הרח"ו ז"ל על ידי בנו הר"ש ויטאל ז"ל, צריך לסמוך עליהם למעשה, כיון שהאר"י ז"ל היה יודע הפירוש האמיתי של הגמרא והזוהר שקבל מאליהו ז"ל, אם כן אחר כל הדברים והאמת האלה אין לזוז אפילו זי כל שזוה מעץ חיים והשמונה שערים המפורסמים, כי כולם דברי אלה"ם חיים עכ"ל, ועיין שם עוד (בהערה ג'). ועיין בהגהות הלשם ז"ל בסוף ספר ספרא דצניעותא עם ביאור הגר"א, שכתב שהגר"א ז"ל מעולם לא ראה השמונה שערים. וידוע שנוסחאות השמונה שערים המה ללא כל תערובת מידי זרים זולת מהורח"ו ומהרש"ו ז"ל. וגם דברי התלמידים המזכירים בהם לוקטו לשם על ידי הרח"ו ז"ל דוקא לאחר שהסכים עליהם. מה שאין כן בספר פרי עץ חיים ושאר הסדרים של מהרמ"ף ז"ל, כולל במקצת הסה"ק עץ חיים, יד זרים שלטו בהם, הן מהקדמונים גורי האר"י ז"ל, והן מרבני האחרונים, וכל מעתיק ומגיה הוסיף מדיליה לפום שיעוריה וכנודע. ועיין בראש ספר פרי קודש הלולים, ודו"ק, ואכמ"ל.

ונראה שכוונת הרב הנזכר לומר שהגר"א ז"ל לולי היה רואה השמונה שערים המצויינים היה חוזר בו ממהלכיו ומנהיגיו, ונוהג כהאר"י ז"ל. ולענד"ן שהאמת כמ"ש בס"ד, דהעיקר הוא שדבר זה של מחלוקתם לשם שמים תלוי בשורש נשמתם דוקא, ולעולם דברי שניהם דברי אלה"ם חיים, מר כי אתריה ומר כי אתריה, והוא הדין להנמשכים אחריהם לזלדוותיהם כיוצא בהם וכאמור. וכן מדוקדק שם בהקדמת הגר"ח ז"ל לספרא דצניעותא עם ביאור הגר"א שכתב וז"ל: ואמר לי אשר גם מהם ההוספות שנתוספו על כתבי האר"י ז"ל שאינם מהרח"ו ז"ל אין לסמוך עליהם וכו'. "גם" דייקא. וכעין ענין היות ק"ק הספרדים הע"י הולכים לאור פסקי מרן בש"ע, ואילו ק"ק האשכנזים יוצאים ביד רמ"א, וכן צריך דוקא כל אחד להחזיק בדרכו בקודש נהדר וכזנכר בדבריו לעיל, וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל גופיה שלכל המנהגים ישנו שורש למעלה, ואין לשנות שום אדם מנהג אבותיו ושבתו וכו', והדברים ארוכים ואכמ"ל בזה. ובכפשי בדברי רבני זמנינו הע"י לראות מה שכתבו בזה, ומצאתי בספר די השולחן, ובספרי הלכות הגר"א ומהגרי"א (סימן מ"ו) שכן מתבאר שהבינו עי"ע, ומכאן מודעה כי אל יחשוב האדם שבכל מקום שימצא נוהגים דלא לפי דעת המקובלים, שפירושו של דבר שחולקים בהבנת הזוהר, חלילה, כי מעיקרא לא הנהיגו רבני אשכנז הע"י את קהלותיהם אלא על פי השלחן ערוך דוקא, ורק ק"ק החסידים בהרבה פרטים תפסו לנהוג כדברי האר"י ז"ל, וקהלות הספרדים רובם הנהיגו על פי גדוליהם להישרי אורחותם לאור דברי האר"י ז"ל כמעט בכל הפרטים, כיוון כל זה ומפורסם. ולכן ידע הלומד ומעיין בדבריו אלה, שהגם שבהרבה עניינים לא נהג הגר"א ז"ל למעשה כפי שמבואר בזוהר ובאר"י ז"ל, אין פירושו שחולק עליהם, או שיש לו ביאור אחר בדבריהם, אלא שמעיקרא אל קבלו עליהם לנהוג כדעת המקובלים, אלא כהפוסקים שעליהם נכון כל בית ישראל, מלבד באיזה פרטים זעיר שם זעיר שם, (ובכפרט בהיכא שאין בדברים סתירה, אלא שלשיתת הזוהר והמקובלים מוסיפים איזו הנהגה בדרך חומרא וחסידות), ודו"ק היטב מאד.

באופן שבסיכום ענין זה, יוצא לאור כל הנ"ל, דהן אמת דהגר"א ז"ל תנא הוא ופליג פעמיים מועטים על האר"י ז"ל, אלא דאם הוא בענייני פרשנות בלשונות הזוהר, שמפרש איזה מאמר באופן אחר מכפי שפירשו האר"י ז"ל, כבר אמרנו שמוכרח לומר שחולקים, כי סוף סוף על פי רובא דרובא הוא מפרש על פי הקדמה אחרת שנמצאת כתובה בכתבי האר"י ז"ל. ואפילו ההקדמות שנראה שחולק בהם עם האר"י ז"ל, הלא המעיין ידע ליישבם כמ"ש מהר"ח ז"ל תלמידו. ואם המחלוקת היא בענייני הלכה והנהגות למעשה אז אם יתברר בפירוש שחולקים, שלדאי כתב הגר"א ז"ל בביאור דברי הזוהר היפך דעת האר"י ז"ל. אז על זה נאמר דנתנו הוא ופליג, וכמו שכתבתי לתלות הדבר בשורשי הנשמות, אלא דגם בכאלו, הלא הרבה פעמים אינו מחלוקת פרטית בביאור הלשון שהאר"י פירשו כך, והגר"א באופן אחר, אלא היא מחלוקת עקרונית וכללית, דלהאר"י ז"ל יש לנהוג כדעת הזוהר אפילו נגד הפוסקים, ואילו לדעת הגר"א ז"ל אין לזוז מדברי הפוסקים, ויתכן שלעולם מודה הגר"א שכן יש לפרש בזוהר כמו שכתב האר"י ז"ל, אלא דסבירא ליה דאין לנהוג כן למעשה, אלא כהפוסקים.

ואין להביא ראיה בנידונו לדברי הרב בנין של שמחה והרב משנה ברורה ז"ל שדעת הגר"א ז"ל לפסוק כמרן בשלחן ערוך ודלא כהזוה"ק אליבא דרבינו האר"י ז"ל ושארי המקובלים והפוסקים זיע"א, ממה שמציאנו בביאורו על הש"ע (סימן ג') שציין מקור ברין מרן מהתוס' בברכות (דף ה' ע"ב), ולא הזכיר סברת הזוה"ק החולקת, זה אינו, כי ידוע ששיטת האר"י ז"ל לש"ע באיורו ל"ש"ע ואין לציון המקורות חמת"ל והראשונים דהעדות המובאות בש"ע, והיכא שמציין מקור של איזו דעה אינו הכרח דהכי סבירא ליה להלכה, הגם שלא הזכיר שיטה אחרת, אם לא שנחת להדיא לפסיקה, וגילה דעתו למעשה, דהרי דרכו לציון לכל הדעות המובאות הן בדברי הש"ע והן ברמ"א, ולא תמיד נוחת לדינא. וכן כתב בספר דפני הישר (חלק א' דף ט' ע"ב) עיין שם דבריו באורך, ובין היתר כתב וז"ל: והעיקר הוא בזה מה שכתב בהגרי"א ז"ל, ואין הגאון רבי ישראל משקלם ז"ל בספרו פאת השלחן (סימן ג' סוף סעיף קטן ל"ט) דשלא לדינא כתב הגר"א בביאורו לש"ע, אלא שהעתיק לדברי גאון קדמון, אבל להלכה למעשה נהג והנהיג שלא כדברי אותו הגאון קדמון, עכ"ל. ובאמת זהו דרך רד"ל חכמי הש"ס לדבריו דרבי מלנין קאמר וליה לא ס"ל. ועוד בביאורו על הארבע ש"ע כתבם קודם שהיה ארבעים שנה, ואח"כ חזר בו ממכה דברים שכתב, וכמבואר בהקדמת ספר פאת השולחן, והובא בעלית אליהו בחלק מעלות הסולם (הערה י"ג), וביותר העיקר אצלי, אשר זכינו לכל המהדורות שעשה רבינו וכו' עיש"ב. וכבר כתבנו למעלה בס"ד שמספר יהל אור נראה שבעיקר כוונת הזוה"ק דנ"ד פירוש הגר"א ז"ל הוא כמו פירושם של האר"י ז"ל ורבותיו המקובלים, וא"כ קושטא קאי כמ"ש לעיל, ועדיף לן להשוות דעת הגר"א ז"ל לדעת האר"י ז"ל והמקובלים והפוסקים ראשונים ואחרונים אל להרבות במחלוקת על סמך מאמר סתום ונעלם כנ"ל.

ומה גם שדברי הרב בנין של שמחה לעצמן אינם מובנים היטב במ"ש וז"ל: ואטו משום הבן דזכר ראשו למזרח וכו' מטעם זה גם מה שאמריו שהמטה תהיה בין צפון לדרום יהיה פירושו ג"כ ממזרח למערב והרוחב בין צפון לדרום, וברוחא י"ל הדמיה כנגד מדה הוא שכוונתו אורך המטה מבריה ומכריע בין צפון לדרום, בשכר זה זוכה לבן זכר שהוא המכריע והמשלם בין צפון לדרום וכו' עכ"ל. וכן נראה לכל שזוה המלה כנגד מדה אדרבה זהו מדה מנגד למדה, דמאחר שהבן דזכר ראשו למזרח וכו' לכן גם אנו בני ישראל התחתונים בהיותנו מכוונים עצמנו כפי דוגמת העליונים ממש זוכים להוליד בן זכר, שביחינו בין צפון לדרום וראשו למזרח.

וגם מה שכתב שם (בע"א) אחר שהביא השמועה של רבינו הגר"א ז"ל וז"ל: ואמינא מנפשיא שלפום שיעורא דידי' לן ברור דמ"ש הזוהר ומן ה' תלין דרום וצפון וההוא דבינייהו, כוונתו על צורת האות ה' בכתיבה ה', ששני קווי הימין והשמאל הם דרום וצפון חסד וגבורה, ו דבינייהו, היינו הקו שאורכו מזרחי בין השני קווי הימין והשמאל, והיא הת"ת בן דזכר הנ"ל. ובהו מבואר היטב מש"ש: ה' דרום וצפון תלין ביה, ו' באמצעיתא, ודא הוא בן דזכר, בגין כך איהו בין צפון לדרום. ולפי זה הנה הדבר מוכרע גם מדברי הזוהר עצמו שאורך המטה צריכה להיות בין צפון לדרום עכ"ל. ודבריו אלו הם מנגידים דברי הגר"א ז"ל בביאורו על הזוה"ק בספר יהל אור שפירש דגג ה'ה' הוא בינה הנהר דנפיק מעוקצא דאחורי [הה] עיש"ש, ולא על הת"ת, בתר איפכא ממש הרב בנין של שמחה, ומקום שבא שם דחייתו. ומה גם דשאר המקומות שבזוה"ק שהזכרנו למעלה ובפרט דפרשת ויחי (דף ר"ן רע"ב) מורים בתר איפכא מפירושם, ודי בזה והותר להוכיח שמעולם לא עלתה על דעת הגר"א ז"ל לפרש בכוונת הזוהר כמ"ש הרב הנזכר.

ואכן לשוא צריך צורך הוא הרב בנין של שמחה, וכל פלפולו ומהלכו בביאור דברי הזוה"ק, ותליית עצמו באילן גדול הוא הגר"א ז"ל, לא עלתה לו בצלחת, כי מציאנו ראינו בשו"ת בנין עולם לחד המיוחד מן תופסי שיטת הגר"א ז"ל ומנאמני ביתו וממשיכי דרכו בנגלות ונסתרות, הוא הגאון הר"ח חזר ז"ל (בסימן ב') שכתב בנדונונו וז"ל: ואם כן ודאי נדנכן לחוש לדעת הזוהר, ועיין בכתבי רבינו הגדול הגר"א מוויילנא ז"ל בביאור אגדות דמסכת ברכות שכתב מאמר זה כמ"ש שמאלו תחת לראשי וכו', מבואר שם שפירש גם כן דברי הש"ס כדעת הזוהר, ולכן העיקר לדינא כן עכ"ל. ולאחר זמן נדדמן לידי ספר ביאור אגדות להגר"א ז"ל, ומצאתי שם (בדף ד' ע"ב אות י"ד) מפורש כמ"ש הרב בנין עולם בשמו, שביאר דהש"ס כדעת הזוהר, וז"ל שם: תניא אבא בנימין אומר וכו' בין צפון לדרום, כמ"ש שמאלו תחת לראשי וימינו תחתבין, ולכן אמר בין צפון לדרום, וכן אמרו צנצנים מערבית, מערבית דרומית, וכן במשכן זהב וכו'. ושתי אותיות ראשונות של שם הן צפון דרום, ולכן הויין לו בנים זכרים [כי עד כאן הוא עלמא דזכורא, כ"כ בפירוש שם], מה

שאין כן שתי אחרונות שהם מזרח ומערב, ומשם ואילך הוא עלמא דנוקבא, עכ"ל. ומוכח שפירש דהזרועות הם צפון ודרום, והיינו דקאי צפון ודרום ארוחב המטה, וכמו שדייק והבין מזה הרב בנין עולם, וק"ל. ועיין לעיל ביאורנו לדברי הזוהר לדעת המפרשים ז"ל. הרי קמן מזה דמוכח שפיר דגם הגר"א ז"ל דעתו כהמקובלים ורוב הפוסקים, וזה מתברר הן מפירושו על הזוהר שדבריו שם נוטים כדברי שאר המקובלים כמ"ש למעלה, והן מדבריו שבפירוש ההגדות דמסכת ברכות שהביא הרב בנין עולם, ואם כן מוכרחים אנו לומר שדבריו הקצרים והנעלמים שדיבר אל הגר"ח ז"ל הבנה אחרת להם ממה שפירש הרב בנין של שמחה.

ונלע"ד ליישב, ולפרש כוונת הגר"א ז"ל במה שאמר: אין הפירוש בזוהר כהמקובלים והרמ"ע ז"ל, שר"ל כהמקובלים דקיימו בשיטת הרמ"ע ז"ל, דסבירא להו בתר איפכא מהאר"י ז"ל דבעינן ראש המטה פונה למערב ולא למזרח, וכוונתו של הגר"א ז"ל היה לומר שאין הפירוש הנכון בזוהר כפי שהבינו הרמ"ע ז"ל והמקובלים ההולכים בשיטתו, אלא כהאר"י ז"ל שפירש דבעינן ראש המטה פונה למזרח דוקא. וכבר כתבנו לעיל שיש מהפוסקים שגמגמו בזה, ולא עמדו על השוניים שבין שיטת הרמ"ע והאר"י ז"ל, וחשבו דקיימו תרוייהו בחד שיטה מפני הצד השוה שבהם, שלדעת שניהם רוחב המטה קיימא בין צפון לדרום, לכן בא הגר"א ז"ל לחלק ביניהם, והכריע, שהפירוש הנכון בזוהר הוא כמ"ש האר"י ז"ל, ולא כמ"ש הרמ"ע והמקובלים ההולכים בשיטתו, ובהו מתיישב הכל ברווח ממש, דמעולם לא עלתה על דעתו של הגר"א ז"ל לפרש הזוהר היפך ממשמעותו לדעת כל המקובלים, ודו"ק היטב מאד.

וכעת נמוך להדפסה יצא לאור ספר מקור חיים על שלחן ערוך אורח חיים לבעל שו"ת חוות אייר, וכתב בעניינו (בסימן ג' סעיף ו') וז"ל: והנה רש"י פירש על דין צפון לדרום ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום וכו', אכן כת המקובלים (וכ"כ בבה"ג סוף סימן ר"מ בשם שו"ת הרמ"ע סימן ג' וכו') פירשו בין צפון לדרום בהיפך, והכי מסתבר טפי לשון בין צפון לדרום שמוכח מהמטה בין המשך אורך הרוחות, וכן כתבו גורי האר"י בתיקוני [כאן יש חיסור לשון] שיסדר מטתו ראשה למערב ורגליה למזרח, והכי משמע לי מאמר הזוהר פרשת במדבר (עמוד רכ"ח) במ"ש שם וימינו דא הוא דרום וכו' [דמשמע שראשו במערב], ולכן אני תמה על דברי הב"ח שכתב בשם הזוהר שיהיה ראשו למזרח, והן אמת שיש ליישבו על פי הסוד, מכל מקום בזוהר הגטא דבין המקובלים אל משמע כן, נקוט מראה שפירשו בין צפון לדרום שיהא דדדי המטה זה לצפון וזה לדרום וכו' עכ"ל, עיש"ב שרצה לפרש דגם לטעמו של רש"י ידיוף שיהיה רוחב המטה בין צפון לדרום. והביא לשון רש"י מספר ליקוטי הפרדס וסיים וז"ל: ונראה לי שר"ל ככת המקובלים, וכמ"ש הב"ח, ולכן נראה לי שאף על פי שסתם בש"ע (סוף סימן ר"מ) כדברי רש"י, מכל מקום יש לנהוג ככת המקובלים, דהסברא ופשטיה דש"ס הכי משמע, עכ"ל עיש"ב.

והנה לאור הדברים האמורים, מציאנו ראיה מפורשת ליישובנו וביאורנו לדעת הגר"א ז"ל, דמה שאמר שאין הפירוש בזוהר כהמקובלים והרמ"ע, כוונתו להמקובלים שכניה אותם כאן הרב מקור חיים הנ"ל בשם "גורי האר"י", הסוברים כשיטת הרמ"ע דבעינן ראש המטה לצד מערב, וראיינעם מלשונות הזוהר, וכמו שהביא ראיה לזה בעל המקור חיים בעצמו, לכן בא הגר"א ז"ל לחלוק על דעה זו ודכוותה, ולגלות דעתו דאין הפירוש האמתי בזוהר כמקובלים אלו ההולכים בשיטת הרמ"ע ז"ל, אלא כהאר"י ז"ל ורוב מנין ובנין הפוסקים והמקובלים המחזיקים בשיטתו וככל הנ"ל, וכפי שמוהר סתמותו כוונתו בפירושו הוא ללשונות הזוהר הנ"ל, ודו"ק היטב מאד. והגם שלמעשה הבנת דברי הגר"א ז"ל תלוי בידיעת הרקע שאליו התייחס, אם לשאלה, ולאיזו שאלה וכדומה, אבל מאחר שאין מעיד על זה, ורק אנן יודעים שכך אמר ותו לא, עדיף לן לפרש דבריו כנ"ל, ולא להרבות במחלוקות ובסתיות, וזה ברור.

ולאחר הדויע אלה"ם אותנו את כל זאת אמרתי לגלות עניות דעתי בהא דנדון דידן, ובכגון דא, שרוצים לפרש באיזה מאמרים סתומים שאמר הגר"א ז"ל כהמובאים בספר כתר ראש ודומיו (הגם שאין לנו לפקפק כלל בעצם העדיות, שנמסרו על ידי גדולי תלמידיו וממשיכי דרכו), ולהעמיס בהם כוונות עמוקות והלכות גדולות, הגם שאין בהם כל הכרח, ושום משמעות ברורה, ואפילו נראים פעמים כתשובות העניות לדחיות בעלמא, ועל פי מה שמעמיקים בהם ומפרשים אותם בהעמסה, יוצאים לחלוק על המוסכמות שבספרי גדולי הפוסקים והמקובלים, שאין זו דרך נכונה כלל. והן אמת שמה שכתב הגר"א ז"ל להדיא בחבוריו, דעתו מברעת וחשובה כאחד מגדולי הפוסקים אשר עליהם נכון בית ישראל, אבל אלו המאמרות הסתומות והקצרות שאמר בעל פה, שאין באור הכרח, והורקו מכלי אל כלל, והבאים אחריי פירשו בהם כוונות וסברות והלכות חדשות, אין דעתי מסכמת עמהם כלל בזה, והא דקמן ראיה גמורה לדבריו ואני את נפשי הצלתי, והבוחר יבחר.

הדרן למיליתן בענין דין נותן מטתו בין צפון לדרום, עיין למרן הר"ח טוב ז"ל בספרו בן יהוידע על מסכת ברכות (דף ה' ע"ב) שפירש משם הרמ"א ז"ל מה שאמר אבא בנימין על עני דברים הייתי מצטער וכו', היינו כי היה מסתפק אם האמת כמ"ד שנתיהא ראשה ורגליה בין צפון לדרום, או כמאן דאמר שיהיו צדדיו של המטה בין צפון לדרום, ולכן היה מצטער שלא היה יודע אמיתות הדבר כדי לקיימו על אמיתתו וכו' עכ"ל. ועיין להרב עולת תמיד (וא"ח סימן ג') שהביא דעת רש"י מפירושו להש"ס, ודעת הזוהר החולק, וסיים וז"ל: ודעתי כמר עביד ודעבדי כמר עביד עכ"ל. ואחר הדויע אלה"ם אותנו את כל זאת אין כאן עוד סיבה וצורך להצטער בדבר, ובשושי יש להחליט לנהוג כדעת הזוהר והמקובלים, והיעב"א.

סיכום

ו. העולה בסיכום מכל הנזכר:

א) דברי חז"ל שבגמרא בזה הם סתומים, ואין הכרע בדבר אם בין צפון לדרום קאי ארוחב המטה או על אורך המטה.

ב) כבר הפוסקים הראשונים מחולקים בביאור הגמרא הנ"ל, ויש מהם הסוברים דהכוונה לרוחב המטה, והם הרמב"ם כפי שכתבו לפרש בדעתו הרבה מהאחרונים. וכן רש"י בספר ליקוטי הפרדס חזר בו מפירושו על הגמרא. וכ"כ הרמ"ע בשם "ראשונים".

ג) באור מפורש דבין צפון לדרום דאמר, קאי ארוחב המטה (וזה לכולי עלמא). וכן כתבו האר"י ורוב המקובלים דבעינן ראשו למזרח ומרגלותיו למערב.

ד) רוב הפוסקים האחרונים הסיקו בדין זה לנהוג כדעת הזוהר, והוא על פי שני כללים מוסכמים, שבזוהר מפורש מה שסתום בש"ס, ואינו חולק אלא מפרש, ועדיף לן פירוש מפרשו שאמריו הראשונים. ועוד כיון שגם הפוסקים מחולקים ביניהם כנ"ל ממילא הכרעה לבעלי הקבלה.

ה) לא מציאנו למי מגדולים שיחולק על זה, אלא הרב משנה ברורה, שסמך על דברי הרב בנין של שמחה, שתקע עצמו על מימרא סתומה של הגר"א ז"ל, והם כמעט היחידים מרבני האחרונים שסוברים כנ"ל. וכבר הוכחנו שאין כן דעת הגר"א ז"ל, אלא דעתו מסכמת עם דעת האר"י ז"ל על פי הזוהר, באופן דכשל עוזר ונפל עוזר.

לכן תצא דינא דכפי כל הנ"ל העיקר בנדון דידן להלכה ולמעשה הוא כדעת הזוה"ק והמקובלים ורוב מנין ובנין הפוסקים ז"ל, דבעינן ראש המטה למזרח ורגליה למערב וצדידה בין צפון לדרום. והיא הלכה רווחת, ומינה לא תזוע. ומה גם דענין זה הוי סגולה לבנים זכרים של קיימא וכמפורש בש"ס וכזוה"ק, וכמ"ש האר"י ז"ל דסוד פניית הראש למזרח הוא על פי מ"ש כי ממזרח אביא זרעך, ואם כן לקו"ד כן צריך להזהר ולהזדרז לקיים דבר אל כהוראת המקובלים ורוב הפוסקים.

1 דשם נזכר דיסוד ומ"ל הם במערב, ורגליו דנקט היינו כמו להסך את רגליו (שמואל"א כ"ד ג'), ומידיסוד במערב גם שם המלכות, בסוד שכניה במערב, ואין רגליו דהכא ענין לנצח והוד שהם מעלה ומטה ותול"מ. ועיין בשמן ששון על שו"ה מ"ד ק.

2 עיין ספר דעת הקדושה להרמב"ן ז"ל, ומעין דחיה זו כתב בספר מקור חיים להר"ח כהן ז"ל (בסימן ג' ס"ק ו') וז"ל: והאוסר לישן עם אשתו בין מזרח למערב מפני כי שכניה במערב, אולי ישכח כי מצות עונה מן התורה כמו מצות הנחת תפילין, כי צריך שלא יסיר דעתו מהם, כן בעינן זה, ומ"גם כי התכלית הוא זה כדי שנתיה נמצאת שם השכינה, הוא מה שאמר חז"ל שאין ואשה שזכו שכניה ביניהם, ואז משתתפין אביו ואמו והקב"ה, כדן בני אדם המשתתפין, שכל אחד נותן חלקו לתוך כיס אחד עכ"ל.

בינה לעיתים

א. דין יום ולילה למצוות התורה, ודין יום ולילה לחישוב השעות

א) איתא במשנה מגילה (פ:) כל היום כשר לקריאת המגילה, ולקריאת ההלל, ולתקיעת שופר ולנטילת לולב, ולתפילת המוספין וכו'. כל הלילה כשר לקצירת העומה, ולהקטיר חלבים ואברים. זה הכלל דבר שמצותו ביום כשר כל היום, דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה. ומה נקרא יום ומה נקרא לילה. הנה שנינו שם (כ.) אין קורין את המגילה, ולא מלין, ולא טובלין ולא מזין, וכן שומרת יום כנגד יום, לא תטבול עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר. ופרש"י וכולן שעשו וכו' - **שמעלות השחר יממא הוא**, אבל לפי שאין הכל בקיאין בו צריכין להמתין עד הנץ החמה.

מבואר מכאן דמדאורייתא הוי יממא מעה"ש, ומה שממתינין עד לזריחה זהו רק בכדי שלא תארע תקלה ותעשה המצוה קודם עה"ש. וכן הוא בגמ' שם (כ.) - וכולן שעשו משעלה עה"ש כשר. מנה"מ אמר רבא דאמר קרא "ויקרא אלקים לאור יום - למאיר ובא קראו יום. אלא מעתה "ולחושך קרא לילה" - למחשיך ובא קראו לילה. והא קי"ל דעד צה"כ לאו לילה הוא (כלומר דאנ"י שכבר החל להחשיך מהשקיעה עכ"ז לא הוי לילה עד צה"כ). אלא אמר ר"ז מהכא "ואנחנו עושים במלאכה וחוצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים". ואומר "הוי לנו הלילה משמר והיום מלאכה". מאי ואומר. וכו"ת עה"ש לאו יממא הוא, ומכי ערבא שמשא לילה, ואינהו מקדמי ומחשכי, ת"ש "הוי לנו הלילה משמר והיום מלאכה". ופרש"י ש"מ כל זמן שעסוקים במלאכה קרי יום ולא קדמותא וחשכותא. דהיינו דהוא סלקא דעתין לומר דמהזריחה עד השקיעה הוי יום, ומה שעסקו במלאכה מעה"ש ועד צה"כ הוי קדמותא וחשכותא, שהקדימה ואיחרו, קמ"ל שזמן שעסקו בו במלאכה שהיא מעה"ש ועד צה"כ הוי יום.

מבואר מגמ' זו דזמן של יום למצוות התורה הוא מעה"ש ועד לצה"כ. וכמו"כ זמן של לילה הוא מצה"כ ועד עה"ש.

ב) **ועתה יש לעיין** האם גם לחשבון שעות היום והלילה דמצינו במצוות ובדינים מן התורה או מדרבנן שהם בשעות מסוימות, וכגון ק"ש עד ג' שעות (ברכות ט.), או תפילת השחר ר' יהודה אומר עד ד' שעות (ברכות כו.), וכן תפילת המנחה ר' יהודה אומר עד פלג המנחה (שם כו.), וכן שעות שנאמרו בענין אכילת וביעור חמץ, רבי יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחילת שש (פסחים יא.), וכן שעות שנזכרו בענין תמיד של בין הערבים (פסחים נה.) - תמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה, חל ערב פסח להיות ערב שבת נשחט בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה, היאך מחשבים השעות הנ"ל האם לפי חשבון של 12 שעות של יום מעה"ש עד צה"כ, ומטעם הנ"ל דיום של תורה למצוותיה הוא מעה"ש ועד לצה"כ, או שמא יום לחשבון השעות יש לחשוב לפי יום שבין הזריחה והשקיעה, מאחר וביום שכזה הוי היום והלילה שנים ביומי ניסן ותשרי.

ג) וידוע דאיכא בדבר פלוגתא גדולה, עיין מג"א (סי רל"ג סק"ג) דעל מה כתב שם הרמ"א בשם הרמב"ם בפיהמ"ש (פ"ק דברכות) דשעות אלו משערין לפי ענין היום, אם ארוך ואם קצר, והם נקראות שעות זמניות, ולעולם הם 12 שעות. כתב המג"א שם וז"ל בתה"ד משמע שמשערין מעה"ש ועד צה"כ, וכמש"כ בסי' תמ"ג יע"ש. אבל בלבוש בלחם חמדות כתבו דמשערין מהנץ החמה עד שקיעתה. וכ"כ בשלטי גבורים פ' תפילת השחר, עכ"ל.

וע"ע ביאור הגר"א (סי תנ"ט) אשר האריך לקיים שיטת הלבוש ודעימיה דיש לשער מהזריחה ועד השקיעה.

ב. **שיעור זמן הנשף מעה"ש ועד הזריחה, ושיעור זמן מיל**

א) שורש הדין הנ"ל נעוץ בסוגיא דפסחים (זא-זח) איתא במשנה פסחים (צג.) איזו היא דרך רחוקה מן המודיעין ולחוף וכמדתה לכל רוח דברי ר"ע. ואמר שם עולא בגמ' דהוי 15 מיל דהמרחק ממודיעין לירושלים הוי 15 מילין, לפי חשבון דמהלך אדם ביום מעה"ש ועד צה"כ 10 פרסאות שהם 40 מילין (4 מיל לכל פרסה), וזמן הנשף 5 מיל, מעה"ש עד צה"כ 5 מיל, ומהשקיעה ועד צה"כ 5 מיל. נמצא דמהזריחה ועד השקיעה 30 מיל (30=5+5+40). נמצא דהיום הוא 30 מיל, וחצי היום 15 מיל. ע"כ הנמצא בחצי היום במודיעין וילך לכיוון ירושלים לא יוכל להכנס לזמן השחיטה של פסח שהוא מחצות היום עד השקיעה. כמו"כ אומר רבא בגמ' שם (זח) שיתא אלפי פרסי הוי עלמא, וסומכא דרקינא אלפא פרסי, חדא גמרא וחדא סברא. סבר לה כרא דאמר רבב"ח אמר רבי יוחנן, כמה מהלך אדם בינוני ביום 10 פרסאות. מעה"ש עד נה"ח 5 מילין, משקעה"ח עד צה"כ 5 מילין, נמצא עוביו של רקיע אחד מששה ביום. כיון דמהלך אדם מהזריח עד השקיעה הוא 30 מילין, וזמן הנשף שבו מהלכת השמש בעוביו של רקיע הוא 5 מילין במהלך אדם, ע"כ נמצא שעוביו של רקיע אחד דמן הנשף מהיום. **ועל"פ** מתבאר לפ"ז בפשטות דיום נקרא מהזריחה עד השקיעה וזמן הנשף הוא 1/6 מהיום.

ב) לחשבון הנ"ל עולה דשתים עשרה שעות מחושבות מהזריחה עד השקיעה שהוא 30 מילין, ולפ"ז יוצא כל מיל עולה 24 דקות. מאחר ובשתים עשרה שעות כאשר כל שעה 60 דקות הוא 720 דקות ונל"מ מיל, וע"כ כל מיל הוי 24 דקות (24=720:30). וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ לפסחים (פ"ג מ"ב) וז"ל ושיעורו כדי שיהלך אדם ברגליו בהליכה בינונית מיל אחד, והוא שיעור מן הזמן שהוא שני חומשי שעה משעות ההשויה. (חומש שעה הוא 12 דקות, ושני חומשי שעה הוא 24 דקות). ודבר זה תואם למה שפסק הרמב"ם (פ"ה מקרבן פסח ה"ח) כעולא דדרך רחוקה ממודיעין וכמדתה לכל רוח והיא 15 מיל. וכפ"ש בשרי' הגר"ז. ופסק לפ"ז שזמן עה"ש הוא 120 דקות קודם נה"ח, ע"פ החישוב של 24 דקות לכל מיל, ו30 מילין הוי 120 דקות. או באופן אחר דזמן הנשף הוא 1/6 מהיום, ומאחר שהיום מחושב לשיטה זו מהזריחה עד השקיעה, והוא 12 שעות, הרי שזמן הנשף הוא 1/6 מהיום הוי 2 שעות שהם 120 דקות.

ג) ואולם הקושי בשיטה הנ"ל שבמשך בסוגיא (זח) פריך לעולא ולרבא - מיתיבי רבי יהודה אומר עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום, תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות. מעה"ש עד הנה"ח 4 מילין, משקע"ח עד צה"כ 4 מילין, **נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום**. תיובתא דרבא תיובתא דעולא תיובתא. ע"כ.

והנה זה ברור דדברי רבי יהודה סותרים לעולא ורבא בחשבון הנשף, דלרבא ועולא הוי 5 מילין ואילו לרבי יהודה הוי 4 מילין, אך יש לשמוע לכאורה סתירה נוספת מה נקרא יום. דעולא ורבא ס"ל דזמן הנשף הוי 1/6 היום כאשר היום מוגדר מהזריחה ועד השקיעה. ואילו לר' יהודה זמן הנשף הוא 1/10 מהיום כאשר היום מוגדר מעה"ש ועד צה"כ. ולפ"ז לכאורה חישוב השתים עשרה שעות הוא לא מהזריחה עד לשקיעה אלא מעה"ש ועד צה"כ. (עיין מש"כ המפרשים לישב את הרמב"ם מקושיא זו מעדני יו"ט ברכות פ"א סי' י אות ט', חק יעקב א"ח סי' תנ"ט ועוד).

ובאמת שעפ"ז כתב תה"ד (סי קכ"ג) דשיעור מיל הוא רביעית שעה (15 דקות) וחלק עשרים מן השעה (3 דקות), לפי חשבון מהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום שהוא י"ב שעות כדאיתא מן שהיה טמא (פסחים זח). וכוונתו כאשר פירשו תלמידיו בעל לטק היושר, דהיום המחושב בל 12 שעות הוא מעה"ש עד צה"כ וכשיטת ר' יהודה, ואז עולה 720 דקות 40⁵ מיל, וכפ"ז בכל מיל 18 דקות (18=720:40). וכמו"כ לפ"ז מעה"ש ועד הזריחה הוי שעה וחומש שהם 72 דקות (72=48+24).

וכ"כ הרמב"ם בפיהמ"ש (פ"ק דברכות מ"א) דזמן עמוד השחר הוא האור הנוצץ קודם עלות השמש בכדי **שעה וחומש** מן השעות הזמניות עכ"ל. הרי שזמן הנשף שהוא 4 מילין הוי שעה וחומש 72 דקות והוא 18 דקות לכל מיל. (וכבר הקשו דדבריו כאן סותרים דבריו למש"כ בפהמ"ש בפסחים).

וכן מתבאר ברמב"ן (תורת האדם, מאמר אבילות ושנה) דשיעור פלג המנחה הוא 3330

חלק א' - חשבון מיל, וחשוב זמן הנשף

אמות קודם תחילת השקיעה. וזה מתאים לפי החשבון דמהלך אדם ביום מעה"ש ועד צה"כ 10 פרסאות שהוא ארבעים מילין והוא חשבון 720 דקות בארבעים מיל. וכידוע דכל מיל הוי 2,000 אמה, נמצא דמהלך אדם ביום הוא 80.000 אמה, ובכל דקה מהלך 1414 אמה (1414=720:80.000), ופלג המנחה אם נחשבו כתה"ד שהוא שעה ורבע קודם הלילה שהוא צה"כ דר"ת 72 דקות אחר השקיעה, הוי 3 דקות קודם השקיעה (3=72-75), נמצא דשלש דקות הוי הילוך של 3330 אמה (3330=75-3x1414). הא קמן דס"ל לרמב"ן כחשבון תה"ד 40 מילין הוי מעה"ש ועד צה"כ וזהו חשבון 12⁵ שעות היום. וכן מבואר בריטב"א (ברכות כז. ד"ה מדרב) וז"ל אמרו חכמים שמהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום, ונמצא שהולך פרסה בשעה וחומש, ועוד אמרו דמהלך פרסה איכא משקיעת החמה ועד צה"כ, נמצא ששקיעת החמה ב"א שעות חסר חומש עכ"ל. הא קמן דמהשקיעה עד צה"כ שהיא שעה 12, שעה וחומש שהוא 4 מילין כדברי הרמב"ם פיהמ"ש ברכות, תה"ד, רמב"ן ומצטרפת אליהם ג"כ דעת הריטב"א.

וכן נפסק להלכה במרן השו"ע (א"ח סי' תנט ס"ב) דשיעור מיל לענין שיהיו בבצק שיחמין הוא 18 דקות. וכן פסק בי"ד (סי' ס"ט, ס"ו) בדין שיעור מיל לשיהיו זמן מליחה דהוא 18 דקות. לשיטה זו קיימת התאמה בין סוגיא דגמ' מגילה (כ:) דיום של תורה לקיום המצוות הוא מעה"ש עד צה"כ, לסוגיא דפסחים (זח) וזהו ג"כ שיעור היום לחשבון שתיים עשרה שעות.

ד) **ואולם עיין ביאור הגר"א** (א"ח סי' תנ"ט) אשר האריך להקשות על שיטת תה"ד ודעימיה, בהביאו מדרשים דיומי ניסן ותשרי היום והלילה שוים. ובימי הקיץ הימים לווים מהלילות, ובימות החורף הלילות לווים מהימים. ואם כדברי תה"ד ודעימיה לעולם לא יהיו הימים והלילות שווים, וביומי ניסן מעה"ש עד צה"כ הוי היום 15 שעות והלילה 18 שעות. וכתב הגר"א כי נלאה לכתוב את הקושיות המרובות הנופלות על שיטה זו. ולכך מאמץ הגר"א את שיטת הלבוש, הלחם חמדות והשלטי גבורים דיום לחשבון השעות הוא מהזריחה עד השקיעה. ובנקודה זו הוי כשיטת הגר"ז שחשבון היום לשתים עשרה שעות הוא מהזריחה ועד השקיעה. אך כמה שהגר"ז אזיל כהרמב"ם בפסחים הפוסק כעולא דמהזריחה לשקיעה הוי 30 מיל, פליג הגר"א וס"ל דהלכתא כר' יהודה (ובזה הוי כהה"ד) מעה"ש עד צה"כ 40 מיל, ושיעור הנשף הוי 4 מיל, (נשך הבקר מעה"ש עד הזריחה, ונשף הערב משקה"ח עד צה"כ) וממילא מהזריחה ועד השקיעה הוי 32 מיל. ס"ל להגר"א דאמנם יום של מצוות התורה הוי כגמ' מגילה (כ:) מעה"ש ועד צה"כ, מ"מ יום לחשבון השעות שיהיו הימים והלילות שווים ביומי ניסן הוי מהזריחה ועד השקיעה. ולעומתו תה"ד ס"ל כמו שכתב המנחת כהן דיום התוכני (האסטרונומי) הנזכר במדרשים הוא יום שהימים והלילות בו שווים. אבל יום של תורה לפי למצוות ובין לחשבון השעות הוי מעה"ש ועד צה"כ.

לפי הגר"א בפירושו הראשון הנ"ל שיעור מיל הוי 22.5 דקות, כיון שמהזריחה לשקיעה הוי 12 שעות שהוא 720 דקות. ומהזריחה לשקיעה הוי 32 מיל, וכפ"ז עולה דכל מיל הוי 22.5 דקות (22.5=720:32).

כמו"כ לדעת הגר"א זמן הנשף שהוא 4 מיל מעה"ש עד צה"כ הוי 1/8 היום מהזריחה עד השקיעה שהוא שעה וחצי, 90 דקות, (90=12+8 X 11.25:4).

ובאמת בשביטת תה"ד יש מקום עיון דאמנם עולה לדידיה דמיל הוי 18 דקות, אך מ"מ אלו 18 דקות גדולות כשיעור יום גדול, מעה"ש עד צה"כ 720 דקות. אבל ביחס ליום מהזריחה ועד השקיעה הוי 22.5 דקות. ואותן 4 מיל של זמן הנשף שהוא 1/10 היום הגדול מעה"ש עד צה"כ, הוי 1/8 היום מהזריחה ועד השקיעה. וצ"ל שגם זה בכלל קושיותיו של הגר"א על תה"ד שחשבונו אינו תואם את הזמן המחושב בפועל וצ"ל, וכן שמעתי: להקשות ממור"ר ראש הישיבה הגר"י עדס שליט"א.

ה) **ואולם שיטה נוספת** מצינו להגר"א בביאורו השני (שם סי' תנ"ט) אשר בה הסכים לפסק מרן השו"ע דשיעור מיל הוא 18 דקות, ומ"מ מחשב הוא את שתיים עשרה השעות מהזריחה ועד השקיעה. וייסד את שיטתו על הירושלמי ריש ברכות דתני בשם ר' יהודה דעוביו של רקיע ב' שנה, ומהלך העולם ת"ק שנה, נמצא עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום. וש"מ דהד' מילין של זמן הנשף הם חוץ מהיום. ומפרש שם הגר"א גם את מסקנת הבבלי פסחים (זח). דקאמר שם בגמ' לימא תיהוי תיובתא דר' יוחנן. אמר לך אבא ביממא הוא דאמרי ורבנן הוא דקא טעו דחשבנן דקדמא וחשוכא. וע"ש רש"י דלפירושו נשאר ר' יהודה לחשב 10 פרסאות מעה"ש ועד צה"כ שהם 40 מילין. ורבנן (עולא ורבא) הם שטעו ברי"ו שזמן הנשף הוא 5 מילין, וטעו בזה שהקדימו והחשיכו, ולעולם אינו אלא 4 מילין. אבל הגר"א ע"פ הירושלמי הנ"ל מפרש דכאן הגמ' חוזרת מפירושה לדברי ר' יהודה וס"ל דהיום של 10 פרסאות אינו מעה"ש עד צה"כ אלא הוא מהזריחה עד השקיעה, ועולה 40 מילין. וזמן הנשף 4 מילין הוא חוץ מהיום. כך שומעה"ש עד צה"כ עולה 48 מילין. וזהו דקאמר רי"ו אבא ביממא הוא דאמרי, דהכוונה היא מהזריחה ועד השקיעה, ורבנן הוא דקטעו והחשיבו 10 פרסאות מעה"ש ועד צה"כ.

לפ"ז עולה דשתים עשרה שעות שהם 720 דקות מחושבות מהזריחה ועד השקיעה שהוא 30 פרסאות שהם 40 מילין. וממילא כל מיל עולה לחשבון 18 דקות (18=720:40). וכמו"כ זמן הנשף עולה 12⁵ דקות (12⁵=48X72).

ו) **והנה מרן השו"ע** סי' תנ"ט ס"ב פסק דמיל הוי 18 דקות לענין שיהיו חמץ, וכמו"כ פסק כן בי"ד סי' ס"ט ס"ו לענין שיהיו מיל במליחת הבשר. **ואולם הביה"ל** (שם ד"ה הוי) הביא את השיטות החולקות, הגר"א בפירושו הראשון דס"ל 22.5 דקות. והגר"ז דס"ל 24 דקות. וכתב הביה"ל לענין חמץ במקום הפמ"ד אפשר לסמוך להקל בשהה יותר משמונה עשרה דקות דלא יהיה חמץ עד 22.5 דקות. וכמו"כ לענין הכשרת בשר כתב הלחמיני שלא לסמוך על שיהיו 18 דקות למליחה. כנגד זה החזו"א (א"ח סי' קכ"ג סק"א) החזיק לדינא כפירושו השני של הגר"א, ואשר לפ"ז שיעור היום לשתים עשרה שעות שהם ארבעים מילין הוא מהזריחה עד השקיעה, ועולה שיעור מיל 18⁵ דקות. וע"כ כתב דאין לזוז מפסק מרן השו"ע כיון שהגר"א החזיק מאד בפירושו זה מלשון הסוגיא ומדברי הירושלמי. ולכן סיים שאין להקל גם בהפמ"ר בשהה בצק י"ח דקות. וכמו"כ בשיעור מליחה יש להקל בדיעבד בשיעור זה, לא לחולה לא לכתחילה. ועוד כתב החזו"א בקובץ אגירות (סי' קע"ה) שפירושו זה של הגר"א (בפירושו השני) הוא פירוש של אור האמת ואין לנטות ממנו, וביום שגילה הגר"א את הדבר הכריזו ברקיע הזהרו באליהו ובתורתו שגילה רז זה לבני ישראל.

ואולם על אף שקיים החזו"א את פירושו השני של הגר"א עם פסק השו"ע הנשען על תה"ד, מ"מ בתה"ד עצמו ובדברי תלמידיו בעל לטק היושר לא נראה שהתכוין לפירוש זה אלא שמעתי"ש עד צה"כ הוי 40 מיל. וגם הגר"א לא פירש את דבריו בתה"ד. (נפק"מ דאם היום הוא מעה"ש ועד צה"כ הרי שם מילין הוי 1/10 היום הגדול מעה"ש עד צה"כ, שהוא שמיינת היום הקטן מהזריחה ועד השקיעה. ובעוד שלהגר"א בפירוש השני זמן הנשף 4 מילין הוי 1/10 היום הקטן מהזריחה ועד השקיעה). וכן שמעתי מראש הישיבה כמוהר"ר הגר"י עדס שליט"א. וכ"כ בנו בשמו בספרו "באר חיים" (סי' א' עמ' ד').

ג. **זמן הנשף – זמן קבוע, זמן יחסי לגודל היום, אסטרונומי במעלות**

א) בביה"ל (סי' רס"א ס"ב ד"ה שהוא) הביא פלוגתא בדין זמן הנשף מעה"ש עד הזריחה, או מהשקיעה ועד צה"כ, אם הוא מחושב לפי זמן קבוע בכל השנה, או מחושב יחסי בשעות זמניות ובאופן יחסי לגודל היום. דעת הפמ"ג שהוא זמן קבוע 72 דקות למר או 90 דקות למר, או 120 דקות למר. אבל המנחת כהן פליג וס"ל דזמן הנשף מחושב בשעות זמניות כמו שעות היום, והוא גודל יחסי לפי הימים השוים או הארוכים והקצרים.

ונראה לבאר שורש מחלוקתם, דסברת המנ"כ היא דכשם שהשעות שביום הם

הרה"ג רבי שלמה זעפרני שליט"א

רב קהילת "אהל משה" הר נוף, ירושלים

זמניות ויחסיות לאורך היום ה"ה ד"ל כן ביחס לזמן הנשף. אולם בדעת הפמ"ג י"ל דס"ל דמאי חזית לומר שיתארך זמן הנשף בקיץ בגלל שמתארך היום, נימא איפכא שיתקצר בגלל שמתקצר הלילה בקיץ, דזמן הנשף הוא זמן ביניים בין היום ובין הלילה, וע"כ לעולם זמן הנשף הוא שווה כיומי ניסן ותשרי. מחלוקת זו קיימת גם ביחס לזמן צה"כ, בין לשיטת ר"ת שהוא ד' מילין מהשקיעה ובין לצה"כ של הגאונים שהוא 3/4 מיל מהשקיעה.

והנה המנ"כ בנה את שיטתו על לשון הרמב"ם בפיהמ"ש (פ"א מברכות מ"א) דכתב וז"ל ועמוד השחר הוא האור הנוצץ בפאת מזרח קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש **מן השעות הזמניות** הנ"ל הרי שזמן הנץ משתנה לפי אורך היום בשעות זמניות. אולם בשו"ת מהר"ף (סי' מ"י) למהר"י פראגי כתב שלשון הרמב"ם שם ט"ס וצ"ל מן השעות השוות. וכ"כ בתוס' חדשים בשם הבית דוד. וזה כשיטת הפמ"ג, וכן ס"ל לבעל התיבוב בדרך חיים, ולמחצית השקל. ולעומתם כשיטת המנ"כ ס"ל להגר"א, פר"ח, תפא"י, וכן נראית מסקנת הביה"ל (רס"א ס"ב) ד"ה שהוא (עיין באר חיים סי' ט').

לפ"ז אם נסכם את שיטת הנשף מעה"ש עד צה"כ, הרי שלדעת הפמ"ג הוו ג' שיטות – (א) 72 דקות – לשיטת התה"ד, והגר"א בפירושו השני. (ב) 90 דקות – לשיטת הגר"א בפירושו הראשון. (ג) 120 דקות לשיטת הגר"ז וכרמב"ם פסחים. לעומת זאת אליבא דהמנ"כ הוי זמן הנשף יחסי ליום – (א) 1/10 היום – להגר"א בפירושו השני דהיינו 1/10 מהזריחה עד השקיעה. (ב) 1/8 היום להגר"א בפירושו הראשון. (ובאמת שזה גם כתה"ד, שהרי 1/10 היום הגדול מעה"ש ועד צה"כ הוי 1/8 היום הקטן מהזריחה ועד השקיעה). (ג) 1/6 היום – להגר"ז והרמב"ם פסחים.

ב) **שיטה נוספת** מצינו שאימצו אחרוני זמנינו בלוח א"י להגרימ"ט, ובספר זמני ההלכה ובלוח עתים לבינה. וזהו חישוב אסטרונומי לפי שיטת המעלות אשר מודדת את כמות האור בזמן הנשף וכפי שתבואר בסמוך. שיטה זו מיוסדת על דברי הישר מקנדיא המובאת בתו"ט ברכות ובסידור הגר"ז ויש מיחסים אותה גם לפיהמ"ש לרמב"ם ברכות. עיין ספר ישראל והזמנים (ח"ב עמ' ת"ק). ועיין עוד רמב"ם פ"ז מהל קידוש החדוש הכ"ד אשר סומך על חשבונות התוכניים, אחר שנמעלמו מאתנו חשבונות בני יששכר.

ביאור שיטת המעלות – הנה השמש בשעת השקיעה נעלמת מעייניו ושוקעת מתחת לפני האופק, אך מ"מ עדיין קיימת אורה בעולם וזאת מחמת שקריי השמש גם אחר שקיעתה פוגעים באויר הדחוס הנקרא "אטמוספרה", והם חוזרות אלינו כמראה. וככל ששוקעת יותר ויורדת יותר מתחת לאופק כך מחשיך יותר עד שנראים הכוכבים. חישוב ומצאו שביומי ניסן ותשרי כשעובר זמן של ד' מילין שהוא 72 דקות לזמן ר"ת, יורדת השמש מתחת לאופק ונוצרת זזית של 16.1 מעלות ביחס לקו הישר של פני האופק. ואותה זזית קיימת בזמן הנשף של עה"ש קודם שקיעה לחשבון ד' מילין 72 דקות. ולחשבון עה"ש ד' מילין 90⁵ דקות עומדת השמש מתחת לפני האופק קודם הזריחה בזוית של 19.75 מעלות.

זמן הנשף מעתה לכל השנה יהיה קבוע לפי זזית המעלות, וממילא לחשבון 90 דקות של יומי ניסן תהא הזזית הקובעת 19.75 לכל השנה. כמובן שזמן הנשף ישתנה במשך השנה לפי התקופות, ואולם לא יחושב באופן יחסי ליום כשיטת המנ"כ, אלא יחושב באופן קבוע של המעלות. לכך התוצאה תהא יחסית בגודלה לפי מסלול השמש. ביאור הדברים, הנה ביומי ניסן מסלול השמש הוא ישר וע"כ תעשה השמש את מסלול הילוכה בזמן הקצר ביותר-90 דקות בזוית של 19.75. לעומת זאת ביומי תמוז מסלול השמש הוא אלכסוני ביותר, וע"כ כדי שתעמוד בזוית 19.75 מעלות זקוקה לזמן הילוך ממושך יותר והוא 113 דקות מעה"ש ועד הזריחה. הדבר המעניין הוא שבחורף על אף שיום קצר מ"מ זמן הנשף לחישוב המעלות, אורך זמן ממושך יותר מיומי ניסן. והטעם הוא שביומי טבת מסלול השמש אלכסוני יותר מיומי ניסן (על אף שהוא פחות אלכסוני מיומי תמוז), וכך אורך זמן הנשף 95 דקות מעה"ש עד הזריחה כאשר תעמוד השמש בעה"ש ב 19.75 מעלות. בעוד שלחשבון המנ"כ ביום חורפי יהא זמן הנשף 1/8 היום הקצר והוא 80⁵ דקות. לעומת יומי ניסן 90 דקות, ולעומת יומי תמוז 107⁵ דקות.

והנה הגרימ"ט בלוח א"י שכתב את זמן עה"ש 90 דקות קודם נה"ח היה מחשב משנת תרס"ה עד שנת תרפ"ד כשיטת המנ"כ, דהיינו זמן נשף יחסי לאורך היום (1/8 היום). ואולם משנת תרפ"ה שינה את שיטתו והחל לחשב לפי שיטת המעלות. וכן הוא בספרו בין השמשות (פ"ה אות א, ופ"א אות ה').

חשבון זה לפי זזית המעלות של הנשף קיים כאמור בין בזמן הנשף של הבקר – מעה"ש ועד הזריחה, ובין בזמן הנשף של הערב – מהשקיעה ועד צה"כ, בין לשיטת ר"ת ובין לשיטת הגאונים.

העולה מהאמור

א. דין יום ולילה למצוות התורה מחושב מעה"ש ועד צה"כ – גמ' מגילה (כ:)

ב. חישוב היום לחשבון שתיים עשרה שעות נחלקו בו הפוסקים. דעת תה"ד הרמב"ן הריטב"א – מעה"ש ועד לצה"כ. דעת הלבוש, ל"ח, ש"ג, הגר"א, הגר"ז – זריחה עד השקיעה.

ג. **שיעור מיל**

א) 18 דקות לשיטת תה"ד ומרן השו"ע. וכן לפירוש השני של הגר"א. וכן פסק החזו"א.

ב) 22.5 דקות לפירוש הראשון של הגר"א.

ג) **24 דקות לשיטת הגר"ז והרמב"ם פסחים**.

ד. זמן עלות השחר

א) 72 דקות לשיטת הגר"א בפירושו השני.

ב) 90 דקות לשיטת הגר"א בפירושו השני.

ג) 120 דקות לשיטת הגר"ז וכהרמב"ם בפסחים.

ד) לשיטת תה"ד ששיעור מיל הוא 18 דק' עולה לכאורה זמן הנשף ל-4 מילין 72 דקות. ואולם כיון ש-4 מילין אלה הם 1/10 היום הגדול מעה"ש עד צה"כ שזה 1/8 היום הקטן מהזריחה עד השקיעה, הרי שגם לדידיה צריך להיות לחשבון 90 דקות. ודבר זה הוא בכלל תמימת הגר"א על תה"ד.

ה. נחלקו הפמ"ג והמנ"כ (ודעימיהו) האם זמן הנ"ל של הנשף מחושב כזמן קבוע לכל ימות השנה, או מחושב בשעות זמניות בגודל יחסי ליום. דעת הפמ"ג הוא דמחושב בשעות שוות לכל השנה, ואילו דעת המנ"כ דמחושב בגודל יחסי.

לשיטת המנחת כהן יהא זמן עה"ש לחשבון 90 דקות כדלהלן.

א) יומי ניסן ותשרי – 90 דקות.

ב) יומי תמוז – כ-107 דקות.

ג) יומי טבת – כ-80 דקות.

ו. שיטה נוספת בחישוב זמן הנשף הוא לפי מדידות האור בחישוב האסטרונומי בזוית המעלות. ע"פ שיטה זו יהא זמן עלות השחר לחשבון 90 דקות כדלהלן:

א) יומי ניסן ותשרי – 90 דקות.

ב) יומי תמוז – 113 דקות.

ג) יומי טבת – 95 דקות.

המנהג וטעמו

בענין נטילת ידים

כתב במ"ב סי' א' ס"ק ב': ומיד כשיתעורר משנתו ואינו רוצה לישן יטול ידיו אף שנשאר מושכב, ומכ"ש שלא ילך ד' אמות בלי נטילת ידים וצריך מאוד ליזהר בזה, ובזהו"ק מפליג עבור זה בענשו למאד כי הוא משהה על עצמו רוח הטומאה וכו'.

ומקורו בספר תולעת יעקב בסוד נטילת ידים שכתב וז"ל: "וירחץ ידיו לפי שאסור לילך ד' אמות בידים טמאות. חסידים הראשונים היו מכינים קיתון של מים אצל מטותיהם וכשננערין בלילה רוחצין ידיהם והם על מטתם, ועוסקין בתורה ומברכים על קריאת הגבר לפי שאסור לברך בידים טמאות (זוהר בהקדמה י, ב. ובח"א קפד, ב). ודע כי כשאדם ישן בלילה הנשמה יוצאה מגופו ומיד שורה רוח הטומאה על ידיו, וטעם הידים לפי שהם כנגד זרועות עולם אשר משם נאחזים כחות הטומאה ולפיכך שורה על הידים, וההולך ד' אמות בידים טמאות חייב מיתה לשמים לפי שמביא אל אחר בידיו ועליו הכתוב אומר (איוב יב, ו) ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו, מי הם מרגיזי אל, אותם המביאים אל אחר בידיהם, ולפיכך יתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ויתרחק מצד הטומאה כדי שישרה עליו צד הקדושה והטהרה". ועיין בב"ח בס' צ' אות א' שכתב: כתב בספר תולעת יעקב דבזוהר איתא ההולך שחרית ארבע אמות ולא נטל ידיו חייב מיתה עיין שם, ותימה למה לא כתב כן בית יוסף, ונראה דלפי דרובא דרובא אינו יכולים ליזהר בכך ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין לכן לא כתבו, ועיין במג"א סי' ד' ס"ק א' שכתב: כתב ב"ח בשם תולעת יעקב כל ההולך ד"א בלא נט"י שחרית חייב מיתה. ולא כתב שמקורו מן הזוהר, וכן בגירסא דידן [בספר תולעת יעקב] לא משמע שחייב מיתה זה בשם הזוהר. ועיין בברכי יוסף סי' א' אות א' שכתב: "והרב בית חדש (סי' ד) הקשה על מרן אמאי לא מייתי מהזהור דההולך בבקר בלא (ענ"י) [נטילת ידים] חייב מיתה כמו שכתב בספר תולעת יעקב (עמ' יד), ע"ש. ולא קשה מידי כי בספר הזהר שלפנינו ליתנהו להני מילי, ומהר"ם די לונזנו בספר שתי ידות דף צ"ח כתב דבספר תולעת יעקב הפריז על המידה ומנין לו. ועתה אמת אגיד אשר ראתה עיני נוסחה כ"י בספר הזהר מוגה מרבנן קשישא, בהקדמה דף י"ד ע"ב, כלשון ההוא בהדיא "על דא אתחייב מיתה לשמיא". ואחר זמן רב ראיתי בספר אור הלבנה למר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי זלה"ה בעל חסד לאברהם, והוא הגהות על הזוהר, אשר שם הביא הנוסחה הנז'. ומעתה צדק הרב תולעת יעקב, ותכל תלונת מהר"ם די לונזנו מעליי".

ועיין בספר תשובה מאהבה תשו' י"ד שכתב וז"ל: "ומה ששאלני מדוע רובא דעלמא מקילים והולכים בבקר ד' אמות בלי נטילת ידים שחרית, הא כבר כתב המ"א בשם הב"ח בשם תולעת יעקב כל ההולך ד' אמות בלי נטילת ידים שחרית חייב מית' עיי"ש וכמה בני תורה אשר אינם שוגגים מקילים ואין להם על מה שיסמכו. ידע ידידי שדבר זה כתב בעל תולעת יעקב בשם הזוהר וכן העתיקו הב"ח, והמג"א השמיט בשם הזוהר או מן השמים השמיטוהו כי חפשתי בספר הזוהר יגיעתי ולא מצאתי, ובעל א"ר האמין לשמועותיו בשם הזוהר והאר"י וצדד להקל עיין ס"א סק"ד, ולבסוף מסיק בשם ספר דמשק אליעזר שדבר זה דוקא בזמנם כמו גילוי וזוגות עיין שם, ולענ"ד ליתא בזוהר כלל, והרב בית יוסף אשר העתיק בכל פעם דברי הזוהר לא שם רמז מזה ושאריו לי' מאריו שעשה רוב ישראל לחייבי מיתות שוגגן ישרים יחזו במסכת ברכות דף סמ"ך ע"ב ישר יחזו פנימו, ולענ"ד היא משנת חסידים והזריז הרי זה משובח ואפשר דזוהר מיירי אם מים מצוים לפניו והולך ד' אמות בלי נטילת ידים. ואח"ז ה' אנה לידי ספר ברכי יוסף וראיתי שמביא דברי הזוהר כת"י וסיים וזה לשונו אלא דשמיע לי מרבני קדישו דזמנין דמיא הרחק מאד מאד"ם ובלכתם ילכו פחות מד' אמות כאותה שאמרו גבי שבת עיין שם סימן א' אות א' ולשון הזוהר אינו לפני לעיין והנרא' לענ"ד כתבת".

ועיין באליה רבא סי' א' אות ד' אחר שהביא קושיית הב"ח הנ"ל כתב: גם צריך עיון מה שהעולם מקילין בזה ואפי' יודעי דת וכו', שוב מצאתי בדמשק אליעזר דף שכ"ו על דברי תולעת יעקב הנזכר לעיל ז"ל, ושמא דוקא בזמנם כמו לענין גילוי וזוגות עכ"ל, ובזה מתורץ תמיתה הב"ח שלא כתב בית יוסף, גם עי"ז סומכין העולם. ומכל מקום יש לירא שמים להחמיר ולעשות כמו שכתבו ספרי המוסר שיכין האדם שני כלים אחד עם מים ואחד ריק סמוך למיטתו.

ועין בספר הליכות שלמה להגרש"ז אויערבאך צ"ל סי' כ' הערה 49 שכתבו: "ואמר רבינו, ששמע מזקני ירושלם שקבלה בידם איש מפי איש עד הגר"ח מואלאזין ששמע מרבנו הגר"א ז"ל, שבשעה שנשרף גר הצדק הקדוש אברהם בן אברהם על קדושת השם, ביום ב' של חג השבועות שנת תק"ט, בקעה שלהבת-אש ממערת המכפלה, והסט"א איבדה מכוחה, ובאותה שעה נחלשה טומאת ידים של שחרית. ומ"מ להשואלים עד כמה אפשר להקל בדבר על סמך זה, הורה שאין לזוז מן המבואר בפוסקים ובמ"ב, ובפרט במה שמבואר בגמ' יד ליד תקצץ ודאי דאין להקל. (וראה קובץ אגרות חזו"א ח"א אגרת ד': "צריכים לתת לב להזהר ממפסידים טבעים וסגולים, מן הסגולים שלא להקל בנט"י המבוארים בשו"ע, ומאד החמירו בזה כמבואר בשו"ע או"ח סי' ד'), אלא דלא חמיר כ"כ לענין הליכה ד' אמות בלא נטילה שאינו מפורש בגמ', וגם מה שהביא בזה בס' תולעת יעקב בשם הזוה"ק, אין מקורו ידוע לנו. עכ"ו. ורבנו היה מניח המים על השלחן הסמוך למטתו, ונטל שם ידיו בקומו ממטתו (ואם היו המים בלילה תחת המטה שישנו עליה, הורה שראוי ליטול ממים אחרים). וכשהבחין פעם באחד מבני הבית שאין לפניו מים לנטילה הכינם בעצמו סמוך למטתו". ועיין בספר רבבות

אפרים ח"ד סי' רנ"ב שכתב בשם ר' יחיאל זילברברג: שמעתי מפי הרב הגאון ר' אברהם י. זלזניק הי"ו ששמע מאביו ז"ל שיש קבלה מהגר"א צ"ל שמעת שהגר"ף פוטוצקי מסר נפשו על קידוש השם נפסק הרוח רעה של שחרית והדברים נפלאים וצריכים ביאור. ועיין בספר אורחות רבינו ח"ג עמ' קפ"ד אות א' שכתב: "בבית מו"ר צוק"ל הקפידו שגם ילדים בין בן ובין בת לא ילכו ד' אמות בלי נט"י" (נעגעל ואסער) לאחר שהתעוררו משנית לילה, בנו ר"ח שליט"א כשהי' קטן העמיד כלי עם מים ע"י מטתו, והבנות של מו"ר בקטנותן כשהי' אפשרות בידן העמידו כלי עם מים ואם לא אמן הרבנית ע"ה הביאה מים למטתן לנט"י ולא ירדו מהמטה עד שנטלו ידיהן, וכן הנכד והנכדות הגרות יחד עם מו"ר מעמידות בקטנותן כלי עם מים ע"י מטתן לנט"י שחרית, וכן ראיתי בבית הגרנ"ק שליט"א ע"י מטותיהם של כל ילדיו קטנים וגדולים בקבוקי מים בתוך קערות לנט"י שחרית". עיין שם עוד באות ג' שכתב: "שבחדרו של מרן החזו"א צוק"ל הי' ברז וכיור סמוך למטתו ושם נטל ידיו שחרית. סיפר לי הגרנ"ק שליט"א ספרה לו אמו הרבנית ע"ה אחות מרן על גיסו הגרש"ב שליט"א שבבחרותו ישן אצל מרן והוא הי' מעמיד מים לנט"י ע"י מטתו פעם העירו מרן בבוקר וראה מרן שהוא לא קם ממטתו ולא דבר והבין מרן שלא רוצה לקום בלי נטילת ידים (שכח להעמיד ולא העז לבקש ממרן) והביא לו מרן מים לנט"י וקם, ושבח אותו מרן על כך בפני אחותו. (הוא הי' אז חתן של בתה)".

הקם וחוזר לישון לענין נט"י

עיין באשל אברהם סי' צ' שכתב: "ממו"ח נ"י שמעתי שהקפידא שבזוהר הק' שלא יהלך ד' אמות בשחרית בלי נטילה, היינו דוקא בעת שקם ממטתו בשחרית על מנת שלא לישן עוד אז, מה שאין כן ההולך בלילה לצרכיו על מנת לחזור למקומו תיכף לישן, אין קפידא בזה בלכתו בלי נטילה, ולא יהיה אלא ספק, נראה שבכהאי גוונא שומעין להקל, ויש בזה צד זכות גדול על רבים המקילים בזה. וכן בנגיעה בנקבים שהזהרנו חז"ל בש"ס [שבת קח, ב), נראה גם כן שאין זה רק בקומו על מנת שלא לישן עוד אז וכנ"ל, שהרי כל אדם בשינה דרכו להתהפך וליגע בנקבים ובמקומות שונים. וכן במה שכתבו האחרונים ז"ל שלא ליגע במלבושיו ושלא לעמוד על רגליו בלי נטילה, ובלשון חז"ל [ברכות נא, א] לא תטול חלוקך שחרית, והמוסיף טהרה ונקיות בודאי תבא עליו ברכה". ועיין בספר משמרת שלום שהביא דבריו וכתב: "הנה כעת אין הספר הזה ת"י לעיין בו, ולכאורה דבריו תמוהים דמה מועיל אם ישן עוד תיכף, אך אפילו לפי דבריו נראה דדוקא באמצע הלילה אבל כשהאיר היום ודאי אין להקל וכן נראה מלשון הרב שכתב משא"כ ההולך בלילה וכו' וק"ל". ועיין בכף החים סי' ד' ס"ק נ"ב שכתב: אכן שמענו מה"ר הנזכר (בן איש חי) דאם הקיץ קודם חצות לשתות מים או לילך לבה"כ ולחזור ולישן צריך נט"י גמורה. ובשל"ה הקדוש הובא בבאר היטב סי' א' ס"ק ב': ומיד כשניעור משנתו יטול ידיו ובוזה ינצל מהוצאת ש"ז, ומכ"ש אם אינו רוצה לישן אף שנשאר מושכב ע"כ. משמע שאפי' רק ניעור כבר צריך נט"י. [אמנם בשל"ה שלפנינו כתוב: "ונראה בעיני מיד כשנעור ואינו רוצה לישן, אף שעדיין אינו עומד ממטתו רק נשאר מושכב, יטול ידיו כדי שילך ממנו רוח הטומאה, מאחר שהוזהרה הנשמה הקדושה אליו לא יתן מקום לטומאה. וכן מצאתי שמשמע קצת כן בזוהר בראשית, שצריך ליטול מיד כשניער אף על פי שאין רצונו לקום עדיין] אבל אסור להיות ער על מטתו ושוכב אלא אם כן יהרהר בדברי תורה, וכבר כתבתי שמהרהר בדברי תורה אין צריך לברך]. משמע שאם רוצה לישון א"צ נט"י]. ועיין בפסקי תשובות סי' א' בהערה 41 שאם חושש שע"י נט"י יהיה לו קשה לירדם שוב או שהעיסוק יפריע לבני ביתו רשאי לסמוך על המקילים.

נט"י שחרית רצופים או סרוגין

מ"ב סי' צ' ס"ק י': ואפילו שופך הרבה בפעם אחד אינו מועיל כי אין הרוח הולך אלא בג' פעמים, דהיינו פ"א על יד ימין ואח"כ על יד שמאל עד ג' פעמים בסירוגין. ובסדר היום כתב וז"ל: "וכשהוא רוצה ליטול ידיו יקח הכלי של מים בימינו להמשיך עליו מימי החסד לטהר עצמו, ואח"כ יתננו לשמאל כי הוא השמש וראוי לשרת כדין לוי לכהן, וישפוך מן השמאל לימין ג' פעמים להעביר ממנו רוח הטומאה. ומניה וביה טפי עדיף. ואח"כ יתן הכלי לידי ימינו והרי הוא טהור וישפוך על השמאל ג' פעמים אחרים כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים שניהם כאחד טובים. והענין הזה כתוב בס' הזוהר פ' וישב דף קפ"ד". וכו' עיי"ש. ועיין באליה רבה אות ה' שכתב: "עוד כתב [מהר"י לוריא] דהיה נוהג בשחרית ליטול הימנית בידו השמאלית ואחר כך ידו השמאלית בידו הימנית וכך היה עושה ג' פעמים. ולא היה נוטל ג' פעמים רצופים הימנית וג' פעמים רצופים השמאלית, עד כאן. אבל בכנסת הגדולה כתב בשם סדר היום זה לשונו וישפוך מן השמאל לימין ג' פעמים ואחר כך יתן הכלי לידי הימין וישפוך על השמאל ג' פעמים עד כאן לשונו, מבואר דנוטלין ג' פעמים רצופים, וזה מסתבר יותר דאילו כשנוטל בסירוגין ישנו כמה חששות אחד כשיאחזו הכלי במקום המלוחלח ממים שאחזו כבר בידו הלחה, ועוד דכשנוטל הכלי לשפוך עליו שניה אז יחזרו המים שיצאו חוץ לפרק וירדו כי אז צריך להוריד ידו כדי לשפוך על חברתה".

ובספר יפה ללב סי' ד' אות ז' כתב: "הני ג"פ הוא באופן זה, תחילה תקח הכלי בידך הימנית ואחר כך תתנהו לידיך השמאלית ואז תשפוך מידך השמאלית המים לידיך הימנית ואחר כך תטול הכלי בידך הימנית ותשפוך על ירך השמאלית וכן תעשה ג' פעמים עד שנמצא שרוחצת ירך הימנית ג' פעמים בדילוג וכן רוחצת השמאלית ג' פעמים בדילוג,

הרב אליהו ננס

כולל "אהבת שלום" י-ם

וכן הוא בזוהר כן כתב רבינו מהרח"ו בס' פע"ח שער הברכות פ"ג ד"ז ע"א. אמנם הרב סד"י ה"ד מרן החב"י"ב בכנה"ג הגה"ט כתב משם הזוהר עצמו דיערה ג' פעמים רצופין על ימין תחילה ואחר כך על שמאל ג' פעמים עי"ע, וירא שמים יוצא ידי שניהן שנוטל תחילה על כל יד ג' פעמים רצופין ועוד יוסיף ידו לערות ג' פעמים בדילוג". ובסידור מהר"י יעב"ץ בסדר קימה ונטילת ידים אות ו' כתב וז"ל: "יטול הכלי בימינו ונותנו בשמאלו. וישפוך על ימינו תחלה שלש פעמים רצופים ואחר כך על שמאלו. ואחר כך על ימינו פעם אחת. ואחר כך על שמאלו פעם אחת עד שלש פעמים לכל יד בסרוגין (אפילו שופך הרבה בפעם אחת אין מועיל) או להיפך מתחלה שלש פעמים בסרוגין ואחר כך שלש פעמים רצופים (שם)". ועין בליקוטי מהר"ח סדר נט"י ד"ה ודקדק שהביא דברי מהר"י יעב"ץ וכתב: "אך מ"ש או להיפך תחילה סירוגין ואח"כ רצופים, לדעת הא"ר לא מהני זאת רק באם מנגב ידיו והכלי בין נטילת סירוגין לנטילת רצופים דאל"כ אכתי יש חשש שלו ע"ש". וכתב שם עוד: "וכיז מי שיש לו מים הרבה אבל מי שאין לו רק מים מצומצמים אז בודאי יטול ידיו בסירוגין כפי דעת רבינו האר"י וכפי מנהג רובא דעלמא".

ועיין בספר מרא דשמעתא (הנהגות הגאון ר' משה אריה פריינד צוק"ל) שכתב: "בכל פעם שהיה יוצא מביהכ"ס, היה נוטל ידיו ג' פעמים לסירוגין, ואחר זה ג' פעמים רצופין על כל יד, ואחרי זה החזיק הכלי בב' ידיו, ונטל ב' ידיו כאחת ג' פעמים, וכמו שכתב בדרכי חיים כי מרן הדברי חיים זיע"א היה נוהג כן". ובהערה שם אות ד': "אולם ליטול ב' הידים ג' פעמים כאחת, לא נמצא בשום מקום, ורק מרן הדברי חיים זיע"א היה נוהג כך, ועיין בספר אוצר החיים (אות כ"ג). ועיין כעין זה בלקט יושר (דף ז') וז"ל, ואחר כך נטל [רבו בעל התרומת הדשן] מעט מים על שתי ידיו ומשן יחד, עכ"ד". ועיין בכף החיים סי' ד' ס"ק י"ב אחר שהביא כל השיטות כתב: "אמנם העיקר הוא כדברי האר"י ז"ל דכיון שעירה ג"פ בדילוג על כל יד נעקרה הטומאה והלכה לה". וכן כתב בבא"ח פרשת תולדות אות א': "סדר נטילת ידים דשחרית: בתחילה יטול כלי המים בידו הימנית, ותמסרנו לידו השמאלית, ואחר כך שופך מים מהכלי שבידו השמאלית על ידו הימנית, ואחרי זה יאחז הכלי בידו הימנית וישפוך על ידו השמאלית - הרי פעם אחת. וחוזר כסדר הזה פעם שנית ופעם שלישית, באופן שתרחץ על כל יד ויד שלש פעמים. ולא תרחצם לכל יד בפני עצמה שלש פעמים בזה אחר זה, כי לא תעקר רוח רעה אלא דוקא ברחיצה של סרוגין, כאשר כתבנו, וכאשר מפורש כל זה בשער הכוונות לרבנו האר"י ז"ל".

נגיעה באוכלין קודם נט"י

מ"ב סי' ד' ס"ק יד: ואם נגע במאכל קודם שנטל ידיו אין לאסור המאכל עי"ז, אבל לכתחילה מאד יש ליזהר שלא ליגע אז בשום מאכל, ואם נגע באוכל ידיחנו ג"פ. ועיין בספר מנחת אהרן כלל א' אות י"ב שכתב: יזהיר גם לבני ביתו שגם הם ירחצו ידיהם בדרך סירוגין ג"פ שגם הם יטהרו ידיהם מן הרוח רעה דאל"כ כיון שהם מתקנים המאכלים ומבשלים אם לא יטהרו ידיהם קודם הרי הם מטמאים את המאכלים וגורמים רעה לבעליהם ולבניהם. וכמ"ש השל"ה שגורם להם טמטום לבם ודעתם ומה גם שהרוח ישרה במאכלים ויסייעם לעבור עברה". ועיין בקצות השולחן בבדי השולחן אות ז' שכתב: "ומ"מ ראוי להחמיר לכתחלה שלא לקנות שום אוכל ומשקה ממי שידוע בודאי שאינו חושש לקיים נט"י שחרית ג"פ בסירוגין כדין, והסברא נותנת שאפי' אם נאמר שאין כח להרו"ר להזיק מ"מ מוליד טמטום הלב וגורם טבע רע כמו שמצינו כעין זה לענין מאכלות אסורות ביו"ד סי' פ"א". ועיין בספר תוספות מעשה רב סימן כ"ה שכתב: "סיפר לי הרב יעקב כהנא בהיותו במסיבה אצל הגאון ז"ל בפורים הביאו להגאון החסיד משלוח מנות ציטרין ותפוחים טובים ונרדם הצדיק ר' זלמן ז"ל על השולחן ונגע בידו בהכלים שבו התפוחים וציטרין וצויה אדמו"ר לחתוך אותם דק דק ולהשליך לבית הכסא כדי שלא ימצא אחד ויאכל, ואפילו לנכרי לא הניח למכור כדי שלא יחזור וימכרנו לישראל. ועיין בפמ"ג (משב"ז סק"ז) דיש חשש סכנה כשאוכל מה שרו"ר עליו וחמירא סכנתא מאיסורא ע"ש". ועיין בשו"ת תורת חיים (סופר) סי' צ' אות ו' שכתב: "ועפמ"ג (מ"ז ז') דנשי יזהרו מאוד שתיקון מאכלי' הם עושי' שלא יטמאו בידיהם, משמע דיש לחוש שלא לאכול מאכל הנ"ל, וכן עמא דבר. והמלבי"ם מביא בשם רבינו טודרוס הלוי דאם נגע באוכלי' ידיחנו ג"פ. ובארץ יהודא סק"ד הרחיב הדיבור שבדיעבד אין לאסור המאכל ויש לסמוך על הרמב"ם ויש"ש ודמש"א שאין ר"ר מצוין בזה"ז יע"ש, ולענ"ד רק בהפס"מ, ובדבר לח שאינו מועיל תיקון ר"ט הנ"ל אבל בדבר מועט או בדבר יבש אין לסמוך בסכנתא על שום היתירי". ועיין בשו"ת דברי יציב סי' א' שכתב: ואגב תמהתי במה שראיתי באחרונים דמועיל רחיצה ג"פ למאכל שנגע בו קודם נט"י, ולא מצאתי מקור לזה, ובארצות החים שכן כתב רבינו טודרוס, וחיפשתי בספרו סם חיים עמ"ס יומא ולא מצאתי. ומסברא אין לנו בענינים אלו לדמות מילתא למילתא ולומר מדעתנו דמהני נטילה כמו לידים, שהרי בנט"י ג"כ יש כמה ענינים דרך ג"פ ולסירוגין וכדו', והדברים מסורים להבאים בסוד ה". ועיין בספר חיי משה סי' ד' אות ה' שכתב: "ואם א"א להדיח כתב בלב חיים (ח"א סי' ז) דיסיר ממנו כדי קליפה". ועיין בספר דולה ומשקה (תשובות מהגר"ח קנייבסקי) בהלכות הנהגת האדם בבוקר שנשאל: "במ"ב (סי' ד' סקי"ד) כתב דנגע במאכל קודם נט"י שחרית, לא נאסר בדיעבד. והגר"א (בתומע"ר סי' כ"ה) חולק שאף בדיעבד נאסר, ויל"ע איך לנהוג למעשה, דאולי יש לחוש לכל תשחית", והשיב: "אם מחמיר מחשש איסור אין בו כל תשחית".

המשך בעמ' י"ז

שו"ת בהלכה

האם מברכין על שמיעת ד"ת, ולמוסר שיעור לחופשים, ועל קבלה

א. נסתפקתי לדידן שאין מברכים על הרהור בדברי תורה, מהו הדין בשומע דברי תורה מחבירו, האם שמיעה עדיפא מהרהור וחייב לברך על השמיעה, או לא, (עין ח"ג סי' ס"ג מה שדנתי בזה),

שוב מצאתי שבשע"ת (סי' מ"ז ס"ק ב') מביא שהשומע ד"ת צריך לברך כיון דשומע כעונה עדיף מהרהור ועיי"ש עוד מש"כ בזה, מיהו לעז"ל דשומע כעונה היינו היכא שצריך לענות בפה דאז השומע כמוהו, אבל אם אין צריך כלל אמירה לא אמרינן שהוא כעונה כיון שאין צריך עונה, ולכן דינו כהרהור. ומיהו בתוס' ברכות (כ: ד"ה כדאשכחן) איתא דהא דבני ישראל נתחייבו טבילה משום קרי בקבלת התורה, אף על פי שרק שתקו (וחייב טבילת בע"ק הוא רק בדיבור ולא בהרהור), היינו משום ששמעו ושומע כעונה, ומוכח דשומע נחשב כעונה, אף שאין חיוב לענות, דהא בני ישראל לא נתחייבו בקבלת התורה לענות, ומיהו נראה שהתוס' לא נתכוונו שהיה אז דין שומע כעונה, רק כוונתם שחשוב השמיעה מפי הקב"ה כדוגמת שומע כעונה ששמיעתו חשובה וצריך טבילה.

מיהו במק"א הקשיתי דהא המקור של שומע כעונה ילפינן בגמ' סוכה (לח:) מיאשיהו המלך ששמע קריאת התורה ואחשביה קרא כאילו יאשיהו עצמו קרא. והא ליאשיהו לא היה חיוב לקרוא ומ"מ נחשב כעונה, וצ"ב. [[ועיין שו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קמ"ח) שהוכיח שמותר לדבר בד"ת בשעה שנוטל ציפורניו, מהא דבעל ה"משיב משה" כשהיה נוטל ציפורניו היה שומע ד"ת, וכיון שהעידו שלפי כוונתם באמירת ברכת התורה ותפלת רבי נחוניה ולדברינו אינו מוכח כלל, דכיון דלא היה עליו חיוב לענות, לא מיחשבא שמיעתו כעונה, ולא מוכח דעונה עצמו מותר כשנוטל ציפורניו].

ולפי זה שומע מחבירו אינו כעונה, ויש לדון אם שמיעה לבד הוא כהרהור ואין בה חיוב ברכת התורה, ועיין מש"כ עוד בשע"ת שם וצ"ב. (עין בח"ג סי' ס"ג). אבל לעז"א אף שלא צריך ברכת התורה על הרהור, היינו מן הדין, אבל תורתו מתברכת וחשובה יותר כשיש ברכה לפניו, ומה עוד ששמעתי מגדולי עולם זצ"ל שהעידו שלפי כוונתם באמירת ברכת התורה ותפלת רבי נחוניה בן הקנה בכל בוקר, כך הרגישו באותו יום את הצלחתם בתורה, ולכן אף אי שומע או מהרהר פטור ראוי לדקדק לומר דברי תורה ולברך, שתורתו היא עם שבח והודאה להקב"ה תחילה, (ושמעתי שהגאון הנצ"יב זצ"ל אמר אהבה רבה בכונה גדולה ובבכי, ומרגלא בפיו שלפי כוונתו אז בבוקר, כך הצלחתו בלימוד אותו יום!).

ב. ונשאלתי מעוסק בקירוב שמוסר שיעור לחפשים בעיני יהדות אם השומעים חייבים בברכת התורה, וכיון שאין השומעים יודעים לברך צריך הדורש לברך ולומר להם לכוון לצאת בברכתו. ולענ"ד נראה דכיון שאין השומעים מתכוונים למצות תלמוד תורה כלל ורק באים כדי להכיר מה הם דעות ומנהגי הדתים, אין בזה כלל חיוב ברכת התורה. מיהו כשמתקרבים יותר לדת ומשוכנעים קצת באמיתות תוה"ק, ויש להסתפק שבאים לשיעור לא רק להכיר מנהגי הדתים אלא רצונם גם לידע התורה כדי לקיימה, אולי כדאי ותועלת להודיעם שלימוד התורה חייב בברכה ויברך ברכה"ת עם הפוסקים שלאחרונה, כדי שביכירו חשיבות לימודם כראוי. (ועכ"פ אין לחשוש שאסור ללמדם קודם ברכה"ת, וכמש"כ במק"א שאין איסור ללמוד קודם ברכת התורה ואכמ"ל).

ג. ועיין במש"כ הגרא"מ שך זצ"ל בהקדמה ל"אבי עזרי" ספר מדע (מהדורא רביעה) שנראה מדבריו שם שדעתו דבלימוד קבלה אין מקיימין בזה מצוות ת"ת, שמצות ת"ת חיובה לכאו"א, ולא נצטווה כאו"א לידע סודות התורה ורק הנגלות לנו ולבנינו. אלא שמקיימין בזה מצוה לידע אלוקינו ית"ש וגבורתו, שמ"ע לידע אלוקינו כדי לעבדו ולאהבו וליראה אותו (עין רמב"ם פ"ד דיסוה"ת ה"ב שבדיעות מעשה מרחבה ומעשה בראשית מגיע לאהבת הבורא ית"ש ויראתו ע"ש) ויש שמועות שגם רבינו החזו"א זצ"ל סבר כן, ולא

שו"ת בהלכה

נט"י שחרית במים פסולים לנט"י או בלי כלי וכח גברא וחציצה האם מברך עליהם, ומנקה ידיו בכל מידי דמנקה האם מברך על נקיות ידיים שאלה

א. מי שנטל ידיו שחרית במים פסולים לנט"י דסעודה, דאין לו מים אחרים, האם יברך על נטילה זו על נט"י, או על נקיות ידיים, או שלא יברך ע"ז כלל, וכן מי שנטל ידיו במים כשרים בלי כלי וכח גברא, דאין לו כלי כשר לנטילה, וכן אם יש לו בידיו חציצה שאינו יכול להסירה ונטל ידיו, האם יברך ע"ז על נט"י, או על נקיות ידיים, או שלא יברך ע"ז כלל.
ב. מי שאין לו מים, ומנקה ידיו בשחרית לתפילה בכל מידי דמנקה, האם יברך על זה על נקיות ידיים, או לא יברך ע"ז כלל.

תשובה

א) בשו"ע (סי' ד' סעיף א') כתב מרן זו"ל: מים הפסולים לנטילת ידיים לסעודה (לקמן סימן ק"ס), כשרים לנט"י לתפלה, מיהו יש מי שאומר דלא מברך עלייהו עכ"ל. וכתב ע"ז הלבוש והביאו המג"א (ס"ק ה'), וכ"כ הפרישה, דמאי דקאמר היש מי שאומר שאינו מברך עליהם היינו על נט"י, אבל על נקיות ידיים מברך, וכ"פ המשנ"ב (בס"ק ו') עיי"ש. אך בכה"ח (ס"ק י"א) הביא כמה אחרונים שלמדו ביש מי שאומר כפשוטו, שאינו מברך עליהם כלל, ובטעם הדבר הביא מס' פרי צדיק (דף ע"ד ע"א) דהיינו משום דברכת על נקיות ידיים נתקנה רק במנקה ידיו במידי דמנקה, אבל ברוחץ ידיו במים לא שייך לברך ע"ז על נקיות ידיים, רק על נט"י, לכן לא מברך ע"ז כלל, וכ"כ המאמ"ר (ס"ק ג'), והרב נוה שלום, וכן עיקר דסב"ל עכתו"ד עיי"ש. לפ"ז נר' דלבני ספרד דחוששין יותר לסב"ל, אם נוטל ידיו במים הפסולים לנט"י דסעודה, לא יברך עליהם כלל.

ב) ובנטל ידיו במים הכשרים לנט"י דסעודה בלי כלי וכח גברא, מחמת שאין לו כלי כשר לנט"י. כתב השו"ע שם (סעיף ז') וז"ל: טוב להקפיד בנטילת ידיים שחרית בכל הדברים המעכבים בנטילת ידיים דסעודה, הגה מיהו אינו מעכב לא כלי ולא כח גברא וכי' (מרדכי ריש פרק אלו דברים תשובת רשב"א סי' קצ"א) עכ"ל. ומבואר בין מדברי השו"ע ובין מדברי הרמ"א שכלי וכח גברא הוא רק לכתחילה, אבל בדיעבד שאין לו כלי, ולא יכול ליטול בכח גברא,

באו ח"ו למעט במעלת לימוד הקבלה, רק אדרבה מודו ברום מעלתו יותר מת"ת שבזה זוכה לידיעת גדלות הבורא ואהבתו ית"ש ולידבק בקב"ה, ואשרי מי שזכה להתקדש בלימוד תורת הנסתר, ותורת הקבלה גופא הוא מעיקרי ויסודי הדת (ובספר שיחות הח"ח עמ' י"ד (מבן הח"ח) מעיד שהקדוש הח"ח זצ"ל החזיק מאוד ללמוד חכמת הקבלה באמרו שזהו אחד מחלקי התורה היותר נעלים, ומרגלא בפומיה כי בלי סתרי תורה מגששים אנו באפילה וא"א לבוא עד חקר אלוך בהנהגתו עם הבריהא) ורק דעתם שמצות ת"ת אין מקיימין בזה.

ולפ"ד שאין כאן קיום מצות ת"ת רק מצות ידיעת הבורא כדי לאהבו וליראה אותו, נמצא שמי שלומד קבלה כדי לידע חלק זה של התורה וכלימוד שאר חלקי התורה בלבד, ולא כדי להתקרב בכך לאבינו שבשמים ית"ש לא קיים מצוה כלל. וכן לפ"ז יש לצדד שמותר אפילו בת"ב ללמוד קבלה שאי"ז ת"ת, וכן א"צ לברך ע"ז ברכת התורה.

ואמנם שדבריו הם חידוש ואולי לא יתקבל, ומהמקובלים ואדמורים ובעלי מוסר שחולקין ע"ז ודעתם שמקיימין בזה מצות ת"ת וזהו מעיקרי לימוד התורה כמו הווית אב"י ורבא ורק שיש להקדים ללמוד תורת הנגלה למלאות קודם כריסו בבשר ולחם. מ"מ היסוד שיוצא לפ"ד, שאין ללמוד קבלה אא"כ הוא לומד כן כדי להתקרב בעבודת ה' ואין מקום ללמוד אותה רק משום לידע חלק זה של התורה וככל לימוד תורה בעלמא. יודע אני מעוד כמה גדולים שסברו כן. (ומיהו בלימוד מוסר או חסידות שזהו הוראה בעבודת ה' שזהו חובה לכאו"א ללמוד כן, בודאי זהו בכלל מצות ת"ת וצריך לברך עלה ברכת התורה).

חיוב נשים בברכת התורה ונוסח ברכתן

השו"ע (סי' מ"ז ס"י"ד) פסק שנשים מברכות ברכת התורה, והטעם פירשו הנו"כ שחייבות בתלמוד תורה והיינו ללמוד את המצוות שלהן וכמבואר בסמ"ג, וכמו שפסק הרמ"א ביו"ד (סי' רמ"ו ס"ו), והגר"א חולק על טעם זה, שהרי נשים פטורות מתלמוד תורה, ככתוב ולמדתם את בניכם ודרשו חז"ל ולא את בנותיכם, והטעם שמברכות אף שפטורות הוא כמו מנהג דידן שנשים מברכות על כל מ"ע שהזמן גרמא אשר קדשנו במצותיו וצונו אף שפטורות, וגם כאן מברכות מהאי טעמא. והגר"ח מבריסק פירש עוד טעם שנשים מברכות ברכת התורה, לפי שהיא ברכת השבח על שהקב"ה נתן התורה לישראל, ונשים ראוי להן ג"כ לברך על זה שמסר לנו הקב"ה את התורה.

ולענ"ד נראה דלכל הטעמים שכתבנו יש בזה מקום עיון, שהרי נוסח הברכה שאנו מברכים הוא "לעסוק בדברי תורה", היינו שנצטוונו על העסק בתורה וזהו העיון שזה נקרא לעסוק, וכלול בעסק התורה גם שיהיה זה תמיד ללא הפסק ברעיונינו ובמחשבותינו, ולא נקרא עסק אלא אם הוא שקוע בתורה כמצותה וגם מחשבותיו עליה תמיד, אבל בנשים אף אם מצוות ללמוד הדינים וטעם הראשון, אין זה לימוד בעיון וגם לא בתמידות, שזהו רק לימוד פסקי דינים, ואיך יכולות לומר אקב"ו לעסוק.

וגם לפסק הגר"ח שהוא משום ברכת השבח, אי"ז שייך לברכת לעסוק בדברי תורה, שכבר ביארתי במק"א שאם נוסח הברכה הוא לעסוק בדברי תורה, הוי הברכה על העסק, והיינו על המצוה ללמוד התורה ולא על עצם התורה, והוא ברכת המצוות, ורק ברכת אשר בחר בנו היא ברכת השבח, כמו שכתב הטור שהיא ברכה על מתן תורה בהר סיני, ואם כן הברכה בנוסח לעסוק בדברי תורה היא ברכת המצוות ולא שייכת לנשים. ואפילו לדעת הגר"א שפירש הטעם שיכולה לברך כמו שמברכות על כל מ"ע שהזמן גרמא, גם בזה הלא הטעם שהן מברכות הוא משום דהוי כעין ברכת השבח, שראוי לו לשבח על עצם המצוה שניתנה לישראל כמ"ש הראשונים ז"ל, אבל "לעסוק בדברי

הגאון רבי משה שערנבוך שליט"א ראב"ד העדה החרדית ירושלים

תורה" אין שייך להן כלל, שהרי אדרבה אסור לנשים לעסוק בתורה, וכל מה שמצינו שנשים מברכות על מצוה, היינו כשהן פטורות, ולא כשזהו איסור עליהן כמו בנידון דידן.

הן אמנם לדעת המחבר שנוסח הברכה אינו "לעסוק בדברי תורה" כמנהג אשכנזים, אלא "וצונו על דברי תורה" כדעת הרי"ף והרמב"ם, והיינו שהברכה היא על עצם החפצא דתורה, אפשר לומר שגם ברכת וצונו הוא ברכת השבח ושפיר כל הברכות שייכות אף לנשים, אבל לדידן שמברכים "לעסוק" לא שייך לנשים.

לפיכך נלע"ד שראוי לנשים לברך בנוסח "על דברי תורה". ואם אינה רוצה לשנות מהנוסח המקובל, תברך רק ברכת אשר בחר בנו, וכבר כתב ה"שאגת אריה" (סוף סימן כ"ה) שברכת אשר בחר בנו היא המעולה שבברכות, כלשון הגמ' (ברכות יא:), ולכן פי' שבספק אם בירך ברכות התורה שלדעתו חוזר ומברך ברכה אחת, (מפני דהוי ספק דאורייתא לחומרא), יברך רק אשר בחר בנו, ומה"ת בודאי יוצאין בה לבד, שכיון שמשבח את הקב"ה על התורה יוצא. ונראה לחדש שרק בשעה שעוסק בברכת אשר בחר בנו שחיובה מן התורה, תקנו להוסיף גם ברכות אקב"ו והערב, אבל אם יצא ברכת השבח דאורייתא, לא תקנו לברך רק את ברכות אקב"ו והערב בפני עצמן, וכן נראה מוכח ממה שמבואר בברכות שם שאם לא בירך ברכות התורה עד לאחר שהתפלל, א"צ לחזור ולברך לפי שיוצאין באהבה רבה, אף שלא אמר כלל את הג' ברכות, ועל כרחק כיון שיש בזה שבח, מספיק בדיעבד, ואין לו לברך שאר הברכות אחר התפלה.

ומכח זה נלע"ד תמוהין דברי האחרונים (הובא במ"ב סי' קל"ט ס"ק ל"ב) על מה שמבואר במחבר שם שאם קראוהו לעלות לתורה כאשר לא בירך עדיין ברכת התורה, נפטר בזה, ופירש המשנ"ב דהיינו שנפטר מברכת אשר בחר בנו, אבל עדיין צריך לברך לעסוק וברכת והערב. ולפי דברינו דברי המחבר שסתם שהוא פטור מאירים, שאם בירך ברכת השבח דהיינו אשר בחר בנו, כבר נפטר לגמרי ואין צריך לברך עוד, ורק בעיצאא דעוסק בהברכה תיקנו להוסיף, אבל שיברך בפני עצמו רק אקב"ו לעסוק וברכת והערב לא תיקנו כלל, כיון שיוצאין בברכת השבח, וכן מפורש בלבוש שהוא נפטר לגמרי מברכת התורה, ולא כמו האחרונים הנ"ל, והטעם כמ"ש שיוצא בברכת אשר בחר לבד, וזהו הטעם שיוצאים באהבה רבה אע"פ שאינה ברכת המצוות, שבברכת השבח לבד יוצאים, ושוב לא יוכל לברך אחר התפלה ברכות אקב"ו והערב, בשעה שכבר אינו עוסק בברכת השבח.

ומעכשיו בהא נחיתאנו ובהא סליקא שנשים ראוי להן אקב"ו לברך על דברי תורה דוקא, או ברכת אשר בחר בנו לבדה, ובזה יוצאין מכל הספיקות, וכנלע"ד עיקר אף שלא נהגו כן.

וטעם הדבר שלא נהגו כן, נראה לבאר ע"פ יסוד נפלא שתלמידי ה"חתם סופר" זצ"ל מוסרים בשמו, שאמר בביאור הברכה לעסוק בדברי תורה, שאין הכוונה דוקא לעסוק בעיון שזה שייך רק לתלמידי חכמים, אלא תורה היא כמו עסק, יש עושה עסקים ע"י עמלו ויגיעו, ויש שמרויו ע"י שהשקיע ממון, אף בלא טירחא כלל, כך גם בתורה, ומי שזכה לכך, זוכה לתורה בכח עמל ויגיעה, אכן לתמוך ולעזור בממונו ללומדי תורה, גם זה הוי סוג של עסק בתורה, וזו הכוונה לעסוק, ולכן שייכת הברכה לכל אחד, גם שאין תורתו אומנותו. ולפי ביאור זה שפיר גם נשים מצוות לעזור ולתמוך בעסק התורה, ושייכי שפיר בהברכה, וכ"ש אם זכתה לבעל ת"ח והוא עוסק בתורה, מצותו מתקיים עמה, והיא שותף כפשוטו עם שכר עסק התורה ממש, ושייך בה הברכה כפשוטו לעסוק בדברי תורה, ועל זה סמכו הנשים לברך גם ברכת לעסוק.

אמנם הרבה פוסקים הבינו ברכת לעסוק בה כפשוטו, וזה לא שייכא לנשים, וכיון שיוצאים בברכת אשר בחר בנו שהיא שבח על התורה כעין ברכת אהבה רבה וכמ"ש לעיל, נראה שראוי שבתברך ברכת אשר בחר בנו לבד ותצא יד"ח בלי חשש, אבל לא נהגו כן וכמ"ש לעיל.

הרה"ג רבי אשר חנניה שליט"א

מרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

שבדיעבד כלי וכח גברא אינו מעכב, שמקור דבריו הוא מתשו' הרשב"א, זה נכון, ודלא כהמו"ק שכתב דהוא ט"ס. דברשב"א כתוב להיפך.

ומה שסיים הרשב"א בזה"ל: משמע לכאו' שצריך בבוקר ליטול ידיו בכלי עכ"ל. כבר נודע בשערים שלשון צריך ע"פ רוב הוא רק לכתחילה, ויעויין במש"כ בעוניי מעט מזה בספרי שערי יושר, במה דקי"ל שצריך להזכיר יצי"מ בקידוש, ובח"ג (סי' פ"ה ס"ק ג') במאי דקי"ל דצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, דדעת רוב הפוסקים דצריך רק לכתחילה ואינו לעיכובא עיי"ש. וא"כ כ"ש כאן שהרשב"א כתב משמע לכאו' שצריך, שלשון זה מורה שרק לכאו' יש משמעות שצריך כלי, ודאי שאינו לעיכובא בדיעבד. ומה שהוסיף הרשב"א וכתב שבברכת על נט"י הוא על מה שבבוקר נעשים כבריה חדשה לעבודתו יתברך, ולכן תיקנו ליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו עיי"ש, כוונתו שעיקר ברכת על נט"י הוא על מה שבבוקר אנו נעשים כבריה חדשה לעבודתו יתברך, והיא ברכת השבח, כמבואר בב"י (סי' ו' סעיף ב') דלרשב"א הוי ברכת השבח, ויכול לברך אותה הרבה זמן אחרי הנטילה כשמגיע לביהכנ"ס לפני התפילה עיי"ש. ורק כיון שזה מתבטא במעשה שאנו מכשירים את ידינו לתפילה ולעבודתו, ולכתחילה צריך לעשות את זה בנט"י בכלי ככהן המקדש ידיו בכלי לעבודה, לכן מברכים ע"ז על נט"י, אבל אה"נ שגם אם אנו מכשירים את ידינו לתפילה ולעבודתו בלי כלי וכח גברא, יש לברך ע"ז על נטילת ידיים, ואפי' אם רק מנקים את ידינו בכל מידי דמנקה, וההתחדשות שלנו לעבודתו יתברך מתבטא במעשה דנקיות ידיים, יש לברך ע"ז על נקיות ידיים לדעת השו"ע כנ"ל. ואתי' שפיר מה שהשו"ע והרמ"א הביאו לרשב"א בב"י וד"מ, ואעפ"כ פסקו בשו"ע שאם נטל בלי כלי וכח גברא, יכול לברך ע"ז על נט"י, והיינו משום שאף לרשב"א יכול לברך ע"ז על נט"י כנ"ל. שוב הראוני שכ"כ באור לציון ח"ב (פ"א תשו' ה') עיי"ש. אלא שלא ירד לבאר שאף לדעת הרשב"א כלי וכח גברא אינו לעיכובא בדיעבד כמשנ"ל.

ג) שוב הראוני שבס' הל' ברורה ח"א באוצרות יוסף (סי' ט') כתב שאם נטל נט"י דשחרית בלי כלי וכח גברא. לא יברך ע"ז על נט"י, ונימא את דבריו משום דיש לחוש לזוהר והרשב"א בתשו' הנ"ל דס"ל שכלי מעכב בנט"י שחרית, ואע"פ שהרמ"א בהגה כתב בשם תשו' הרשב"א דאינו לעיכובא, עיין

ומה שאיזה מהאחרונים כתבו שלא לברך על נטילה בלי כלי על נט"י, גרם להם זה מפני שלא ירדו לסוף דעתם של רבותינו הראשונים ובעלי השו"ע, לכן אין לחוש בזה לסב"ל, ויש לברך על נטילה זו על נט"י.

לפי"ו נר' דה"ה בכל דיני חציצה שבנט"י של סעודה, שנתבאר בשו"ע (סי' קס"א) ובשאר האחרונים שם, אינם לעיכובא בדיעבד בנט"י דשחרית, ואם נטל ידיו ויש עליהם חציצה שאינו יכול להורידה, יכול לברך על נטילה זו על נט"י, כיון דהוי כחסרון צדדי במצוה, ולא פסול בעצם בעיקר המצוה, ורק במים פסולים, דהו"ל פסול בעצם בעיקר המצוה, אין לברך ע"ז על נט"י כנ"ל. ואף שלכתחילה צריך להחמיר שלא תהיה חציצה על ידיו בנט"י דשחרית כמו בנט"י דסעודה, ואם נטל ידיו בשחרית ולא שם לב שהיה עליהם דבר החוצץ בנט"י דסעודה, יוריד לדבר החוצץ, ויחזור ויטול אותם עוד פעם בלי חציצה, עכ"פ אם יש עליהם חציצה שלא יכול ליטול אותה, ומוכרח ליטול ידיו עם חציצה, יברך על נטילה זו על נט"י, דאף דיני חציצה נכלל במש"כ השו"ע שטוב להקפיד בנט"י דשחרית בכל הדברים שמעכבים בנט"י דסעודה, אבל אינו לעיכובא בדיעבד כמשנ"ל. ואף שלא ראיתו מי שדן בזה, עכ"פ כן נר' הן ממה שנתבאר עד כאן בדברי השו"ע, והן מסבא.

ו) ובמי שאין לו מים ומנקה ידיו בכל מידי דמנקה, השו"ע (שם סעיף כ"ב) כתב דיברך ע"ז על נקיות ידים, אך במג"א (ס"ק כ"ה) הקשה ע"ז דמשמע (מסו"ס קנ"ט) שנתקן רק ברכת על נט"י, וכ"מ מהרשב"א שכיון שעיקר המצוה לכתחילה היא ליטול מכלי, נתקן לברך רק ברכת על נט"י, ואם מנקה ידיו במידי דמנקה, אין לברך ע"ז על נקיות ידים, והניח לפסק השו"ע בצ"ע. והיינו שלא יברך ע"ז כלל, כמש"כ האחרונים בביאור דבריו, והביאם להל' בכה"ח (ס"ק ק"ה) עיי"ש. וע"ע בפמ"ג (יא"א ס"ק כ"ה) במש"כ בביאור דברי המג"א, ובישוב קושיותו על השו"ע עיי"ש. ולפמש"נ לעיל שלרשב"א עיקר הברכה הוא על מה שאנו נעשים בבקר כבריה חדשה לעבודתו יתברך, ורק מחמת שזה מתבטא במה שאנו מכשירים את ידינו לתפילה בנטילה בכלי, אנו מברכים על זה על נט"י, א"כ י"ל שגם כשזה מתבטא במה שאנו מכשירים את ידינו לעבודתו יתברך בכל מידי דמנקה, יכולים לברך על זה על נקיות ידים לרשב"א כנ"ל, ונתיישב קצת מה שפסק השו"ע דהמנקה ידיו בכל מידי דמנקה, יברך עליהם על נקיות ידים. אלא שכיון שהמג"א ס"ל שאין לברך ע"ז על נקיות ידים, וכמה אחרונים הסכימו לדבריו, לא נפקא מידי ספיקא, ואמרינן סב"ל. והנר' לענ"ד כתבתי, וצור ישראל יצילנו משגיאות שלא נכשל בדבר הל'.

הדינים העולים לדניא

א. מי שנטל ידיו שחרית במים הפסולים לנטילת ידים דסעודה, ואין לו מים כשרים לנט"י דסעודה, אם הוא מבני ספרד לא יברך על נטילה זו, ואם הוא מבני אשכנז יברך על נטילה זו על נקיות ידים.

ב. מי שנטל ידיו שחרית במים הכשרים לנטילת ידים דסעודה, אלא שנטל בלי כלי וכח גברא, יש אומרים שלא יברך על נטילה זו, ויש אומרים שיברך על נטילה זו על נטילת ידים, וכן העיקר להל', ושפיר דמי לברך על זה על נטילת ידים, כיון שכן הוא דעת מרן השו"ע והרמ"א ועוד הרבה פוסקים. וכן מי שנטל ידיו בשחרית והיה על ידיו דברים החוצצים בנטילת ידים דסעודה, בכל זאת יברך על נטילה זו על נטילת ידים.

ג. מי שאין לו מים ומקנח ידיו במידי דמנקה במקום נטילת ידים שחרית, יש אומרים שמברך על זה על נקיות ידים, ויש אומרים שלא יברך ע"ז כלום, והעיקר להל' כדעה ראשונה, אבל כיון שיש חולקים לא נפקא מידי ספיקא, ואמרינן סב"ל.

הם לעיכובא אף בנט"י שחרית, דהנה מש"כ הרמב"ם (בהל' ב') דגם על נט"י לתפילה מברך על נט"י לכאו' הוא מיותר, דכבר כתבו הרמב"ם (בפ"ז מהל' תפילה הל' ד') עיי"ש, ואם איתא כדבריהם שהרמב"ם (בפ"ו דברכות) בא לחדש חידוש גדול זה דכל הדינים דנט"י של סעודה, הם לעיכובא אף בנט"י דשחרית, דהוא חידוש שאין לו שום מקור בש"ס, ואדרבא מהש"ס משמע היפך מזה כנ"ל, היה לרמב"ם לכתוב את זה בהדיא (בהל' ו') דכל הנוטל ידיו ב"ן לסעודה וב"ן לתפילה, צריך להזהר בארבעה דברים וכו', ולפרש חידוש גדול זה בהדיא שכל הדינים דנט"י דסעודה הם לעיכובא אף בנט"י שחרית, ולא לכתוב את זה (בהל' ב') שזה מיותר שם לגמרי כנ"ל. אלא ודאי כיון שאין דינם שוה לא כתב כן (בהל' ו'), ורק (בהל' ב') שמדבר על ברכת על נט"י דסעודה, ביאר שלא רק בנט"י דסעודה שיש בה הל' רבות לעיכובא, מברכים עליה וצונו על נט"י, אלא על כל נט"י שתיקנו חז"ל כנט"י דשחרית וכיו"ב, מברכים עליה וצונו על נט"י, דכיון שחז"ל חייבו ליטול, ונצטוו מן התו' לשמוע לדבריהם, שייך לברך ע"ז וצונו, ורק במים אחרונים שאינם אלא מפני הסכנה, לא תיקנו לברך על נט"י, כמבואר כל זה בלשון הרמב"ם כנר' למענין בדבריו.

ונאמנים עלינו דברי מרן הקדוש בב"י שם (סעיף י"ב) שהביא לרשב"א בתשו' דבנט"י שחרית סגי בשכשוך ידיו בכלי, וכ' ע"ז וז"ל: דכיון דלא אשכחן "מהפוסקים מ"ד דבעי כלי אלא אך תשובה [דהרשב"א]", והיא אמרה דשכשוך ידיו בכלי מהני, הכי נקטינן עכ"ל. וכן (בסעיף ז') שדן אם צריך כלי בנט"י שחרית או לא, הביא רק לתשו' הרשב"א והזהר שכתבו שצריך כלי, ודע הזכיר כלום מדברי הרמב"ם, ומוכח בהדיא מכ"ז דס"ל שמדברי הרמב"ם אין שום גילוי דס"ל בדעי כלי, ופשוט שלמד ברמב"ם כמשנ"ל בביאור דבריו, ומש"כ הערה"ש שגם דעת הרא"ש הוא שצריך כלי, פשוט שזה אינו כמבואר בב"י, וגם מש"כ שכ"ה דעת הרשב"א, אף שלרשב"א צריך כלי, עכ"פ אינו לעיכובא בדיעבד, שבלי זה לא יברך ע"ז על נט"י כמשנ"ל באורך. לכן נר' העיקר כרבותינו בעלי השו"ע וכל האחרונים הנ"ל, שאף הנוטל בלי כלי וכח גברא וכיו"ב, יברך ע"ז על נט"י, ואין לחוש לזה לסב"ל, מאחר דכשל כח הסב"ל כמש"נ עד כאן באורך.

ה) ומה שהשו"ע הביא (בסעיף א') את דעת הרא"ה דס"ל שמים הפסולים לנט"י דסעודה, לא יברך עליהם על נט"י, בשם יש מי שאומר, ומשמע שחשש לדעה זו, אע"פ שמים פסולים אינו לעיכובא בנט"י דשחרית, י"ל דהרא"ה ס"ל שכיון שנתקן לברך על נט"י בשחרית, דומיא דנט"י דסעודה, ומים פסולים יש בהם פסול בעצם לנט"י דסעודה, והם עיקר המצוה, דעיקר המצוה היא הנקיון במים, לכן אפי' שאינו לעיכובא, אין לברך ע"ז על נט"י, [ומה שלא מברך במים פסולים על נקיות ידים לדעת כמה אחרונים, כבר נ"ל בפתח דברינן]. בעוד שכלי וכח גברא, כיון שהוא רק חסרון צדדי בנט"י דשחרית, א"כ בנטילת ידים דשחרית שאינו לעיכובא, יכול לברך ע"ז על נט"י, וגם הרא"ה מודה בזה, שיכול לברך ע"ז על נט"י, שו"ר שכ"כ הלבוש"ש על המג"א (ס"ק ג') עיי"ש. וכיון שנתיישב דעת השו"ע והרמ"א והמג"א והמשנ"ב ודעימיהו במה שפסקו שבנט"י דשחרית אם נטל בלי כלי וכח גברא, יכול לברך ע"ז על נט"י, הכי נקטינן להל' ולמעשה, היוצא מדברינו בקיצור הוא, דכיון שדעת הרא"ש והמרדכי והר"ן ורי"ו ועוד ראשונים של"ז כלי בנט"י דשחרית, ומה שמברכים ע"ז על נט"י, זה רק מתוך שתיקנו נוסח ד ננט"י דסעודה [שהכלי שם לעיכובא], תיקנו דברים נוסח בנט"י דשחרית, ולרשב"א רק משום שלכתחילה צריך כלי, תיקנו לברך ע"ז על נט"י, אבל אינו לעיכובא בדיעבד כמפורש ברשב"א, ונמצא שלכל הראשונים יכול לברך על נט"י על נט"י דשחרית בלי כלי, וכ"ה דעת רבותינו בעלי השו"ע, והסכימו איתם רוב רובם של האחרונים,

במו"ק שהשיג ע"ז דזה אינו, ומסקנת הרשב"א דהוא לעיכובא, וכמו שהבין הב"י ברשב"א עכתו"ד עיי"ש. ושו"ר שהסכים עמו אביו הרשל"צ בשו"ת יבי"א ח"ט או"ח (סי' ק"ח ס"ק י"א) עיי"ש. ושכ"כ בילקוט יוסף הנדמ"ח (עמוד ר"ג) עיי"ש. ואחא"מ מכת"ר לא דקו בזה, דבשתי תשובות הרשב"א מבואר שכלי אינו לעיכובא בדיעבד כמשנ"ל, וזהו כמש"כ הרמ"א בשם הרשב"א, וכן הבין הב"י ברשב"א, מדכתב בשו"ע (סעיף ז') טוב להקפיד בנט"י שחרית בכל הדברים המעכבים בנט"י, ולא כתב ויש מי שאומר שמעכב, כמש"כ (בסעיף א') לגבי מים פסולים, ש"מ שבכלי וכח גברא לא מצא דעה דס"ל דהוא לעיכובא בדיעבד. ולומר שלמד ברשב"א דס"ל שהוא לעיכובא, אלא שלא התחשב בדעתו להביאו בשו"ע, זה קשה לשמוע, שאם הביא את דעת הרא"ה בשו"ע (סעיף א') כנ"ל, כ"ש שהיה להביא את דעת הרשב"א שמתחשב תמיד בדעתו הרבה יותר מדעת הרא"ה, ובכל המקומות פסק כרשב"א נגד הרא"ה כנודע, אלא מחוורתא כדאמרן דהב"י הבין דאף לרשב"א כלי אינו לעיכובא, כמבואר בתשובות הרשב"א כנ"ל, ומה שבב"י כתב שלרא"ש ל"צ כלי, אבל מתשו' הרשב"א משמע אחרת, והעתיק את לשון הרשב"א כהויתו עיי"ש. אין מזה שום משמעות שהבין ברשב"א דהוא לעיכובא, בפרט שברשב"א עצמו מבואר שאינו לעיכובא כנ"ל.

וכן מה שהביאו מהזהר פר' וישב דהוא לעיכובא, ממש"כ דבעי חד כלי לתתא וחד כלי לעילא, לא מוכח מהו מידי דהוא לעיכובא. דידוע שדברי הזהר הם מעלות וענינים גדולים ונפלאים, אבל אינם לעיכובא בדיעבד, שבלא זה לא יברך ע"ז על נט"י, וכמו שכלי לתתא לנט"י שכתב הזהר, ופסק אותו השו"ע (בסעיף ז') דנט"י דשחרית אין נוטלים אלא לתוך כלי עיי"ש, אינו לעיכובא בדיעבד, מכלל כתב השו"ע דאם לא נטל לתוך כלי לא יברך, ופשוט שאם נטל ע"ג קרקע ולא לתוך כלי, מברך ע"ז על נט"י, כך כלי לעילא שכתב הזהר אינו לעיכובא בדיעבד, שבלי זה לא יברך על נט"י, שהרי הזהר כלל את כלי עילאה עם כלי תתאה בחדא מחתא, ולכן מרן אע"פ שהביא לזוהר בב"י ופסק אותו בשו"ע (סעיף ח'), לא כתב דאם לא נטל עם כלי עילאה או כלי תתאה כהזהר לא יברך, ואדרבא (בסעיף ז') כתב שבנטל בלי כלי עילאה יכול לברך ע"ז על נט"י, משום דאף לזוהר אינו לעיכובא בדיעבד כנ"ל. וכ"נ מכה"ח שדקדק בכל דבריו וחס דמק"ל לדעת הורהר כנודע, ואעפ"י (ז"ך) שכתב דהנוטל בלי כלי, לא יברך ע"ז על נט"י, לא הביא שכ"כ הזהר, אלא הביא שכ"כ המו"ק דהנוטל בלי כלי, לא יברך ע"ז על נט"י, ומוכח דס"ל שמהזהר אין שום ראייה דהוא לעיכובא, והיינו כנ"ל.

ד) אלא דחזות קשה הוגד לי דבשו"ת ושב הכהן (סו"ס א'), ושו"ת חתן סופר שער המים (עמוד ל"ב), ובערוה"ש (סי' ד' ס"ק י'), ובאול"צ הג"ל בביאורים, כתבו שמדברי הרמב"ם (בפ"ו מהל' ברכות הל' ב') נר' שסובר שנט"י לתפילה צריכה כלי וכל דיני נטו"י דסעודה, והוא ממש"כ שם (בהל' ב') וז"ל: כל הנוטל ידיו בין באכילה וכו' בין לתפילה מברך וכו' על נט"י. (ובהל' ו') כתב כל הנוטל ידיו צריך להזהר בארבעה דברים, במים עצמם שלא יהיו פסולים, ובשיעור וכו', ובכלי וכו', ובנוטל שיהיו המים באים מכח הנוטל עכ"ל עיי"ש. הרי שמבואר בדבריו שמשווה אותם, ואף בנט"י לתפילה צריך כל דיני נט"י דסעודה. ובערוה"ש שם (ס"ק י') מכח זה פקפק טובא על רבותינו בעלי השו"ע שכתבו שכלי וכח גברא וכיו"ב אינו לעיכובא בנט"י שחרית, דכיון שהרמב"ם השווה לגמרי בנט"י דסעודה, והוא ממש"כ שם (בהל' ב') וז"ל: כל הנוטל הרא"ש כתב דלפי שצריך ליטול מן הכלי, לכך תיקנו לברך על נט"י, וס"ל שצריך כלי, וכ"ש שלרשב"א צריך כלי כמבואר בתשו' הרשב"א, א"כ איך כתבו שרק טוב להקפיד ליטול בכלי, והניח דבריהם בצ"ע עכתו"ד עיי"ש. ואחאמה"ר מכת"ר אין מהרמב"ם שום ראיה דס"ל דכל דיני נט"י דסעודה

האיר המזרח המשרך מעמ"י

דין נטילת ידים שחרית לניעור כל הלילה

ידוע שישנם שני טעמים עיקריים בראשונים בדין נטילת ידים שחרית חוץ מהטעם המוזכר בגמ' שהוא משום רוח רעה השורה על הידים. הרא"ש כתב לפי שידיו של אדם עסקניות הם וא"א שם יגע בבשר המטונף בלילה לזה תקנו חז"ל ברכה על הנטילה לק"ש ולתפלה. והרשב"א כתב לפי שבשחר אחר השניה אנו נעשים כבריה חדשה כדכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך, צריכין אנו להודות לו יתברך שבראנו לכבודו לשרתו ולברך שמו ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן הברכות שאנו מברכים כל בוקר לכן גם דבר זה תקנו בשחר להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. ומבואר בפוסקים שלדינא אנו תופסים כשני הטעמים. וכמו שמבואר בב"י (סימן ד') ובמ"ב (סימן ד' ס"ק א'). והנה מרן ב"י (סימן ד') ד"ה (ומשמע") כתב בלאר לגבי הניעור כל הלילה שלטעמו של הרא"ש א"צ ליטול ידיו שחרית, דכיון שנוער אפשר שלא נגע בבשר המטונף בלילה, וכי היכי דביום אין חזקתן שנגע במקום המטונף ה"ה נמי בלילה. וכתב להסתפק בדעת הרשב"א שהרי לא נעשה בריה חדשה א"כ לכאורה א"צ נטילת ידים, ואפשר שלטעמו צריך משום לא פלוג. וכתב שמשום רוח רעה נראה דגם להרא"ש צריך אבל בספר הזוהר (פרשת וישלח קס"ט): נראה שאין רוח רעה שורה על הידים אלא בשעת השניה, ע"ש. ועפ"ז כתב בש"ע (סימן ד' סעיף י"ג) ס"ק א' "אם הייה נעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית להתפלל ולהעביר רוח רעה מידי", וכתב ע"ז הרמ"א בהגה "ויטלם בלא ברכה" ע"כ. וכתב המ"ב (ס"ק ל') שיש מהאחרונים שחולקין על הכרעת הרמ"א וסוברים דצריך לברך, ושיש שמסכימים עמו, וכתב שכ"ז כשלא עשה צרכיו אבל אם עשה צרכיו קודם התפלה הסכמת האחרונים בזה דצריך ליטול ידיו ולברך. וכתב שכן נכון לעשות לכתחילה במי שניעור כל הלילה כגון בליל שבועות יעשה צרכיו או יטיל מים וישפשף שאז לכור"ע יתחייב לברך ויברך ענט", ואשר יצר, ע"ש.

הנה כ"כ הא"ח (סימן ד' ס"ק ח') ממשמע שאם טיף ידיו בלילה אף הלבוש והרמ"א מודים בזה, וכ"כ העולת תמיד. אמנם כבר השיג על דבריהם הרב מרדכי כרמי זצ"ל בספרו מאמר מרדכי (סימן ד' אות ח') דבשלמא לדעת הרא"ש אם טינף ידיו חייב ליטול ולברך אבל לדעת הרשב"א עדין נשאר ספקו של הב"י בדעתו אם צריך ליטול משום לא פלוג או לא צריך. וכן לדעת הזוהר שהר"ר אינה שורה אלא בשינה לא מועיל טינוף ידים, וכתב שפשיטא שאף אם טינף ידיו דאינו מברך, וכתב שכן המנהג פשוט בינינו כשנעוירים כל הלילה אע"פ דאחר שעלה עמוד השחר הולכין לפנות ואין ספק שמטנפים ידיהם אפי"ה אין אנו מברכים ע"פ דברי השו"ע והרמ"א. הביא דבריו בקצרה בכף החיים (סימן ד' אות מ"ט) והביא שהביא דבריו הנוה שלום ושכתב שהגם שיש קצת לפקפק בדבריו מ"מ נכון שלא לברך דשב ואל תעשה עדיף ובפרט בענין הברכה, ע"ש.

והנה הגרעק"א כתב שיש לומר שאם עשה צרכיו שמברך דהוי ספק ספיקא, ספק שמא הלכה כהרא"ש, ואת"ל כהרשב"א ספק שמא גם להרשב"א מברך משום לא פלוג, ע"ש. אמנם ידוע שכתב מהמ"ג (בפתיחה להלכות ברכות השחר ובי"ד סימן ק"י בשפ"ז ס"ק כ"ה) שלפי דעת הרמב"ם דהא דספיקא דאורייתא לחומרא הוי רק מדרבנן לא שמתירים איסור תורה כשיש ס"ה משום שבספק אחד נעשה איסור דרבנן וכשיש ספק נוסף ה"ל ספק דרבנן ולקולא ולפ"ז גם כשיש ס"ס יש להחמיר בברכות כיון שהברכות מדרבנן ואפילו יהיו אלף ספיקות סוף סוף הוי רק מדרבנן וממילא יש כאן איסור לא תשא מדאורייתא, אבל לדעת הרשב"א (קידושין ע"ג.) שספק תורה להחמיר הוא מן התורה הטעם שמועיל ס"ס להקל משום שבספק הראשון הוי מחצה על מחצה ובספק נוסף הוי רוב לצד ההיתר א"כ לענין ברכה כיון שבס"ס הוי רוב יש לברך, ע"ש. וע"ע בפני יהושע (כתובות ט.). ולדינא כתב הח"א

(בנשמת אדם סימן ה' ס"ק ו') דלא מהני ס"ס בברכות. וכ"כ הרב חיד"א בספרו מחזיק ברכה (סימן ז' אות א') בשם המשאת משה והמכתם לדוד שאין עושים ס"ס בברכות והסכים לדבריהם, ודלא כהפ"ר, והכהונת עולם שהביא שם שס"ל דעבדינן ס"ס בברכות. וע"ע בשו"ת ישיב משנה (ח"ב סימן ל"א), ובבית השואבה (דינים הפוסלים באתרוג אות י"ב, ואות ט"ו), ובשו"ת סבא קדישה (ח"א או"ח סימן ג'), ובשו"ת אור לי (סימן ק), ובספר ברכת יוסף (ח"ב דף ק"ב:) שכולהו ס"ל שאין עושים ס"ס בברכות. א"כ היות רוב האחרונים ס"ל דלא עבדינן ס"ס בברכות הדר דינא דגם כשהולכים לפנות בבוקר אין לברך על נטילת ידים.

וכ"ז לפי הפשט דלפי שדון של דברים כבר כתבנו לדברי הב"י שלפי הזוהר נראה שאין ר"ר שורה על הידים אלא בשעת השניה. ויותר מזה כתב רבינו הרש"ש בספרו נהר שלום (הקדמת חצות) שלא מיבעיא מי שישן וקם בחצות שצריך לומר אז ברכות השחר ותיקון חצות ויעסוק בתורה, אלא ה"ה מי שלא ישן כלל והוא לומד מתחילת הלילה הנה בהגיע חצות צריך לאומרם חוץ מברכת התורה שאם לא ישן שאין צריך לאומרם עד שיעלה השחר ואפילו שישן לאחר מכן אין שורה עליו עוד רוח מסאבא ולא טועם עוד טעם המות ושלא שולטים עליו הקליפות עוד, ואינו חייב בנטילת ידים בברכה, עיין בדבריו בארוכה, הביא דבריו הכף החיים (סימן מ"ו אות מ"ט). והנה דעת הגרי"ח זצ"ל בספרו בא"ח (ש"ר פרשת תולדות אות י"ג) ונכד הרש"ש דהדרי שלום שכניו שלא תשור שוב הר"ר על הידים מלבד אמירת הברכות בעינן גם תיקון חצות ולימוד תורה, וכנזכר בדברי הרש"ש. ודעת הגרי"מ הלל שליט"א (בקובץ מקבציאל גליון ל"ב.) בדעת הרש"ש דהכל תלוי רק באמירת ברכות השחר בלבד שעל ידן חוזרים המוחין לפרצופין העליונים ונדחין הקליפות מלהתאחז בהם, וכתב שמה שהזהיר הנהר שלום אמירת תיקון חצות ולימוד תורה דיבר בהנהוג דרך כלל שבדואי מי שנשאר עד ער חצות צריך לומר תיקון חצות וללמוד מעט טרם ישן אבל סילוק אחיות הקליפות תלוי רק בהמשכת המוחין שעל ידי אמירת הברכות וכתב נפקא מינה למי שאינו חש בטוב וא"כ בכוונת לומר תיקון חצות וללמוד דלא שלטי על ידיו ר"ר אם אמר הברכות א"כ למסקנא בין הניעור כל הלילה ובין הישן שקם קודם חצות או הניעור עד חצות באופן שאמר ברכות השחר להגרי"מ הלל שליט"א. ולדעת הבא"ח והדברי שלום בעי גם שיאמר תיקון חצות ויעסוק בתורה, אפי' שחזר לישון כשיאור היום אינו חייב בנטילת ידים בברכה אלא שנכון שיחוש לדעת המצריכים נטילת ידים ויטול ידיו בלי ברכה. וכן לא יברך ברכת על נטילת ידים גם באופן שעשה צרכיו.

בדין רחיצת ידים שאחר הלויה קודם שיכנס לביתו

כתב המ"ב (סימן ד' ס"ק מ"ג) לדברי הרמ"א (י"ד סימן שע"ז סעיף ד') שכתב ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ. ע"ש מוכח שלביתו נכנס ללא רחיצה. אמנם כבר כתב על דבריו היפה ללב (שם אות ג') וז"ל, ומנהגינו להקפיד שלא ליכנס אפילו לביתו קודם שירחץ וכו'. הביא דבריו הכף החיים (סימן ד' אות פ') וכתב על דבריו שכן משמע מהלבוש והשיירי כנה"ג שכתבו סתם שלא ליכנס לבית קודם שירחץ ומשמע אפילו לביתו.

בדין נוסח ברכת אשר יצר

מש"כ המ"ב (סימן ו' ס"ק ב') שגרסתם קודם שאם יפתח אחד מהם ואח"כ שאם יסתם אחד מהם, ע"ש. גרסתנו בזה כדעת הרמב"ם הרד"א ומרן קודם שאם יסתם אחד מהם ורק אח"כ שאם יפתח אחד מהם, וכך העיר הכהן הכף החיים (אות א').

מש"כ המ"ב (ס"ק ג') שמנהגם שלא לומר אפילו שעה אחת וכמש"כ הר"מ ושכן

ביני עמודי

בענין איסור דמשהה נקביו

הנה איסור משהה נקביו אייתא במסכת מכות (ט"ז) המשהה את נקביו עובר בלא תשקצו. ונפסק בשו"ע סוף סי' ג'. וכתב המ"ב שאם משהה עצמו לקטנים עובר גם בלא יהיה עקר, וכתב בתרוה"ד סי' ט"ז שאיסור זה הוא מדרבנן, ומפני כבוד הבריות התיירוהו ככל איסור דרבנן שנדחה מפני כבוד הבריות, והביאו המ"ב שם. ומהט"ז יו"ד סי' קט"ז סק"ו משמע שהוא מדאורייתא, שלאחר שהביא את דברי הרשב"א על מי שאוכל בכלים מאוסים עובר בכל תשקצו ומלקין אותו מכת מרדות, וכתב ע"ז הט"ז שהטעם שאין לוקין מלקות גמורה זה הוא משום דהוי לאו שבכללות, עיי"ש. משמע דס"ל שעובר מדאורייתא. ויש לעיין האם המשהה נקביו חשיב שעובר איסור בשב ואל תעשה או בקום עשה. ועיין בארצה"ח סי' ז' סק"א שהקשה ממה שאמרו ביבמות ס"ב דשיתין סבי איעקרו מפרקי דרב הונא ולא השתינו בבית המדרש, איך היה מותר להם לשהות הרי הם עברו באיסור בל תשקצו ולא יהיה עקר. ותירץ שאיסור השהיית נקבים הוא איסור בשב ואל תעשה ומשום כבוד הבריות מותר לעבור איסור בשב ואל תעשה, עיי"ש. הרי דס"ל דשהיית נקבים הוא איסור בשב ואל תעשה דאם היה קום עשה לא היו משהים עצמם מפני כבוד הבריות.

אמנם יש לעיין בדבר דהנה הרמב"ם בפ"י מהלכות כלאים כתב: הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו היה מהלך בשוק קופץ עליו וקורעו מיד שאין כבוד הבריות דוחה איסור לא תעשה המפורש בתורה, עיי"ש. וכתב בארצה"ח שלבישת שעטנז היא מעשה דכיון שצריך לפושטו ולא פשטו חשיב כמעשה. ולכאורה נראה דהטעם דחשיב מעשה הוא דאנו מייחסים את המשך הלבישה למעשה הלבישה בתחילה. ועיין ברמב"ם פ"ו מהלכות נזירות ה"ט: נכנס לשם [לביה"ק] בשידה תיבה ומגדל ובא חבירו ופרע עליו את המעציבה ונטמא אע"פ ששהה שם אינו לוקה אבל מכין אותו מכת מרדות אם שהה, ע"כ. ומבואר שהשהיה אינה נחשבת למעשה ואין מלקין אותו. ושם בפ"ה הי"ט כתב: נכנס לאהל המת או לבית הקברות בשגגה ואחר שנודע והתרו בו ולא קפץ ויצא אלא עמד שם הרי זה לוקה והוא שישהה שם כדי השתחויה כמו טמא שנכנס למקדש, ע"כ. ומשמע שהשהיה הוי מעשה ולוקה ע"ז. ולכאורה שני הרמב"ם סותרים. וצריך לחלק שבפ"ו מיירי שנכנס בהיתר שהרי נכנס באופן שאינו נטמא ואין מעשה איסור בכניסה, וגם עתה שהסירו את הגג אינו עושה מעשה אלא שוהה ע"כ אינו חייב מלקות, אבל בנכנס לביה"ק בשוגג כיון שנכנס באיסור חשיב מעשה מה שמשהה עצמו שם דמעשה הכניסה מתייחס לכל זמן השהיה.

ועיין ברמ"א יו"ד סי' שע"ב שכתב: כהן ששוכב ערום והוא באהל עם המת ולא ידע אין להגיד לו אלא יקראו לו סתם שיצא כדי שילביש עצמו תחילה, אבל אם כבר הגידו לו אסור להמתין עד שילביש עצמו. עיי"ש. הרי שהשהיה חשיב כמעשה ולכן לא התיר משום כבוד הבריות להשתהות עד שיתלבש. ולכאורה אי מיירי שלאחר שנכנס לבית מיד שם אדם א"כ קשה מאוד מדוע הוי כמעשה הרי נכנס בהיתר, וצ"ל דמת קודם שנכנס והוא לא ידע אלא לאחר שנכנס ולפיכך השהיה חשיב כמעשה כיון שיש מעשה איסור בכניסה, אבל אם מת רק אחר שנכנס א"כ הכניסה היתה בהיתר והשהיה לא חשיבא מעשה וא"צ לצאת עד שיתלבש.

ועיין בתוס' נזיר י"ז: על שאלת הגמ' הנכנס בשידה תיבה ומגדל ובא חבירו ופרע מעליו מעציבה האם הוא לוקה על השהיה, דדוקא פרע באונס, שואלת הגמ' האם צריך שהיה להתחייב, אבל אם פרע אחר מרצונו או שהוא עצמו פרעו באופן זה אין שאלה דודאי א"צ שהיה, עיי"ש. הרי שאף שנכנס בהיתר בתוך שידה חשיב מעשה אפילו אם כעת פרע לו אחר את המעציבה מרצונו. וכן היא דעת הראב"ד, שחולק על הרמב"ם שם וס"ל דעל השהיה דאי לוקה אפילו שנכנס בהיתר, עיי"ש. ואם הלכה כמותם יש לפרש את דברי הרמ"א ביו"ד בכל גוונא אף שנכנס בהיתר כגון שמת לאחר שנכנס ובכ"ז צריך לצאת אם נודע לו שמת.

והרמב"ם בפ"ה מהלכות מלכים ה"ח כתב שמותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש ארצות ואין איסור אלא להשתקע, ואין לוקין על לאו זה שבעת הכניסה מותר הוא ואם יחשוב לישב ולהשתקע אין בו מעשה, ע"כ. ולכאורה קשה הרי אם מתחילה ירד ע"ד להשתקע מדוע לא חשיב מעשה. ובספר אגלי טל מלאכת קוצר סי' ס"א אות ז' הביא משם המשנת חכמים שלמד פשט ברמב"ם דמיירי שנכנס בתחילה לסחורה ואח"כ שינה דעתו וחושב להשתקע בזה כתב הרמב"ם דלא חשיב מעשה משום שהכניסה היתה בהיתר, וכנ"ל, אבל אם מיד כשנכנס דעתו היתה להשתקע לוקה דחשיב מעשה.

והאג"ט שם כתב שאין ראיה מהרמב"ם לומר שכל שנעשה בהיתר לא חשיב מעשה, דשאני האיסור להשתקע במצרים דפטור אפילו אם ירד ע"ד להשתקע ובכ"ז לא הוי מעשה משום דבעצם הכניסה אין איסור אלא האיסור הוא השהיה והשהיה היא בשב ואל תעשה, והרי זה דומה למניח עצם ידעוני בפיו שלא חשיב לאו שיש בו מעשה משום שההנחה אינה עבירה אלא מה שהידעוני מדבר והדיבור הוא לאחר שהניחו ואז כבר אינו עושה מעשה, משא"כ בלבוש כלאים עצם הלבישה היא איסור לכן אף אם היתה בהיתר חשיבה מעשה לגבי השהיה כיון שההתחלה היתה ע"י מעשה, עיי"ש. ומ"מ אף אם דברי המשנת חכמים אינם מוכרחים מרמב"ם זה מ"מ מוכרחים הם מהרמב"ם דלעיל שאם נכנס בשידה פטור על השהיה.

נמצא דלדעת הרמב"ם אם עשה בתחילה מעשה בהיתר אז השהיה לא נחשבת מעשה, ואם עשה באיסור השהיה נחשבת כמעשה. ולדעת התוס' בנזיר והראב"ד אפילו שעשה בהיתר חשיב מעשה.

ומעתה יש לעיין במי שמשהה נקביו אי הוי מעשה דלכאורה כיון שמכוין את גופו כדי שלא תצא הפסולת מגופו חשיב מעשה, ואף שהאיסור הוא עצם השהיה מ"מ הוא עושה מעשה שהפסולת תשהה בגופו ע"י שמכוין את גופו, וכיוון זה נעשה באיסור, ואף שהוא אנוס על זה מ"מ יש כאן מעשה איסור, ואם אח"כ ישהה מרצון חשיב כמעשה. אמנם לפי האג"ט יש לומר דלא הוי מעשה כיון שהתכווצות הגוף להוציא את הפסולת אינה העבירה אלא העבירה היא השהיה, ובשהיה אין מעשה. ולדינא צ"ע שהרי המ"ב הביא משם האחרונים שאיסור זה נדחה מפני כבוד הבריות כארצה"ח, הרי דס"ל שאין בו מעשה. ועל כרחק צריך לומר או דס"ל כהאג"ט דכיון דהאיסור הוא השהיה ולא ההתכווצות לפיכך חשיב אין בו מעשה, או דס"ל דההתכווצות אינה מעשה, וצ"ע.

בטעמי נטילת ידים של הבוקר

א. הנה נחלקו הרשב"א והרא"ש בטעם נט"י של הבוקר, הרא"ש בפרק הרואה (סי' כ"ג) על דברי הגמ' "כי משי ידיה לימא על נטילת ידים" כתב לפי שידים של אדם עסקניות הם ואי אפשר לא ליגע בבשר המטונף בלילה תקנו ברכה קודם שיקרא קריאת שמע ויתפלל עכ"ל. והרשב"א בתשובה (ח"א סי' קצ"א) כתב שהטעם הוא לפי שבשחר אנו נעשים כבריאה חדשה דכתבי חדשים לבקרים רבה אמונתך צריכים אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותם הברכות שאנו מברכין בכל בוקר ובוקר ולפיכך אנו צריכים להתקדש בקדושתו וליטול ידנו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. עכ"ל. נמצא לרא"ש הטעם משום נקיות ולרשב"א משום שנעשינו בריה חדשה.

וישנם כמה נפק"מ בניהם. א', לרא"ש אם ברור לו שלא נגע כגון שישן בבתי ידים א"צ נטילה דאין ידיו מטונפות, ואילו לרשב"א צריך דנעשה בריה חדשה. ב', לרא"ש אין צריך לא כלי ולא כח גברא ולא שאר דברים הפוסלים בנטילת ידים לסעודה דלנקיות לא צריך דברים אלו, ואילו לרשב"א צריך להקפיד בכל דברים אלו ככהן המקדש עצמו קודם עבודתו. ג', אם היה ניעור כל הלילה לרא"ש א"צ נטילה דהא אין ידיו מטונפות ולרשב"א מסתפק הב"י אם צריך נטילה ובכרה משום לא פלוג. ובתהל"ד אות א' העלה דלדין שנוהגין כהרמ"א שמברכים ברכה"ש אף שלא התחייבנו בהם א"כ אף נט"י אליבא דהרשב"א צריך ליטול ולברך אף שלא ישן. ד', אם לא ישן ועשה צרכיו קודם התפילה לרא"ש נוטל ומברך דהא ידיו מטונפות, ולרשב"א לב"י הוי ספק אי אמרינן לא פלוג. ה', ישן שינת ארעי לרא"ש א"צ אף נטילה כמ"ש הב"י דבשינת ארעי לא חיישינן שמא נגע במקומות המכוסים, ואילו לרשב"א חייב ליטול בברכה דגם בשינת ארעי נעשה בריה חדשה כמ"ש הב"י.

ומדברי המ"א נראה שפסק לגמרי כהרשב"א שכתב בסק"א דלפי מה דקימ"ל שאפילו אם עשה צרכיו ועומד להתפלל מנחה או ערבית אינו מברך על נטילת ידים, ובשחרית מברכין, צ"ל שהטעם כמו שכתב הרשב"א שהטעם משום שנעשה בריה חדשה וטעם זה שייך רק בבוקר, עיי"ש. וכן מוכח ממה שכתב בסק"י"ב שמה שנסתפק הב"י אם היה ניעור כל הלילה אם צריך לברך משום לא פלוג לא שייך ספק זה אלא לדעת הרשב"א שיש תקנה בבוקר כשקם ממילא יש להסתפק אולי תקנה זו היא בכל אופן אף שלא נתחייב בה ומשום לא פלוג, אבל לרא"ש לא שייך להסתפק דלרא"ש אין תקנה מיוחדת בבוקר אלא בכל התפילות הדין שוה שאם נגע במקומות המכוסים צריך נטילה ובכרה וממילא אם היה ניעור כל הלילה ולא נגע במקומות המכוסים ודאי שא"צ נטילה. וכן מוכח עוד מהמ"א סק"י"ג שכתב שמשמע מהשו"ע שאם התעורר קודם היום ונטל ידיו אף שחזר לישון שינת ארעי ורוצה להתפלל א"צ ליטול שנית מספק אלא משום חשש רוח רעה, עיי"ש. משמע שפסק לגמרי כהרשב"א דאם היה חושש להרא"ש היה לו לומר שצריך ליטול משום הרא"ש ולא יברך שמה שפוסק לגמרי כהרשב"א דהב"י הסתפק באופן דלעיל כהרשב"א לגמרי בין לענין הנטילה ובין לענין הברכה.

אמנם יעייין ברע"א אות ו' וכן צידד בארה"ח שהשו"ע מסופק אם הלכה כהרשב"א או כהרא"ש ויש להחמיר ככל הטעמים להצריך נטילה, ולהחמיר ככל הטעמים שלא לברך. ומה שהביא המ"א בסק"א ראיה שפוסקים כהרשב"א ממה דקימ"ל שאפילו אם עשה צרכיו ועומד להתפלל מנחה או ערבית אינו מברך על נטילת ידים, ובשחרית מברכין, אין זה ראיה דמה שלא מברכים משום שחוששים לטעם הרשב"א שרק בבוקר מברכים ולא משום שפוסקים לגמרי כמותו. וכן מה שהוכיח בסק"י"ב ממה שנסתפק הב"י אם היה ניעור כל הלילה אם צריך לברך משום לא פלוג לא שייך ספק זה אלא לדעת הרשב"א, אין זה ראיה שפוסק לגמרי כהרשב"א דהב"י הסתפק באופן שלדעת הרא"ש א"צ נטילה האם צריך נטילה לדעת הרשב"א דאם לרשב"א צריך ודאי שצריכים ליטול לצאת את דעתו. ומה שהוכיח בסק"י"ג שמשמע מהשו"ע שאם התעורר קודם היום ונטל ידיו אף שחזר לישון שינת קבע ורוצה להתפלל א"צ ליטול שנית מספק אלא משום חשש רוח רעה, עיי"ש. אין זה ראיה דיש לומר שהשו"ע מיירי שלא חזר לישון ולכן הסתפק רק משום רו"ר אבל אה"נ אם ישן שנית צריך ליטול מטעם הרא"ש ולא יברך שמה הטעם כהרשב"א.

ב. כתב הגרע"א דהניעור בלילה ועשה צרכיו יברך דהוי ס"ס שמא הלכה כהרא"ש שאם נגע במקומות המכוסים צריך נטילה, ושמה הלכה כהרשב"א וכפי הצד בב"י שאפילו ניעור בלילה יש ליטול ולברך משום לא פלוג. וצ"ע ממה שכתב המ"ב בסי' רט"ו סק"כ משם האחרונים דאפילו כשיש ס"ס אין לברך. והא דמברכים בספירת העומר גם בס"ס כגון אם לא בירך לילה אחת וספר ביום יכול להמשיך לספור שאר הימים בברכה, וכן אם הוא מסופק אם ספר יום אחד יכול לברך בשאר הימים מס"ס, שם זה שונה דאנו נוקטים העיקר להלכה דכל יום מצוה בפני עצמה ואף אם חיסר יום אחד יכול להמשיך לברך אבל כשהספק שקול אין לברך מס"ס. משום דספק ברכות להקל. עוד צ"ע על רע"א דאם מברכים מס"ס הרי גם כשהיה ניעור ולא עשה צרכיו אלא שלא שמר ידיו דהוי להו סתם ידים שיברך מס"ס, שמא כהרשב"א שמברך אף בניעור משום לא פלוג, ושמה כהרמב"ם שאף על סתם ידים תיקנו נטילה בכל התפילות.

ג. בניעור בלילה כתב השו"ע ס"י"ג שיש להסתפק אם צריך ליטול ידיו לתפילה, וקשה תיפוק ליה שצריך נטילה משום סתם ידים שצריך נטילה לתפילה. ותירץ הגר"ז דהשו"ע מיירי שאין חשש שנגע כגון שישן בבתי ידים.

והנה כתב הרא"ש בתשובה דאם ישן שינת עראי א"צ לברך. וכתב ע"ז הב"י שמה שכתב הרא"ש א"צ לברך לאו דוקא ברכה א"צ אלא אף נטילה א"צ, דכיון שישן רק שינת ארעי לא חיישינן שנגע במקומות המכוסים, עיי"ש. וכתב התהל"ד דלכאורה מיירי שישן בבגדיו דאם ישן ערום מסתמא נגע גם בשינת ארעי ולכה"פ הוי כסתם ידים דאנו פוסקים שצריך נטילה, אלא שהקשה שאם הרא"ש מיירי ביושן בבגדיו א"כ מדוע כתב דוקא שאם ישן שינת ארעי א"צ לברך אפילו אם ישן קבע לא צריך נטילה לרא"ש, וע"כ כתב התהל"ד דיותר נראה דהרא"ש מיירי שיושן ערום וכתב רק שאינו מברך שמה לא נגע והוי כסתם ידים שצריך נטילה אבל נטילה ודאי שצריך, ואם ישן קבע חייב אף ברכה דמסתמא נגע, והב"י שלא כתב כך ס"ל דשינת ארעי אפילו ערום עדיף מסתם ידים ואף נטילה א"צ, עיי"ש.

והדברים תמוהים איך אפשר לומר בדעת הב"י שיושן שינת ארעי ערום עדיף מסתם ידים הרי סתם ידים היינו אפילו שעומד בבגדיו ורק היסח דעת הוי

הגאון רבי נפתלי נוסביום שליט"א

ראש מדרש בית ההוראה ואב"ד "אהבת שלום"

סתם ידים שמא נגע במקומות המכוסים ולאו אדעתיה, ק"ו ביושן ערום אפילו שינת ארעי שהרי ודאי בזמן שנתו מסיח דעתו מן הידים והוי סתם ידים ומדוע לא צריך ליטול. וכן מתבאר מדברי הגר"ז דלעיל שהעמיד את דברי השו"ע בעומד בבתי ידים, משמע שבלא זה הוי סתם ידים וצריך נטילה אפילו שהיה ער ועומד בבגדיו. וכן כתב בארצה"ח דיושן ערום חייב בנטילה ובברכה והביא ראיה מירושלמי דמשמע ממנו ע"פ ביאורו שאפילו ער אם הוא ערום חשוב כודאי נגע, וכ"ש אם יושן שינת ארעי שצריך נטילה בברכה. אלא ע"כ הביאור בב"י הוא שהרא"ש מיירי בלבוש ובשינת ארעי דכיון שאין שנתו חזקה היה מרגיש אם נגע במקומות המכוסין, משא"כ ביושן שינת קבע מסתמא נגע ולאו אדעתא. ויש לעיין בדעת הרא"ש האם כשיושן במלבושיו הוי כסתם ידים ולא יברך בבוקר, או דהוי כודאי טמאות ויכול לברך על הנטילה, ואין כאן מקום להאריך ועוד חזון למעוד.

בענין סתם ידים

א כתב השו"ע בסי' ד' סכ"ג לא תקנו נטילת ידים אלא לקריאת שמע ולתפלה, אבל ברכות דשחרית יכול לברך קודם נטילה אא"כ הוא ישן על מטתו ערום שאז אסור להזכיר את השם עד שינקה אותם. וכתב התהל"ד דממה שכתב בסיפא שאם יושן ערום צריך שינקה ידיו אף כדי להזכיר את ה' א"כ מה שכתב ברישא שתקנו נט"י לק"ש ותפילה היינו אפילו שהוא ישן במלבושיו, ואף דהוי סתם ידים מ"מ פסולות לתפלה כמו שכתב בסי' צ"ב ס"ה, אמנם לא יברך דהא לדעת הרא"ש אין מברכים על סתם ידים, [ודלא כהרמב"ם בפ"ו מהלכות ברכות ה"ב שכתב דמברכים גם על סתם ידים] ולרשב"א מברך אף שודאי לא נגע דהא נעשה בריה חדשה, עיי"ש.

ודעת הר"ן דבסתם ידים אף נטילה א"צ שכתב בפ' ערבי פסחים כה. ד"ה דילמא אהא דאמרינן פסחים קט"ו: נוטל ידיו בטיבול ראשון צריך שיטול ידיו בטיבול שני כיון דבעי למימר אגדתא והלילא דילמא אסחיה לדעתיה ונגע במידי דמיטנף, והקשה הר"ן אם חוששים שנגע א"כ גם בשביל הברכה צריך ליטול ומאי רבותא דצריך ליטול עבור טיבול שני. ותירץ שכאן לא מיירי שנגע ודאי בגופו, אלא רק שהסיח דעתו, וידיים של היסח הדעת כשרות לברכה ולתפילה, אלא שגזרו בהן לענין טומאה ועשו אותן שניות, עיי"ש. ונראה דס"ל דדין ברכות כדן תפילה דבשניהם בסתם ידים א"צ נטילה, ואם ודאי נגע בשניהם צריך נטילה.

ולכאורה יש ליישב את קושית הר"ן דכוונת הגמ' שחוששים שמא יסיח דעתו ויגע וינקה במידי דמנקי ולא מועיל לטומאה אבל לברכה סגי בכך ולכן הצריכו נטילה רק עבור הטיבול. וי"ל שהר"ן פירש את הגמ' שחששו שמא יגע ולא יזכור, ומזה למד הר"ן שלברכות לא איכפת לן בסתם ידים דלא החמירו בהם אבל לענין טומאה החמירו.

ב. כתב המ"א משם סדר היום שבקבוקו יאמר מודה אני לפניך וכו' שאין בזה לא שם ואל כינוי, עיי"ש. ואף שלדברי תורה אסור בנגע במקומות המכוסים כדלקמן סי' צ"ב ס"ז, מ"מ תפילות בלי שם קיל טפי. וכן מורה לשון הרשב"א שהוא לשון השו"ע "שאז אסור להזכיר את השם" משמע שדוקא את ה' אסור אבל שאר תפילות ובקשות שאין בהם שם מותר.

ויש להקשות איך מותר לומר מודה אני הרי בשעה שאומר הרי הוא מהרהר בדבר שבקדושה שחושב שה' הוא אדון על העולם והוא בעל הנשמות ונטול נשמתו ומחזירה לו, ובשו"ת ארץ צבי סי' נ"ב מבואר עוד שכשמהרהר בקב"ה נחשב כמהרהר בתורה שהרי כל התורה שמותיו של הקב"ה, עיי"ש. וכתב בתהל"ד דמכאן יש ללמוד שמותר להרהר בדברי תורה אף שידיו מטונפות. ובסי' פ"ה כתב הב"י משם רבינו יונה שמי שמתחייב בברכה ואינו יכול לאמרה משום שאין ידיו נקיות או שעומד במקום שאינו נקי כגון החולה שאין מטתו נקיה ואינו יכול לבטא בשפתים התפילה יש לו להרהר הברכה או התפילה שנתחייב ואע"פ שאינו יוצא ידי חובתו אלא באמירה, וה' יראה ללבב ליתן לו שכר על המחשבה, עכ"ל. והט"ז בסי' ס"ב למד מכאן שמי שקם באמצע הלילה וצמא למים יכול לברך בהרהור, עיי"ש. ומשמע מהם שאף אם נגע במקומות המטונפים מותר להרהר [ומה שכתב ר"י שאין ידיו נקיות או שעומד במקום המטונף כבר עמד על כך הב"י דאם ידיו או המקום מטונף ממש גם להרהר אינו יכול, וכתב אינו נקי שיש בהם ממש טינוף אלא אינו נקי באופן שהרהור מותר ורק לדבר אסור ולכן אם לא היה אנוס היה צריך לנקות היד והמקום וכיון שאנוס יכול להרהר בליבן]

ועיין במ"א בסי' ס"ב סק"א שביאר מהו האופן שכתב ר"י שאין המקום נקי היינו בבית אצמעי של המרחץ שאסור לומר ד"ת ומותר להרהר, עיי"ש. ובמחצה"ש הוסיף שהפירוש שאין הידים נקיות שכתב ר"י היינו סתם ידים, עיי"ש. וקשה שהרי ר"י כתב שמי שמחוייב בברכה ואין יכול לאומרה שאין ידיו נקיות, ואי מיירי בסתם ידים מדוע אין יכול לאומרה, אלא ודאי דמיירי שנגע במקומות המכוסים ואעפ"כ מותר להרהר.

ג. יש לעיין אם נטל בלא כוונה איך יכול לברך הרי בשו"ע סי' ס"א יש מחלוקת אם מצוות צריכות כוונה ויש אומרים שאף בדרבנן צריכות כוונה, וא"כ אם לא כיון הרי לא קיים את מצווה הנטילה ואין יכול לברך.

ועיין ברמב"ן חולין ל"א: ד"ה הוחזק שכתב דבשחיטה וטבילה מצניו מחלוקת אמוראים אם צריכה כונה לחולין או לא, ובקיום מצוות מצניו מחלוקת אם מתעסק בתקיעת שופר האם יצא, ואין מחלוקת אחת קשורה בחברתה, דשחיטה וטבילה הם לא מצוות בעצם אלא הם מתירין ומכשירין דבר אחר, טבילה מתרת אשה לבעלה, ושחיטה מתרת בשר לאכילה, ובזה נחלקו אי בעי כוונה ואין זה קשור למצוות בעצם שאינם הכשר לדבר אחר ששם יש מחלוקת אחרת אם צריך כוונה, ואפשר שמי שסובר במכשירין שלא צריך כוונה סובר במצוות שצריך כוונה משום שמכשירין קילי שהכל תלוי אם נעשה המעשה והמעשה נעשה משא"כ מצוה צריך לכון שמקיים מצוות בוראו ולא כמתעסק, ומאיךד אפשר שמי שסובר שמכשירין צריכים כונה יכול לסבור במצוות שאין צריך כוונה ויוצא אף במתעסק משום שכשהמעשה בא להכשיר דבר אחר צריך לכון בעשייתו, עיי"ש. א"כ בנטילת ידים שהם הכשר לא קשור לדין מצות צריכות כונה אלא לטבילה בלא כונה. ובטבילה בלא כוונה פסק השו"ע ביו"ד סוף סי' קצ"ח שטבילה כשרה אף בלא כוונה, והרמ"א מחמיר לכתחילה תטבול שנית, וא"כ למחבר יכול לברך ענ"י אף אם נטל בלא כוונה, ולרמ"א לכתחילה יטול שנית. ואפשר שאף הרמ"א לא החמיר לכתחילה אלא לענין טבילה החמורה אבל בנטילת ידים מסכים עם המחבר שנטילה בלא כונה כשרה.

ביני עמודי

ברכת נט"י של הבוקר אם צריך לברך עובר לעשייתן

להתקדש לפני שמברכין ומשבחים להשי"ת בבוקר כשנעשים בריה חדשה כמו כהן שמקדש א"ע לפני שעובד בביהמ"ק ה"ה אנו, וא"כ יתכן שהברכה היא ברכת המצוות, אלא שבכ"ז היא נגדרת אחר שאר ברכות השחר אע"פ שהיא לא דומה להם שהם ברכות שבה, וכמו שכתב המהרי"א (הובא בב"י לפני כן) כשיש צורך לחבר אותה עם שאר ברכות האחרות אע"פ שלא תהיה במקומה יכול לעשותה.

ב. והנה הטור (סוף סימן ו') כתב שהרשות בידו לברך את כל ברכות השחר בביהכ"נ, וכתב הב"י שכ"כ המהר"ם (בספר תשבץ קטן) וכ"כ הסמ"ק, והביא הב"י את קושיית המהרי"א דהא בעינן עובר לעשייתן ומה שהתירו ליטול קודם שיברך משום דלא אפשר לפי שידין מטונפות וכמ"ש הרא"ש הטעם, א"כ שיברך קודם הניגוב שע"ז יחשב עובר לעשייתן או שעכ"פ אין לאחר הברכה מהנטילה אלא יסמוך ככל שאפשר לנטילה, ותירץ המהרי"א מאחר וכל ברכות השחר צריכים לברך בביהכ"נ א"כ גם היא צריכה להיות ביחד להוציא את עמי הארץ ואע"פ שזה ברכת המצוות והכא ברכת השבח אפ"ה אין לחלק, וכוונת המהרי"א דמאחר ויש צורך דוקא להיותם בביהכ"נ להוציא את עמי הארץ שאינם יודעים לברך (וכמ"ש הטור סימן מ"ו) זה בגדר שא"א לסמוך לנטילה וכמו שמהטעם שא"א לברך קודם מברך אח"כ, ה"ה מטעם זה שא"א לברך קודם מברכים אותה בביהכ"נ.

אמנם מצאתי ברבינו דוד (ע"מ פסחים דף ז' ע"ב) שכתב להסתפק בסברא זו של המהרי"א, שכתב ליישב המנהג שאולי שכל שמברכין אחר עשיית המצוה לא נתנו בה שיעור זמן וכ"ש זה שקבעו לו זמן לברך בביהכ"נ עם הציבור שאין מוחין בידו, ע"ש בר"ד.

ג. והנה הב"י (שם) כתב ומיהו מנהג בני ספרד לא נהגו לברכה בביהכ"נ, אלא כל אחד מברך בביתו על נט"י וברכת אשר יצר ובביהכ"נ מתחילין מאלוקי נשמה וכן עיקר עכ"ל, וכתב ע"ז הדרכי משה שכן אני נוהג בעצמי כמנהג בני ספרד ע"ש, ונראה דטעם מנהג בני ספרד משום שחששו להא דהקשה המהרי"א דהא בעינן עובר לעשייתן, או שלא לאחר יותר אלא להקדים ככל האפשר למצוה, וכן מצאתי להדיא בתשובות הרדב"ז (ח"א סימן רכ"ב) שכתב ולפי שאין הידים ראויות

א. הנה בטעם שצריך נט"י של הבוקר הובאו בזה שלושה טעמים (בראשונים. א) הרא"ש (בברכות פ"ט סימן כ"ג ובתשובה כלל ד' ס"א) כתב הטעם לפי שהידיים עסקניות הם וא"א שלא יגע במקום המטונף לכן חייבו נטילה לק"ש ותפלה. ב) הרשב"א בתשובה (ח"א סימן קצ"א) כתב הטעם לפי שבשחר אחר השינה נעשים כבריה חדשה וצריכים להודות להשי"ת שבראנו לכבודו ולשרתו ולברך בשמו, וא"כ צריכים להתקדש בקדושתו וליטול ידינו כמו כהן שצריך ליטול ידיו מהכיוור קודם עבודתו. ג) באורחות חיים כתב הטעם משום שיבתא ובת מלך שיש ע"י רוח רעה על הידים ועד שלא ישפוך מים ג"פ על שתי ידיו אין הרור"ר מסתלקת, וכן מוזכר טעם זה בזוה"ק בפרשת בראשית (דף קפ"ד ע"א) שבלילה כשישן שורה רור"ר על כל גופו וכשמתעורר מסתלקת הרור"ר מכל גופו ונשארת ע"ג ידיו בלבד.

ולפי הטעם המובא באו"ח והזוה"ק כתב המ"ב (סימן ד' ס"ק ל"ב) שא"צ לברך בשביל כך אלא רק נט"י, אמנם מצאנו באבודרהם (דיני נט"י שחרית) והובא בב"י (סוף סימן ה') שגם מטעם רור"ר תיקנו ברכה על נט"י.

והנה לפי"ד הרא"ש שכתב הטעם שתיקנו חז"ל נטילה, שכשביאים להתפלל א"א להתפלל בידיים מטונפות וחייב בנקיון ידיו כמ"ש בתהלים ארץ בנקיון כפי ומשום כך תיקנו לברך א"כ הוי כמו כל מצוה שמברכין עליה וצריך לברך עובר לעשייתן.

ולטעם האו"ח והזוה"ק משום רור"ר, בפשטות זהו ברכת שבח שמודים להשי"ת על סילוק הטומאה מידינו ולא ברכת המצוות, אבל לטעם הרשב"א דהוי כבריה חדשה וצריך להודות להשי"ת ע"ז שבראנו לכבודו ולשרתו ולברך בשמו, והב"י (סו"ס ו') כתב להרשב"א למה מברכין על נט"י בביהכ"נ אעפ"י שמפסיק מהנטילה עד הברכה, וע"ז ענה הב"י מאחר והנטילה היא הכשר בכדי שנוכל לברך ברכות הודאה והם נאמרים בביהכ"נ א"כ גם ברכת נט"י נגדרת אחריהם, וכתב ע"ז הפרישה (סק"ג) דאין שייך בזה הפסק מאחר והנטילה אינה צריכה ברכה וכשאנו באים לביהכ"נ אנו מברכין להשי"ת על הטהרה שציונו ע"ש בפרישה, משמע דהוי ברכת שבח.

ולולא דברי הפרישה היינו מפרשים את הב"י שגם להרשב"א יש מצוה

המנהג וטעמו המשך מעמ י"ג

נט"י בהולך בין המתים

שו"ע סי' ד' סעי' י"ח: אלו דברים צריכים נטילה במים וכו' וי"א אף ההולך בין המתים ומי שנגע במת. וטעם נטילה זו כתב בספר מעבר יבק פרק י"ט וז"ל: "וקודם צאתם מבית הקברות ירחצו ידיהם, מלבד טעם הנכתב במדרש שהוא להבריה הרוחות השוכנות על הידים בפרט מהטעם שכתבנו, עוד הוא רמז כי ידינו לא שפכו את הדם הזה [דברים כא, ז], לומר שלא מנענו ממנו צרכיו ובקורו בעת חליו". ועוד טעם כתב שם בפרק כ"ה וז"ל: "כתוב בספר תורת האדם [להרמב"ן] כי קבלה מיד אחד מרבותיו שרחיצת ידים בבואם מבית הקברות ותלישת עשבים רמז לטהרת הטומאה, לומר טומאה זו אינה (ניתרת) [נטהרת] אלא כעין שלשה דברים הללו "במים ואפר ואזוב", ואמר כי זה טעם יפה. ורבינו ישעיה כתב בהגהה כי המים והעפר אלו הם רמז ליצירה ולמיתה, וסמך דבריו במדרש, שאמרו במדרש רבה [במדבר ט, יב] על למה מים ועפר, שתחלתה מן המים וסופו לעפר, לפיכך נבדקת במים ובעפר אם טהורה היא כברייתה ואם לאו חוזרת לעפרה. כן הרמז כאן ליצירה ולמיתה כנוצר, והעשב רמז לתחיית המתים, כמו שנאמר [תהלים עב, טז] ויציצו מעיר וגו'. ועיין במ"ב ס"ק מ"א וכן במהרי"ל שמשמע שהטעם משום רוח רעה.

ובהולך לליות המת כתב במ"ב שם ס"ק מט: ואפילו מי שנכנס אצל מת אחד או שהלך לליתו נוהגין בנטילה, וכתב בפמ"ג שם ויראה חוץ לד' אמות מן המת אין צריך נטילה. ועיין חכמת אדם סי' קנ"ח סעי' כ"ט שכתב: "ועיין בטור סי' שע"ז דמשמע דדוקא כשחוזרין מבית הקברות עושין כן [נט"י וכו'] אבל כשמלוה וחוזר ומכל שכן כשלא היה בתוך ד' אמות של מת אין צריך". ועיין בספר דינים והנהגות לחזו"א אות פ"ד שכתב: "אמר, המלוה את המת אפי' לא היה בתוך ד' אמותיו, יש לו ליטול ידי". וההולך לבית חולים כתב בספר חיי משה סי' צ"ו שבשו"ת "משנה הלכות (ח"ו סי' רז) העיר שאף היוצא מבית חולים וכו"ב שיש שם אברים ומתים המטמאים צריך ליטול ידיו, ומה שאין נוהגין כן הוא לפי ש"ל שלא חייבו נטילה אלא כשמתעסק עם המת ובא לצורכו וידוע ודאי שיש שם מת ודומיא דבית הקברות, אבל בכה"ג שאין ידוע לו ודאי שיש שם מת ולא בא לצורך כך א"צ נטילה". ובספר ויען יוסף סי' ו' כתב וז"ל: "על דבר אם צריך ליטול ידיו בצאתו מבית החולים שיש מסתמא שם מתים, הנה בדברים שהם משום רוח רע אין אתנו יודע עד היכן מתפשט, ואין ראייה מדין טומאת כהנים דכל שיש פתח פתוח לאוהל המת מתפשט הטומאה (יור"ד ריש סי' שע"א), אבל לענין חיוב נטילת ידים אפשר דכל שהוא בחדר אחר לא הוי בכלל חיוב נטילת ידים, אבל איני מחליט בזה, כי יש לצדד לחומרא, עכ"פ אין להרעיש על המקילין, והמחמיר תבוא עליו ברכה".

ועיין בספר רבבות אפרים ח"ג סי' י' שכתב: "בספר מעורר ישנים אות ו' כתב שההולך תחת אילן הנוטה מבית הקברות צריך ליטול ידיו. ולכאורה זה חידוש והיכן זה מבואר. ואולי המדובר שהאילן מאהיל על הקבר והוא תחת אהל המת וטעון ליטול ידיו. וידידי הרה"ג ר' יצחק ברנשטיין שליט"א כתב לי בזה, וז"ל: כי מעכת"ר ראיתי בס' מעורר ישנים סי' ו' שההולך תחת האילן בבית הקברות צריך ליטול ידיו, ומה מקורו, הספר הנ"ל אינו בידי, ואת מקורו לא ידעתי, אולם סברא יש לדינו, דיש חשש דלמא יש תחת האילן טומאה שהאילן מאהיל עליה ומחמת ספק עליו

הרה"ג רבי דוד מזרחי שליט"א מרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

לברכה דיינו שנברך אותה סמוך לנטילה אבל להפליגה כולי האי אין ראוי, ולפי דרך זה צריך לברך אותה קודם הניגוב כי הניגוב צורך מצות נטילה הוא, וכבר הידים טהורות וראויות לברכה אע"פ שלא ניגבם לגמרי, וכן המנהג לברך אותה סמוך לנטילה, אלא שנהגו לברך אלוקי נשמה בביהכ"נ עם שאר ברכות עכ"ל הרדב"ז, הרי שכתב דמטעם הנ"ל נהגו לברך על נט"י בבית ולא בביהכ"נ.

ד. וא"כ למנהג בני ספרד יש לדון האם צריך שיברך קודם שינגב כמ"ש מרן בסימן (קנ"ח ס"יא) וכתב מרן שם (בסעיף י"ב) משום דהאוכל בלא ניגוב כאילו אוכל לחם טמא, וכאן אפשר שלא נסתלקה רור"ר עד שינגבם כמ"ש המחב"ר (סימן ד' סק"א) בשם מהר"ם ניגרין ז"ל בשם מהר"ם פפראש בספר אור צדיקים, אלא שא"כ אדרבה יתכן שאין לברך כשהרור"ר שורה בידינו לפי"ד הזוהר והמקובלים והברכ"י (סימן ס"ג ס"א), וא"כ צריך לנגב קודם ואח"כ לברך.

אבל לפי"ד סדר היום (בכוונת נט"י עמוד ז') והביאו הכנה"ג, ודעת הרדב"ז, שמברך קודם הניגוב, משום דלהרדב"ז הניגוב חלק מהנטילה והוי עובר לעשייתן, וכן לפי"ד הבא"ח (תולדות ה"ה) וכן לפי דעת סידור הרש"ש והביא דבריהם כה"ח (סימן ד' סק"ח) שמיד לאחר הנטילה נסתלקה הרוח רעה, וא"כ לפי"ז צריך לכאורה לברך קודם הניגוב כמ"ש המהרי"א שהבאנו לעיל (אות ב').

אמנם להלכה נקטינן כמ"ש הגאון רבי אליהו מאני שכבר נהגו רוב העולם לברך לאחר הניגוב, ובמקום מנהג אין ספק ברכות להקל, אלא שהוא נוהג לברך קודם הניגוב ע"ש.

ולפי"ז מי שנטל ידיו ומיד הוצרך לילך לשירותים, ונטל ידיו לאחר השירותים, צריך לברך מיד לאחר הנטילה קודם הניגוב דהא כבר בנטילה הראשונה נסתלקה הרור"ר, אלא שלא היה באפשרותו לברך על נט"י מאחר והוזקק ליכנס לשירותים וא"כ יצטרך לברך מיד לאחר נט"י מהשירותים ולא לאחר הניגוב דמן הדין יש לסמוך לנטילה כל מה שאפשר כדברי המהרי"א, ואף שהרבינו דוד הסתפק בזה, היינו משום שרצה ליישב מנהג בני אשכנז שמברכים על נט"י בביהכ"נ אבל למנהג בני ספרד ודאי שצריך לסמוך את הברכה לנטילה.

על א' - וכנראה המדפיס רצה לכתוב התיבה בשלימות וטעה והדפיסם בד"מ על הטור), ועי' בכף החיים (סק"פ) דאחר דמביא דברי רמ"א כתב דאחרונים כתבו דגם בבית שלו אסור ולדברינו גם מהר"י סובר כן". ועיין בספר נשמת ישראל סי' ד' אות י' שכתב: "אף לבית שלו המנהג שלא ליכנס עד שמקודם יטול ידיו, ודב"ז נוהג אף בזה"ז שאין נוהגין לעשות מושבות והקפות כשחוזרין מביה"ק, ונראה דלאוט"ו מותר ליכנס קודם שיטול ידיו, וכמו"כ אותן שטובלין כשחוזרים מביה"ק מותרין ליכנס לבית הטבילה קודם שיטלו ידיהם, וי"א שדוקא בבית שחייב במזוזה אין נכנסין, ויש מקילין בכל מקום צבורי". ועיין בספר שלחן גבוה סי' שע"ו ס"ק ב' שכתב: "בבית יוסף בשם הכלבו כתב, מה שירחצו ידיהם קודם שיכנסו לבתיהם, אמר רב פלטוי שאין לו עיקר ע"כ. ומשמע דמה שכתב שאין לו עיקר, היינו שמקפידין שלא יכנסו לבית קודם רחיצה, שאם מה שכתב אין לו עיקר הרחיצה עצמה קאמר, מאי קודם שיכנסו לבתיהם דקאמר, הוה ליה למימר סתם. ואפשר דטעם הקפדה זו הוא למ"ד דטעם הרחיצה היא משום הרוחות שנדבקו בו בבית הקברות ואם יכנס בהם בבית חבירו יכולין להזיק גם בני ביתו של חבירו, אבל לשאר טעמים שכתבתי בשם רשב"ם ונ"י אין מקום לקפידה זו, ואפשר שזו דעת רב פלטוי גאון ז"ל דסבירא ליה דרחיצה אינו בשביל השדים, אם כן אין לו עיקר לקפידה זו". ועיין בספר דברי סופרים פרק ס"ב הערה ע"ד שכתב: "ומשמע דאם עבר ונכנס לבית אין אנשי הבית צריכים נטילה, רק שמקפידים עליו על שהביא הרוח רעה לבית ויכולה להזיק". ועיין שם עוד פרק י"ט אות ל"א שכתב: "ואפשר דלבית האבל אין קפידא אם יכנס קודם רחיצה. וצ"ע".

בענין נט"י בבדיקת דם

שו"ע סי' ד' סעי' י"ט: "המקיז דם מהכתפים ולא נטל ידיו מפחד ז' ימים" ובמ"ב שם ס"ק מ"ח: "ואפשר עלוקה [שקורין פייוקוע"ס. עלוקות, תולעת מוצצת דם] או ביינקע"ס [כוסות רוח] ג"כ צריך ליטול וטוב להחמיר". ובספר נשמת אברהם סי' ד' אות ד' כתב: "ואולי זה רק כשעצם הוצאת הדם הוא הרפואה, כגון לחולים שיש להם מחלה הגורמת לעודף של כדוריות אדומות וחייבים להקיזם מפעם לפעם, אמנם מה שלוקחים דם מחולה לבדיקות, אין צריכים ליטול ידים אח"כ ואפילו בלקיחת כמות גדולה. אולם ראיתי בספר לקט הקמח החדש שמסתפק בזה וכותב בסוף: כיון שדין זה מקורו מהגמרא, בודאי נכון להחמיר ליטול ידיו אחר שהרופא הוציא את הדם, ע"כ. וק"ל א"כ גם מי שנפצע בפצע ודימם, צריך ליטול ידיו". ובספר הליכות שלמה פרק כ' כתב: "מי שהקיזו לו דם על ידי מזרק לשם בדיקות, או שניגר דם מפצע שבגופו, אינו צריך ליטול ידיו". ובהערה ל"א שם כתב: "ואע"ג דקיי"ל (סי' ד' ס"ט) דהמקיז דם צריך ליטול ידיו (ועיי"ש במ"ב סקנ"ח בשם הפמ"ג דבעלוקה וכדו' ג"כ טוב להחמיר וליטול), מ"מ בכה"ג א"צ, דבדברים שהם משום סגולה אין לנו אלא מה שאמרו חז"ל, ובימיהם ההקזה היתה רק לשם טיפול ולא לשם בדיקת דם וכו' (וראה עוד לעיל פ"ב אות ל"ג). וכן התורם דם, כיון שאינו עושה זאת לרפואתו רק עוסק לרפואת אחרים, שהיא מצוה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, אפשר דגם בכה"ג א"צ ליטול ידיו".

פניני הלכה

השכמת הבוקר

מִרְן המחבר פתח את שלחנו בהלכה של "יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שהיא הוא מעורר השחר". ובספרים האריכו בענין ההשכמה בבוקר וגודל מעלתו וחוביו, ושבזה תלוי כל היום, וזה עיקר עבודת האדם. וכתבו עצות להתגבר על יצרו בזה.

מחשבות האדם בהקיצו: בכל בוקר בהקיצו משנתו יזדעזע ויהיה נרתע ונחפר מאימת הבורא, בזכרו חסדו אשר עשה לו ואמנותו אשר שמר לו, כי החזיר לו נשמתו אשר הפקיד אצלו. ואז יברך בלבו הבורא אשר הגדיל לעשות עמו, כי חידש והחליף כוחו. ובשמומו הדברים האלה על לבו תבער אהבת הבורא בלבו, ואז אל יסב על מטתו כדרך העצל, אך במהירות וזרירות יקום מיד. ואם יפגע בו מנוול ויוליכנו דרך עצלות, ישיב אמריו לו וישים אל לבו כי אם יקרא גוי בעל חוב או אדם אחר יקום מיד, או מפני כבוד אדם או מפני רווח שיביא אל חיי שעה או מיראת הפסד ממון, כמו נפלה דליקה בעיר, יקום מיד במהרה ולא יתרשל, או אם יצטרך ללכת לעבודת המלך יקום ואל יתרשל, פן יעלילו עליו או למצוא חן בעיני המלך, על אחת כמה וכמה עבודת מלך ממלכי המלכים הקב"ה שיש לו להזהר לקום במהירות ובזרירות, ויירא פן יאחר לבא. (ספר היראה לרבינו יונה).

כשקם משנתו לא ימשיך לשכב: כאן בא להזהיר עוד, דאע"פ שהוא משכים וקם בזרירות קודם אור הבוקר, לא יהיה עצל קודם שיקום, אלא ימהר לקום בזרירות תיכף לאחר שיעור משנתו, ולא יהיה עצל שוכב על מטתו לאחר שיעור. (ב"ח סי' ב').

שהות מעט קודם שיקום: במ"ב כ' (ס"ק ח') בזרירות לאו דווקא אלא ישהה מעט ולא יעמוד פתאום כי זה מזיק לגוף, והוא ממג"א אמנם באדני פז כתב על דברי המג"א, אין דבריו מוכרחים, די"ל התם מיירי דרוצה לקום לדבר הרשות, אבל לעבודת הבורא שומר מצוה לא ידע דבר רע, ומלא בזה בש"ס ובפוסקים, והכי איתא גבי תקופה דאין צריך לשמור מים של מצוה מפני התקופה, וכן איתא בגמרא (ברכות ו' ע"ב) לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה, אפילו בשבת, ואע"ג דפסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם. ומהאי טעמא מותר לילך לבית המדרש בלילה ביחידות, ולא חיישין למזיקין כדאיתא ריש פסחים (ח' ע"ב). (אדני פז להג"ר אפרים הקשער גאב"ד אלטונא, או"ח סי' א').

פיתויי היצה"ר לשם שמים: דבחורף מזכירו הבוקר כדי שיפתנו באומרו הלא בבוקר הקור גדול ולא תוכל לכוין בתפלתך מחמת הקור הגדול שבבוקר, ולכן טוב יותר שתמתין עד שתעלה השמש ויתחמם האויר קצת, אבל בקיץ אם היה מזכיר לו הבקר לא היה שומע לו, לפי שבבקר טוב יותר לכוין בתפלתו, מה שאין כן כשתעלה השמש ויתחמם האויר, ולזה אינו מזכיר לו כי אם הלא לא שבעת משנתך, כלומר ולא תוכל לכוין בתפלתך, ועל כן טוב לך שתמתין עד שתהיה שבע משנתך ותתפלל בכונה. (ב"ח בשם רבו, מהר"ש מלובלין).
יתלמד ד' או ה' ימים: כשאדם נעור בלילה ולבו אומר לו לקום, אין להתרשל בדבר אלא יקום בזרירות ואזירות חיל, קודם שיתגבר עליו יצרו וכו' והמתלמד אותו בדרך הזה ד' או ה' ימים, לא יכבד עליו ולא יהיה לטורח, אדרבא, הבא לטהר מסייעין אותו, ויצרו הרע יתכפה לפניו כעבד לפני אדוניו, ולא ימוט לעולם ממנהגו הטוב, ויסוב ויבלה בה, ומינה לא יזוז כחמלת ה' עליו. ויהיה לכן חיל וגבור מלחמה להתגבר על יצר הרע, ולשבר כל טענותיו ותואנותיו (סד היום). ולכן ישיב אל לבו לקום באשמורת אפילו אם ידע שיהיה לו כאב ראש וכיצא בו, אל ינוח ביום השני מלקום, וכן יעשה מדי יום ביומו, ואז מן השמים יסייעוהו, ויאמר עליו (קהלת ח, ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע. (ראשית חכמה שער הקדושה).

מעלות המשכים: דההשכמה לקום בבוקר בקיץ ובחורף, אם כי קודם שהתרגל האדם בו יקשה קצת על האדם, אעפ"כ מחזק הוא את האדם בעזהש"י בכל כחות הגוף וכחות הנפש. (צוואת בעל התפארת ישראל) • ובספר רוח חים דף צ' כתב בשם חכם אחד מפורסם, קדימת השכיבה בערב והשכמת הקיצה בבוקר מסבבים לאדם בריאות חכמה ועוז. (בן איש חי, פרשת וישלח).
תרגילו עצמכם לעמוד אפי' בקיץ זמן מועט קודם עלות השחר, או כמו השחר עולה כדי שתוכלו להתפלל ביחידות תחנון ובקשות קודם קריאת השמש לבית הכנסת לפחות חצי שעה (יש נוהלין - צוואת אבי השל"ה - פ"א, סעי' ו). • ורבינו תם בספר הישר כתב, שתיקון העינים הוא שיקום באשמורת, וכל שכן אם לא ישן כל הלילה, ונראה לי שלזה כיון דוד באומרו קדמו עיני אשמורות לשיח באמרתך, דהכוונה עיניים שחטאו ינדדו השינה מהם, ויקדמו באשמורות לעסוק בתורה. (כך החיים להגר"ח פלאגי, סי' ג', אות כ"ז).

יסוד היהדות ועבודת ה': ולכן נקרא הקם באשמורת עבד ה', כמו שנאמר (תהלים קלד, א) כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות, מפני שהכופה את יצרו בתאות גופו ומצטער בעבור אהבת יוצרו, נקרא עבד ה', שעובד את ד', ולא את גופו, אבל מי שאינו קם, שרוצה לישן ולתת מנוחה לגופו, הוא עבד יצרו וגופו, ולא עבד נפשו ויוצרו. וכלל זה לכל עבודה התלוי באהבה, שבזמן שאדם מכניע יצרו ונצטער בעבור עבודת ה', נקרא אוהב את ה', ואינו נקרא אוהב יצרו, ואם אינו מכניע יצרו נקרא עבד יצרו. (ראשית חכמה שער האהבה פ"ג ט').
יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שהיא הוא מעורר השחר, בזה תלוי כל היהדות, שיתגבר כארי לקיים כל דבר טוב ולמשוך ידו מעשות כל רע, וצריך גבורה לשבר תאותו ולהלחם עם יצרו העומד על ימינו לשטנו. ואם בכל השעות אמרו בעידנא דיצר הרע לית דמדכר ליצר הטוב, עאכ"ו בעת קומו משנתו, שהוא מטומטם בשינה ולא זכר האיש המסכן מה חובתו ויעשנה, ויצר סמוך מסיתו הסת, ומפיל עליו עצלות וכובד רב, בחורף מפני הצינה, ובקיץ מפני שלא שבע בשינה. או מפני שאין לו נר מוכן, או אומר לו שכב עוד מעט עתה תקום כי עוד חזון, עד שחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה, או גם מאבד תפלה בציבור. (חסד לאלפים, לבעל הפלא יועץ, סי' א').

בזה תלוי כל היום: ומאחר שבתחילת היום תוקפו יצרו, אך בו ישוב יהפוך ידו כל היום, מרעה אל רעה יצא ויתגבר עליו יצרו ויעשה בו את אשר זמם, כי עבירה גוררת עבירה, ואמרי אינשי, מן השחר נראה טוב היום. (חסד לאלפים, שם).

דין ראשון של שו"ע: עוד כתבו חכמי המוסר, כי כל איש הרוצה לזכות את עצמו בתורה ומעשים טובים, יקיים תמיד הדין הראשון של ספר הקדוש שלחן ערוך, יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. וכתוב בספרים כי מאד צריך להיות האדם זהיר בו, כי אם חס ושלום בדין הראשון ישלוט עליו יצרו שלא לקיימו, עוד ישוב ויראה מה יעשה באחריתו. על כן יריגז אדם יצר טוב על יצר הרע. (ספר דברי אמת, לתלמיד הגר"י סלנטר).

מעלת הלימוד באשמורת: אין שעה ראויה ורצויה להבין ולהורות כי אם מחצות לילה עד הבוקר ומהבוקר עד חצות היום קודם שיאכל, כי האברים נחים ושקטים והשכל מופנה מכל עסקיו, ואין מי שיטריד אותו, ויוכל להשכיל בעניני הדת כל אחד כפי ערכו והשגתו. (סדר היום, סדר הלימוד). • טוב שעה אחת קודם אור היום לעסוק בתורה מכמה שעות ביום. (עמודי השלחן על קיצוש"ע בשם רב יעב"ץ). • כתב רבינו יונה ז"ל, כי הנעור בלילה, אותן שעות הן רצויות, ואין לו לחשב בהן כי אם בדברים רצויים לפני המקום, והם דברי תורה, שאותן שעות הן חשובות וראויות לדברי תורה, כי אין מלאכה לעשות ואיננו שומע קולות בני אדם (מגן אבות להרשב"ץ) • הנה הד' דברים אשר זכר רבי דוסא שמוציאין את האדם מן העולם, הא' שנה של שחרית, כי ידוע שאין זמן מוכן לעבודת ה' כמו השחר עלה, כי אז האיציטומכא ריקה ממאכל הגוף והשכל מיושב לעבודת ה', וכ"ש בהיות זמן ק"ש ותפלת צבור המקובלת, שאז עת רצון שתקובל תפלתו לבטל מעליו כל גזירות רעות. (אהבה בתענוגים, לבעל חסד לאברהם) • אשרי איש שעל כל פנים קובע עת לתורה לשמה קודם תפלה, ואחר כך יתפלל לה' בכוונה מרעווא דלבא, ואז בלי ספק נפתחו לו שערי תפלה. (יערות דבש, ח"ב, דרשה ג).

חומר ביטול הלימוד בשעות אלו: ולזה מי שהוא ישן בעת ההיא, מורה על התרשלותו לבקש שלימותו ותועלתו, ושהוא הולך אחר עצת יצרו הרע, ואינו יכול לכבוש את יצרו לקום ממטתו, אלא חפץ בעצת יצרו, ודאי מתחייב בנפשו, והוא רוצה להמית נפשו בידו, ודמו בראשו. (אהבה בתענוגים, לבעל חסד לאברהם). • ואם יפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו, שמפסיד זמן, כי תוכל להיות לו מחשבה ברורה ונכונה, ומפנה לבו למחשבה בטלה, ומסירה אותו מהרהור דברי תורה, עכ"ל. ורבינו משה ז"ל בספרו מורה הנבוכים, קרא השעות שהאדם נעור בלילה, שעות מבורכות, והזהיר הרבה שלא יאבד אותם, אלא במחשבת התורה. (מגן אבות להרשב"ץ).

ההשכמה תלויה בשעת השכיבה: האיש הירא את ה' ורוצה לקדם אשמורות ולהשכים לבית הכנסת להתפלל עם הציבור, ואינו רוצה לאבד טובות הרבה, זה דרכו דרך הקודש שלא יאחר להיות נעור בתחילת הלילה אפילו לעסוק בתורה, וכל שכן לדבר הרשות ושמחת הוללות, רק ישכב וערבה שנתו ויקדים אשמורות וכו' ויעסוק בתורה כשיעורו אשר חנכו ה', וישכים לבית הכנסת ויתפלל עם הציבור, נמצא טוב לו בעולם הזה שגופו בריא וחזק, וטוב לו לעולם הבא שקונה עולמו ומכין מטעמים לעצמו. (פלא יועץ, ערך השכמה) • וזה שאמר הכתוב (משלי ו, ט') "עד מתי עצל תשכב" רצה לומר אתה העצל שאתה צריך לישן הרבה, עד מתי תשכב, רצה לומר תאמר להבא אשכב והיה לך כבר לשכוב. ואל תאמר מה איכפת לך, מתי תקום משנתך, רצה לומר, ודאי תאחר זמן התפלה שהצבור מתפללין. לזה אמר והוי זהיר בזה דהיינו שתישן מקודם. (רוח חיים למהר"ח וואלאזין, אבות פ"ב משנה י"ג).

עצות לזה: גם בבקר מיד כשתעור משנתך, מיד שתפחק עיניך, השלך הכסותות מעליך וקום על רגליך, ואל תחשוב אפילו רגע בענין קימתך, דזהו פתחו של יצר, להתחיל לפתותך שלא תשכים לתפילה. (שבט מוסר, פרק כ"ז). • גם לזרז אדם עצמו לקום מיד מעל מטתו להשכים לבית הכנסת, ישים נגד עיניו שאם יאמר לו שנפל אש בבית, מיד יקום לברוח, פן ישרף. ואף על פי שהוא חורף גדול וכבודות השינה עליו וגשם מטר, לא יחוש על כל זה כדי להציל עצמו מהשריפה, ואע"פ שלא היה נשרף רק הגוף ולא הנשמה, כל שכן וק"ו שלא יתרשל לקום לעבודת בוראו להציל נפשו וגופו משריפת הגינם אשר אשו לו תכבה. ולא יחוש אל לצניעו ולעריבות השינה ולא לשום דבר. וכן אם תשכב על מתקן ויבא עליך רוצח וחרבו שלופה בידו, מיד תקום לברוח, בלי מתון לחשוב מה זה ועל מה זה. שים נגד עיניך, שאם לא תקום להשכים לתפילה, חרבו של מלך המוות עליך, בלי מקום לברוח להנצל ממנה כחרבו של בשר דם שעל ידי בריחה יכול אדם להציל עצמו ממנו. (שבט מוסר, שם) • הנה כי כן, האיש החפץ חיים, בתחבולות יעשה מלחמה, ויקבל עליו בכל תוקף שתיכף שיעור משנתו יקום בזרירות לעבודת בוראו, ואם יעבור יקנוס עצמו באיזה ענינו וסיגוף באותו יום, או ליתן איזה פרוטות לצדקה. על כגון זה אמרו, קדמיה לרשינע עד לא יקדמיה. זאת תורת האדם הרוצה לנצח יצרו ולעבוד את יוצרו (חסד לאלפים, שם). • בשכבו יתן אל לבו לפני מי הוא שוכב, ויחשוב מחשבות טהורות המעוררות את האדם להתגבר לעמוד לעבודת בוראו, זה יהיה לו בעוזריו שיתעורר, ושמיד שיעור יקום בזרירות, והוא ע"ד שפיתשו במאמר דוד המע"ה, אם זכרתך על יצועי, אז באשמורות אהגה כך. (חסד לאלפים, שם).

ההשכמה בתנאי שלא יבטל כוונתו בתפלה: אותם שמשכימים לבית הכנסת בכל יום ובשעת התפילה הם מתנמנמים, ועיני ראו אפילו בשעת ק"ש חוטפתו שינה, על אלו אני קורא (נשיה ה', יא) הוי משכימי בוקר, ולכן הטוב והישר שאם יכולין גם לכוין בתפילתם ישכימו באשמורת, אבל אם בסיבת ההשכמה באים לישן בשעת התפילה, טוב שיכוון בתפילתו משישכים בבוקר. (כנסת הגדולה, סי' תרי"ט).

שויתי ה' לגנדי תמיד

כ' הרמ"א "שויתי ה' לגנדי תמיד" הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים וכו', כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול. ובביאור הגר"ח ציין מקורו לדברי הגמ' (ברכות ס"ג ע"א), איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה, "בכל דרכיך דעהו", ובספרים ביארו ענינו וכתבו דאף אם לא יוכל כל היום להיות בבחינה זו, עכ"פ ישתדל בעת תפלתו.

ענינו ותועלתו: ומפני מי שיחבר בשלמות האנושי ושיהיה איש האלהים באמת, יעור משינתו וידע שהמלך הגדול המחוּפּף עליו והדבק עמו תמיד, הוא גדול מכל מלך בשר דם וכו', ובעבורו הוא תמיד עמנו משקיף ורואה, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', והבן זה מאד. ודע כי כאשר ידעו זה השלמים, תגיע אליהם מן היראה והכניעה, ופחד השם, ויראתו, ובשתם ממנו, בדרכים אמתיים לא דמיוניים. (ספר מורה נבוכים להר"מ, ח"ג פרק י"ב). • המדבר ואינו חושש כי אם דבריו, ואינו חושב בבוחן כליות היודע דבריו ושבתו וקומו וכל צעדיו יספור, וכל דבריו לנוכח השכינה והגבורה, שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ה', האדם ההוא איננו בדרך טובה, כי משפט האדם לחשוב בבוראו תמיד ולשוותו נגד פניו, שנאמר שויתי ה' לגנדי תמיד. (ספר חסידים, סי' ל"ה).

ביאור הדמיון ליושב לפני המלך: ולכאורה אין המשל מספיק, כי אף שיפחד לב האדם לבא לבית המלך, מ"מ כשהוא רגיל עמו ומקורב אליו ומתמעט

הרב שמואל זלוטניק

כנול "אליבא דהלכתא" - מודיעין עילית

פחדו ויראתו מחמת רגילתו עמו, אמנם הענין הוא כי השי"ת אין סוף לגדולתו, וכל מה שיתקרב האדם אליו ומקבל מורא שמים מתקדם אליו בכל עת יותר, נמצא מגיע אליו אור חדש בכל עת יותר, ובכל יום הוא מתקרב אל המלך יותר, נמצא בכל פעם הוי כמו בתחילה, וזהו שויתי ה' לגנדי תמיד, שבכל עת מגיע הפחד והמורא מן האור המתגלה אליו וק"ל. (ספר המקנה, קידושין דף ל"א ע"א). • וביפה ללב הביא דברי המקנה ומסיים וזש"ה בפרשת עקב, כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא, כלומר כי אף כי ה' אלהיך בקרבך והיית קרוב אליו, עכ"ז אל גדול ונורא, אין סוף לגדולתו ומוראו תרבה עליך בכל פעם וכאמור. (יפה ללב, להגר"י בנו של הגר"ח פלאגי, או"ח ח"א).

ישתדל בזה עכ"פ בעת תפלתו ולימודו: והן אמת שאם ירצה האדם לצייר תמיד כאלו מונח לפני מלך רם ונשא איום ונורא, לא יוכל עמוד, כי אין אנחנו מלאכי השרת, רק בשר דם אנחנו, וכל אדם עושה דברים ותנועות כשהוא לבדו ומרחיב פיו בהיותו עם אנשי ביתו מה שלא היה עושה בפני אדם נכבד, כ"ש בפני מלך רם ונשא, ובודאי שגם הקב"ה לא ביקש זאת מידינו, והוא מרשה אותנו שנעשה רצוננו, ולא נצער עצמנו מאחר שאנחנו תדיר עומדים לפניו, רק בשעת התפילה ולימוד התורה צריך שניכון לקראת אלהינו, וכן על השולחן אשר לפני ה' צריך לישב בדרך כבוד, אבל בשאר היום ניתנה רשות לישב ולדבר כרצון איש ואיש, רק מה שצריך לצייר היותו לפני מלך רם ונשא, הוא לענין שתהיה יראתו על פנינו תמיד לבלתי נחטא. לא במחשבה, ולא בדבור, ולא במעשה, ובעבור שנהיה תמיד נכנעים בתכלית ההכנעה וכו', ובזה יהיה עניו תמיד. (חסד לאלפים, סי' א').

ע"י "שויתי", מכוון בתפלתו: א"ה, מצאתי בכתביו הק' פי' הפסוק שויתי וגו' וז"ל משל אם ימנה אדם מעות ממטבע אחת, וימנה אותם אחד אחד, אזי אינו צריך מחשבה וזה לזה, כי אף אם יחשוב שארי מחשבות, לא יתבלבל כי המנין הוא שגור בפיו, ועל המטבע אין צריך השגחה, משא"כ אם מעורב בתוך המטבעות מין אחר שצריך לבררו מהם כי הוא יותר טוב, א"כ צריך תמיד השגחה יתירה שלא ישכח אותה מטבע. הנמשל שויתי ה' לגנדי תמיד, היינו שהבן אדם יקבל על עצמו לדקדק בקריאת ה' מאד, כראוי לקורא בשם המלך וכ"ש שמו של מלך ממלכי המלכים הקב"ה, וישגיח מאד על הענין שאומר, שבכל מקום שיגיע לקריאת ה', יכוון בו מאד שלא יגרע אף שם אחד ח"ו, וא"כ אף בשארי תיבות שיאמר בין השמות לא יזיקנו מחשבה אחרת, כי באותן תיבות עכ"פ יהי צריך לחשוב תמיד שלא להעלים שם ביניהם, ועי"ז יכוין פי' המלות, וזהו עיקר פי' הפסוק. (צוואת ר' מאיר הלוי עפשטיין, בנו של ר' אריה לייב בעל הפרדס, הנדפס בס' אשר יצוה, הוצאת אהבת שלום).

כל פעם שזוכר עולה לחשבון: אך מה נעשה כי הן בעון לבנו בל עמנו ושכחנו שם אלהינו, אבל עכ"פ את אשר בכחנו לעשות נעשה, ושם אלהינו נזכור כפעם בפעם כאשר נוכל, וכל פעם ופעם עולה לחשבון, וזה כלל גדול בכל מידו דמיטב, שלא בשביל שאינו יכול לעשות הכל כדמבעי לוי למעבד, יתיאש לגמרי מעשות טוב וממשיך ידו מרע, אלא יבחר הרע במעונו, ואשר בכחו לעשות טוב יעשה, ובראות ה' השתדלותו הוא יהיה בעזרתו שיצא י"ח. (חסד לאלפים, סי' א').

שלא יתבייש מן המלעגים עליו

עוד כ' הרמ"א "ולא יתביש מפני בני"א המלעגים עליו בעבודת ה'" ובמ"ב כ' שעכ"פ לא יתקוטט עמהם מפני שמדת העזות מגונה, ובספרים הרחיבו בגודל מעלת "עד כנמר" שאינו בוש מלעשות המצוות וגודל שכרו ודנו מה הדין להתקוטט במקום מצוה דרבים, (עי' ביאור הלכה) ובמקום שתתבטל המצוה.

חזיוקו שלא ליבוש: כשיבא לידך שום דבר שלא ברצון הקב"ה, ומפני הבושת אתה מונע אותו שקשה לעשות ומפליא בעיניך הדבר, או שיש לך יצה"ר שמתגבר עליך לעבור או לעשות, תחשוב אלו היית בשעת השמד הרי היו לך כל היסורים או מות בעבור הבורא, שנאמר (שה"ש א' ג') על כן עלמות אהבוך, ואם היו רוצים להרוג אותך או יסורים לעשות לך שנבחר מות מחיים היית טובל, וכ"ש זה הדבר שאינו כל כך גדול שמתגבר עליך יצרך. (ספר חסידים) • ובדבר שצריך לעשותו ושלא לחוש למלעגים, יתחזק מאד כי אם יתבייש מבני אדם וימנע מעשות מה שמוטל עליו לעשות ע"פ התורה, אוי לה לאותה בושה שיגיע לו לעוה"ב בפני אלפי רבבות מחנות קדושים, מוטב לו לאדם שיקראו לו חסיד שוטה כל ימיו, ואל יהי רשע לפני המקום שעה אחת, ואדרבא יערב לו לעשות הדבר שמלעגים עליו, כי יגדל שכרו לפי לעג השאננים ויאמר אדם אני אהיה תם יצחקו בני אדם, אני אעשה נחת רוח ליצורי ואיכול ואחדי לעוה"ב, ויראו שונאי ויבושו. (חסד לאלפים, סי' א').
החזק בעבודתו אינו בוש: וכל המניח דבר מעבודת השי"ת מפני הבושה, בידוע שאינו ירא שמים בכל כחו, כי מי שלבו חזק ואמיץ בעבודת השי"ת ויראתו, לא יבוש כלל בעובדו אותו, ואפי' ילעיגו לו כל באי עולם לא ירגיש, כמו שלא ירגיש האבן כשיכוה, וכל שהוא בוש מהמלעגים ואינו מניח דבר מעבודתו באהבתו את השי"ת, אז שכרו גדול שתי ידות. (יפה ללב ח"ג, או"ח סי' א') • ולא יתבייש מפני בני אדם המלעגים וכו'. נ"ב כי לו ישימו כל בני אדם לבם ללעג הלועגים, וחרפתו המחרפים, לא היה אדם עושה טובה, ולא מצוה ולא חסד, ולא ימלט אדם מלשון הפריצים וכו', ואמרו הראשונים כי על כן קראו לרודפי מצות ויראת ה' חסידים לשון בושת והלבנת פנים שמביישין אותם ומלבינים פניהם, ע"ד והחסידה שתרגומו וחוריתא, וכתוב ולא עתה פנים יחורו, והוא לשון חרפה, כמו חסד הוא וכו' כי ע"כ האיש החסיד יחזיק במעוזו ולא יעזוב מדתו וחסידותו, מפני הלעג השאננים הליצנים ושוטים שקלקלו, המה יאבדו ואתה תעמוד בהיכל מלך. (יפה ללב ח"ב, או"ח סי' א').
חמשה תנאים לזה: ומה שכתב השלחן ערוך (רמ"א ריש או"ח) ואמר, לא יבוש מפני המלעגים, יש בזה חמשה תנאים, האחד, הוא במצוה שאי אפשר לעשותה בהצנע. שנית, שהיא מצוה חיובית על כל אדם. שלישית, שלא תהא נעשית לחוכא ואטלולי על רוב בני אדם, והבן זה. רביעית, שלא יהא מטריח לצבור במעשה ההוא, ולא יפסע על ראשי עם קודש. חמישית, והיא העיקרית, שלא תהיה במעשה אפקירותא נגד רבותיו וזקניו וחכמיו שעומדים בעמדם ההוא, ואינם עושים כמווה. ואם תמצא במעשה הטובה ההיא שהיא חסרה אפילו אחד מן חמשה תנאים הללו, ברח מן המעשה הטובה הזו כבורח מן המות, והנח הכהונה לזרעו של אהרן, ומזה בן מזה יזה ולא תתלבש בבגדי כהונה כאחשוורוש. והיא מדה שלא כמדתך, פן בצעזך תכשל ותפול בהליכתך. (ספר ראש הגבעה - צוואת המגיד מפאלאצק - אות י').

להתקוטט במקום שיתבטל המצוה: ומרן הב"י ז"ל כתב וכו', אינו לדבר להם דברי עזות אלא לענין שלא תבוש מהם. ואנא בעניותינן נ"ל לומר, דאם רואה

מזליה חזי צער השמים, ואזניו תשמענה קול ברמה נהי בכי תמרורים רחל ממכה, אי אפשר שלא יצטער. אבל האיש אשר אין יראת אלהים לנגד עיניו ועוונותיו מבדילים בינו לבין אבינו שבשמים ורוצה להצטער ולהתעורר בבכי כדב מה לעשות, אך מה יעשה כאשר לבו לא יחיל בקרבו. עכ"פ כל אדם אינו יחיד אלא כשעיקרו את אשר בכחו לעשות יעשה יתן את קולו בבכי וקול יללה. (חסד לטעמים, סי' א')

סימן לטהרת הנפש: חז"ל אמרו בברכות (ס"א ע"ב) לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא. בעוה"ר נסתפקתי על עצמי כמה פעמים, אמנם לקחתי לעצמי בחינה הזאת, ואני רואה בעצמי סימני טהרה ויראת שמים, הן תלאות ורבות והרפתקאות שונות עברו עלי, לא עליכם, והן הן הזקינו אותי בלא ענה, ילדים רבים נקטפו באביב ימיהם, ל"ע, בכל זה אין דבר אשר יביאני לגלותי בכי תיכף, כמו שמביאני זכרון ירושלים עיר קדשנו ובית תפארתינו, הילת השכינה, גלות התורה וגלות ישראל, אשר ברגע התבונני במו, זולגות עיני דמעות. וכאשר הייתם אתם בני ה"ו ילדים קטנים (וכן לכל בני ובנותי) שהיו לי, יבדילנו ד' לחיים ארוכים טובים ומתוקים), והייתי אומר לחנכם במצוות, דרך שיחת עמכם נלך או נזכה לילך לבית המקדש, נזכה לעלות לרגל, להתפלל במקום המקדש והקודש, וכיוצא באלו כל פטפוטיי א. טבין. תיכף על אחר נתמלאו עיני דמע - גיל מאין הפוגות, עד כי בושת מהאנשים שעמדו אצלי. וכן גם עתה ברגעי כתיבת הטורים האלה, עיני מלאות דמעה עד שכבד עלי הכתיבה. מזה אני רואה כי רוח טהרה ויראה, ואהני לי קמרא דאבוח, שלא נתרחקתי חס ושלוש מעבודת השי"ת ותוה"א, ואני תפלת תמיד, ויחנני ד' בחסדו וחמלתו על לעלות לארץ הקודש בטהרה במהרה במהרה, וילתקן שמה בשארית ימי חיי אתה אשר העזת בכל שנות הבלי, ולהשיבני בתשובה שלמה לפני ית"ש. (צוואת נפש דוד, להאדר"ת).

התורה והתפלה יהא בשמחה: שיחא מיצר דוואג וכו' אבל כשהוא מתפלל ולומד בתורה יהיה שמח וכו', ונראה דהיינו טעמא משום דק"ל תפילות כנגד תמידין תקנום, וגדולה תפלה יותר מן הקרבנות ומבנין ביהמ"ק וכו', א"כ באותה שעה אין לו לדאוג על חורבן הבית. (רוח חיים, להגר"ח פלאגי, ס"ק ז').

לימוד המוסר

כ' המ'ב (ס"ק ז') וצריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום אם מעט ואם הרבה כי הגדול מבחירו יצרו גדול הימנו ותבלין היציה"ר הוא תוכחת מאמרי חז"ל, ומצאנו בספרים שביארו גודל החיוב של לימוד זה ושהוא קודם לכל לימוד אחר וחיבו מוטל על כל אדם, כן מצאנו לגדולי ישראל בצוואותיהם שהיהו צו בניהם ע"ז. (הצוואות מלוקטים מס' אשר יצוו - הוצאת אהבת שלום).

חיובו על כל הנפשות: מי אשר בשם ישראל יכונה, מחוייב לקרוא בכל יום וערב ובוקר איזה דפים מספרי מוסר, אשר הם תודה לאל רבים בדפוס, וזמן חובה כאשר עשיתי ללמוד עם תלמידים בחורים, וב"ה הנהגתי ללמוד בעתם שיעור גמרא או פסוק, ללמוד עמם דף אחד משל"ה, ולא יהיו בעוה"ר בחורים נעדרים מיראה, הולכים אחר הכלל. (לימוד דש, דיוק י"ב). • לא ככל הלימודים לימוד המוסרי הלזה, אין לה' לימוד אשר יקויו חיובו על כל הנפשות, הנשים פטורות מתלמוד תורה, קשיי יום וחסרי דעת במצוקות רעות, ח"ו, יש מקום הרבה לפוטרים, איש איש לפי ענינו ישולל מחיובם. לא ראי זה כראי זה, כל אשר ירחיב לאדם כן יגדל החיוב וכן ירבה. לא כן לימוד הלזה, שהוא חיוב מקיף לכל הנפשות, אחת לא נעדר[ה]. כי המלחמה פרושה על כל החיים מקדברים, היא מלחמת היצר ותחבולותיו, תאוות האדם ועלילותיו, אשר המה ילכדוהו במכמריהם בכל תהיה לו תקומה ח"ו וכו', אוי" מה נעשה לילימים פקודה, כי יפוק ה' המשפט על כל החיים, מעשה האדם ותחבולותיו. במה נאזר עוז ותעצמות לעמוד נגד המלחמה החזקה הלזו, אם לא בלימוד הלזה - לימוד המוסרי. (אור ישראל להגר"ס, אגרת ג').

חוב גמור קודם כל לימוד אחר: ופשיטא שהוא חוב גמור על כל אדם, ללמוד בכל יום בספרי היראה, אם מעט ואם הרבה, שהוא יותר חיוב מכל למוד, ואפילו אם יתבטל על ידי זה מלימוד פ' משניות, או משאר לימוד כי מה ה' אלוך מבקש ממך כי אם ליראה אותו, וכדאיתא במשנה אם אין יראה אין תורה (חיי אדם, הל' יוה"כ פ'). אם לא נפנה אל הלימוד המוסר, אין מקום לעבודת ה', וכמעט יאוש בדבר (אור ישעיהו, אגרת ה'). • וספרי מוסר חבים גדול ממש כמו להתפלל אל ה' להניח פיראין, שם מצויים, ספר ראשית תחמה, חובת הלבבות, ספרי רבינו יונה, מסילת ישרים, שער הקדושה למרח"ל. • (צוואת רבי יואל חסיד, (פרומקין) בעל חידושי מהרי"ח). • ולכן חוב גדול על אדם לשמוע דברי תוכחות וללמוד ספרי מוסר כל יום. (צוואת החיי אדם).

תועלת הלימוד: ועל ידי לימוד תוכחות מוסר, יזכה להיות עניו, ויאהב כ"א מישראל שאין מידה טובה הימנה, ומצווה גוררת מצווה, יבואו ללמוד תורה לשמה ולקיימה כי זה כל האדם. (דבש לפי להחיד"א, מערכת ת', אות מ"א). • והואיש אשר אלה לו לומד יום ביומו בספרי מוסר, אז יבחין כמה חטא נפשו וכמה רעות שעשה, ויהיה חרד לדבר ה' בסור מרע ועשה טוב ונוח למטה ועל הבריות ונוח מעלה, וימצא לו וישראל וישראלים ואלקים ואדם. (יערות דבש, דרוש י"ב). • והיה סולם מוצב לעלות בהר' ולקנות טהרת נפש. הלא הוא השקידה ללמוד ספרי מוסר או לשמוע, כי אז ילמד ליראה את ה', וישיח את ה' איש ספרי מוסר, ימצא שוליו מלאים עוונות ופשעים תלי תלים, כי אשר חשב שאין בו עוון אשר חטא, ימצא כתוב בספר שהוא עוון גדול, עוון פלילי, כגון אסור גזל ואונאה ומצער חבריו וכו', אמנם כאשר יתמיד לקרוא או לשמוע בדברי מוסר יום ליום, יערוץ כמטר לקחו, כמו שהמטר נוקב את האבן, כך דברי מוסר סוף שנובקין את לב האבן, הלך ילך מעט מעט בדרך טובים, ולבבו יבין וישוב ורפא לו. (פלא יועץ, ערך מוסר). • בכלל אגיד לכם, כי מה שהעמיד אותי ועל גרלי בעיני עבודת ד', הוא רק לימוד המוסר כמו שקבלתי וראיתי בעיני בימי חלדי את אדמו"ר זצ"ל, שחזר המאמר "כל הפורש מן דברי תורה אש ואלתו" כמה דומה פה בכול רם ובשפתים דולקות בהתלהבות גדולה. וכל יום שאני לומד מוסר, אזי כל המעשים והדבורים והמחשבות, יותר טובים ואצלי. (צוואת רבי נפתלי אמסטרדם).

צורת מי שאינו לומד: ועל הרוב מי שאינו מתמיד ללמוד מוסר, לא טעם טעם ובראת חטא, ודרכו ישר בעיניו, ולבבו בין אשר הוא יהודי כשר, ואף אם ישמע או ילמד פעם ביובל או ישמע דברי מוסר, אינו פועל לו ואינו מתעורר כלל, ואין בשר המת מרגיש באזמל, כי טפס כחלב ליבם מחמת עוונותיהם, שהם מסכים המבדילים ומטמטמין את הלב, ועל זה אמרו (ברכות יח' ע"ב) רשעים בחייהם קרויים מתים, שהם כמתים שאינם מרגישים ביראת ה' ואהבתו, ברשפי שלחתי יד כדת מה לעשות, ומתוך כך אין שומעים על המצוות ויותר ויותר ממוצא שלל רב, ואין מצטערעים על העבירות יותר ממי שמתו מוטל

לפניו כמו שכן ראוי, והכל תלוי לפי טהרת הנפש. (פלא יועץ, ערך מוסר).
הנחמה מיוחדת לתנ"י: ולכן אף מי שהוא תנ"ח שעוסק בננעים ואלהות, יקבע
למחמו בל יום איזוה שיעור בספרי מוסר כי צריך לו יותר, חי כל הגדול
למחמו יצרו גדול ממנו, ושבגלו עמעותו חי כדדנות, וצריך שיאזוה חי כל בקריאת
תוכחות מוסר שהם תולגו היצח"ר. (חסד לאלפיים, סי' א'). ומכאן תוכחה

זוה"ק להיות ניעור בחצות לילה ממש ושלא לישן אז כנזכר, וזהו נקל יותר לקיים כדאמרין ביומא (דף כ"ב ע"א) שאני מיגגנ ממיקם. פירש"י נוח לו לאדם לנדוד שניה מעיניו מליילך לישן עד סוף הלילה, מלהיות עומד ממטתו בשמחה וכו'. עכ"ל. ומכ"ש להיות ניעור רק עד אחר חצות מעט, בודאי נקל יותר, ופשוט שמי שיוכל לקום בחצות ממש בודאי טוב יותר, אך למי שאינו יכול, טוב יותר להיות ניעור עד אחר חצות כנ"ל. (נימוקי או"ח, סי' א' ס"א ע"א).

כשניעור, יאמר ויתחנן מה שיכול: ודבר גדול הוא אלי, שבדורותינו שידה חולשה לעולם, דאחד מעיר ושנים ממשפחה עומדים בחצות הלילה להתחנן, כאשר מן הראוי לקיים מה שכתוב חצות לילה אקום וגו', ראו כל אשר נגע יריאת אלוקים בלבם כשניעורו משנתו בחצי הלילה או אח"כ, לטול ידיו ויאמרו בשברון מתנים ויאמר על נהרות בבל, ולפחות יתאונן בלבם ויתן אל לבו חרוב בית קדשינו ותפארתינו וגלות השכינה כביכול, ואלוקים יראה ללב, ושפיר

מקרי מיצר ודואג אע"פ שלא קיים קומי רוני (מקור חיים, סי' א', סעי' ג').

עיקר החיוב הוא לת"ח: בספר הזהר האריך והרחיב מאד, להגדיל ענין קימת חצות לילה דווקא, לעסוק בתורה ובבקשת רחמים על גלות ישראל והשכינה, והפליג לדבר בענין זה הרבה ג"כ שאר ספרי המקובלים הבאים אחריו ומתעיקי דבריו, והנהיגוהו כמה בני אדם בכל מקום שהוא, כאילו הוא חיוב גמור מתפשט על כל אדם מישראל ובכל מקום. יש לתמוה הרבה, שלא נזכר כלל בתלמודנו מדבר גדול כזה שזכרו הספר הקדוש הניזכר במקומות רבו מספר, ולא מצאתי אפי' רמז קטן בגמ' בשום מקום לקימת חצות, עם היות שהגדיל התלמוד ג"כ בשבח עסק התורה בלילה בכמה מקומות, לא זכר את זאת להזהר לקום בחצות, ומדוד המלך ע"ה אין ראיה לשאר בני אדם ולא הזכירו התלמוד ללמוד ממנו לעשות כן אפי' בדרך חסידות מה שהטיל ספר הזהר כמעט לחובה וכו'. ולכן יראה לי עיקר שספר הזהר לא הטיל חיוב אלא לשוכני הארץ הקדושה ו לתלמידי חכמים עסק דחשיבי לאתאבולי על ירושלים ולית בה משום ויורא לכל אדם, ובכל מקום אשרי לו המקדש עצמו בכך ודאי מקדשין אותו מלמעלה הרבה, וביחוד נראה הוא לת"ח הבריא דמצי לצעורי נפשיה. (מור וקציעה, סי' א').

ההנהגה בדורות הקודמים: רבי אברהם הלוי ז"ל דרכו היה דבכל חצות לילה היה קם וסובב כל הרחובות של יהודים, ונתן קולו בקול מר ואמר, אחינו בית ישראל, הלא ידוע לכם, שהשכינה בעוונותינו הרבים בגלות, ובית מקדשנו היה לשלמה אש, וישראל הם בגלות המרו וסובלים יסורים, ענויים קשים למרים, ונתרה הרבה חסידים וחסידות, בחורים ובתולות, זקנים עד נערים בארבע מיתות בית דין, ונתלן ונדונין במיתות קשות ומשונות, ואתם שובכין על מטותיכם בהשקט ובטח, קומו ונצקע אל ה' אלהינו, שהוא מלך רחום וחנון, אולי ישמע ה' את קול תפלתנו, וירחם על עמו, שארית פליטת ישראל, והיה החסיד צועק, ולא נתן מנוחה לכל בני העיר, והיו קמים כולם בשעה חדא לבתי מדרשות, והיו אומרים בתקון חצות, ואחר כך היו לומדין איש איש כפי השגתו, יש מהן היו עוסקים בדברי קבלה ובזוהר, ויש מהן היו עוסקים בגמרא ומשניות, יש מהן היו עוסקים בתורה ונביאים וכתובים. ואחר כך היו אומרים פזמונים ובקשות עד אור היום, והיו מעררים רחמים. (קב הישר, פרק צ"ג).

הנהגת האדר"ת: בימי עולמו הייתי אומר תיקון חצות בבכיות ויללות בהצנע לכת, אחר שכבר ישנו בני ביתי, וגם זוגתי תחיל לא היתה יודעת מזה, ועוד כבר בהיות דירתנו בעליית קיר אנחנו לעצמנו. ומקירות לבי הייתי ממרר בבכי על גלות השכינה, וגלות התורה, ופיזור עמינו, וחורבן בית תפארתינו, כינה במהרה בימינו. ועתה מטרדותי וחולשתי ל"ע, אומר אני רז לפרקים כנוח עלי הרוח, רוח טהרה ושלווה, ולא תמיד, שההורגל בכינוא חזק מהקה הרגש עוד. ולכן אני אומר אז תפלות הפיוסות שמשמסין יום הכפורים אחר העבודה, המחירות לב נפש, וגם תפלות ברח דודי של ימים הראשונים של פסח ושבת חול המועד, הממסות גם לב אבן במתק בקשותיהם, וגם תפלות יהי רצון של שני וחמישי, וכיוצא בהם. (צוואת נפש דוד, להאדר"ת).

להיות מיצר על חורבן ביהמ"ק

כ' השו"ע (סעי' ג') ראו כלל ירא שמים שיהא מצד דואג על חורבן בית המקדש וכו' המ"ב אבל התורה והתפלה יהא בשמחה ובספרים כתבו את גדל החיוב לזכור ולהתאונן על חורבן ביהמ"ק ושבוה תלוי גאולתינו והפליגו במעלתו הגדולה ושכרו של המתאבל על ירושלים.

מעלות המיצר על החורבן: קול צופיך נשאו קול, מי הם צופיך, אלא הם אותם המצפים אימתי ירחם הקב"ה לבנות ביתו, נשאו קול, ישאו קול מיביעי ליה, מאי נשאו קול אלא כל אדם הבוכה ומרים קולו על חורבן ביתו של הקב"ה, זוכה למה שכתוב אחריו, יחדיו ירננו. (תרגום הזהו"ק, פרשת בשלח, דף נ"ה ע"ב) • וקבלה אמיתית היא ביד, כל מי שבלבו תמיד צער על גלות השכינה כביכול זוכה לכתור תורה (קב הישר, פרק צ"ג). • כל חכם מישראל שיש בו דבר תורה לאמתו, ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש, ולישועה שתצמח בקרבו, ולכנוס גלויות, זוכה לרוח הקודש בדבריו. (תנא דבי אליהו רבא, פ"ד).

גודל החיוב וחומרותו: אלמלא לא היה אלא עון זה בדינו, שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להארץ גלותינו, והיא בעיני הסבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים, אשר מצאונו בגלות וכו', לפי שיצא האבל הלו מלבנו בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו מדור לדור, ונוסף יגון על יגונו ומכאובנו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושמונת ארצינו כראוי מעממקי הלב. כמה דמעות נשככות על זאת, ואין צריך לומר בשאר מי השנה אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו במחשבה לא בא אזכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו. (סידור היע"ץ, ט' אב).

נחת רוח הוא להקב"ה: ואם יאמר האדם מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים, המפני תפילתי: יכנסו הגלויות ותצמח הישועה, תשובתו בצדו, כאותה ששנינו לפיכך נברא האדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב"ה שמח בזה, ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וכי ואמר ציון היא דורש אין לה ופרשו רז"ל (סוכה דף מ"א ע"א) מכלל דבעית דרישה, הרי כאן שחייבים אנחנו בזה ואין לנו לפטור מפני מעוט כוחנו. (מסילת ישרים, פרק ט"ט).

מי שהוא יר"ש מצטער יותר: ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חרבן בהמ"ק, ענין הצער הוא על מה שעבר, ודאגה על אירכות הגלות שכל דור הוא נבנה בהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו, וזה ראוי לכל אדם. אלא שיהא יכול לקיים אות כי אם מי שהוא יר"ש, שכאשר ירצה להתעורר ללידא ולהצטער, יהמו מעיו לו ויצטער צער בנפשו. משום דאע"ג ה'התעורר לו חזי'

שאם אינו מעיז פניו כנגדם בדברים מתבטלת המצוה, משום שהמלעגים הבריאותם שהוא שותק חוזרים ומלעגים כמה פעמים, והוא אינו סובל ומטבל המצוה, מצוה עליו להעיז פניו כנגדם ולהתקוטט עמהם ולקיים המצוה, אם ידע שאפשר ע"ז תתקיים המצוה וכו', אלא אם כן יודע בעצמו שסובל הלעג ומקיים המצוה ולא יתכלה, אדרבה מצוה עליו שלא להתקוטט וטבא עליו הברכה. (נוה שלום, להג"ר שלום שוואל, הנדפס בספר אוצר ההלכה סי' א').

קימת חצות

במ"ב (ס"ק ט') כ' המקובלים האריכו מאוד בגדול מעלת קימת חצות
 כי רבה היא, ובזוה"ק מחמיר מאוד במי שישן על מטתו בשעת חצות
 ובפוסקים דנו האם יש להקל בזוה"ק, והאם דברי הזוהר נאמרו על כל אדם
 והחמירו במי שניעור אז ואינו עוסק בתורה לפי שהוא עת רצון.

מעלות הקס בחצות: והארכתי בזה מפני שנראה לי היות מדה זו עמוד ללכ העבודה, שלא לחנם החמירו בזה בהזהר פעמים אין מספר יותר מכל המצות, ולזה ימסור עצמו עליה ותתקיים בו כמאור"ל. ואמרו ברע"מ (פ' קדושים כב): כי הממית עצמו על התורה, אין התורה פוסקת מזרוע. (ראשית חכמה, שער הקדושה). • הקס בחצות זוכה לאריכות ימים ושנים ובניו לא ימותו בחייו. (מועד לכל חי, להגר"ח פלאגי). • ישים לנגד עיניו מאמרי חז"ל המפליגים בשבח הקמים בחצות, כי לגבי התטבות והמעלות אשר יבואו עליו וישיגוהו, יהיה הדבר קל בעיניו (כף החיים, להגר"ח פלאגי, סי' י"א אות מ"א). • אם תוכל לעמוד בחצות ממש, אזי אשרי חלקך, כי מי יוכל לשער ולדבר גודל ההבטחה שיש למי שהוא נזהר לקונן ולבכות על גלות ישראל וגלות השכינה וכו', וחצות לילה הוא מסוגל לזה מאוד מאוד כאשר כל הזוהר הקדוש מלא מזה. ואם מעט קך לישן ג' שעות וכו', רק לעמוד בחצות אם אפשר, כי הוא דבר נפלא גדול מאד, וכמה ספרי מוסר מביאים התדב"א וז"ל אמרו כל חכם מישראל שיש בו ד"ת לאמיתו וכו', ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של ישראל כל ימיו, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים ולכבוד בהמ"ק, ולישועה שתצמח בקרבו מכיוון גלויות זוכה לרה"ק בדבריו כ" ע"ל ע"ש. ואף שגלה אנו יודעים עד עכ"ל, אין אנו יכולים להאזין שור"ק, אבל עכ"ל פתולה גדולה עושה ועד אין חקר, כאשר ימצא מלא וגדוש בספרי מוסר, והזהירו הקדושים מלא מזה מגודל נחת רוח שעושה ליוצרו, ומגודל שכרו. (צוואת רבינו יואל חסיד (פרומקין) בלע חידושי מהר"ח, הנדפס בספר אשר יצוה).

עונש הניעור ואינו עוסק בתורה: רבי חנינא בן תרדיון אומר הנעור בליה וגו', ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו. "מ לפי שהאדם שאינו קם משינתו לעסוק בתורה לפי שחקקה עליו שנתו, זה אינו מתחייב בנפשו, ולפי שהוא קרוב לאונס, אמנם מי שטבעו הוא להיות ניעור בליה, ואפילו שקם משנתו אינו עוסק בתורה, אלא הוא מפנה לבו לבטלה, הרי זה מתחייב (חסדי אבות וראשי אבות, להחיד"א). ואם יתעורר משנתו ואינו קם ומבקש לישון יתר עשן שו, ואני אומר דיתיר יגדל מושנו את קם ואינו עוסק בתורה, וכל שכן אם מדבר בדברים בטלים, או דמגמתו הוא לשנות קפה ומעלה עשן, ואינו עוסק בתורה, כי בודאי הגמור דהרי הוא נזוף ועונשו גדול, כי לא יש לו שום אונס שאנסתו שינה והרי הוא מזיד גמור וכו' וכתב הרמב"ם בספר המורה, דיתיר בכל שעות מהלילה שהוא נעור שלא לאבדם, כי שעות מבורכות הן להצליח בלימודו, ולכן יעסוק בתורה ולא יאבד רגע. (כף החיים להגר"ח פלאגי, ס' ג' אות כ"ז). • ובעונותינו הרבים, אית' מכשול גדול ברוב מדינות, שבאים אנשים לבית הכנסת, ולא די שאין אומרים קינות בבבסי ובקול מר אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ושמחים בפה מלא, כאילו ששחים בשמחת תורה, ואין זוכרים ארשת שיהיה מרה, וענשם יהיה גדול, וכל אותן האנשים אל יזכו לראות בנחמות ישראל כשיבאו משינתו. והרבה פורסי הדור דייני ישראל מוטל עליהם למחות בידי פושעי ישראל השמחים אל גיל ביום צרה ומבוכה, וצריכין לקנוס אותם בקנסות וראויין להחרים אותם. (קב הישר, פרק צ"ד).

מקרא בלילה: רק אזוהרה שמענו מהאר"י ז"ל שלא לקרות מקרא בלילה, כ"א בליל השישי אחר חצות או בליל שבת קדש, אך אין ראוי לגלות זאת לעמי הארץ שאין יודעים לקרות כ"א מקרא. ויותר טוב שיקראו מקרא, ולא יהיו יושבים ובטלים, ובלימוד תהלים יש מי שאומר שאין להקפיד שאינו חשוב מקרא, אמר שירות ותשבחות ודוד המע"ה אמר חצות לילה אקום להודות לך, ויש מי שאומר דהאידנא דהקבע בתוך כה"ה שוב מקרא, ולכן מי שחננו ה' דעת יבחר לו למוד בלילה משניות, וזוהר הקדוש, ספרי אגדה, דינים וכיוצא. (חסד לאלים, סי' א').

תיקון חצות בפרט בזה"ל: בין הלומדים ובין דלת העם, קודם כל דבר יסודי – סדר תיקון חצות להוריד דמעות על גלות השכינה וכתוב שישו אתה ממש וכו', ובפרט בזמן הזה בעוה"ר מתגברים הרשעים ונותנים כח לקליפה וזהו אסור. אריכות גלותינו, וראוי לעשות מלחמה בתחבולות נגד הקליפות ולהתיש כוחם ע"י תיקון חצות, וראוי להזהר בה יותר מאשר היו הדורות הראשונים צריכים להזהר. (צל"ח בדרושי, דרוש ד', אות כ"א).

הישן לצורך בריאותו: עיין מג"א (ס"ק ד) אודות מה שכתבו ספרים הק' מהזהור הק' הפלגות חומרות על מי שאינו קם בחצות לילה, פשוט בודאי שלא עלה על לב מעולם שיהיה פתחון פה ושום ערעור ממשי כל דהו בזה, כי אם כשהוא ניעור ושוכב על מטתו לתוספת רדיפתו אחר ענוגים ועדונים, ככבחינת הסוכן הנאמר על שבנא בישיעה (כב, טו), ולא לצורך בריאות גופו. (אשל אברהם) (בוטשאטש), ס"ק ב'. • מה שכתבו חומרות על מניעת תפוחי חצות לילה, יש לומר שאינו אלא ניעור אז אל משתו ואינו וצהל לקום לומר אז שום תפילות לא בדיבור ולא במחשבה. או דקאי רק על המתגרים בטינה יותר מכפי שיעור דרוב בני אדם, ויותר משמונה שעות, ואין צריך לבריאת גופו. (אשל אברהם) (בוטשאטש), מהדו"ת. • אמנם בנימוקי או"ח תמהה בחבטת העדר בריאת הגוף בספק ספיקא ודרך רחוקה אחר אלפים ספיקות וכו'. וזה יהי לתירוץ לכל מקלו גיד לו לבטל מכל המצוות ח"ו. ובפרט בלימוד והתמדת התורה בעיון יומם ולילה, שהתורה מתשת כח והחלשת הגוף והעורקים ע"ז, ובפרט בחולשות אדוותינו, נמצא (חלילה) ע"ז בטל הכל שמירת התורה והמצוות. ואם נושח בריחוק אלפי חששות חשודי העדר בריאת הגוף, נמצא שישן כל הלילה, וזה טוב לו יותר לגופו לעורקיו, ולא ילמוד בלילה אפילו שעה אחת. ובפרט בעיון (לדברי הרופאים), ותורה מה תהא עליה. (נימוקי או"ח, סי' א' סק"א).

להיות ניעור עד אחר חצות: ומה שהחמירו כ"כ הקדושים והאלו בקימת חצות (ולא להיות ניעור עד אז), זהו היה אפשר להם בכח בריאותם משא"כ בחולשת דורנו אשר ירדה חולשה לעולם ותדיר פלאים כח ואון הבריאים. ועכ"ז ת"ח הנעורים בלילה בלימודם, בוודאי צריכין לדקדק שיהיו נעורים עד חצות לילה וחצי שעה אח"כ. כדי שלא יהיו סרוחים בשינה על מוטות בשעת עזר בחצות. ונכון יותר משניתי את עצמו קודם חצות (למשל שעה א'), ועי"ז יוכל לקום קודם עמוד השחר, וכשיניתי לישון אחרי חצות אז לא יוכל לקום קודם עלות השחר, עם כל זה העיקר על פי

לתלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד כי אם גמרא ופוסקים, ומבזים בלבם לתלמידי חכמים שלומדים תנ"ך ומשניות וספרי מוסר וכו', אלו התלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד מוסר, על הרוב הם מתגאים בלימודם וחושבים שהם חכמים גדולים, ומבזים הזקנים וגדולי דורם, ואינם מקפידים להתפלל כהוגן, ופוגמים ברית הלשון והראות וכיוצא, ולכן אין תורתם רצויה כי אינם לשמה וכו', ומכל האמור, הת"ח אשר נגע אלקים בלבם, ימהרו לשוב וילמדו מוסר, ויתכן יכירו בגאותם ואשר נכשלים בכמה ענינים וישובו אל ה'; ואז לימוד הגמרא יעלה לרצון לפני ה' ונסלח להם. (דבש לפי, שם).

בכל פעם ימצא התעוררות חדשה: צריך בכל יום לקרוא מוסר, איזה שיעור, ורבו ספרי מוסר, לכן יקרא בספר אחד שיעור מוסר בכל יום עד תומו, ואחר כך יקח ספר אחר, ובעזרת ה' בכל יום ימצא התעוררות חדשה, ויקיים "החזק במוסר אל תרף", ולא עוד אלא אפילו בספר שקראו כמה פעמים כשיחזור לקרוא בו יתעורר בדבר שעדיין לא נתעורר, ואע"פ שכבר ידע הדבר ההוא, מכל מקום, הזמן והמצב שעומדת נפשו בעת ההיא עושה חדשות, ויזהר מאד בזה. (צפורן שמיר להחיד"א, אות נ"ג). • ואל יאמר אדם, מה לי ללמוד או לשמוע בלימודים, הכל גלוי וידוע לפני, מה שכתוב בספרים שאומרים אין ראוי לעבוד וליראה ולאהבה את ה' הנכבד והנורא. זו היא עצת היצר הרע, כי סגולת לימוד ספרי המוסר לעורר את הלב, כי יתן האיש את רוחו במה שהוא לומד וירצה להתעורר, ולומד על מנת לקיים, לשמור ולעשות בודאי הדברים עושים פירות, ורוח נכון יתחדש בנפשו (פלא יועץ, ערך מוסר).

טעם שהוא תבלין ליצה"ר: אהובי בני וי"ח תשימו לחוק קבוע אצלכם, ללמוד בכל יום מעט בספרי המוסר ובספרי יראים, כי בעוה"ר נתמעטה בדור הזה היר"ש, ואם אמרו חז"ל בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין, לפי פשטיות הגמרא התבלין האלה הן הלכות ודינים, הנני להסביר לכם זה, הרמב"ם בשמונה פרקים המשיל חולי הנפש לחולי הגוף, ואם רופא מומחה ומובהק יתן דיעט, היינו הנהגת אכילה ושינה וטיול לאדם בריא, הנה זו הנהגה טובה היא לאדם בריא דוקא, אבל לאדם חולה לפעמים מזיק הנהגה כזו, כן הוא ברפואת הנפש, תבלין של התורה היא טובה ואמר רבותינו ז"ל (ברכות מ ע"א) עוד לא נפל ברשת התאווה, אבל לאדם חולה כאשר כבר נפל בידי היצה"ר ברשתו, זה האדם ודאי צריך לרפואות אחרות מעדיצין, וזה הוא הלימוד בספרי מוסר, לפעול עליו התלהבות מדי, לימוד גודל וחומר האיסור, וגם הוא מכיר בזה את מלך מלכי המלכים הקב"ה ואז בודאי יעשה כל טעדיקי וגדרים לבל יפול עוד בידי היצה"ר. (צוואת רבי הלל מיליקובסקי, אב"ד סלאנט).

כל התחלות קשות: וידוע שכל ההתחלות קשות, ויקשה בעיניו ללמוד או לשמוע דברי מוסר, ולא יכנסו דברים באזניו, לא חלי ולא מרגיש, אבל סוף שיכנע לבבו, ויערב לו ויבוסם לו, וידוע מאמר רבותינו ז"ל (ברכות מ ע"א) אם תשמע בישן, תשמע בחדש, ואם יפנה לבבך, שוב לא תשמע. לכן החזק במוסר אל תרף, ואם התרפית, חזור בך, חזק ויאמץ לבך. (פלא יועץ, ערך מוסר).

סדר הלימוד: ואופן וסדר הזה הוא, כאשר שמעתי מפי אדמו"ר, שיחלק האדם את לימודו המוסר לב' חלקים, דרך משל, אם יקבע האדם שעה אחת על הלימוד הזה, אז יחלק על ב' חלקים, חצי שעה ללמוד בספר המוסר, סכדר שלומדים שאר לימודים, להתבונן ברעיונותיו, כמו ב"מסילת ישירים" או "חובת הלבבות" וכדומה, וחצי שעה השנית ללמוד בהתפעלות, ללמוד מאמר ולחזור הרבה פעמים, יהיה איזה מאמר שיהיה ב"חובת הלבבות" או ב"ראשית חכמה", או מאמר שבמסכתא "אבות", וכדומה על הסדר הזה היה לימודו. (צוואת רבי נפתלי אמסטרדם).

ספרי המוסר: העיקר הוא לזרז לייחד בכל יום איזה עת ללמוד ספרי מוסר, מעבדי ה' צדיקים וחסידים אשר מעולם אנשי ה', ואלו הן, "שערי תשובה" לרבינו יונה, שהוא היה גאון וחסיד גדול גם בדורו דור דעה, ספר "מסילת ישירים" מתברר היה חסיד גדול. ודע דכל מה שתרבה למודך בו תתברר הבנתך אותו. ספר "נפש החיים" כוחו להלהיב לבב אנוש כאילו הוא שומע מפי המחבר בחיים חיותו. ספר "שערי קדושה" להגה"ח ר' חיים ויטל, ספר "חובת הלבבות" משער הבטחון עד סופו, ומי שלא למד שער הבטחון ושער יחוד המעשה ממנו, לא ראה מאורות מימיו, צריך להיות בקי בספר משלי עם פירוש הגר"א, כי שם כל מידות טובות צפונות. (מנוחה וקדושה להגר"י ישראל איסר, תלמיד הגר"ח מוולאז'ין). • וספר מסילת ישירים וספר הקטן אורחות צדיקים הם לא ילוצו מעיניך, כי בהם כלולים כל המדות טובות, וספר הישר לה"ת משער י' עד גמירא אל ילוצו מעיניך לפחות בכל חודש לחזור עליו, כי הוא מלא יראה ומוסר, והדבק בקיצור ספר החרדים שלי, כי בו תדע כל המצוות הנוהגות בזמן הזה, כי מה יועיל הספר מוסר אם לא תדע מה לעשות, וללמוד ספרי חיי אדם, וכמה הלכות מחכמת אדם כמבואר בהקדמה שם, שיהיה בקי בו אשרי לו, וכל זה הוא קודם למשניות וגמרא. (צוואת החיי אדם). • אהובי בניי שיחיו, ראשון לכל ספרי המוסר יהיה לכם ספרי "שערי תשובה" דרבינו יונה זל"ה, אשר הוא מעט הכמות ורב האיכות, ודבריו ולשונו הקדוש מלהב בגחלי אש משם, עיקרו בנוי על דברים שאדם דש בעקבי ויעומדים ברומם של עולם, ונצרך מאוד שיהיו בקיאים בו ודבר קל הוא, ובפרט לחזור אותו בעשרת ימי תשובה כמבואר באחרונים, ועוד הרבה ספרים המאירים עינים ומקרבים את לב ישראל לאביהם שבשמים, נראים וידועים לכל מאן דבעי למידע. (צוואת ר' משה נחמיה כהנוב, ראש ישיבת עץ חיים).

להרגיל בניו בזה משיגיעו לחינוך: ויותר החיוב בעליכם להרגיל את בניכם משיגיעו לחינוך להזהיר את המלמד לאדם אתם בכל יום בספרי מוסר, וספר מסילת ישירים וספר קודם לכל, כי עיר פרא אדם יולד, ויצר לב האדם רע מנעוריו והוא מורגל בטבעים והרגלים רעים, ונוסף ע"ז לפתח חטאת רובץ, היצה"ר רובץ על האדם תיכף כשבא אל פתח העולם, ובמה נוכל לרפאות החולי הזה אם לא בדברי מוסר ויראה, ואיתא בפ' נגמר הדין דברי למואל מלך אשר יסרתו אמו, אר"י מלמד שכפתו אמו על העמוד ויסרתו כו', ולכן נקרא מוסר שמסיר את האדם מיצרו ומטבעו הרע, ועוד נקרא מוסר לשון יסורים. היוצא לנו מזה גודל החיוב ללמוד לבניו ספרי מוסר אין די באר גודל החיוב, ולא רציית להאריך עוד מכמה פסוקים המורים ע"ז ומדרך השכל. (צוואת רבי מאיר מוויילנא נכד ר' אברהם, בעמח"ס מעלות התורה).

צוואת גדולי ישראל: הנני מזהיר אתכם שתקבעו שיעור בכל יום בספרי מוסר כי בעוונותינו הרבים נעשה לבנו כלב האבן ומחמת לימוד בספרי מוסר יתרכך הלב (צוואת ר' יעקב מליסא, בעל נתיבות המשפט וחווות דעת). • והנני מבקש מכם ובניכם אחריכם לדורות עולם, שלא תמנעו עצמכם בכל יום ללמוד ספרי מוסר, עכ"פ דף אחד כשתהיו בביתכם, והוא קודם ללימוד משניות וגמרא, ומוטב לבטל פרק משניות מלבטל ללמוד ספרי מוסר, כי לרשע אמר אלקים מן לך לספר חוקי, והלומד ואינו מקיים נוו לו שתהפוך שליתו על פניו, ולכן מוטב ללמוד ספרי מוסר כדי שתכנס יראת שמים בלבבכם. (צוואת החיי אדם). • וזאת אני מצוה אתכם בגזירת כיבוד אב, שלא תמנעו עצמכם מללמוד בכל יום איזה קביעות בספרי מוסר. (צוואת רבי מאיר מוויילנא נכד

ר' אברהם, בעמח"ס מעלות התורה).

אזהרת המגיד למרן הב"י: ותקרא מרגניתא דבי רב בכל יום וכו', וג"כ תקרא קריאה אחת מספר חובת הלבבות להכניע היצה"ר ולהשפילו מתוקפו. (ספר מגיד מישירים, אזהרות המגיד למרן הב"י - פרשת בהר). • והנה כל קורא הדברים האלה, מה שהזכיר המגיד למרן הב"י בשום לב יאחזהו רעד ורתת, אם הארז אשר בלבבון החסיד הקדוש מרן הב"י אשר ידוע גודל חסידותו וקדושתו, ושלא פסק אף רגע אחת מלהרהר בד"ת, כמבואר שם בספר מגיד מישירים בכמה מקומות, ואת גודל מעלתו כי מלאך ה' דובר בו, ובכל זאת צוה לו המגיד, לקרוא בכל יום מרגניתא דבי רב, אשר הם דברי מוסר פשוטים מעניני הפטירה והחשבון, וכן לקרוא בכל יום ספר חובת הלבבות, להכניע היצה"ר ולהשפילו מתוקפו, מה יענו איזויב קיר, מעתה היוכל שום גבר לזכות דרכו, יהיה מי שיהיה, ולפטור עצמו מלימוד המוסר בכל יום ממש. (שערי אור להגר"י בלאזר, פ"ה).

פרשיות הקרבנות

בש"ע (סעי' ה') כ' דטוב לומר פרשת העקדה והמן וכו', ובסעי' ו' כ' על אמירת פרשיות הקרבנות, ובמ"ב ביאר ענין כל פרשה ופרשה, ובמדרשים ובוזור מבואר גודל ענין אמירת הקרבנות והקטורת ובפוסקים הזהירו שזה דווקא במכון מה שאומר ולא בקורא בעללמא, כן דנו האם לת"ח טוב יותר שלא יאמר או שאפ"כ יאמר.

מעלת העסק בפרשיות הקרבנות: רבי אלעזר בשם רבי חנינא בר פפא, שלא יהיו ישראל אומרין, לשעבר היינו מקריבים קרבנות וכו', אמר הקדוש ברוך הוא, הואיל ואתם מתעסקים בהם, מעלה אני עליכם כאילו אתם מקריבים אותן. (מדרש רבה, פרשת צו). • אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, אף על פי שענית בית המקדש לחרב והקרבנות בטלים, לא תשכחו עצמכם לסדר הקרבנות, אלא זהזרו לקרות בהם ולשנות אותם, ואם תתעסקו בהן, מעלה אני עליהם כאילו בקרבנות אתם עוסקים, ואם רצונך לידע, בוא וראה, כשהקדוש ברוך הוא הראה ליחזקאל צורת הבית, מה הוא אומר, "הגד את בית ישראל את הבית" (יחזקאל מג, י). אמר הקדוש ברוך הוא ליחזקאל, וכי בשביל שבני נתונים בגולה, יאח בנין ביתי בטל, גדולה קריאתה בתורה כבנינה, לך אמור להם, שיעסקו לקרות בתורה צורת הבית, ובשכר קריאתה, שיעסקו לקרות בה, מעלה אני עליהם כאילו הם עוסקים בבנין הבית. (מדרש תנחומא, פרשת צו).

בשעה קטנה יצאל מפגעים גדולים: שכל מי שעוסק בכל יום באמירת הפרשיות הנזכרות בענין שזכרנו, הנה הוא כאילו עוסק בכל יום בבנין בית המקדש, וגם כן כאילו בנה מזבח ומקריב עליו ממש הקרבנות והקדוש ברוך הוא מוחל לו כל עוונותיו, וגם יצאל מכל הפגעים, וגם הוא סיבה לקיום עולם התחתון ולקיום עולם העליון, וזוכה עוד לדברים הרבה הנזכרים במאמרי הזוהר. והנה מי הוא זה שרואה את אלו הדברים יוצאין מפורשים מפי התנאים הקדושים, עליהם השלום, ולא יצא ויבוא להתעורר אליהן ולהשתדל באמירת אלו הפרשיות הקטנות בכל יום. הלאו בשעה אחת קטנה ובטורח מעט יצאל מהרבה פגעים גדולים, וגם קונה עולמו בשעה אחת. ואף על פי שכבר תיקנו לומר משניות שבפרק "איזהו מקומן", עם כל זה ראוי ונכון לומר אלו הפרשיות גם כן. (הגהות יש נוחלין, פרק א').

צריך שיעסוק ויתבונן: כל העוסק וכו', והענין שהוא מתבונן בביאור הפרשה אל איזה ענין היא רומזת, כי מתוך כך יתגלו עיני שכלו, ויבין נפלאות מתורת הקרבנות, ובה ישתדל יותר בקיום התורה והמצוות, ויהיו עוונותיו נמחלין כאילו הקריב קרבן, כי אין לומר שתהיה הכוונה שיהגה ויגרוס לשון הפרשה בפסוקיה ערומים בלבד, מבלי שיתבונן בפירושה. (רבינו בחיי, פרשת צו). • שאין דרך תיקנו לומר משניות שבפרק "איזהו מקומן" לבד הקריאה והמשנה בעניני הקרבנות בפיו ובשפתיו, ולבו רחוק מכונת והבנת הענין, רק שיהא קרוב אליו הדבר מאוד בפיו ולבבו יבין כל ענין וענין וכו'. וכתבנו זה, להיות מהמפורסם שהרבה מבני אדם כשקורין בסדר הקרבנות ובמשניות שב"איזהו מקומן", אינו אלא מן השפה ולחוץ, ודיניהם אינן שגורים בפייהם כלל. (הגהות יש נוחלין פרק א'). • ולימוד סדר הקרבנות הפליג מאד בשבחו בספר זוה"ק שהוא מועיל מאד לסלק כל המקטרגים והמשטנים מעלינו, אך בתנאי כי יתן את רוחו אליהן לכיון בהם בכונה ורעותא דלבא, אבל הלמוד בלא כונה כגוף בלא נשמה. (חסד לאלפים, כ"א).

סגולת פרשת הקטורת: אין לך דבר חביב לפני הקדוש ברוך הוא כקטורת וכו', והוא חשוב יותר ויותר מכל הקרבנות וכו', דבר זה גזרה קיימת לפני הקדוש ברוך הוא, שכל מי שמסתכל וקורא בכל יום פרשת הקטורת, יצאל מכל עניני כישוף בעולם ומכל פגעים רעים והרהורים רעים וכו', וצריך שיכון בו וכו', אמר רבי שמעון, אלו היו בני אדם יודעין כמה חשוב מעשה הקטורת, היו נוטלין כל תבה ותבה ממנו, והיו מעלין אותו עטרה על ראשם ככתר של זהב. ומי שמסתקס בו ומכוון בו בכל יום, יש לו חלק בעולם הזה, ויסתלק מהמת וממנו ומכל העולם, וינצל מכל דינים בזה העולם, מרוח רעה ומדינה של גיהנום וכו'. (העתק דברי הזוה"ק המובא בהגהות יש נוחלין פרק א'). • מי שמידת הדין רודף אחריו, צריך לזה הקטורת, ולשוב לפני ה' בתשובה וכו', מעשה הקטורת צריך להקדימו וכו', ואחר כך השירות והתשבחות והתפילה כולה, והוא קיום העולם התחתון וקיום העולם העליון, באותו מקום שאין מזכירים בו יום מעשה הקטורת, דינים של מעלה שולטין בו, אומות העולם שולטין עליו. (העתק דברי הזוה"ק, המובא בהגהות יש נוחלין, שם). • החושש עליו ועל נפשו, ראוי להשתדל בכל עוז בענין הזה, ולכתוב לו ענין הקטורת בקלף כשר בכתיבת אשורית, ולקרות אותו פעם אחד בבוקר ובערב בכונה גדולה, ואני ערב. (סדר היום).

פרשת העקדה: אין יש מה שמבטל המות מבני אדם כמו קרבן דעקדת יצחק, ועקדת יצחק מועלת לישראל לזכור בכל יום שתגן עליהם מפגעים רעים והקול יוצא בעת ההיא אל תעש לו מאומה. (לשון הזוהר, המובא בהגהות לספר יש נוחלין, ס"ק ט').

תלמיד חכם: עוד כתב הטור בסי' א' כשיאור היום יאמר פרשת קרבנות כגון פרשת עולה או מנחה כו' והב"י כתב בשם א"ח לומר פרשת כיור ופרשת תרומת הדשן וכו', ולא חשתי להאריך בדברים הללו לפי שכבר סדורים הכל בסדר תפלות ומעמדות שביד כל אדם, אבל בשתים אני קורא תגר, האחת שמפני שמרבין בענינים הרבה, הרי הוא כעול על רובא דרובא וממעטין הכוונה, ואין זה נכון, כי טוב מעט בכוונה מהרבות בלא כוונה. והשנית על מי שיש לו לב להבין וללמוד, שנ"ל כי טוב לו תורת ה' ללמוד, ויהיה די לו בתפילות המחויבות מאנשי כנסת הגדולה, ומה שנקבע פסוקי דזמרה ופרק איזהו מקומן ודומיו שהן כחובה על הכל, ובמקום שהתחננונים והקרבנות ילמוד. ובפרק מפנין (דף קכ"ז ע"א) מוכח בהדיא דתלמוד תורה כנגד כולם ואפילו לענין תפילה. (דברי חמודות על הרא"ש, ברכות, פרק הרואה, סוף אות פ"ד). • אמנם אבי השל"ה כ' ואחר כך תאמרו קצת תחינות ובקשות,

ופרשת העקדה ופרשת המן, ואחר כך תלמדו, וכאשר ראתם ממני בזה כן תעשו, ואל תאמרו אם נשאה לומר כל כך תחינות ובקשות, אם כן תורתינו אימתי נעשית כי [בתוך] שעה קלה תוכלו לגמור הכל, ובזכות זה תורתכם משתמרת אצלכם כהאי דאמרין גבי חסידים הראשונים שהיו שוהין [שעה אחת ומתפללים], בפרק אין עומדין, (יש נוחלין - צוואת אבי השל"ה - פרק א'). • וכ"כ בנו בהגהות לצוואתו והנה מאחר שראינו שיש לפרשיות הללו סגולות ומעלות גדולות, העולות למעלה עוד יותר משאר פרשיות ודברי תורה, אם כן ראוי אף למי שתורתו אומנותו שיפנה לעצמו שעה אחת קטנה בכל יום, ליזהר באמירתן ולעשות נחת רוח גדול ליוצרו יתברך בהן יותר עוד מבשאר דברי תורה. (הגהות יש נוחלין, פרק א').

נטילת ידים שחרית

בפוסקים כ' בשם הזוהר שאסור לילך ד' אמות קודם נט"י שחרית, ויש שדנו בזה ולימדו זכות על המקילים, כן דנו בדין נט"י לקטנים, ובעוד פרטים בדיני נטילה זו.

שלא לילך ד"א קודם הנטילה: ליטול ידיו בקומו ממיטתו קודם שיגע בשום דבר, וקודם שידרוך על גבי קרקע, להעביר רוח הטומאה (מנהג ר' אברהם גלאנטי מצפת, אות כ"ז, הודפס במבוא לס' ראשית חכמה, ירושלים תשד"מ). • כאשר מתעורר האדם משנתו תכף צריך ליטול ידיו, קודם שיגע במלבושיו כלל. וגם אסור לילך ארבע אמות בלא נטילה זו של שחרית, כמו שכתוב בזוהר על פסוק "לאשר הביא אלוה בידו" (איוב ו, י). לכן יזהר כל אדם להכין הכלים סמוך למיטתו, באופן שלא יצטרך לילך ארבע אמות. ויש בני אדם אשר בזמן הקור לובשים האנפלאות ברגליהם בעודם על מיטתם קודם שיקומו לעשות נטילת ידים, ולא יפה עושים, וצריך להזהירם על זאת. (בן איש חי, פרשת תולדות, אות ו). • אך בזוהר החמירו מאד שלא לברך ולא ללמוד, וכן שלא ליגע במלבושיו, וכן שלא לילך ד' אמות בעוד רוח הטומאה שורה על הידים קודם נטילת ידים שחרית, והמהלך ד' אמות חייב מיתה, כי בהשראת טומאה זו על ידיו חילל קדושת ה', אשר עליו כעל כל עבדי ה' המתקדשים בקדושתו של מקום ברוך הוא, ותורתו הקדושה בקדושה וטהרה יתירה על טהרת המון עם, אשר לא הגיעו למדה זו. (שו"ע הגר"י מהדו"ת סי' א' סעי' ז).

דין המים כשנגע בהם קודם הנטילה: יש להסתפק אם נגע במים קודם נט"י שחרית אם אותן המים כשרים לנט"י דכיון דנטמאו המים הוו כמו שופכין כמו שכתב הב"י, אלא שמדקדוק לשונו של הב"י שכתב שכיון ששכשך פ"א נטמאו כל המים שבכלי ותו לא מהני מידי שהרי הן כשופכין וכו', משמע לכאורה דווקא שכשוך, אבל נגיעה לא פסלה (תהלה לדוד, סי' ד, ס"ק ח). • אמנם יש שכתבו להדיא ליהזר בזה, וכן יזהר מאד בשעת נטילת ידיו מהכלי שלא יגע במים תוך הכלי ויטמאם כי אין המים מטהרים הידים אלא בשפיכה (שו"ע הגר"י מהדו"ת סי' ד'). • לא יגע ביד קודם נטילה לעין, לאוזן וכו', למים המוכן לנט"י לכל בני ביתו, ולא יגע בעת נטילה במים תוך הכלי. (סידור יעב"ץ, הנהגת הבוקר, סדר קימה ונט"י, סעי' י"ד).

נט"י לקטנים: יזהר כל אדם לזנוט את אשתו ושתעשה כל יום נטילת ידים לילדים הקטנים אפילו שהם יונקי שדים, מפני שלפעמים פושטים ידם ונוגעים במאכלים ויטמאום, שתשרה סיסרא אחרא על המאכל ההוא, וגם מנחה זה הוא סגולה טובה לקטנים כדי שיגדלו בטהרה ויהיו גידולי הקדש. (בן איש חי, פרשת תולדות, אות י'). • ומה טוב ומה נעים לרחוץ ידי הקטנים המוטלים בעריסה כדי שיגדלו בטהרה, גידולי הקודש (חסד לאלפים לבעל הפלא יועץ, סי' ד, סעי' י"ג). • ונהגו להקל בנגיעת קטן שלא הגיע לחינוך, ויש להחמיר אפי' מיום המילה ואילך וי"א דאסור מדינא, לכן יזהר ליטול ידיהם שחרית. (סידור יעב"ץ, שם). • אמנם מעיקרא דדינא כתבו שיש להקל, וכן כתב הגר"ז, ומטעם זה נהגו להקל בנגיעת הקטנים שלא הגיעו לחינוך לפי שגמר ועיקר כניסת נפש הקדושה באדם הוא ב"ג שנים ויום א' לזכר וי"ב לנקבה שלכן נתחייבו אז במצות מן התורה ונעשו בני עונשים ותחלת כניסת נפש זו הקדושה היא בחינוך לתורה ולמצות שחייבו חכמים לחנך. (שו"ע הגר"י, מהדו"ת סי' ד'). • עכ"פ מבואר שמעיקרא דדינא אין כל כך חיוב לנטילה זו ושהקילו בה, ואף למ"ש ליהזר בזה לא כתבו חיוב מדינא בקטנים, וגם מדברי האחרונים הנ"ל שתמחו בזה נראה עכ"פ שלא היו נוהגים להיזהר בקטנים, ואפשר שזה בגדר מאן דלא קפיד לא קפדינן ביה. (שו"ת דברי יציב, סי' א').

בשעת הדחק: מעשה בא לידי, שבקומי לא מצאתי שהכינו לי מים כי אם מעט מים באופן שלא היה בהן שיעור ליטול בהן עד הפרק ג' פעמים בכל יד, וכדי שלא לילך ד' אמות בלי נטילת ידים, נטלתי עד קשרי האצבעות בלבד, דומיא דנטילת ידים ביום הכפורים דהסכימו הפוסקים הטור והרב ז"ל (בסימן תרי"ג סעיף ב') דאף על גב דאינו נוטל ביום הכפורים רק עד סוף קשרי אצבעותיו, נטילה מקרי ומכרע על נטילת ידים, כן יש להקל להולכי דרכים על דרך זה בזמן שהמה לחץ. (שלמי ציבור למוהר"י אלגאזי).

האם יש מקום להקל בזה: ומה ששאלני מדוע רובא דעלמא מקילים והולכים בבקר ד' אמות בלי נטילת ידים שחרית, הא כבר כתב המ"א בשם הב"ח בשם תולעת יעקב, כל ההולך ד' אמות בלי נטילת ידים שחרית חייב מיתה עיי"ש, וכמה בני תורה אשר אינם שוגגים מקילים, ואין להם על מה שיסמכו. ידעי ידידי שדבר זה כתב בעל תולעת יעקב בשם הזוהר וכן העתיקו הב"ח, והמג"א השמיט בשם הזהר או מן השמים השמיטוהו, כי חפשתי בספר הזוהר יגעתי ולא מצאתי, ובעל א"ר האמין לשמועותיו בשם הזוהר והאר"י וצדד להקל וכו' ולבסוף מסיק בשם ספר דמשק אליעזר שדבר זה דוקא בזמנם כמו גילוי וזוגות עיין שם, ולענ"ד ליתא בזוהר כלל, והרב בית יוסף אשר העתיק בכל פעם דברי הזוהר לא שם רמז מזה, ושאר לי מארי' שעשה רוב ישראל לחייבי מיתות וכו' ולענ"ד היא משנת חסידים, והזריז הרי זה משובת, ואפשר דזוהר מייירי אם מים מצויים לפניו והולך ד' אמות בלי נטילת ידים. (שו"ת תשובה מאהבה, סי' י"ד). • תמהתי על הא דמבואר בא"ח סימן ד' דההולך ד' אמות בלי נטילת ידים שחרית חייב מיתה, מפני מה אין העולם נזהרין בזה כי חמירא כנסתא מאיסורא, ואף גם יראים ושלמים בתורה לא ראתי נזהרים בזה והוא מלתא דתמיהא לי וכו', על מה ששאלתני למה אין נזהרין העולם שלא לילך שחרית ד' אמות בלי נטילת ידים האמת אגיד בש"ס ובפוסקים ראשונים לא נזכר מדין זה כלום רק האחרונים כתבו וכו' ולעד"נ דמש"ה השמיטו הב"י לפי שדין זה לא נזכר כלל בש"ס ופוסקים ראשונים וכו' וגם דברי הזוהר, י"ל דס"ל כרשב"א דאמר בברכות דף כ"ה ע"ב דכל הבית כולו הוי כד' אמות אפילו הוא מאה אמה אע"א דאנן לא קי"ל כרשב"א בזה מ"מ לענין נט"י שחרית שהוא רק פרשיות וחסידות יתירה שלא הוזכר בש"ס ובפוסקים ראשוני' כלום אין להחמיר כולי האי ופוק חזי מה עמא דבר. (שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' א').

מקור ההלכה

בענין ברכת על נט"י דשחרית וזמנה

בגמ' (ברכות ס':) איתא: "כי משי ידיה לימא ברוך אקב"ו על נטילת ידים". ומכאן שצריך לברך על נט"י דשחרית, וטעם הנטילה לא הוזכר בגמ' שם. אמנם מצינו בגמ' (שבת קח:) "יד לעין תיקצץ" וכו'. ופי' רש"י יד לעין. שחרית קודם שיטול ידיו: תיקצץ. נוח לו שתקצץ שרוח רעה שורה על היד ומסמתו וכן כולו: ושם (קט.) "יד לגיגית תקצץ, יד מסמא, יד מחרשת, יד מעלה פוליפוס, תניא ר' נתן אומר בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג' פעמים". ופי' רש"י תיקצץ. דלא תיגע קודם נטילת שחרית: יד. לעין מסמא קודם נטילה: יד. לאזן מחרשת: יד. לפה או לחוטם: וכו', בת חורין היא. הרוח השורה על הידים לפני נטילה: ומקפדת. בנטילתו לנוטלה יפה עד שישפוך מים יפה ג"פ על ידיו: ובגמ' (חולין קז:) "התם משום שיבתא", ופי' רש"י רוח רעה שורה על הידים שלא נטלו שחרית וכו'. ובגמ' (ברכות ט"ו.) אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, דכתיב ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ד'. ושם "א"ל רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית, א"ל שפיר קאמר מי כתיב ארחץ במים, בנקיון כתיב, כל מידי דמנקי, דהא רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, וה"מ לק"ש אבל לתפלה מהדר" וכו'. חזינן דצריך ליטול ידיו לתפלה ואם אין לו מים מנקה בעפר או בכל מידי דמנקי, ולענין רוח רעה צריך ליטול במים גם כנ"ל.

וכ' הרא"ש (ברכות פ"ט סי' כ"ג) וז"ל: כי משי ידיה אומר ברוך אקב"ו על נטילת ידים, לפי שידיו של אדם עסקניות הן ואי אפשר שלא ליגע בבשר המטונף בלילה תיקנו ברכה קודם שיקרא ק"ש ויתפלל. וראוי היה לברך על נקיות ידים, אלא על שם שתיקנו בנטילת ידים לאכילה לברך ענט"י לפי שצריך ליטול מן הכלי והכלי שמו נטלא בלשון הגמ' לכך תיקנו נמי לברך על נטילת ידים. ונראה שאם אין לו מים ומנקה את ידיו בצרור ועפר שמברך על נקיות ידים, דחייב לנקות ידיו בשעת תפלה כדאמר לעיל (טו.) דכתיב ארחץ בנקיון כפי. מזה יש ללמוד דהוא הדין בתפלת המנחה ובתפלת הערבית אם עשה צרכיו ונוטל ידיו מברך על נטילת ידים, אבל כל היום כשעושה צרכיו אין צריך לברך כי אם אשר יצר דלא נתקנה ברכת על נטילת ידים כי אם לסעודה ולתפלה כי הך דהכא וכו'.

ואח"כ כתב שם: והאידינא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר אחר שנטל ידיו דכל זמן שאין ידיו נקיות אין לברכן. והא דאמרין (פסחים ז.) כל הברכות כולן מברכים עליהם עובר לעשייתן, היינו ברכת המצוות שאומר בהן וצונו צריך לברך להקב"ה תחלה על כל מה שצונו וקרבנו לעבודתו אבל ברכות של הודאה ושבח כגון אלו יכול לברך אחר כן, מיהו מלשון הגמ' משמע שיכול לברך כל אלו הברכות קודם נטילת ידים וזהו סעד לדברי שלא תקנו נט"י אלא לק"ש ולתפלה עכ"ל.

מבואר בדברי הרא"ש דנטילת ידים שחרית שעליה מברכין ברכת ענט"י נתקנה בשביל נקיון ידיו לק"ש ולתפלה, ואה"נ שאם אין לו מים מועיל בכל מידי דמנקי כמ"ש בגמ' (ברכות ט"ו) הנ"ל ואז הברכה היא על נקיות ידים ורק כשנוטל במים מברך ענט"י כמו בנט"י לאכילה ושתיה.

ולדעת הרא"ש כיון שכל ענין הנטילה הוא לצורך התפילה לכן גם לשאר תפילות יש את אותו החיוב בנט"י וע"כ מברך ענט"י לפני כל תפילה אם ידיו מטונפות מעשיית צרכיו.

והב"י (בסי' ד) הביא דברי הרא"ש, ואחריו הביא תשובת הרשב"א (ח"א סי' קצ"א) שנשאל הרשב"א למה תקנו ברכת ענט"י בשחרית, והשיב איברא כך נהגו בכל מקום לברך בשחרית ענט"י ומקפידין בכל תנאי נטילה כבשעת סעודה, ואני לא מצאתי בשום מקום דבר ברור שיצטרך אדם ליטול ידיו שחרית, דאי משום שיבתא ובת מלך די ברחיצה, ואי משום תפלה וק"ש די או ברחיצה או בנקיון עפר וצרורות, כדאמרין מידי ארחץ במים כתיב ארחץ בנקיון כתיב בכל דבר דמנקי, וגם בברכות (טו.) רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא. אלא יש לי קצת דמדומי ראייה לחיוב הנטילה בכלי בשחר ממאי דאמרין בפרק כל הבשר (חולין קו:) נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו כלומר מתנה שתעלה אותה נטילה אפי' לסעודה, ואילו לאכילה נטילה בעינן, ומדקאמר נוטל ידיו שחרית משמע דהכי קאמר באותה נטילה כשנוטל אדם ידיו שחרית יכול להתנות שתעלה לכל היום ואפי' לאכילה, ועוד אמרין פרק היה קורא (ברכות טו.) הנוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש זו היא קבלת עול מלכות שמים שלימה, מדקאמר נוטל ידיו ולא קאמר רוחץ ידיו כמו שאמר (שבת כה:) בערב שבת רוחץ פניו ידיו ורגליו משמע לכאורה שצריך בבקר ליטול ידיו בכלי, ואם תשאל מאי שנא תפלת השחר מתפלת המנחה וערבית, יש לומר לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה דכתיב (איכה ג' כ"ב) חדשים לבקרים רבה אמונתך, צריכים אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו, ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותם הברכות שאנו מברכים בכל בוקר ובוקר ולפיכך אנו צריכים להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו עכ"ל.

האריך הרשב"א לבאר מדוע יש ענין דוקא ליטול ידים במים ולא סגי ברחיצה בעלמא או בכל מידי דמנקי שמועיל לתפילה כנ"ל, והרא"ש לא הסביר מה ענין בנטילה במים ויוצא מדבריו שאין ענין בנטילה

במים ומספיק רחיצה במים או במידי דמנקי כיון שכל הענין הוא רק לתפלה וכן"ל, וכשנוטל במים צריך לברך בנוסח ענט"י, ובשאר מידי דמנקי מברך על נקיות ידים, והכל כפי שיזדמן לפניו. אבל הרשב"א רצה ליישב המנהג שמקפידים על נטילה ממש ובמים וגם מברכין, ולא היה נראה לרשב"א שכ"ז לא בדוקא וע"כ מצא סמך לדבר מדברי הגמ' בברכות ובחולין וחיידש שהטעם הוא משום שאנו נעשים כבריה חדשה ועלינו להתקדש ככהן קודם עבודתו.

אך קצת קשה על הרא"ש והרשב"א שהתעלמו מדברי רש"י (שבת קז.) הנ"ל שכתב דמשום רוח רעה צריך "ליטול ע"י שפיכה ג"פ על ידיו", ובשלמא הרא"ש אפשר שמסכים לזה אלא שתקנת הברכה לא היתה משום רוח רעה ולכן לא התייחס לענין הרוח רעה. אבל הרשב"א שהביא בחשבון את סיבת הרוח רעה אלא שכתב שלשיבתא ובת מלך מספיק ברחיצה, ומנין לו זה מאחר שלדברי רש"י אין תקנה להסיר הרוח רעה עד שיטול ג"פ, ואולי זו הסיבה שהחמירו בנטילה במים ומה צריך לחפש טעם חדש.

ואולי כיון שבגמ' (שבת קט.) הלשון הוא "ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג"פ" הבין הרשב"א שדי ברחיצה וא"צ בנטילה וכמו שעשה הבחנה בזה בדברי תשובתו. עכ"פ טעם הנטילה להרא"ש הוא אך ורק משום התפילה, ואין הבדל בין תפילת שחרית לשאר התפילות ואפשר גם בכל מידי דמנקי. ולהרשב"א נקיון הידים הוא לצורך התפילה, ומה שהצריכו "נט"י דוקא ובמים" זה משום שהחמירו בתפילת שחרית יותר משאר תפילות כיון שאז נעשים אנו כבריה חדשה וככהן לפני עבודתו ומטעם זה אנו מברכים ברכת אקב"ו על נטילת ידים.

והב"י כ' בשם הזוהר שרוח רעה שורה על האדם שטועם טעם מיתה בלילה כשהנשמה מסתלקת ממנו, וכשחוזרת הנשמה מסתלקת הזוהמא ונשארת על הידים וע"כ צריך ליטול ידיו מכלי לתוך כלי. והב"י הסתפק בישן ביום אם צריך ג"כ ליטול ידיו לדעת הזוהר ונשאר בצ"ע.

ואח"כ כ' בשם האורחות חיים שאם השכים קודם אור היום ונטל ידיו שי"א שצריך ליטול ידיו פעם אחרת כשיאיר היום משום בת מלך השורה על הידים כל הלילה עד היום ושצריך לשפוך עליהם מים שלוש פעמים, ולדבריו גם הניעור בלילה שורה על ידיו רוח רעה וצריך נטילה.

והפמ"ג (אשל אברהם סי' ד' סק"א) כ' שיש ד' טעמים לרחיצת ידים שחרית א. טעם הרא"ש. ב. טעם הרשב"א. ג. האורחות חיים. ד. הזוהר, אמנם האורחות חיים והזוהר לא דברו לענין ברכת ענט"י ורק על עצם הנטילה וכמ"ש הוא בעצמו שעל סכנה ורוח רעה אין לברך. ורק לטעם הרא"ש והרשב"א צריך לברך ענט"י. והאמת שגם להרא"ש (כמו שכתב הב"י לדעתו ושאפי' בניעור כל הלילה צריך נטילה משום רוח רעה השורה על הידים בלילה) והרשב"א (כמו שמבואר בתשובת הרשב"א הנ"ל) צריך נטילה או רחיצה משום רוח רעה אלא שהרא"ש והרשב"א דברו ממין הברכה דענט"י.

והפוסקים האריכו (פמ"ג הנ"ל, ודרישה סק"א ועוד) לבאר את הנ"מ בין השיטות לענין חיוב הנטילה ולענין הברכה, ומהם, מי שהיה נייעור כל הלילה או שישן בתחילת הלילה וקם קודם אור היום וכשקם נטל ידיו, שלפי דברי הזוהר אין רוח רעה שורה בלא שינה ולכן אם לא ישן כלל אין שורה רוח רעה, וכן אם כבר נטל בשעה שקם ונשאר ער עד אור היום אין רוח רעה חוזרת לשרות על ידיו. ולארחות חיים רוח רעה שורה מחמת הלילה גם אם לא ישן, ולכן הניעור כל הלילה צריך ליטול ידיו, וכן כשקם קודם אור היום ונטל ידיו חוזרת הרוח רעה לשרות על ידיו ובבקר צריך שוב נט"י. וכן מי שישן ביום יהיה נפ"מ בהיפוך שלפ"ד הזוהר יתכן שגם שינה ביום גורמת רוח רעה, ולפי האורחות חיים רק בלילה. כ"כ הדרישה (ס"ק א'). וכ' דבכל ג' אופנים אלו הסתפק מרן בשו"ע (סעיפים י"ג-ט"ו) אם צריך נטילה. וכ"ז לענין עצם הנטילה אבל לענין חיוב ברכה תלוי הדבר במחלוקת הרא"ש והרשב"א והנפ"מ שביניהם. ולדעת הרא"ש אין חיוב הנטילה והברכה תלוי בשינה אלא כל שידיו מטונפות צריך נטילה וברכה לתפלה וכן הדין בשאר תפלות, ולהרשב"א עיקר החיוב הוא מחמת השינה שכשמתעורר נעשה כבריה חדשה, ויש נפ"מ הפוכה אם ישן עם בתי ידים דלדעת הרא"ש למרות שישן אבל אין חשש טינוף ע"י נגיעה במקומות המכוסים וע"כ אי"צ נטילה, ולהרשב"א צריך לפי טעמו.

ולענין שינת עראי כ' הב"י דלדעת הרא"ש אי"צ נטילה כיון דלא חיישינן בשינת עראי שמא נגע במקום המטונף, ולדעת הרשב"א גם בשינת עראי שייך הטעם של בריה חדשה.

ואם שייך לומר שמאחר שתקנו חכמים נטילה מאיזה טעם שיהיה נשאר החיוב בכל בוקר גם כשלא שייך הטעם ומשום דלא פלוג רבנן, כתב הב"י שאפשר לומר כן לדעת הרשב"א דלא פלוג רבנן אבל לא לדעת הרא"ש. והטעם לזה כ' ה"ט"ז (סק"ט) דלדעת הרשב"א שחיוב הברכה מטעם בריה חדשה דצריך אדם ליתן שבח והודיה על חסדי ה' יתברך שמחזיר נשמותיהם של אחרים שהיו יושנים כמו לענין ברכת הנותן לשכוי בינה דאיתא לקמן (סי' מ"ו סעי' ב') דעל מנהגו של עולם מברך, משא"כ לדעת הרא"ש שאין זה משום בריה חדשה אלא דין שלא יתפלל בידים מזהומות ובמקום דאין צריך לזה לא צריך נטילה.

והב"ח הוכיח מתשובת הרא"ש שכ' שהמשכים בבוקר ללמוד יברך ענט"י ואשר יצר ואלקי נשמה, אעפ"י שבאותה תשובה כ' דלא תקנו נט"י אלא לק"ש ותפלה ולא ללימוד, אע"כ דמשום לא פלוג דמאחר שתקנו נט"י בבוקר משום טינוף לק"ש ותפלה שוב לא פלוג ובכל

הרה"ג רבי יצחק חיים שרנאגי שליט"א

רב קהילת תורה ותבונה רמת בית שמש, מרבני בית ההוראה "אהבת שלום"

ענין צריך ליטול ידיו בבוקר ואפי' שאינו עומד להתפלל תיכף, ומכח ראייה זו הכריח שגם להרשב"א שתקנו משום שנעשה כבריה חדשה גם בניעור כל הלילה חייב ליטול ולברך משום דלא פלוג רבנן. והמג"א דחה ראיית הב"ח וכ' דלהרא"ש שייך לומר הסברא דלא פלוג כיון דלהרא"ש הנטילה בשביל התפלה וכיון שסופו להתפלל אף שמתעכב בינתיים שייך לחייב משום לא פלוג, אבל להרשב"א אפשר שאין לחייב אא"כ נעשה כבריה חדשה בפועל. (ועיין לבושי שרד סקכ"א וערוך השלחן סעי' י"ב).

ועכ"פ מרן בשו"ע (סעי' י"ג) נשאר בספיקו והוא כמו שכתב בב"י. ומחלוקת באחרונים איזו דיעה תפס השו"ע לעיקר. ומג"א (סקי"א וסקי"ב) ס"ל דקיי"ל כהרשב"א מכח זה שאין אנו מברכים על נט"י לפני מנחה וע"כ דלא קיי"ל כהרא"ש. וה"ט"ז (סק"א) נוקט כהרא"ש ודוחה ראיית המג"א דאע"פ שאין מברכין למנחה אבל הטעם, דבשחרית עפ"י רוב ידיו מטונפות ולכן בשחרית מברכין. (ועיין לבושי שרד סק"ב וסק"ד). והא"ר כ' דמרן ס"ל עיקר כהרא"ש, והמאמר"ר חולק ומוכיח דמרן ס"ל כהרשב"א, עי"ש סק"ח.

ועיין בהגהות רעק"א שכ' בניעור כל הלילה אם עשה צרכיו מברך ענט"י משום דהוה ס"ס אולי כהרא"ש וכיון שעשה צרכיו חייב בנטילה, ואפי' להרשב"א שתלוי בשינה מ"מ יתכן דלא פלוג רבנן וחייב, וכ"ה בעולת תמיד ובא"ר. אבל המאמר"ר חולק בזה ומקיים מנהג הספרדים שאין מברכין בניעור כל הלילה כפסק השו"ע שהדבר ספק. ועיין כף החיים סקמ"ט. ועיין באחרונים שדנו במי שישן אחר חצות לילה אם חייב בקומו משינתו ליטול בברכה, ובס' בן איש חי פ' תולדות כ' שיטול בברכה אא"כ לאחר חצות קודם שישן בירך ברכות השחר ואמר תקון חצות ולמד תורה שאז אם ישן אח"כ וקם בבוקר יטול ידיו ללא ברכה. ואם עסק בתורה ולא בירך ברכות השחר הסתפק הרב בזה עיי"ש, וגם בזה יש חילוקים שהרי לפי טעם הרא"ש והרשב"א אין לחלק בין שינה קודם חצות ללאחר חצות וכן יש מחלוקת בישן ונייעור קודם חצות, ועיין כף החיים אות נ"ב ונ"ג.

ולענין שינת עראי הב"י כ' שנראה לו בדעת הרשב"א שגם בשינת עראי כשקם נעשה כבריה חדשה, ואף שלדעת הרא"ש אין חיוב נטילה בישן שינת עראי אבל אם יעשה צרכיו ויטנף ידיו א"כ לכו"ע חייב בנט"י בברכה.

ואין זה מכח ס"ס כמו שכתבו האחרונים הנ"ל לענין נייעור כל הלילה, שהרי שם בדעת הרשב"א הוי ספק, וכאן לפי"ד הב"י אין ספק בדעת הרשב"א. ועיין באור לציון (ח"ב סי' א' סעי' ז) שכתב דבשינת עראי לא יברך ענט"י, והסתמך על המאמר"ר שפסק דלא יברך. ולכאורה אין זה מדוייק שהרי המאמר"ר דיבר על נייעור כל הלילה שבזה סמך על דברי מרן בסעי' י"ג שהסתפק, אבל בשינת עראי לא דיבר בשו"ע ולמ"ש בב"י כנ"ל יש לחלק בין נייעור כל הלילה לשינת עראי וצ"ע.

בענין זמן הברכה

לכתחילה זמן הברכה מיד לאחר שנטל ידיו קודם הניגוב, אלא שאם נצרך לנקביו כתבו האחרונים שיצא קודם לנקביו ואח"כ יטול ידיו שוב ויברך ענט"י ואשר יצר. וזה כשהולך מיד להתפלל. אבל אם עדיין לא הולך להתפלל ויתכן שיצטרך שוב ליפנות ולטנף ידיו לכאורה צריך להמתין מלברך עד שיפנה שוב ויסמך הנטילה והברכה לתפלה, שהרי לדעת הרא"ש כל התקנה של הנטילה והברכה היא בשביל התפלה. וכן דעת הרמב"ם והרא"ש שלפני כל תפלה חייב בנטילה עם ברכה כמ"ש בפ"י מהל' ברכות הל' ב', ואף לדעת הרשב"א שתקנו בשחרית משום בריה חדשה אבל זהו משום התפלה בעיקר וא"כ אם נוטל ידיו כשקם ומברך ואח"כ מטנף ידיו מה הועילה הנטילה הראשונה.

והאמת שכ"כ החיי אדם (כלל ז' אות ו') הביאו הביאוה"ל (סי' ד' ד"ה ואפילו), והקשה הביאוה"ל דלדעת הרשב"א הרי צריך לברך בשעה שנעשה בריה חדשה וזהו כשנייעור משינתו וא"כ אם שוהה אח"כ הרבה עד לאחר שמתפנה בסמוך לתפלה איך תחול הברכה על זמן הקימה משינתו, ויישב עפ"י דברי הב"י בסי' ו' שכ' דלטעם הרשב"א דמשום בריה חדשה נוכל לאחרה ולסדרה עם שאר הברכות אף דהוא הפסק גדול וכו'. וכ' עוד בביאוה"ל דמסתימת לשון השע"ת משמע שאין סובר כהח"א, אלא תיכף אחר עשיית הצרכים מברך ענט"י, ואח"כ כ' שמצא בס' מעשה רב להגר"א שסובר כהח"א והכריע כך, עיי"ש. אך בס' ערוך השלחן הביא דברי הח"א ומעשה רב והקשה עליהם מדברי תשובת הרא"ש שהביא הב"י בסי' ד' (תשובת הרא"ש כלל ד' סי' א') שהמשכים ללמוד יברך ענט"י ואשר יצר וכו', ומוכח דאעפ"י שעדיין אינו מתפלל עכ"ז מברך ענט"י, והטעם כיון שתקנו הברכה בקומו משינתו אע"פ שתקנו משום התפלה צריך לברך כשקם משינתו. ואולי הרא"ש מדבר באופן שרגיל שאינו מתפנה מאז שמברך עד התפלה אבל אם יודע או שמסתפק שיצטרך ליפנות קודם התפלה אולי צריך להמתין מלברך ענט"י כהח"א והמע"ר.

ובס' אור לציון (ח"ב סי' א' בביאורים סוף סעי' ה') כתב שמי שיודע שיצטרך ליטול ידיו שוב לפני התפלה לא יברך גם על נטילה זו וימתין לברך בנטילה שהיא קודם התפלה ממש כדי לצאת גם דעת הרמב"ם שיש לברך ענט"י לתפלה. ושם (בביאורים לסעי' ב') כתב: הקם באמצע הלילה ואין בדעתו לישן עוד נוטל ידיו בברכה מיד כשקם, וכדמשמע בב"י סי' ד' בשם תשובת הרא"ש, עי"ש וכן המנהג. וצ"ע ליישב הדברים וכיצד לנהוג למעשה.

עוד יוסף חי

בירור וליבון במשנתו של מרן ה"בן איש חי"

דין נטילת ידים לאחר נגיעה במקומות המכוסים

שו"ע סימן ד' ס"ח: אלו דברים צריכים נטילה במים, הקם מהמיטה, והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ, והנוטל צפורניו, והחולץ מנעליו, והנוגע ברגליו, והחופץ ראשו, ויש אומרים אף ההולך בין המתים, ומי שנגע במת, ומי שמפילא כליו, והמשמש מטתו, והנוגע בכנה, והנוגע בגופו בידו. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל, אם תלמיד חכם הוא תלמודו משתכה, ואם אינו תלמיד חכם יוצא מדעתו.

נגיעה במקומות המכוסים בימות החורף או ברגלים נקיות

א. בשו"ת רבי יעקב חיים (הנדפס בסו"ס ידי חיים) סימן כ"ה כתב, ומה ששאל לפי הטעם שצריך ליטול ידיו אם נגע במקומות המכוסים משום זיעה, ומכאן זה נסתפק לך בימות החורף שאין זיעה, או בכל עת שאין זיעה בגוף אם צריך נטילת ידים. תשובה, הנה הגאון פמ"ג משו"ז סימן צ"ב סק"ב כתב וז"ל, אם הולך יחף ברגליו, אפשר דהוי בכלל מקומות המגולין ע"ש. ואם כן הוא הדין והוא הטעם בנידון דידן דהוי בכלל מקומות המגולין. אכן כיון דהגאון ז"ל כתבה בדרך אפשר, טוב לזהיר וליטול ידיו ע"ש.

ואולי יש לומר דמה שכתב הפמ"ג בלשון אפשר, אינו משום שהסתפק בנוגע במקומות המכוסים שאין בהם זיעה אם צריכים נטילת ידים, אלא דאפשר דבזה פשוט שאין צריך נטילת ידים, כיון דאין שם מלמולי זיעה וכמו שסבר השואל. אלא שהסתפק דיש לומר דנגיעה ברגל שאני, אי משום זוהמא הדבוקה בהם, אי משום רוח רעה.

וכבר האריך בזה בשו"ת תורה לשמה סימן י"ג גבי הטובל במקוה וביציאתו מן המקוה צריך הוא ללבוש טלית חדש שצריך לברך עליו, אם יוכל לברך. או"ד דצריך ליטול ידיו כיון שנגע בשורו בעת שלבש חלוקו ומכנסיים שלו. והשיב, דהנה הטעם שהנוגע בבשרו צריך נטילת ידים הוא דשכיחי התם מלמולי זיעה ומשום נקיות נגעו בה. ומאחר כי עתה יצא כל גופו מן המים שבמקוה, אין כאן חשש זה. דהא מצינו שאמרו מי שהוא במים ולבו רואה את הערהו ואינו יכול לברך, דמותו לחבק זרועותיו כדי שיהא הפסק ומברך וכו'. אך ודאי אם נגע ברגליו, אף על פי שנגע תיכף ומיד ביציאתו מן המקוה בעוד ידיו ורגליו לחים, עם כל זה צריך נטילה, יען כי טומאת הרגליים לאו משום מלמולי זיעה לחוד, אלא משום דשוריה שם רוח רעה ויש להאמין דמסתלקת אפילו בכמה מימות, כי אין בנו עתה כח לדחותה משם על ידי המים. ולכן אם נגע ברגליו אפילו תיכף ומיד, צריך נטילה. ורק אם נגע בעודו בתוך המים אין צריך נטילה, מפני כי תסגי ליה טבילה במים מאחר שידייו עודם בתוך מי המקוה אחר שהסירם מעל רגליו ע"ש. וכן כתב בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סימן ד' דהנוגע ברגלים נקיות צריך נטילת ידים משום רוח רעה השורה בהם ע"ש. וכן כתב הקף החיים ס"ק ע"ג וס"ק פ"ה לחלק בין נוגע ברגלים רחוצות, לבין נוגע במקומות המכוסים הרחוצים. ועיין עוד במור וקציעה ס"ס ד'. הרי דקיים חילוק ברור בין נגיעה במקומות המכוסים שגופו לבין נגיעה ברגליו, וא"כ אפשר דרק בנגיעה ברגליו הסתפק הפמ"ג דחמירי טפי, משא"כ בנידון השאלה שהוא בנגיעה בשאר מקומות המכוסים, יודה הפמ"ג דאין צריך נטילת ידים. [הנמת הדתורה לשמה לענין מעשה כתב להקל בנגיעה במקומות המכוסים רחוצים רק בעודם רטובים, ולא כשכבר נגב גופו שאין לדבר שיעור וקציבה ולא פלוג רבנן ע"ש].

ויש להביא קצת ראיה לזה, דהנה הפמ"ג סימן ד' א"א ס"ק כ"ג כתב וז"ל, ומיהו ברגלו אפילו הולך יחף רק אסור כבסעף י"ח עכ"ל. הרי שמה שהסתפק בסימן צ"ב פשיטא ליה בסימן ד' לאיסור [וכבר עוררו בזה], ובשניהם נקט צויר של נגיעה ברגליו. ולפמש"כ הדבר מדוקדק, דדוקא בנגיעה ברגליו דן לחייב נטילת ידים אף בנוגע בהם בעודם רחוצות ונקיות, אבל בשאר מקומות המכוסים, אפשר דסובר דאין צריך ליטול ידיו.

ועוד יש לדקדק ממה שכתב הפמ"ג אפילו הולך יחף אסור "כבסעף י"ח", וצריך ביאור איזו ראיה יש לזה בסעף י"ח. ואולי כוונתו, דהנה השו"ע ס"ח כתב, אלו דברים צריכין נטילה במים הקם מהמטה והיוצא מבית הכסא וכו', והנוגע ברגליו וכו', והנוגע בכנה והנוגע בגופו בידו ע"ש. ולכאורה דה"ל כשישנה השו"ע הנוגע ברגליו והנוגע בגופו בתורת שני דברים, דבפשוטו שניהם דבר אחד, שכל הנוגע במקומות המכוסים צריך ליטול ידיו. וכן הקשה התהילה לדוד ס"ק י"ט. ומהו הוכיח הפמ"ג דשאני נוגע ברגליו מנוגע במקומות המכוסים, דנוגע ברגליו אף ברגיל לילך כך שאינו מקום מכוסה, צריך ליטול ידיו. וכן כתב התהילה לדוד שם, ובעיקר האי דינא דנגיעה במקומות המכוסים או ברגלים אחר הרחצה הארכתו בגליון אליבא דהלכתא מספר 11.

נגע בראשי אצבעותיו אם צריך ליטול כל ידו

ב. בשו"ת תורה לשמה סימן י"ד נשאל, באדם שנגע בראשי אצבעותיו לצד פנים בבשרו במקום המכוסה שצריך נטילה, אם צריך שיטול כל ידיו פנים ואחור. או דלמא ישפוך קצת מים על ראשו אצבעותיו בלבד במקום שנגע ולצד פנים דוקא. והשיב, דבמסכת כלים פכ"ה משנה ה' איתא, גבי כלי המחולק לשנים, רובע וחצי הרובע, דאם נטמא הרובע, הרובע ואחוריו נטמאין, חצי הרובע ואחוריו טהורים. נטמא חצי הרובע, חצי הרובע ואחוריו נטמאין. הרובע ואחוריו טהורין. ונטמא אחורי הרובע, אחוריו חצי הרובע, טהורין. דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים אין חולקין את הגביין. וכשהוא מטביל מטביל את כולו. והלכה כחכמים ע"ש. גם עוד נתן בספ"ד דכלים ה"ב כן נורא אומר על דופן האמצעי, חולקין את עוביו, המשמש לטמא טמא המשמש לטהור טהור. וגם בזה אין הלכה כר"י כן נורי ע"ש. ועל כן גם בנידון השאלה, צריך ליטול כל ידו פנים ואחור אף על פי שלא נגע כי אם בראשי אצבעותיו ע"ש.

ולכאורה יש לומר שהדבר תלוי בטעמא דהנוגע במקומות המכוסים צריך ליטול ידיו, דאם טעמו משום רוח רעה וכמבואר בפמ"ג משו"ז ס"ק ט"ו, אם כן יש מקום לדמות את הנידונים. אך אם טעמו משום נקיות בעלמא וכמש"כ התהילה לדוד ס"ק כ"ד בדעת המ"א סימן צ"ב סק"ה, וכן יוצא מדברי המ"ב ס"ק מ"א, אם כן לכאורה אינו ענין לנידון דידן, דשאני התם או שחל הטומאה בכולו, או שצריך להטביל כולו במים דבלא"ה אין כל הכלי בא במים, עיין ברמב"ם פכ"ה מ"ו שם ובחזו"א כלים סימן כ"ט ס"ה י"ב. משא"כ בנידון דידן שהוא משום נקיות בעלמא. ד"ו להוציא את הכלכלו. וכן כתב להלכה התהילה לדוד ס"ק כ"ד דלטעמא דמשום רוח רעה, אפילו לא נגע באצבע קטנה צריך ליטול כל היד עד הפרק ולכהפ"ח עד קשרי האצבעות ולטעם דמשום נקיות, סגי ליטול מקום שנגע בו ע"ש.

ולפי זה יש לעורר, דהנה הלא איש חי שנה ראשונה פרשת תולדות סט"ז כתב, אלו דברים שצריכים נטילה בשלוש פעמים בסרוגין משום רוח רעה, הקם מן המטה מן השנה וכו'. ובס"ז נטלה, ואלו דברים שצריכים נטילה מפני נדנדו רוח רעה דדי להם בפעם אחת ואין צריך שלוש פעמים בסרוגין, ואלו הן, היוצא מבית המרחץ וכו'. ואלו דברים שאין צריכים נטילה, כי אם רחיצה כל דהו, דהיינו שיטול ידיו פעם אחת משום נקיות, ואלו הן, החולץ או הנועל מנעליו בידיו וכו'. וכן עוד נמי צריך רחיצה פעם אחת משום נקיות אם נגע ברגליו או בשאר מקומות המכוסים שגופו ע"ש. הרי דחייב נטילה בנוגע ברגליו או במקומות המכוסים הוא רק משום נקיות. [וכבר עוררו דרשמי"כ דגם ברגליו הוא משום נקיות, לכאורה זה אינו כמש"כ בר"פ תורה לשמה הנ"ל]. וא"כ ליסגי שירחץ אותה אצבע שהתלכלכה. והיה מקום לומר דחז"ל תיקנו נטילה משום נקיות, וגדרה כדון נטילה בעלמא שצריך לרחוץ כל היד. ומכל מקום לכאורה אין ראיה לזה מהמשנה בכלים וכמבואר.

והנה בבא"ח ש"א פ' תולדות סט"ז כתב דהנכנס לבית הכסא צריך ליטול ידיו, ואף אם הכניס רק את ידיו וכל גופו נשאר בחוץ צריך ליטול ידיו. ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סימן ב' שאלה ג' האריך לחלוק על זה, דמצינו גבי נגיעים דביאת מקצת לא חשיבא ביאה, עיין במסכת ידים רפ"ג ובתוס' שבוועות דף י"ז ע"ב ד"ה אפילו. וכבר הוכיח כן בדעת תורה על אתר ע"ש. אך כבר רבינו ז"ל עמד בכעון על התורה לשמה סימן כ"ג מדתנן בגנעים פ"יג. וחילק דשאני כניסה לבית הכסא שיש דין טומאה מיוחדת של הדים. [עיין זוהר בראשית דף י']. ולפי זה יוצא דבהכניס רק רגלו לכ"ע אין צריך ליטול ידים. ואכמ"ל.

נטילת ידים על ידי אשתו נדה והדין בהגשה לבד

ג. בבן איש חי ש"א פרשת תולדות ס"ב כתב גבי נטילת ידים שחרתי, לא יטול ממי שלא נטל ידיו עדין, דכתבי והזה הטהור על הטמא. וכן לא יטול ממשרתת נדה ולא ממשרת גוי או גויה ונכזר באחרונים. וכן כתב גבי נטילת ידים לסעודה בשנה ראשונה פרשת תזריע מצורע סט"ו, טוב להזהר שלא ליטול ידיו מנכרי, וכן נמי מאחותו ובתו שהם נדות או מאשה אחרת אפילו שאינה נדה ע"ש. הרי שהזהיר לא ליטול ממשרתת נדה או אחותו ובתו שהם נדות, ולא הזכיר אשתו, דליטול ע"י אשתו בלא"ה אסור מדין הרחקות. וכן כתב בעטרת זקנים (הנדפס על גליון השו"ע) או"ח סימן קנ"ט ס"י"א עמש"כ השו"ע שם, הכל כשרים ליתן מים על הידים אפילו חשו"י עכו"ם ונדה, וכתב בעטרת זקנים דנדה דקאמר, מיירי בבתו שהיא נדה, דאי באשתו נדה הא אסורה ברחיצת ידים ורגלים כידוע מאמר חז"ל בכתובות דף ס"א כל מלאכה שאשה עושה לבעלה, נדה עושה לבעלה, חוץ מהרחצת פניו ידיו ורגליו וכו' ע"ש.

ויש לעורר דלכאורה היכא שידייו נקיות ונוטל רק לשם מצוה, אין לאסור באשתו נדה משום הרחצת פניו ידיו ורגליו, דהנה המאירי בכתובות דף ד' כתב וז"ל, והרחצת פניו ידיו ורגליו, פירושן אף בלא מגע וכגון שהיא יוצקת על ידו. ומפני שזה מין קשוט וכל צד שבקשוט באיש ואשתו המתידדים מעורבים להרגל עבירה וכו'. ויש אוסרים אף בצונן ומפני שאף בצונן צד קשוט הוא עכ"ל. וכ"כ בנדה דף ס"ד. ומבואר דאיסור הרחצת ידיו הוא מפני שזה מין קישוט, וזה גורם חיבה ביניהם. ולפ"ז בנש"י של מצוה שאין בזה הרגש של קישוט ובפרט כשידייו נקיות, וכל התעסקותם היא כדי לצאת ידי חובת הדין, מסתבר שאין דבבר איסור.

והנראה בזה, דהנה הט"ז יור"ד סימן קצ"ה סק"ח כתב שאשה השופכת מים על בעלה, אין לאסור בזה משום נגיעה, דזהו נגיעה על ידי דבר אחר, שהיא נוגעת בכלי והכלי במים והמים בידו, ורק נאסר משום חיבה ע"ש. אולם בשו"ת קנה בושם ח"א סימן פ"ו סק"ב האריך להוכיח מדברי הראשונים שנגיעה על ידי המים דרך כלי חשיב נגיעה ואסור. והוסיף שגם הט"ז לא כיוון להתיר בזה, דלא גרע ממסירה מיד ליד, אלא כוונתו דאין זה נאסר מדינא דגמי אלא ממנהג הראשונים, ומשום איסור רחיצה נאסר מדינא דגמי ע"ש באורך. [ונפ"מ בזה אם מותר לבעל לטפסף לאשתו נדה טיפות עינים, דבפשוטו לט"ז שרי. ולפמש"כ הקנה בושם אסור, אם לא במקום חולי כפי הפרטים המבוארים בשו"ע סו"ס קצ"ה]. ולפי זה יש לומר דמה שפשיטא ליה לבן איש חי לאסור נטילת ידים על ידי אשתו נדה, אינו משום איסור רחיצה, דמשום זה אין לאסור שאינו דרך קישוט, אלא משום איסור נגיעה. אך בעטרת זקנים הנ"ל לא משמע כן, ששרי כתב להדיא לאסור משום איסור הרחצת פניו ידיו ורגליו.

ומכל מקום נראה דיש להתיר לאשה נדה להביא מים ולהניח לפני הבעל והוא יטול לבדו, דאף דלהביא מים לצורך רחיצה נחלקו בזה הט"ז שם והשו"ך שם ס"ק ט"ז, יעייין בשו"ת דברי שלום יור"ד סימן ע"ה שהוכיח מהרבה ראשונים לקולא. ועוד ישנם שיטות בראשונים בדמים קרים אדם אסור כלא וכמש"כ המאירי שם. ובפרט דהוי במקום מצוה דישנה סברה שאין בזה חיבה כלל וכמבואר.

בדין דיבור בבית הכסא

שו"ע סימן ג' ס"ב. יהא צנוע בבית הכסא ולא יגלה עצמו עד שישב. הגה. ולא ילכו שני אנשים ביחד, גם לא ידבר שם, ויסגור הדלת בעדו משום צניעות.

א. מקור הדין וטעמו

מקור דין זה בגמי ברכות דף ס"ב ע"ב, רב ספרא על לבית הכסא, אתא רבי אבא נחר ליה אבבא, אמר ליה ליעול מר, בתר דנפק אמר ליה עד השתא לא עיילת לשעיר (שאינן צנועין בבית הכסא, רש"י) וגמרת לך מיילי דשעיר (שאינך צנוע, רש"י). לאו הכי תנן מדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד, וזה היה כבודו, מצאו נעול בידוע שיש שם אדם, מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם. אלמא לאו אורח ארעא הוא (לספר בבית הכסא ואת אמרת ליעול מר, רש"י). והוא סבר מסוכן הוא. ע"כ. ויוצא שאין לספר בבית הכסא. וכ"כ הרא"ש בפירושו לתמיד דף כ"ז. וכן איתא בגמי דף ס"ב ע"א קבלה (מסורת ומנהג שקיבלנו מרבותינו, רש"י) דבית הכסא, צניעותא ושתיקותא.

וטעם איסור דיבור בבית הכסא, כרש"י בע"כ שהוא משום צניעות. וכ"כ הרא"ש בתמיד ובספר חרדים במצוות ל"ח מדברי סופרים בתלויים בפה ובקנה פ"ד ס"ז כתב, אין משיחין בבית הכסא מפני סכנת השדים דשכיחי התם, וצריך צניעות ושתיקה להנצל. ובבן יהוידע ברכות דף ס"ב ע"א כתב, שלא דיברו שם מפני שרוחות רעות יתחזקו ויתאחזו בדבור אותיות היוצא מפי האדם, משא"כ השמעת קול בלתי חיתוך אותיות אינו מזיק, ועיין עוד בבן איש חי ש"א פ' יוצא ס"ו.

ב. שיעור דיבור האסור

והנה בשו"ת תורה לשמה סימן כ"ד כתב, דבגמי ברכות הנ"ל ובפרש"י והרא"ש מבואר דלאו אורח ארעא לדבר בבית הכסא אפילו שני דברים בלבד, שהרי רבי אבא הקפיד על מה שאמר רב ספרא ליעול מר ע"ש. וכן כתב לדינא בבן איש חי ש"א פרשת ויצא ס"י דאין לדבר בבית הכסא אפילו תיבה אחת. וכן כתב להוכיח בעל החוות יאיר בספרו מקור חיים על אתר.

והנראה בזה, דהנה בביאור הגר"א כתב להקשות על פרש"י, דבגמי תמיד דף כ"ז ע"ב איתא רב ספרא הוה יתיב בבית הכסא, אתא ר' אבא נחר ליה, א"ל ליעול מר. בתר דנפיק איתא ר' אבא ע"כ לא סליקת לשעיר, גמרת מיילי דשעיר, לאו הכי תנן מצאו נעול בידוע שיש שם אדם, דלמימרא לא מיבעי ליה למעל. ורב ספרא סבר דלימא מסוכן הוא ע"ש הרי דנקיט בגמי "דלא מיבעי ליה למיעל", שהטעמו ער לב ספרא היתה שלא היה לו לומר להכנס משום שאין לשנים להכנס יחד לבית הכסא, ולא משום שהוא דיבר בבית הכסא ע"ש.

והחיד"א במחזיק ברכה אות ג' עמד על זה, וכתב פרש"י והרא"ש לא היה להם גירסא זו בגמי בתמיד, אלא גירסו כדאיתא בגמי בברכות אלמא לאו אורח ארעא, והיינו דאין דרך ארץ לדבר שם.

אולם אכתי צ"ע, דגם אם רש"י והרא"ש לא גרסו זה בגמי, מכל מקום מניין להם לפרש הגמי דלאו אורח ארעא, דהיינו משום דיבור בבית הכסא, ולא משום שלא יכנסו שני אנשים יחד. וכן תמה החוות יאיר בספרו מקור חיים על אתר.

ונראה דהנה המגן גיבורים סימן ג' שלטי הגיבורים סק"א הקשה, דברש"י בברכות מבואר דרבי אבא הקפיד על זה שרב ספרא דיבר בבית הכסא. וברש"י בתמיד דף כ"ז פירש דלא היה לו לומר בא אדוני אלא היה לו לנחור כנגדו, אלמא דלא הקפיד ר' אבא על דיבור בבית הכסא, אלא רק על דא"ל ליעול מר, והוה ליה לנחוריו כנגדו שלא ליעול, דזה אין צניעות שיכנסו שניהם יחד. ודבריו נראין כסותרים זה את זה. ויתירך, דטעם הדבר שלא ילכו שנים יחד, אינו משום שלא יהא אחד רואה את פירוועו של חבירו, דכבר אמרו ולא יגלה כי לאם לאחוריו טתפ, ויכול לכסות עצמו באופן שלא יראה. רק עיקר הטעם משום דכששניהם ביחד שכח הדבר שידיברו ביניהם וכמש"כ המהרש"א בברכות דף ס"ב ע"א, וזה אין צניעות דקבלה דבית הכסא שתיקותא. ומעתה הא גופא דאסור למיעל לבית הכסא שני אנשים הוא משום דאין מספרין בבית הכסא, ושני אנשים שכיהי שייספרו. ולזה כיון רש"י ז"ל אלמא דאין מספרין בבית הכסא ואת אמרת ליעול מר, והיינו דעיקר הקפידא היה באמת על שאמרו לו להכנס, והא אינו יכול להכנס דאין מספרין בבית הכסא, וא"כ דברי רש"י עולים בקנה אחד. ומה שהגמי בתמיד הזכירה רק את האיסור כניסה, ולא את האיסור שכבר עבר שדיבר שם, משום שכל האיסור הוא כששניהם נמצאים יחד בבה"כ, אבל כשאחד עומד בחוץ ואחד בפנים אין איסור ע"ש. ולפי זה אתי שפיר נמי הא דפירש רש"י דבית כסא של כבוד היה שם, היינו כדי שלא ידברו שם, ולא פירש כדי שלא יכנסו שנים יחד, דיסוד איסור כניסת שנים יחד הוא משום איסור דיבור וכמבואר.

הרה"ג שלום טוויל

בנעמח"ס "פסקי בן איש חי"

והשתא יש מקום לומר דכל האיסור הוא רק בסיפור דברים, אבל דיבור של מילה אחת או שתיים אפשר דשרי, דבעובדא דרב ספרא לא היתה הקפידה על גוף המילים "ליעול מר", אלא על תוכן הדברים שאמרו לו להכנס ואז יוכלו לדבר, וכמו שביאר המגן גיבורים דאיסור כניסת שני אנשים יחד הוא משום שידיברו שם. ומדוקדק לפ"ז גם מה שהגמי בתמיד הזכירה רק את החיסרון שאמרו לו להכנס, ויש חשש עתנדי של דיבור, ולא הזכירה את מה שכבר עבר ודיבר, שאין איסור בדיבור של שתי מילים. וממילא אין הכרח למש"כ המגן גיבורים להוכיח מהגמי בתמיד, שאין איסור דיבור כשאחד עומד בפנים ואחד עומד בחוץ, דלפי מש"כ שפיר יש לאסור, ושאיני התם שלא דיבר אלא שתי מילים. אלא דיש לדון מלשון הגמי בברכות דף ס"ב ע"א קבלה דבית הכסא "שתיקותא". אך בביאור הגר"א לא ציין גמי זו כלל. ומ"מ מהגמי דף ס"ב ע"ב אין הכרח לזה וכמבואר.

ג. כשיש חשש סכנה האם מותר לדבר כדרכו או צריך לצמצם בדיבורו

ולפי זה אין הכרח למש"כ התורה לשמה דכשהתירו לו לדבר וכעובדא דרב ספרא שהוא חשש לסכנה, אין צריך לצמצם דיבורו אלא יכול לדבר כדרכו בחוץ, שהרי רב ספרא אמר "ליעול מר", אף שיכל לומר רק לשון "ליעול". ולמבואר אין הכרח לדבר, דבמה שאמר ליעול מר, לא היה קפידה כלל, דזה לא חשיב דיבור האסור, דרק סיפור דברים באריכות אסור. א"נ כמש"כ המגן גיבורים דכשאחד עומד בפנים ואחד עומד בחוץ אין איסור כלל. וכל הקפידה היתה על מה שאמרו לו להכנס, שבהיותם יחד בפנים יבואו לדבר.

ד. כניסה עם קטן או שתי נשים יחד

ולפי זה יש לעורר עמש"כ הארצות החיים בא"י סק"ב, דעם קטן שאינו יודע לדבר נראה דמותר להכנס לבה"כ, ואין בזה חוסר צניעות, דהא גבי תשמיש לקמן סימן ר"מ מותר, וכל שכן הכא דקיל משם, דהא בפרק כל היד דף י"ז אביי מגרש הזבובים בשעת תשמיש, ואף על פי כן אומר בברכות דף ס"ב דאביי מרבא ליה אימי אימרא [כבש] למעיל בתריה לבית הכסא, וכל שכן שמותר בקטן שאינו יודע לדבר ע"ש. ולמבואר אין נידונינו ענין לדין תשמיש, דהכא אין איסורו משום המצאות אדם אחר בבית הכסא, אלא משום חשש דיבור בבית הכסא, ובהמצאות בעל חיים שם לית לן בה. משא"כ תשמיש שעניינו משום המצאות אדם או בעל חיים שם, שעצם המצאותם הוא חוסר צניעות.

ועוד יש לעורר, דהנה בגמי סנהדרין דף י"ט איתא דתיקנו שיהיו הנשים מדברות בבית הכסא משום יחוד. וכתב הפמ"ג א"א סק"ב דמשמע קצת דינכנסין שתי נשים יחד לבית הכסא ע"ש. ולמבואר הדבר פשוט שמותרות להכנס יחד, דכין דמותיות לדבר ממילא אין איסור להכנס שתיים יחד, דכל איסור כניסת שניים יחד הוא משום חשש דיבור וכמבואר.

ה. דיבור לצורך גדול

עוד כתב התורה לשמה שם דלצורך גדול מותר לדבר בבית הכסא, וכדחזינו בעובדא דרב ספרא ע"ש. ונראה דאף דבגמי איתא דהוא סבר מותר, מכל מקום הרי לא היה דאודת שיש סכנה, ורק הוא חשש לזה מתוך זהירות יתירה, דכר זה חשוב כצורך גדול ולא כדבר סכנה ממש. [ולמבואר לעיל עפ"ד המגן גיבורים אין הוכחה משם שמותר לדבר בבית הכסא במקום צורך גדול, אלא רק שמותר להכנס שנים יחד].

אולם יש להקשות דהרמב"ם פכ"ה מהלכות דעות ה"ו כתב להדיא, דאין לדבר אפילו במקום צורך גדול. ועיין במחזיק ברכה אות ו' שכתב דנראה דיצא לו מהאי עובדא דרב ספרא ור' אבא דפ' הוראה ופ"ק דתמיד, ומפרש דהקפידא היה משום שדיבר רב ספרא ואמר ליעול מר. וכי מקשינן התנן זהו כבודו וכו', פריך ורב ספרא סבר דילמא מסוכן הוא.

ורגילי רבואתא למימר דכי איתמר כי האי לישנא, מורה דהוא סבר הכי ולית הלכתא כותיה. אלמא אפילו לצורך גדול דדילמא מסוכן לסתמא דתלמודא לא אריך לדבר ומכאן יצא לו להרמב"ם. ובקונטרס אחרון שם הוסיף, אי נמי דודאי מסוכן שרי לדבר, וצורך גדול דנקט הרמב"ם היינו בר מסכנתו, ומהכא יליף דמשמע דדוקא מסוכן שרי, הא בלאו הכי אסור, והכלל שכתבנו אינו כלל גמור עכ"ד. ועיין נמי בואר זרוע ח"א הלכות טהרות ק"ש ותפלה סימן קל"ז (דף כ"ז) שכתב דקיי"ל כרב ספרא. ומכל מקום מבואר בדברי הרמב"ם דגם במקום צורך גדול אסור לדבר ודלא כמו שכתב התורה לשמה. ועיין לקמן.

ו. אופנים שמותר לדבר בבית הכסא

ובספר חסידים סימן תתקצ"ד כתב וז"ל, אמרו לזקן במה הארכת ימים, אמר כי היו אורחים בביתי ולא היו מבנינים בלשוני והיו מדברים עמי בלשון עברית (בבית המרחץ), ואני לא דברתי מעולם בבית המרחץ ובבית הכסא ואפי' דברים של חול אע"פ שמותר. והואיל ועשיתי גדר ותוספת הוסיפי לי אף שנותי ע"ש. וכתב בספר יפה ללב ח"א סימן ג' אות ח' דיצא מדבריו דלהנמע מלדבר בבית הכסא הוא חומרא בעלמא. והוא פלא דבגמי ובפוסקים מבואר שהוא אסור מדינא ע"ש. וצ"ע.

ונראה דהנה הרמב"ם פכ"ה מה' דעות ה"ו כתב, ולא ידבר כשהוא נפנה אפילו לצורך גדול. ומשמע דכל הקפידה בעת שהוא נפנה, אבל קודם שנפנה או אחר שנפנה שרי לדבר. וכן כתב לדקדק בשערי תשובה סק"ב, אלא שכתב דכשהוא נפנה לא ידבר אפילו לצורך גדול וכמש"כ הרמב"ם, והרמ"א שכתב ולא ידבר בבית הכסא ומשמע אף שלא בשעה שהוא נפנה, היינו שכתבנו לצורך [גדול מ"ב סק"ד]. ולפ"ז יש לומר דאותו זקן נזהר והקפיד לא לדבר בבית הכסא כלל, וגם בשעה שלא נפנה.

ועוד יש לומר עפמש"כ לעיל דאפשר דדיבור כמה מילים שרי, או כמש"כ המגן גיבורים דכשאחד נמצא בפנים ואחד בחוץ שרי, או במקום צורך גדול כמש"כ התורה לשמה, ואותו זקן הקפיד לא לדבר כלל. אי נמי כמש"כ הגר"ח זוננפלד ז"ל בשו"ת שלמת חיים סימן י' דלצורך יציאת הכסא ודאי שרי לדבר ע"ש. ואפשר דאותו זקן נזהר גם מזה.

ובזה יתיישב נמי מה שכתמוה האחרונים עמש"כ הרמב"ם פ"ג מה' ק"ש ה"ה ושו"ע סימן פ"ה ס"ב דמותר לדבר בבית הכסא דברים של חול בלשון הקודש. וצ"ע דהרי אסור לדבר שם כלל. והיה אפשר לדחוק דמיייר שמדבר במקום סכנה וכבר ספרא בגמי, וע"ז כתבו דאין צריך לדבר בלשון לעז אף שיש באפשרותו לעשות כן, דדיבור חול שרי לדבר גם בלשון הקודש. אך למבואר יש ליישב בפשוטות, דהרמב"ם והשו"ע מיייר שצריך לדבר לצורך בית הכסא, דבזה אין איסור דיבור, וע"ז כתבו דגם לדבר בלשון הקודש שרי. ואי נמי לדבר רק כמה מילים דאפשר דשרי, או כשאחד נמצא בפנים ואחד נמצא בחוץ דשרי לדבר לדעת המג"ג. ואי נמי בשעה שאינו נפנה, וכן מצאתי בשו"ת מנח"י ח"ד סימן ס"א ובאבן ישראל ח"ט סימן ס"ג שכתבו כתיורץ בתרא.

והנה יש להסתפק באדם שנכנס לבית הכסא שלא לצורך עשיית צרכיו, אלא להביא משם איזה דבר או לרחוץ ידיו בכיור ששם וכד', האם שרי לדבר. עוד יש להסתפק בבית הכסא שיש שם גם כיור ואמבטיה וסל כניסה וכד', האם דינו כבית הכסא שאסור לדבר שם, או"ד דאין בדיבור שם חוסר צניעות (לכה"פ בזמן שאינו נפנה ממש), דאין המקום מיוחד רק לעניני צניעות, וגם השומע יכול לחשוב שנכנס שם לצורך דברים אחרים, וכן הדעת נוטה. וצ"ע.

ז. נקטיסן לדינא

א. ין לדבר בבית הכסא (רמ"א וצ"ע למה השמיט דין זה). ואפילו מילה אחת או שתים לא ידבר (תנ"ל ומקו"ח, ואי שיש לדון בראייתם עפ"ד המג"ג, מ"מ אין להקל בזה).

ב. אין לדבר שנים יחד בתוך בה"כ, וכן לא ידבר עם חבירו העומד בחוץ (לבוש, מ"ב סק"ד, וכן יוצא לפי הבנת התנ"ל והמקו"ח בגמי ברכות, ודלא כמג"א שהתיר לדבר עם חבירו העומד בחוץ).

ג. במקום צורך גדול, קודם שנפנה או אחר שנפנה מותר לדבר. אך בשעה שנפנה לא ידבר כלל.

ד. בית הכסא שיש שם גם תשמישים אחרים, יש לדון להקל לדבר שם בשעה שלא נפנה.

עוד יוסף חי

בירור וליבון במשנתו של מרן ה"בן איש חי"

בענין קטן שנגע במאכל קודם נט"י

שלא עשית נטילת ידים שחרית כראוי, וכמה צריך שתזוהר אם על בניס קטנים להרגיל אותם שיעשו נטילת ידים כדבעי, עכ"ל, וחזינן מהא כמה חמור הדבר, ובפרט שהסכנה היא בעיקר רוחנית, ולכן החמירו בזה מאוד וכנ"ל, והגאון ר' חיים נאה בספרו קצות השולחן סימן ב' בבדי השולחן ס"ק ז', הביא גם את האחרונים הנ"ל שהקילו בדיעבד, ואח"כ כתב וז"ל: והסברא נותנת שאפילו אם נאמר שאין כח להרוח רעה להזיק, מכל מקום מוליד טמטום הלב, וגורם טבע רע, כמו שמצינו כעין זה לענין מאכלות אסורות ביורה דעה סימן כ"א, עכ"ל, וכן הביא בשם המקובלים בספר תוספות חיים על החיי אדם בכלל ב' ס"ק י"ב וז"ל: ומכל מקום כל ירא שמים יחמיר על עצמו שלא לאכול זה המאכל שנגעו בו בטומאת ידים, כי כן כתבו המקובלים ז"ל, האוכל מאכלים שנעשו בטומאת ידים, יהא עלול להכשל חס ושלום בדבר עבירה, על ידי רוח הטומאה השורה על זה המאכל, ומטמטם לבו ולב בניו בתורה, עכ"ל, ובשו"ת ישכיל עבדי חלק ח' אור"ח סימן א' גם הביא את דברי האחרונים בזה, ובתוך דבריו כתב וז"ל: שלא יגעו במאכלים ויטמאום, שתשרה עליהם רוח רעה וכו', ולא תאכל מאכל טמא [זה], שזה משפיע על [אלו שיאכלו] שיהיו פגומים בגופם ונשמתם, בבחינת שאור שבעיסה מעכבתם שלא ילכו בדרכי ה' עבודת הקודש, וגם כי כל מעשיהם במצוות ומעשים טובים הכל ילך לסטרא אחרא רחמנא ליצלן, כיון שהרוח רעה היא דשוקה בהם בגופם ונשמתם, עכ"ל, והמורם מכל זה הוא, כשכיון שהדבר יכול לגרום לגריעותא גדולה, לכן כתבו הכף החיים והרב עצי היער כנ"ל שאפילו שלכמה פוסקים מעיקר הדין מותר בדיעבד, מכל מקום בעל נפש יחוש לדבר וכנ"ל.

ובעצם, הביאור הלכה עצמו כבר הביא בסעיף ה', שדעת הב"ח והט"ז והגר"א לאסור אפילו בדיעבד אם נגע בגיגית של שכר קודם נט"י שחרית, רק שהביא שהחיי אדם מחלק בין שכר לשאר אוכלין ועיי"ש, אולם הפוסקים הנ"ל שמחמירים לא חילקו בזה, וגם בדעת הגר"א רואים שהחמיר בכל דבר, וכידוע מה שכתוב בספר מעשה רב השלם בסימן צ"ה ס"ק ג' [בעמוד קכ"ד בנדפס מחדש בירושלים (תשמ"ז)] וז"ל: בפורים הביאו להגאון החסיד משלוח מנות ציטרין ותפוחים טובים, ונרדם הצדיק ר' זלמן ז"ל על השולחן, ונגע ביזו את הכלים שבו התפוחים וציטרין, וצוה אדמו"ר לחתוך אותם דק דק, ולהשליך לבית הכסא, כדי שלא ימצא אחר ויאכל, ואפילו לנכרי לא הניח למכור, כדי שלא יחזור וימכרנו לישראל, עכ"ל, וכן כתב בדעת הגר"א והביא מעשה זה בספר שעי' הקודש'ש להרב יהושע מוולאז'ין (הוצאת אהבת שלום עמוד נ"א), אלא שהגר"א לשיטתו החמיר גם בשינת היום, וכמו שכתב בביאור הגר"א בסימן ד' ס"ק ט"ז, שגם בשינת היום שורה רוח רעה עיי"ש, אבל אנן קיי"ל כדברי שאר המקובלים ששינה ביום אין בה שליטת רוח רעה, וכדכתבו מרן הרש"ש ז"ל בנר שולם דף כ' ע"ב, והגר"ח פלאגי בלב חיים הנ"ל בסימן ס"ט, ובספרו כף החיים סימן ח' סעיף י', ומרן הרי"ח טוב ז"ל בבא"ח ש"ר פרשת תולדות סעיף ט"ו, וכן הביא הכף החיים בסימן ד' ס"ק נ"ו מהרב דברי שלום נכד מרן הרש"ש עיי"ש, ועוד חזינו שהגר"א לא ראה להקל אפילו על די שטיפה והדחה ג' פעמים, אלא דוקא לאבדם מן העולם, ובאמת מצאתי שהפקודת אלעזר על השו"ע כאן בסימן ד' סעיף ה' ג"כ מסתפק הרבה בתיקון של השטיפה והדחה אי מהני כלל, ועכ"פ הגר"א החמיר גם בזה, וגם בזה קיי"ל כדברי שאר כל הפוסקים שממני הדחה שטיפה וכנ"ל.

וא"כ חזינו את חומרת הדבר מפי ספרים וסופרים, מה שנוגע לעצם הדין של נגיעה באוכל לפני נטילת ידים, ועכ"פ למעשה המשנ"ב מקיל בדיעבד, והבא"ח מחמיר וכנ"ל, אלא שעתה ניגש לדון בעיקר, מאי הוה עלה דקטן, האם הבא"ח ושאר המחמירים סוברים הכי כן בקטן שאוסר בנגיעתו גם בדיעבד או לא, והדבר מצוי מאוד שהקטנים נוגעים במאכלים כשקמים ממטתם לפני נטילת ידים, וצריך לדעת מה יעשה ישראל.

וכבר הבאנו בראשית דברינו את דברי המשנ"ב שצריך ליטול ידי הקטנים בבוקר כדי שלא יגעו במאכלים ויטמאום, ונביא כעת עוד מדברי הפוסקים בזה, כדי לברר עומק הלכה זו, וראשון בקודש הרב יעב"ץ בסידורו בית יעקב הנהגת הבוקר סעיף י"ד וז"ל: ונהגו בנגיעת קטן שלא הגיע לחינוך, ויש להחמיר אפילו מיום המילה ואילך, ויש אומרים לאסור מדינא, לכן יזהר ליטול ידיהם שחרית, עכ"ל, ומדבריו למדנו שבעצם נהגו להקל בנגיעת קטן, אלא שכתב שכיון שיש אומרים שזה אסור מדינא, לכן לכתחילה יזהרו ליטול ידיהם, אבל בעצם נהגו להקל, וכן מתבאר מדברי הפרי מגדים שהבאנו לעיל, שלמעשה נהגו להקל בזה, ובספר אשל אברהם בוטשאטש על דברי מרן בסימן ד' סעיף ג' שאסור ליגע ביזו קודם נטילת ידים לפה ולחוטם וכו', כתב וז"ל: אודות קפיידא בנגיעה באיברים שבראש בלי נטילת ידים שחרית, נראה לא שייך זה כי אם בגדול ממש בר מצוה, מה שאין כן עד שמגיע למצוות לא שייך בו גרי קפידות אלו, כי זה לעומת זה, וכמו שכתב הרמב"ן על התורה [כתבי הרמב"ן חלק א' אגרת ז' עמוד שס"ח], שכל המקודש יותר שמם יותר וכו', ועל כל פנים נראה שבקטן שלא הגיע לחינוך, פשיטא לדכלי' עלמא לא שייך בו קפיידא הנ"ל וכו', עכ"ל, עיי"ש, ומבואר מדבריו שמקיל בשופי בקטן ועכ"פ בלא הגיע לחינוך, בכל הענין הזה של רוח רעה של שחרית, שהרי כל הדינים האלו שאסור ליגע במאכלים ובאיברי הגוף לפני נטילת ידים זה הכל מאותו טעם של רוח רעה וכמבואר במשנה ברורה כאן בס"ק י"א, ופשיטא ליה דלא נשנו כל האזהרות האלו רק לגדול, וא"כ חזינו בדברי גדולי האחרונים הנ"ל, דלמעשה לא נהגו ליהזר בנגיעת קטן בדיעבד עכ"פ, וצריך לבאר את כל הענין הזה הטיב.

ונהנ הרב כף החיים כאן בס"ק כ"ב, הביא גם כן מהשו"ע הגר"ז, שנהגו להקל בנגיעת קטן קודם נטילת ידים, וכמו שהבאנו לעיל מכמה אחרונים, והביא מהגר"ז ג"כ את טעם הדבר, בשו"ע הגר"ז סימן ד' סעיף ב', וז"ל: צריך ליהזר מאוד שלא ליגע קודם נטילה בשום מאכל או משקה שלא לטמאם, וצריך להזהיר הנשים על זה ביותר, כי רוב תיקון המאכלים הוא על ידן, אבל לנגיעת הנכרים אין לחוש, כי רוח טומאה זו אינה מתאוה לשרות אלא בכלי של קודש, במקום קדושה שנסתלקה משם, שהם גופות ישראל כשהם ישנים, ונשמתם הקדושה מסתלקת מגופם, ואז רוח הטומאה שורה על גופם, וכשתנשמה חוזרת לגוף מסתלקת רוח הטומאה מכל הגוף ונשארת על הידים בלבד, ומטעם זה נהגו להקל בנגיעת הקטנים שלא הגיעו לחינוך, לפי שגמר ועיקר כניסת נפש הקדושה בתוך הרוח הי"ג שנים ויום אחד לזכר וי"ב לנקבה, שלכן נתחייבו אז במצוות מן התורה ונעשו בני עונשים, ותחילת כניסת נפש זו הקדושה היא בחינוך לתורה ולמצוות שחייבו חכמים לחנך, וגם במצות מילה, ולכן הנוזהר מנגיעת הקטן מיום המילה ואילך קדוש יאמר לו, עכ"ל, כל זה הביא הכף החיים בס"ק כ"ב וכ"ג, ונהנ בדבריו של הגר"ז נתבאר כמה ענינים, ומהם נוכל להסיק לגבי סוגיא דידן, ראשית כל נתבאר בדבריו מעין היסוד שהביא האשל אברהם לעיל מהרמב"ן, שחלוקת הטומאה על האדם תלויה בכח הקדושה שבו, שבמקום שהיה קדושה ונסתלקה, אז באה רוח הטומאה לשרות, ולכן בגוי

כתב המשנ"ב בסימן ד' ס"ק י' וז"ל: צריך להזהיר לנשים שיהזרו בנטילת ידים ג' פעמים בסירוגין כמו האנשים, וגם כי הם מתקנות המאכלים שלא יטמאום בידיהם, גם יש ליהזר שהקטנים יטלו ידיהם בשחרית כי נוגעים במאכל, ובנגיעת עכ"ם במאכלים בלא נטילת ידים אין לחוש, דלא מקבלי טומאה, עכ"ל, ונתבאר בדבריו שגם בנגיעת קטן במאכלים קודם נט"י הם מקבלים טומאה, וכמו שכתב שלכן צריך ליהזר ליטול להם ידים כי נוגעים במאכל, והיינו שיטמאוהו, וכמו שכתב לפני כן לגבי נגיעת הנשים, וטרם ניגש לדון בפרטי הדין בנגיעת קטן, נברר קודם בכללות את עצם הענין של נגיעה באוכלין קודם נטילת ידים דשחרית.

בגמ' ביומא דף ע"ז ע"ב, תנא דבי מנשה רשב"ג אומר מדיחה אשה ידה אחת במים [ביום כיפור בשחרית] ונותנת פת לתינוק ואינה חוששת, ופירש רש"י וז"ל: מדיחה את ידה, לפי שרוח רעה שורה על הלחם הנלקח בידים שלא נטלן שחרית עכ"ל, ומבואר ברש"י שנגיעה באוכל לפני נט"י משרה עליו רוח טומאה, והסוגיא הזאת נמצאת גם בחולין דף ק"ז ע"ב, וכתב שם הרבינו גרשום בד"ה התם משום שיבתא וז"ל: כלומר משום רוח רעה שלא נטל ידיו שחרית, ואסור ליגע בפת מי שלא נטל ידיו בשחרית עכ"ל.

אלא שלא נתבאר עדיין ברש"י וברבינו גרשום את החומרא שבזה, אולם הבה"ג כתב להדיא שיש בזה סכנה, בהלכות גדולות בסימן ר"ג הלכות יום הכיפורים עמוד קפ"ז (בנד"מ) וז"ל: איתתא דאית לה ינוקא, שרי לה למימשא חדא ידא, ומיתן ריפתא לינוקא, משום שיבתא וכו', פירוש שיבתא, רוחא היא דשריא על ידא דאינשי בלילא, ומאן דנגע במיכלא בלא מימשא ידא, שריא ההוא רוחא על ההוא מיכלא **ומסכנא**, ומשום הכין שרו לה רבנן למימשא ידא, ומיספא ליה לינוקא, עכ"ל.

וא"כ מבואר מדברי הראשונים שאם נגע באוכל לפני נט"י שורה טומאת הרוח רעה על האוכל, והבה"ג הוסיף דאינא בזה סכנה, וא"כ ודאי שלכתחילה אסור ליגע באוכלין קודם נטילת ידים כמו שכתב להדיא הרבינו גרשום, אלא שלגבי דיעבד מה הדין באופן שנגע באוכל האם נאסר או לא, נחלקו האחרונים, המשנ"ב כאן בסימן ד' בס"ק י"ד כתב וז"ל: ואם נגע במאכל קודם שנטל ידיו אין לאסור המאכל על ידי זה, אבל לכתחילה מאוד יש ליהזר שלא ליגע אז בשום מאכל, ואם נגע באוכל ידיחנו ג' פעמים, עכ"ל, וכן כתב להדיא גם בביאור הלכה כאן בד"ה לא יגע, שלהלכה אם נגע באוכל בדיעבד לא נאסר, רק שהוא מוסנ"ב בשלכתחילה אם אפשר ידיחנו ג' פעמים, ונתבאר בזה דעת המשנ"ב שבדיעבד המאכל לא נאסר, רק שצריך לכתחילה להדichו ג' פעמים אם אפשר, אבל אם לא אפשר כגון במשקין או בלחם וכדו מותר באכילה בשופי.

אולם דעת מרן הרי"ח הטוב ז"ל בספרו עוד יוסף חי פרשת תולדות סעיף ו' שגם בדיעבד יש לאסור אוכלים שנגעו בהם קודם נט"י ודלא כהמשנ"ב, וז"ל שם: הנוגע באוכלין ומשקין קודם נטילת ידים דשחרית או נטילת ידים של בית הכסא, הרי זה מטמא אותם האוכלים ומשקים וכו', ואם עבר ונגע באוכלין ומשקין, הנה המשקין ילכו לאיבוד, והאכלים ידחים ויערה עליהם מים ג' פעמים, ופירות שהם קשים יטול מהם כדי קליפה, וזה יוכל לעשות בכל דבר מאכל אם ירצה, עכ"ל. וציין שם לחסד לאלפים בסימן ד' סעיף א', ולהגר"ח פלאגי בלב חיים סימן ס"ו וס"ז, ונמצא מחלוקת המשנ"ב והבא"ח, שלמשנ"ב בדיעבד מותר רק אם אפשר יש להדichו ג' פעמים, ואם אי אפשר כגון משקין וכדו מותר בשופי, ולבא"ח בדיעבד אסור רק שאפשר לתקן על ידי הדחה או קילוף, ואם אי אפשר הדחה או קילוף כמו במשקין וכדו ילך לאיבוד, ומובן מאוד מדוע החמירו בזה הדחה לאלפים והגר"ח פלאגי והבא"ח, שהרי לפי המבואר לעיל יש כאן חשש סכנה וחמירא סכנתא מאיסורא, והאמת שגם המשנ"ב גופיה מה שהזהיר ליטול ידים גם לקטנים וכמו שהבאנו בריש דברינו זה משום חומרת הסכנה שהרי כתב בשער הציון סק"י שמקור דבריו זה מהפרי מגדים, ושם בפרי מגדים במשבצות זהב ס"ק ז' כתב וז"ל: נשים יזהרו מאוד [בנטילת ידיהם], שתיקון מאכלים הם עושים, שלא יטמאו בידיהם, ועיין עטרת זקנים, גם קטנים איני יודע למא אי נזהרים בזה, וראוי לרחוץ ידיהם בכל בוקר, כי חמירא סכנתא מאיסורא, עכ"ל, וא"כ חזינו שמה שהזהירו הפמ"ג והמשנ"ב גם על נטילת ידי הקטנים, הוא משום חומרת הסכנה, וכנ"ל מהבה"ג, ובכל אופן פסק המשנ"ב שכל זה הוא רק לגבי לכתחילה, אבל בדיעבד אין לאסור המאכל, וכן פסק החיי אדם, בכלל ב' סעיף ב', וכן פסק הערוך השולחן בסימן ד' ס"ק ט"ו, וכך פסק גם הכף החיים שם בס"ק כ', וכן פסק השדי חמד בשו"ת אור לי סימן נ"ח שבדיעבד מותר, והביא שכן דעת מרן החיד"א בשוירי ברכה יור"ד סימן קט"ז ס"ק י', שכשהורה רעה לא שרתה באופן ישיר על הדבר כפי"א מצמץ, וכמו בנידון דין שהרוח רעה שרתה על הידים והידים נגעו באוכל, ודאי שבדיעבד שרי, וכן הגאון רבי יחזקאל עזרא רחמים מגדולי חכמי בבל לפני כמאה שנה בספרו עצי היער (הוצאת אהבת שלום) על השו"ע אור"ח סימן ד' ס"ק כ"ד פסק להקל, והביא שגם החיד"א כך פסק שבדיעבד מותר, וכמו שהוכיח השדי תמיד וכנ"ל, וצריך לומר שמה שלא החמירו בדיעבד הפוסקים הנ"ל, זה מסברת החיד"א הנ"ל, שכיון שלא שרתה הרוח רעה בעצמה באופן ישיר על האוכל, אלא רק באופן עקיף באמצעות הידים, אין בה כלל כח כך לאסור גם בדיעבד, או אולי משום הסברה שהביא המחצית השקל כאן בס"ק א' שבזמן הזה אין כחה של רוח רעה כל כך חזק עיי"ש, ומצאתי ב"ה שכן הוא להדיא במה שציין כאן המשנ"ב בשער הציון ס"ק כ"א לספר ארצות החיים להמלבי"ם, ושם כתב המלבי"ם להדיא בסימן ד' ארץ יהודה ס"ק ד', שמה שבדיעבד המאכל מותר זה משום שבזמננו לא מצויה כ"כ רוח רעה זו עיי"ש באריכות.

אבל מ"מ כבר כתב הכף החיים שם שאפילו שהחיי אדם ועוד מקילים בדיעבד בכל אופן בעל נפש יחוש לדבר ולא יקל בזה, וכן כתב הרב עצי היער שם, ואחיו של עצי היער הרב בעל שו"ת יין הטוב (שקיבל מכתב ברכה על ספרו ממרן החפץ חיים זצ"ל) בסימן ד' האריך להוכיח שלמעשה גם בדיעבד נאסרו המאכלים, [א"כ אפשר להדichו ג' פעמים וכנ"ל].

ולמען דעת חומר הענין, נביא בזה את מה שציין הגר"ח פלאגי הנ"ל בלב חיים שם להרב מנחת אהרן (פרדו), ושם כתב המנחת אהרן בכלל א' סעיף י"ב וז"ל: יזהיר גם לבני ביתו שגם הם ירחצו ידיהם בדרך סירוגין ג' פעמים, שגם הם יטהרו ידיהם מן הרוח רעה, דאם לא כן, כיון שהם מתקנים המאכלים ומבשלים, אם לא יטהרו ידיהם קודם, דאם הם מטמאים את המאכלים, וגורמים רעה לבעליהם ולבניהם, וכמו שכתב השל"ה שגורם להם טמטום לבם ודעתם, ומה גם שהרוח [רעה] ישרה במאכלים, ויסייעם לעבור עבירה, עכ"ל. והגר"ח פלאגי בעצמו בספרו רוח חיים על השו"ע בסימן ד' ס"ק ז' כתב וז"ל: אשה שאינה זזהירה בנטילת ידים שחרית ג' פעמים, התבשיל שמבשלת מטמטם את הלב, ועלול לעשות עבירות על ידי הסטרא אחרא השולט בו, ומרגלא בפומייהו דאינשי דאם נשבר או נשפך דבר מיד המשרתת, ואומרים לה הסיבה

הרב ראובן ניסן אלעד

שאין בו בכלל קדושה, אז לא שורה עליו טומאה ורוח רעה זו דשחרית, וכמו שכתב זה גם המשנ"ב הנ"ל בסימן ד' ס"ק י', וכיון שזה תלוי גם בדרגות הקדושה, ממילא אצל קטן שאז הקדושה פחות כי עיקר הקדושה באה בגיל הבר מצוה, אז ודאי שגם כח הטומאה הוא פחות מאשר אצל גדול שחייב במצוות, אלא שעכ"פ כיון שכבר מתחילה הקדושה ליכנס מגיל חינוך אז כבר מגיל חינוך יש יותר יחס לכח הטומאה, ואפילו כבר ממצות המילה חל כבר ראשית הקדושה, וממילא כבר מאז שייך איזה יחס לכח הטומאה, אבל עכ"פ נתבאר בדבריו שמעיקרא נהגו להקל בקטן עכ"פ כשלא הגיע לחינוך, שאז הכח הוא יותר חלש, רק כמובן שזהירות מטומאה שייך מכל וכל, לכן כבר מיום המילה שייך זהירות וכמו שסיים, כי כבר מאז יש קצת קדושה, וממילא חל גם איזה טומאה, אבל כל זה איננו שווה בשביל לאסור המאכל בדיעבד וכמבואר בדבריו שלכן נהגו להקל בזה, כי כח הטומאה בקטן חלש מאוד, וא"כ נמצא לפנינו הטעם מדוע הקילו בנגיעת קטן גדולי האחרונים הנ"ל היעיב"ץ והאשל אברהם והגר"ז והכף החיים, כי כח הטומאה אצל הקטנים חלש טובא ועכ"פ לפני גיל חינוך וכנ"ל, רק שודאי כל זה רק בדיעבד, אבל לכתחילה ודאי צריך ליהזר גם מנגיעת קטן, וכמו שהזהירו כל הפוסקים וכמבואר בכל דברינו לעיל, וזה כדי להתרחק מן הטומאה מכל וכל, רק בדיעבד נהגו להקל וכנ"ל.

ונהנ מרן החיד"א בספרו מורה באצבע סימן ב' סעיף ס' כתב וז"ל: יזהיר [בבוקר] לרחוץ ידי הבנים הקטנים כראוי, ולא יטמאו כל אשר יגעו ותשרה הסטרא אחרא בכל חס ושלום, עכ"ל. ולכאורה מתוקף חומרת האזהרה שכתב שהטומאה תשרה על האוכל, היה נראה שדעתו לאסור גם בדיעבד אפילו בנגיעת קטן, שהרי שרתה רוח טומאה על האוכל, אבל כבר הבאנו לעיל ששנים מגדולי רבותינו האחרונים הרב שדי תמיד והרב עצי היער, דייקו להדיא מדברי מרן החיד"א גופיה בשוירי ברכה ביור"ד סימן קט"ז ס"ק י', שדעתו מפורשת להתייר בדיעבד אפילו בגדול שנגע באוכל לפני נטילת ידים שחרית עיי"ש לעיל, וא"כ לפי זה יוצא מוכרח שכל אזהרת מרן החיד"א במורה באצבע היא לכתחילה, שודאי צריך זהירות שלא תשרה איזה רוח טומאה על האוכל, אבל אין זה כדאי בשביל לאסור בדיעבד, ועכ"פ לא כתוב בחיד"א שהאוכל נאסר בדיעבד, והדבר מוכרח מדבריו בשוירי ברכה שאדרבה מותר בדיעבד וכנ"ל.

ומרן הרי"ח הטוב בבא"ח ש"ר פרשת תולדות סעיף י' כתב וז"ל: יזהר כל אדם לצוות את אשתו שתעשה כל יום נטילת ידים לילדים הקטנים, אפילו שהם יונקי שדים, מפני שלפעמים פושטים ידם ונוגעים במאכלים ויטמאום שתשרה סטרא אחרא על המאכל ההוא, וגם מנהג זה הוא סגולה טובה לקטנים, כדי שיגדלו בטהרה ויהיו גידולי הקדש, כנוכר בחסד לאלפים, עכ"ל, וגם בדבריו צריכים אנו לדון האם פסק לאסור גם בדיעבד בנגיעת קטן, שהרי הבא"ח הוא מהסוברים שנגיעת גדול אוסרת אפילו בדיעבד וכנ"ל, וא"כ צריכים לדעת מה הדין בקטן, ובפשטות, מזה שכתב שגם נגיעת קטן משרה רוח טומאה על האוכלים, נראה שממילא יהיה אסור גם בדיעבד, דמאי שנא, אלא שכבר ראינו לעיל באריכות, שיש סברא להקל הרבה בנגיעת קטן מאשר בנגיעת גדול, וכפי שכתבו כמה פוסקים שנהגו להקל בקטן, וא"כ יתכן שמה שהחמיר הרי"ח הטוב בעוד יוסף חי אפילו בדיעבד וכנ"ל זה רק בנגיעת גדול, אבל בנגיעת קטן יודה להקל, ואע"פ שכתב כאן שגם קטן משרה רוח טומאה על האוכלים, הרי מקורו הוא מדברי החיד"א במורה באצבע הנ"ל, וכבר הכרחנו לעיל שגם כל דברי החיד"א האלו הם רק לכתחילה וכנ"ל, שעכ"פ ודאי שמצד אחד צריכים להזהר מאוד עד כמה שאפשר מכל חשש טומאה, ולכן הזהיר גם בקטן שלא יגע, כדי שלא תשרה איזה רוח טומאה אפילו מעט על האוכל, אבל אין זה מספיק כדי לאסור גם בדיעבד, וגם הרי"ח הטוב אפשר שסבר כך, ורק בגדול שתוקף טומאתו גדולה אסרו גם בדיעבד, ועכ"פ כאן בסוגיא בדוכתא לא הזכיר הרי"ח הטוב שזה אסור אפילו בקטן גם בדיעבד, רק הביא את דברי החיד"א, וביותר, שהרי סיים "ונכנר זאת בחסד לאלפים", ושם בחסד לאלפים בסימן ד' סעיף י"ג כתב וז"ל: צריך להזהיר לנשים שיהזרו בנטילת ידם שחרית שלש פעמים בסירוגין שלא יטמאו המאכלים, ומה טוב ומה נעים לרחוץ ידי הקטנים המוטלים בעריסה, כדי שיגדלו בטהרה גדולי הקדש, עכ"ל, וחזינו להדיא מדבריו שרק לגבי הנשים כתב שהם יטמאו המאכלים בנגיעתם, אבל לגבי הקטנים כתב שזה רק כדי שיגדלו בקדושה, ולכן כתב רק שזה טוב ונעים לנהוג כך, אבל לא הזכיר מענין הטומאה של נגיעת הקטנים, אלא שהבא"ח הוסיף על דבריו עוד טעם של נטילת ידים כדי להציל מהטומאה כמו שכתב החיד"א, אבל עכ"פ לא לגבי לאסור גם בדיעבד וכנ"ל, וכמו שהביא הכף החיים הנ"ל מהאחרונים שנהגו להקל בדיעבד בקטן, משום שאין בו כל כך חש טומאה וכנ"ל.

כל זאת ועוד, נמצא להדיא בדברי הרי"ח הטוב גופיה, שכתב כהיסוד שהבאנו לעיל מהמחצית השקל והמלבי"ם, שמה שנהגו להקל בכמה ענינים כאלו של רוח רעה וכדו', זה משום שבזמן הזה נחלש כחם של השדים והרוח רעה ואינם מצויים כ"כ, והרוח רעה והשדים זה היינו הך וכמו שכתב רש"י ביומא דף ע"ז ע"ב ד"ה מדיחה את ידה, שהרוח רעה של שחרית זהו שד הנקרא שיבתא. וכך כתב הרי"ח הטוב ברב פעלים חלק ב' סוד ישרים סימן ט' דף קכ"ז ע"א ד"ה תשובה וז"ל: בזמן הזה נחלש כח הסטרא אחרא, וכאשר תראה שבזמן הזה נתמעט מולך הרוחין והשדן המשוטטין בעולם, ולא נשאר בדבר זה ממה שהיה בזמן הראשונים אפילו שיעור אחד מאלף, וכל זה מחמת חולשת הסטרא אחרא ומיעוט הקליפות, כי הא בהא תליא כידוע, עכ"ל, ובבן יהוידע פסחים דף קי"א ע"א ד"ה אם תחילת וכו', כתב הרי"ח הטוב וז"ל: בזמן קדמון היו השדים והמזיקין מצויים הרבה, והיו מינים ממינים שונים, ועתה נחלשה הסטרא אחרא, ונתמעטו אלו גם כן, עכ"ל, ואפילו הכי בכל אופן לא היקל הבא"ח בנגיעת גדול וכנ"ל מעוד יוסף חי, אבל עכ"פ בנגיעת קטן שבלאו הכי מעיקרא נהגו להקל וכנ"ל, מלבד הרבה פוסקים שמתירים בשלאלו בדיעבד, ובנוסף דברי הרי"ח ז"ל גופיה שבזמן הזה נחלש כח הרוח רעה, בודאי שיש להקל בנגיעת קטן, ועכ"פ לא מצאנו להדיא בדברי האוסרים בגדול בדיעבד, שהחמירו גם בקטן, אלא אדרבא נתבאר מהכף החיים וגדולי האחרונים, שנהגו להקל בקטן בדיעבד עכ"פ, ורק בקטן שכבר הגיע לחינוך יש יותר מקום להחמיר, וכמו שהביא שם הכף החיים מהגר"ז וכנ"ל.

ולכן למעשה ודאי שצריך להזהר טובא במה שהזהירונו גדולי הפוסקים כנ"ל, ליטול ידי הקטנים בבוקר, ולהשתדל ברוב עוז ותעצומות שלא יגעו בשום דבר מאכל קודם נטילת ידים, ואם נגעו במאכל בדיעבד לא נאסר, אלא שודאי לכתחילה אם אפשר לשוטפו ג' פעמים או להוציא כדי קליפה נכון לעשות כך, וכמו שפסק הבא"ח בנגיעת גדול וכנ"ל, אבל בדבר שלא שייך לעשות זה כגון במשקין או בככר לחם אין לאסור בדיעבד בנגיעת קטן, ועכ"פ כשלא הגיע לחינוך וכנ"ל.

מכתב מאלהו

<div></div>	<div>הגאון רבי אליהו מני זלה"ה</div>
אב"ד ור"ם חברין ת"ו	

(השאלות הם ממרן הרי"ח טוב זיע"א, התשובות מהגאון החסיד רבי אליהו מני זיע"א, המדור "נשמת איש חי", הוא ליקוט מדברי מרן הרי"ח טוב בספריו המודפסים, ומדור "בין הרי"ם" הוא השלמות וביורורי הלכה מהגר"מ הלל שליט"א ראש הישיבה)

<div></div>	<div>שאלה א</div>
<p>[בענין הנטילות והשפשופים בנתי" דשחרית ודסעודה לדעת הרש"ש ז"ל]</p> <p>שאלה: מהיכן הוציא רבנו הרש"ש ז"ל על השפשופים של נטילת ידים של סעודה שצריך שלש פעמים^(*), כי בשער המצות (פרשת עקב דף ל"ט ע"א) בנטילת ידים לא כתב שלש פעמים, כי אם נראה דדי בפעם אחת. עוד ילמדנו כיצד הנהוג בנטילת ידים של שחרית, כי מסתמות דברי הרב ז"ל בעולת תמיד (דף ט"ו ע"א) נראה דדי בפעם אחת. וכיצד מנהג החסידים בבית אל יבב"ן.</p> <p>תשובה: פתח הדיבור אנא מקור החכמה העליונה, הביניני את אשר אומר, והשכילני את אשר אכתוב, ולא יצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, ויהיו ציוריו התיבות והאותיות שנכתבות לנחת רוח לפניך בשלמות לב נשבר וגדכה אלהים לא תבוז. בראשית מאמר, על ענין שפשוף הידים^(*), הנה פשוט לדעת רבינו הרש"ש ז"ל שהוא צריך כסדר הנטילה, שסתמו כפירושו, כיון שהכל ענין אחד וכוונה אחת, ואדרבא אם לא היה צריך היה לו לפרש:</p> <p>אמנם זה שנים נתקשה לי על סדר הנטילה של אכילה, שملשון הרב ז"ל בשער המצות (פרשת עקב דף ל"ט ע"א) משמע שצריך שני פעמים תכופים, ומהיכן הוציא רבינו הרש"ש זיע"א שצריך שלש פעמים רצופים. ושאלתי את פי הרב חק"ל היר"א זיע"א ולא הרווח צמאוני. ואמרתיו אני אולי כיון שפירוש כוונת השתי פעמים הוא ב"ח אותיות (דמלא) [א"ה נראה שצ"ל: דמלא דמלא], וי"ד אותיות של הפשוט והמלא לא הזכיר, והכוונה היא מ"ב שלם, כנראה מנטילת ידים של שחרית וממקומות אחרים, לכן ס"ל [להרש"ש ז"ל] שכוונת הרב ז"ל הוא כמו של שחרית, שהם שלשה פעמים רצופים^(*). ומה שהוצרך [בשער המצות שם] לבאר כוונת הכ"ח, הוא לפי שכיון שהוא שם אחד, הוה סלקא דעתין שדי בנטילה אחת, ולכן הוצרך לומר שתי פעמים. אבל הי"ד הראשון שהיא בחינה בפני עצמה, בודאי צריכה פעם אחת ולא הוצרך לפרש. ולכן נוהגים בשחרית שעושים שלש פעמים בסרוגים, ומשפשפים שלש פעמים, ובאכילה שלש פעמים תכופים, ומשפשפים שלש פעמים, וכמו שכתב רבינו הרש"ש זיע"א בפירושו. ואפילו אם לא נתבאר לנו טעמו בהדיא, מכל מקום אנו סומכים עליו ועל תורתו.</p>	

נשמת איש חי

[א] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בסה"ק בן איש חי (שנה א' פרשת תולדות אות ג') בענין נטילת ידים דשחרית וז"ל:
אחר הנטילה שלש פעמים בסרוגים כאמור, תעשה שפשוף לשפשוף הידים זה בזה, וכמפורש בדברי רבינו הארי" ז"ל, ואע"ג כי מסתמות דבריו נראה דסגי בשפשוף פעם אחת בלבד, הנה מצוינו לרבינו הרש"ש ז"ל דמצריך שפשוף שלש פעמים, ויסיד כוונות לכל פעם מן השלש פעמים, ולכן צריך להזהר לעשות שפשוף שלש פעמים, עכ"ל.
ושם (בפרשת שמיני אות ד') לענין נטילת ידים לאכילה כתב וז"ל: כשנטול יקח הכלי ביד ימין וימסרנו ליד שמאל וכו', ואז תשפוך יד השמאל על הימין שלש פעמים בזה אחר זה, ותניח הכלי בארץ, והימין תתחנן מאליה מעל הארץ, ותשפוך ממנו על יד שמאל שלש פעמים בזה אחר זה, ואח"כ תטילת הימין שלש פעמים, ויחזור וישפשוף השמאל גם כן שלש פעמים בזה אחר זה^(*), כן הוא הסדר המפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל דבעי לשפוף שלש פעמים בזה אחר זה, וגם [כן צ"ל] לשפשוף שלש פעמים. ואע"ג דמדברי הארי" ז"ל בשער המצות משמע ששתי פעמים ולשפשוף פעם אחת, ודאי דבר זה נתברר לרבינו הרש"ש ז"ל מדברי רבינו הארי" ז"ל במקום אחר, כי נאמן רבינו הרש"ש ז"ל שלא יחדש דבר מדעתו, אם לא מצא לו גילוי והכרח בדברי רבינו הארי" ז"ל, לכן אין לזוז מדבריו. ובפרט כי בדבר זה אין נזק יוצא מן התוספת. ושמעתי שכך הוא מנהג קהל חסידים בבית אל לשפוף שלש פעמים בזה אחר זה, ולשפשוף שלש פעמים בזה אחר זה, עכ"ל.
ושם: (הלכות שנה ב' פרשת וירא אות י"ג) כתב וז"ל: כשיטול ידיו לסעודה יקח הכלי בידו הימנית ויתנהו לידו השמאלית וכו' ויטול וכו' וכו', ואח"כ ישפשוף ידיו זה בזה שלש פעמים רצופים ליד ימין, ושלש פעמים רצופים ליד שמאל, וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל. ואע"כ כי בדברי רבינו הארי" ז"ל בשער טעמי המצות (דף ל"ט ע"א) זכר בנטילה שתי פעמים, ובשפשוף פעם אחת, נאמן רבינו הרש"ש ז"ל בזה שכל דבריו היה מוציא אותם ומולידם מדברי רבינו הארי" ז"ל בעצמו עכ"ל.

[ב] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בסה"ק בן איש חי (שנה א' פרשת תולדות אות ד') בדניי נטילת ידים דשחרית וז"ל:
אחר השפשוף וכו' תכף ומיד תזקוף ידך ואצבעותיך למעלה וכו', ותברך על נטילת ידים תיכף ומיד כאשר תרים ותזקוף ידך, כדי שלא תהיה הגבהת ידך לבטלה, כנזכר בזהר הקדוש שאסור להגביה ידיו בריקנייא, עכ"ל.
עוד כתב שם (באות ה' וז"ל: לפי דעת רבינו הארי" ז"ל אחר הנטילה כהלכתה שלש פעמים בסידורן נעקרת רוח רעה לגמרי, לכך צריך לברך תיכף קודם הניגוב, ודלא כאחרונים ז"ל דכתבו דאינה נעקרת אלא עד אחר הניגוב^(*), דלכך סבירא להו לברך אחר הניגוב, וכן מפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל לברך קודם הניגוב, עכ"ל.
עוד כתב (שם בפרשת שמיני אות ה') גבי דיני נטילת ידים דסעודה וז"ל:
אחר נטילת ידים ושפשוף יגיביה ידיו עד כנגד ראשו וכו', וכאשר יגיביה ידיו עד כנגד ראשו וכו', ובכאשר יגביה ידיו עד כנגד ראשו אז תיכף ומיד יברך על נטילת ידים כדי שלא תהיה הגבהת ידיו לבטלה כנזכר בזהר הקדוש וכו' עכ"ל. וכן כתב שם (בשנה ב' פרשת וירא אות י"ד) עי"ש. ועיין עוד יוסף חי (פרשת תולדות אות י' בד"ה ואנא עבדא וכו', ובראש אות ח') עי"ש.
ובענין נטילת ידים דשבת כתב מרן הרי"ח טוב ז"ל בبن איש חי (שנה ב' פרשת וירא אות י"ב) וז"ל: בשבת צריך ליטול ידיו קודם שלש טעודות מעומד כנזכר בדברי רבינו הארי" ז"ל [בשער הכוונות דף ע"ב ע"א], והוא הדין לברכה וניגוב נמי צריך מעומד. וכתב הרה"ג מהר"א מאני נר"ו דלאו דוקא בנטילה דאכילה, אלא גם בנטילת שחרית דיום שבת גם כן נוטלים ומברכין ומנגבין מעומד, שכן כתב רבינו הרש"ש ז"ל. וכבר הרב תורת חכם ז"ל עשה מטעמים לדבר. וכתב עוד שהוא נר"ו נוהג כן גם ביום טוב, דאם אינו מועיל אינו מזיק, עד כאן דבריו נר"ו. ונראה לי יפה אמר חנן על יום טוב, אך אנא עבדא אי אפשר לי לעשות נטילת ידים דשחרית דשינה מעומד, והמשתדל לקיים זה תבא עליו ברכה, עכ"ל.

בין הרי"ם

לנע"ד הטעם כי משפשפים שני הידים ביחד זה בזה חוזה^(*), שהיא גימטריא כ"ח אותיות דמילוי המילוי דהוי"ט דמ"ה עכ"ל.
ופשט לשונו מורה שהשתי נטילות דיד ימין הם להמשיך הכ"ח אותיות דמלא דמלא דע"ב, ולכן נריך שיהיה השתי נטילות רצופות לרמז לשני פעמים י"ד שהם כ"ח. וכן על דרך זה ציד שמאל צענין שתי נטילות רצופות שהם שני פעמים י"ד דכ"ח אותיות דמלא דמלא דס"ג.
אלא השפשופים נעשים בשתי הידים ביחד, ולכן יד בשפשוף אחד של שתי הידים זה בזה שהם פעמיים י"ד לרמז אל הכ"ח אותיות דמלא דמלא דמ"ה.

אמנם מרן הרש"ש ז"ל סידר גם נטילה לסעודה כסדר נטילה דשחרית, לעשות שלש נטילות רצופות בכל יד, וכן שלשה שפשופים. ומוכרחים אנו לומר שכן הניין מרן ז"ל דגם בנטילה לסעודה נמשכים שלשה מ"ב דעס"ח שלמים, ולא שלשה כחוי"ט דעס"ח לחוד כפשט דברי הרב ז"ל בשער המנחות שם, כי מוכרח הדבר לכון כנ"ל כדי להמשיך הכח"צ דכל קו ימין שמאל ואמנע, כי פשוט ככתב, ומלא ככתמה, ומלא דמלא צנינה, וע"כ בקו ימין, וא"כ בקו שמאל, ומי"ה בקו האמנע, ואין יתכן הכוונה דוקא בשלש כחוי"ט דעס"ם שהם צחית הביטות לחוד, דמאחר שכן פירש להדיא בנטילה דשחרית, מוכרח שכן הוא בנטילה דסעודה, וממילא דצענין גם בנטילה זו שלש נטילות על כל יד, ותלשה שפשופים כמו בשל שחרית. והגם שהרב ז"ל לא כתב כן בשער המנחות שם, נלמד מחסו מן המפורש. קן נראה שהנין מרן הרש"ש ז"ל, כי לא מלאנו גילוי מפורש לדבר וכנ"ל. עד כאן ילא עתק מהכתוב לפני מכבר צענין זה כס"ד. ועמה כהגלות נגלות דברי הגאון מהר"א מאני ז"ל, ובראיות שזכתי לכונן לדעת גדול, שו"ס כעל כל הון, וצורך שהנחנו בדרך חמם. והגם שאין כאן דבר חדש רק מעט הרחצת הלשון, מכל מקום העתקתי דברי כפירוש לדבריו הקצרים של הרא"מ ז"ל, וממילא רוחא שמעתתא.

אמנם אמיתי ולא מסתפינא דחיות קשה חזינא במ"ש רבנו הרא"מ ז"ל בהמשך דבריו, ח"ל: ומה שהלריך [הרב ז"ל בשער המנחות שם] לבאר כוונת הכ"ח וכו' וכו', דנראה שהנין שהכוונה בשתי הנטילות הראשונות לבחינת הכי"ח אותיות דמלא דמלא, ובנטילה השלישית ליי"ד אותיות דצחית הפשוט והמלא, והוא תמוה, שהרי להדיא סידר מרן הרש"ש ז"ל בסידורו הן בנטילה דשחרית והן בנטילה דסעודה, שהשלש נטילות הם כל אחת כנגד צחית אחת דפשוט, ודמלא, ודמלא דמלא, הראשונה שכלל יד כנגד המלא דמלא, והשניה כנגד המלא, והשלישית כנגד הפשוט, וכי"ה בשלשה שפשופים כסדר הנטילות ממש. [ומה שסידרו כספר צנינה כן יהודע] (בכוונות פרתיות דף ל"ד ע"ב) הפשוט מחילה בנטילה ראשונה וכו', הוא טעות סופר, כי הגם שיש סידורים שסידרו המלא דמלא מחילה לפי סדר הכוונה, ויש סידורי הפשוט מחילה, לפי סדר עמידתן, ואילו ההווה מהיה מנטה למעלה, מכל מקום כחותם סידורים כחוב נטילה ראשונה כנגד המלא דמלא, ולא כמו כספר הני"ל, ועיין בשו"מ נדק ושלוס למהר"א משנן ז"ל (דף ט"ו ע"ב ד"ה ומה ששאלת עוד בענין נטילת ידים) וק"ל. ואם כן דברי הרב מהר"א מאני ז"ל מזהירים, שכל להשוות דברי הרב ז"ל עם דברי הרש"ש ז"ל בדבר אחד, ובדבר אחר עושה צחית פלוגתא, ולא יוכלנו להלוס דבריו, ונ"ל.ע.

ועיין להרשב"ם בספרו שמן ששון (ח"ד בפירושו לשער המנחות פרשת עקב דף ק"א ע"א מהספר), שבדיו פשיטות השוה סדר הנטילה דסעודה לאחור דשחרית, ולא נכנס לפשר בין דברי הרב ז"ל הגרואן כסותרים ולפרשם. ועיין גם להר"ם סופר בקף החיים (סימן קס"ב אות ב') שכן כתב בפשיטות. ומה שר"ה שם ליתן טעם לדבר דלמה השוה מרן הרש"ש ז"ל סדר כוונת הנטילה דסעודה להסדר דשחרית, דהוא מפני מ"ש שם אחי"כ בשער המנחות (צדק מ' ע"א בד"ה ענין הנטילה והאכילה וכו'), שכבש שהנטילות והשפשופים כנגד שלשה שמות עס"מ, סתר עמנו כסוף הדיבור שם במ"ש שכבר העיד הרב ששון הנ"ל שאין לשון הסוכר למהרסו"ו אלא חלומה, ולכן אין לסמוך עליו, ונ"ע. ועוד דאין משם שום ראיא לכון בפשוט ומלא ומלא דמלא, ולטוול שלש פעמים על כל יד. והיה אפשר לפרש כוונתו דמ"ש שהם כנגד עס"מ היינו כמ"ש לעיל שם (צדק ל"ט ע"א) שהם כנגד שלשה כחוי"ט דעס"מ, ושדי בשתי נטילות על כל יד, וצוה נריות שלא יתלוך דברי התלמוד על דברי הרב, כי שם הם דברי מהרסו"ו ז"ל עמנו. ועיין שם עוד (צדק ט"ל ע"ב בד"ה ענין נטילת ידים), שגם שם אינם דברי הרסו"ו ז"ל, אלא למהר"ם בלשון ז"ל, ואיתמור הכל כסדר וכוונה אחת, שהשתי נטילות דכל יד הם אחת כנגד י"ד אותיות דפשוט ומלא, והשניה כנגד כ"ח אותיות דמלא דמלא, וכבש שהן בנטילות והן בשפשופים צימין ובשמאל ובאמנע כולם שמות מ"ה בלבד, וגם שהם כסרוגין ולא רצופים, וכל זה תמוה. ועיין להרב על נהר (סוף אות י"א) מ"ש בזה, שגם כן נראה שמקנ' על לשון הרב שם (צדק מ' ע"א), ועיין היטב בלשונו הקצר והקולע. ועיין גם להרב מקסוד הכהן בלחוד ז"ל בספרו שמחת סתן (סימן כ"א) שעמד בכל זה, ולא מנאמי חידוש בדבריו עי"ש.

(ה). לא זכיתי לדעת עליון הרי"ח טוב ז"ל בשאלתו זו, דמה ראה להקשות דוקא על הג' שפשופים של נטילת ידים שלפני הסעודה מהיכן הולאה הרש"ש ז"ל, והלא מה שהלריך ג' שפשופים לאחר נטילת ידים דשחרית כשקם ממנחתו, גם כן אינו מפורש בדברי רבינו הארי" ז"ל, ואדרבא מסתמיות לשונו צעו"ט (דף ט"ו ע"א) נראה שדי בשפשוף פעם אחת, וכמ"ס מרן הרי"ח טוב וזה"ה בעמנו כס"ה כן הדין חי (פרשת חולדות אות ג') עי"ש. ועוד, דלא על נטילת ידים של הסעודה בלא לשאל, אי"כ לאכורה יותר היה לו לתמוה על מה שהלריך הרש"ש ז"ל ג' נטילות, מאחר דמפורש בשער המנחות (פרשת עקב וצלקותיו תורה שם), שדי בשתי נטילות תכופים זה לזה, וכתמיאת מהר"א מני ז"ל, וכמו שהרישן כן הוא ז"ל בעמנו כס"ה"ק כן איש חי (פרשת שמיני אות ד') עי"ש.

(ב). אי"ה הנה בדרך לימודי כבד עומדי על חקירה המוכרת, ותלי"מ זכיתי לכון לדעת גדול, הוא רבנו המהמר הר"א מאני ז"ל. ולהיות שדבריו קדשו בלא בקיור נמנך דכרכו בקודש נהדי, וכראוי וחות לגבאר רבא דכוותיה, ומה גם שתשובתו הרמתה שלחה לחכם ומניין מדעתו מאין כוניהו, הוא מרן הרי"ח טוב ז"ל, לכן אמרתי להעתיק כאן מהכתוב אלאי מכבר ביישוב חקירת חכ"ם המוכרת, ובס"ד דברי צנאן כהנמה, ישמשו כפירוש מספיק לרמיוחיו וקרייתיו של רבנו המהמר ז"ל, וכלפי אנשי גילי אני פונה, זה החלי כס"ד.

כתב מרן הרש"ש ז"ל בסידוריו הקדוש ככוונת נטילת ידים דשחרית, וכן בנטילת ידים של הסעודה, שצריך לשפשוף הידים אחד סדר הנטילות שלש פעמים, וצריך לי עיון מהיכן הוליא זה, כי המעיין בספרי דברי רב רבינו הגדול הארי" ז"ל בשער הכוונות ועולת תמיד ופרי עץ חיים ושער המנחות כסוגיין, יראה שלא כתב דכרבים אלו בפירוש. ותפשט בספרי המקובלים ראשונים מכלא"ס ובמסדרי סידורים על פי כוונות מרן הארי" ז"ל ולא מנאמי למי מיהם שזכיר שלשה שיפשופים, לא בנטילת ידים לשחרית ולא בנטילת ידים לסעודה, ואם כן חל עלינו חובת הביאור לגלות ולפרש טעמו ונימוקו של מרן ההש"ש ז"ל, וזה החלי כס"ד.

כתב רבינו הארי" ז"ל בעולת תמיד (דף ט"ו ע"א), וכן הוא צפרי עץ חיים (פ"ה דשער הצרכות דף י"ג ע"א), ביצוריו כוונת נטילת ידים דשחרית ח"ל: ואמנם הכוונה צעת הנטילה בעמנה, הם שלש נטילות כסרוגין דבר ימין, ושלש נטילות ציד שמאל כסרוגין, ואחר כך נריך לשפשוף שתיים ביחד וכו'. ותכיון בשלש נטילות יד ימין אל שם מ"ב דהוי"ה דע"ב דידו"ן שהוא מילוי המילוי שלו וכו' בנטילה ראשונה. והמילוי וכו' בנטילה שניה, וארבע אותיות הפשוטות בנטילה השלישית, ועל דרך זה תכיון בשלש נטילות דיד שמאלות דיד שמאלות בשם מ"ב דהוי"ה דס"ג, ואחר כך בשפשוף שתי הידים יחד תכיון אל שם מ"ב כולו דהוי"ה דמ"ה דאלפ"ין ביחד, עכ"ל. ובשער הכוונות לא מוכר כלל כוונת השלשה מ"ב דעס"מ בנטילות ובשפשופים, ולא מנא' דוגמא לזה בשערים המצוינים להרסו"ו ז"ל, וזה בשער המנחות (פרשת עקב), ושם הוא בשינוי, וכמו שנעמיק לשונו לפנינו אי"ה, ועי"ש עוד מ"ש משם וזהו.

הרי קמן מלשון הרב ז"ל דעולת תמיד הני"ל, שלא כתב להדיא גבי השפשופים דצענין לשפשוף שלשה פעמים, ואדרבא מדיוק לשונו שכבש לכון אל שם מ"ב כולו דהוי"ה דמ"ה דאלפ"ין "ביחד", נראה שר"ל דדי בשפשוף אחד, וצעת שמשפשוף יכוין לכל המ"ב דמ"ה ביחד, ולא כמו בנטילות שנתחלקו המ"ב דע"ב וס"ג לשלש חלוקות דפשוט ומלא ומלא דמלא בשלש נטילות נפרדות. ונראה שכן יריק לשון רבנו ז"ל מרן הרי"ח טוב גופיה, שכבש צנן איש חי (שנה א' פרשת חולדות אות ג') ח"ל: כי מסתמות דברי רז"ל נראה דסגי בשפשוף פעם אחת בלבד, עכ"ל. וכן רמז בשאלתו להר"א מני ז"ל. והנה אם כן נרציקון אנו לבדן מהיכן הוליא מרן הרש"ש ז"ל מי"ש בסידוריו לתלן גם כוונת המ"ב דמ"ה לשלש חלוקות דפשוט ומלא ומלא דמלא, ושיבואו עי"י שלשה שפשופים.

וגראה לומר שהסרימנה דעמו ללמוד סתום מן המפורש, דכמו שמנאנו בשני מ"ב דע"ב וס"ג שמתחלקים ובאים בשלשה שלבים עי"י שלש נטילות, הוא הדין במ"ב השלישי דמ"ה שצריך לתלקו ולהביאו בשלשה שלבים עי"י שלשה שפשופים. אמנם לזה י"ע עדיין דקדוק חיצת "ביחד" שכבש רבנו ז"ל שאינו מוכן כפי האמור.

אמנם לענין סדר רטוות הנטילה של הסעודה עדיין נרציקון אנו להתיישב. והוא כי כתב רבנו הארי" ז"ל בשער המנחות (פרשת עקב דף ל"ט ע"א) ח"ל: והנה כתחלה תרחוץ ידיך ותשפוך מים על יד ימינך שתי פעמים צו אחר זו, ותכיון כי הוא יד כפולה והוא בגימטריא כ"ח, והם כ"ח אותיות אשר צמילוי המילוי דהוי"ה דע"ב וכו', ואחר כך תרחוץ יד השמאלית ותערה עליהם מים שתי פעמים אחרים רצופים, ותכיון כי גם הוא יד כפולה שהוא גימטריא כ"ח אותיות של מילוי המילוי דהוי"ה דמילוי ס"ג וכו', ואחר כך תשפשוף שתי ידך זה בזה ותכיון לכוללם ביחד, וגם היא יד כפולה, [א"ה

הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א ראש ישיבת "חברת אהבת שלום"

<div></div>	<div>הגאון רבי יוסף חיים זלה"ה</div>
מח"ס "בן איש חי" ועוד	

(השאלות הם ממרן הרי"ח טוב זיע"א, התשובות מהגאון החסיד רבי אליהו מני זיע"א, המדור "נשמת איש חי", הוא ליקוט מדברי מרן הרי"ח טוב בספריו המודרפסים, ומדור "בין הרי"ם" הוא השלמות וביורורי הלכה מהגר"מ הלל שליט"א ראש הישיבה)

<div></div>	<div>שאלה ב</div>
<p>[ברכת נטילת ידים אם לפני הניגוב או אחר הניגוב]</p> <p>שאלה: ברכת על נטילת ידים של שחרית ושל סעודה כיצד מנהג מעלת כבוד תורתו והחסידים לברך קודם ניגוב או אחר ניגוב. ואם יברכו קודם ניגוב היכן נזכר זה בדברי הרב [הארי" ז"ל.</p> <p>תשובה: ושלישיים על כולו, על ענין ברכת נטילת ידים אם קודם ניגוב או אחר ניגוב, מודע לבינה, שבנטילת ידים של אכילה לא יש ספק שהיא קודם ניגוב, ובמקום אחר הארכתיו ופסקתי שאם לא בירך קודם ניגוב שאינו יכול עוד לברך, כיון שיש כמה פוסקים דסבירא להו דאין לברך, וקיימא לן ספק ברכות להקל אפילו נגד מרן ז"ל. אמנם בנטילת ידים של שחרית כבר נהגו רוב העולם שמברכים אחר הניגוב, וכיון שנתפשט המנהג כן לא יש חשש ספק ברכות להקל. אמנם אני נוהג לברך קודם הניגוב אפילו בנטילת ידים של שחרית, וכמו שמצאתי בסידור רבינו הרש"ש זיע"א [דף ה' ע"א בהגרפם, בההגהה שם מסידור מ"ק] וז"ל: ותיכף אחר הנטילה יגיביה ידיו וכו', שלום סדר זה הנוכר להגביה ידיו תיכף אחר נטילת ידים, הוא למברך תיכף אחר הנטילה בלי הפסק בינתיים, אבל המפסיק ביניהם בפנינו הגוף, נלעדי' שאין להגביהם אלא בשעה שמברך נטילת ידים, וכנזכר בזהר הקדוש שמחמיר בעונש המגביה ידיו בלי ברכה או בלי תפלה, ואף על פי שהגבחת הידים תיכף אחר הנטילה הוא הכרת, אפשר לתקן ולכוין כוונת הנטילה בנטילה השניה אחר יציאתו מבית הכסא עד כאן. וממילא נשמע היכן כתב הרב שמברך קודם ניגוב, כיון שהוצרך להגביה ידיו תכף בודאי הכוונה לברך, דאם לא כן אסור, שהחמירו בזהר הקדוש ודוי"ק. ודע שביום השבת נוטלים ומברכים ומנגבים בין של שחרית בין של אכילה מעומד, וכמו שכתב רבינו הרש"ש זיע"א [עיין סידור כוונות פרתיות דף ל"ג רע"ב]. וכבר הרב תורת חכם ז"ל [נראה הכוונה למ"ש התורח בדרך צ"ב ע"ב, עי"ש] עשה מטעמים לדבר, ואין להאריך יותר. ואני נוהג כן גם ביום טוב, דאם אינו מועיל אינו מזיק. [א"ה עיין מ"ש בענין זה הרב המחבר ז"ל בספרו זכרונות אליהו מערכת הגר"ן אות א'].</p>	

[א] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בסה"ק בן איש חי (שנה א' פרשת תולדות אות ג') בענין נטילת ידים דשחרית וז"ל:
אחר הנטילה שלש פעמים בסרוגים כאמור, תעשה שפשוף שפשוף הידים זה בזה, וכמפורש בדברי רבינו הארי" ז"ל, ואע"ג כי מסתמות דבריו נראה דסגי בשפשוף פעם אחת בלבד, הנה מצוינו לרבינו הרש"ש ז"ל דמצריך שפשוף שלש פעמים, ויסיד כוונות לכל פעם מן השלש פעמים, ולכן צריך להזהר לעשות שפשוף שלש פעמים, עכ"ל.
ושם (בפרשת שמיני אות ד') לענין נטילת ידים לאכילה כתב וז"ל: כשנטול יקח הכלי ביד ימין וימסרנו ליד שמאל וכו', ואז תשפוך יד השמאל על הימין שלש פעמים בזה אחר זה, ותניח הכלי בארץ, והימין תתחנן מאליה מעל הארץ, ותשפוך ממנו על יד שמאל שלש פעמים בזה אחר זה, ואח"כ תטילת הימין שלש פעמים, ויחזור וישפשוף השמאל גם כן שלש פעמים בזה אחר זה^(*), כן הוא הסדר המפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל דבעי לשפוף שלש פעמים בזה אחר זה, וגם [כן צ"ל] לשפשוף שלש פעמים. ואע"ג דמדברי הארי" ז"ל בשער המצות משמע ששתי פעמים ולשפשוף פעם אחת, ודאי דבר זה נתברר לרבינו הרש"ש ז"ל מדברי רבינו הארי" ז"ל במקום אחר, כי נאמן רבינו הרש"ש ז"ל שלא יחדש דבר מדעתו, אם לא מצא לו גילוי והכרח בדברי רבינו הארי" ז"ל, לכן אין לזוז מדבריו. ובפרט כי בדבר זה אין נזק יוצא מן התוספת. ושמעתי שכך הוא מנהג קהל חסידים בבית אל לשפוף שלש פעמים בזה אחר זה, ולשפשוף שלש פעמים בזה אחר זה, עכ"ל.
ושם: (הלכות שנה ב' פרשת וירא אות י"ג) כתב וז"ל: כשיטול ידיו לסעודה יקח הכלי בידו הימנית ויתנהו לידו השמאלית וכו' ויטול וכו' וכו', ואח"כ ישפשוף ידיו זה בזה שלש פעמים רצופים ליד ימין, ושלש פעמים רצופים ליד שמאל, וכנזכר בסידור רבינו הרש"ש ז"ל. ואע"כ כי בדברי רבינו הארי" ז"ל בשער טעמי המצות (דף ל"ט ע"א) זכר בנטילה שתי פעמים, ובשפשוף פעם אחת, נאמן רבינו הרש"ש ז"ל בזה שכל דבריו היה מוציא אותם ומולידם מדברי רבינו הארי" ז"ל בעצמו עכ"ל.

[ב] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בסה"ק בן איש חי (שנה א' פרשת תולדות אות ד') בדניי נטילת ידים דשחרית וז"ל:
אחר השפשוף וכו' תכף ומיד תזקוף ידך ואצבעותיך למעלה וכו', ותברך על נטילת ידים תיכף ומיד כאשר תרים ותזקוף ידך, כדי שלא תהיה הגבהת ידך לבטלה, כנזכר בזהר הקדוש שאסור להגביה ידיו בריקנייא, עכ"ל.
עוד כתב שם (באות ה' וז"ל: לפי דעת רבינו הארי" ז"ל אחר הנטילה כהלכתה שלש פעמים בסידורן נעקרת רוח רעה לגמרי, לכך צריך לברך תיכף קודם הניגוב, ודלא כאחרונים ז"ל דכתבו דאינה נעקרת אלא עד אחר הניגוב^(*), דלכך סבירא להו לברך אחר הניגוב, וכן מפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל לברך קודם הניגוב, עכ"ל.
עוד כתב (שם בפרשת שמיני אות ה') גבי דיני נטילת ידים דסעודה וז"ל:
אחר נטילת ידים ושפשוף יגיביה ידיו עד כנגד ראשו וכו', וכאשר יגיביה ידיו עד כנגד ראשו אז תיכף ומיד יברך על נטילת ידים כדי שלא תהיה הגבהת ידיו לבטלה כנזכר בזהר הקדוש וכו' עכ"ל. וכן כתב שם (בשנה ב' פרשת וירא אות י"ד) עי"ש. ועיין עוד יוסף חי (פרשת תולדות אות י' בד"ה ואנא עבדא וכו', ובראש אות ח') עי"ש.
ובענין נטילת ידים דשבת כתב מרן הרי"ח טוב ז"ל בبن איש חי (שנה ב' פרשת וירא אות י"ב) וז"ל: בשבת צריך ליטול ידיו קודם שלש טעודות מעומד כנזכר בדברי רבינו הארי" ז"ל [בשער הכוונות דף ע"ב ע"א], והוא הדין לברכה וניגוב נמי צריך מעומד. וכתב הרה"ג מהר"א מאני נר"ו דלאו דוקא בנטילה דאכילה, אלא גם בנטילת שחרית דיום שבת גם כן נוטלים ומברכין ומנגבין מעומד, שכן כתב רבינו הרש"ש ז"ל. וכבר הרב תורת חכם ז"ל עשה מטעמים לדבר. וכתב עוד שהוא נר"ו נוהג כן גם ביום טוב, דאם אינו מועיל אינו מזיק, עד כאן דבריו נר"ו. ונראה לי יפה אמר חנן על יום טוב, אך אנא עבדא אי אפשר לי לעשות נטילת ידים דשחרית דשינה מעומד, והמשתדל לקיים זה תבא עליו ברכה, עכ"ל.

(ג). פירוש צנטילה של הסעודה הם רצופים, אצל בשל שחרית צעין דוקא כסרוגין כמ"ש בשער הכוונות, ופשוט.

(ד). דעמו של מרן הרי"ח טוב ז"ל בזה שהלריך לשפשוף שלש פעמים כנפרד כל יד, כסרוגין בנטילה דשחרית, ותכופין בנטילה דסעודה, הוא חידוש גדול, כי גם בסידורו של מרן הרש"ש ז"ל שהוא חדש ענין השלשה שפשופים, לא כתב מה להלריך שלשה כפולים, שהם סך הכל כששה שפשופים. ומה האורך לשהה פעולות להמשיך רק שלש מדרגות של שמות מ"ה, דפשוט ומלא ומלא דמלא. והגם שיש ליישב בדרך חריפות שמחיד קו האמנע כפול שטולל ימין ושמאל, הלא סוף סוף אין מכוונים בשפשופים אלא בשם מ"ה אחד, בשלש צחיותיו פשוט ומלא ומלא דמלא. ולא ידעתי מי הכריחו למרן הרי"ח טוב ז"ל להניין כן, ולהעמיס דבר זה בכוונות מרן הרש"ש ז"ל. ואני הנגחי בפשטות לעשות שלשה שפשופים, שכל שפשוף הוא בשתי ידים יחד, ותו לא מיד, ודרך זה יומר קרוב לפשט דברי הרב הגדול הארי" ז"ל, ומרן הרש"ש ז"ל. וגם סדר הכוונה בשעת השפשופים לפי שיטתו, בשל הסעודה לעמרן לסיים כל השפשופים דימין ושמאל ואחי"כ יכוין הכוונות, או שיערך לכון בשתי שמות מ"ה ותלמקם ציד ימין ושמאל, וכל זה חידוש גדול, ודומק שאין לה לזרז ומקום, והצומר ביחד, והיעצבא".

(ה). טעמם ונימוקם בזה כי תששו למ"ש ג"ע הרב חיד"א ז"ל במחזיקי דברה (סימן ד' אות א') ח"ל: דע כי אין רוח רעה סרה עד אחר הניגוב, מהר"ם גרנין, ומהר"ם ספאכר בספר אור נדקים, והרב סולת נלולה. וכפי זה נראה דלא יצרך עד שניגב ידיו, ודלא כמ"ס סנה"ג בשם סדר חיים, עכ"ל. והסרימנו לדבריו מגדולי האחרונים ז"ל, הרב המגיה בספר שלמי יציור (דף י"ח ע"א), הרב זכור לאצרהס (מע' הנו"ך דף י"ו רע"ב), הרב חסד לאליפס (סימן ד' אות ב'), ומהר"ק ז"ל בספר קף החיים (סימן ח' אות ו'). ועיין להרב אות חמות (דף קצ"ח) שהציל משם ספר קב שהרב (פקק י"ג) שיש לעשות נטילה רביעית להעביר המים שנשארו על ידיו, וסיים שם דכפי זה יוכל מעמה לברך לפני הניגוב וכדבעינן בעלמא לברך עובר לעשייתן, ומפיק נפשיה מספק ברכה להסוברים דאחר הניגוב לא יצרך, עי"ש.

עוד נרציקון אנו להודיע כי צענין סדר הנטילה בשחרית אי צענין רצופין או כסרוגין כתבו האחרונים וז"ל דהוי פלוגתא דרבוותא, לדעת הארי" ז"ל בשם הוזהר הק' כמ"י צענין כסרוגין, ואילו לדעת הסדר היום שהביאו ההנה"ג צענין לרצופין, ועיין להרב אליה רבה (סימן י' אות ה'), ולכן העלו דמו"ה ומו"ה אל תני' דירך, היינו שיטול מחילה שלש פעמים רצופין ושזו שתי פעמים כסרוגין, [ועיין זכור לאצרהס (ח"א מערכת הנו"ך דף י"ו ע"ב), ובספר אצרות החיים (כלל הארך אות י')]. או עדיפא מיהה שיטול מחילה שלש פעמים רצופים ושזו שלש פעמים כסרוגין, [ועיין להרב יעב"ך כסידורו עמודי שמים, ובס

מכתב מאליהו המשך מעמי כ"ה

שאלה ד

[אפר שמנידון על המצח לפני תיקון רחל אם צריך להניחו עד סיום תיקון לאה גם כן]

שאלה: אם האפר שמנידון בתיקון רחל, צריך להניחו בתיקון לאה גם כן, או אם יכול להסירה תיכף אחר תיקון רחל.

תשובה: ובדבת שבע, בענין האפר, עיין חסד לאלפים (סימן א' אות י"ט) שהמנהג לשנות מקומם עד גמר תיקון לאה. ועיין כף החיים [להרח"ף זיל] (סימן כ' אות ל"א) לענין ישיבת הארץ, ולפי קטנות דעתי נראה גם ענין האפר צריך עד אחר תיקון לאה. וכן הייתי נוהג בזמן שהייתי מניח^(*).

שאלה ה

[אם הנשים מברכות ברכת שעשני כרצונו בשם ומלכות או לא]

שאלה: כיצד נוהגים הנשים בברכת שעשני כרצונו. אם מברכות בשם, ע"כ.

תשובה: בזה לא שייך מנהג. והנשים היודעות דינים מברכות בלא שם ומלכות, ונשים בורות מברכות [עם שם ומלכות]. ואם

שמע בעלה וידע הדין מוחה בה, שספק ברכות להקל, וכפרח.

שאלה ו

[בענין חשבון זמן נקודת חצות הלילה]

שאלה: כיצד נוהגים בחשבון השעות לחצות לילה, לענין ברכות השחר ותיקון חצות, אם הוא בסברת הרב בית דוד ז"ל, או זריחת השמש ממש היראה לעין, ע"כ.

תשובה: זריחת השמש ממש, ולא הולכים בזה אחר סברת בית דוד ז"ל.

נשמת איש חי

[ד] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בסה"ק בא"ח (שנה א' פרשת וישלח אות י') וז"ל: ואותם הנוהגים ליתן אפר במקום הנחת תפילין כשואמרים תיקון רחל וכמ"ש רבנו האר"י ז"ל, מנהגם להניחו עד גמר תיקון לאה, והכי מסתברא, עכ"ל. הרי שהסכים מרן הרי"ח ז"ל בפשטות להכרעת מהר"א מני ז"ל בזה, דכן מורים סתמות הדברים, ופשוט.

[ה] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בבן איש חי (ש"א פרשת וישב אות י') וז"ל: והנשים יברכו שעשני כרצונו בלי שם ומלכות, דאיכא פלוגתא בזה, וספק ברכות להקל^(ט). וטוב להרהר שם ומלכות בתוך הברכה, עכ"ל.

[ו] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בבן איש חי (ש"א פרשת וישלח אות ד') וז"ל: זמן תיקון חצות המוסכם על פי הקבלה האמתית, הוא אחר י"ב שעות מחצות היום כשהחמה בראש כל אדם, שאז הוא חצות היום בודאי, וכמ"ש רבינו הרש"ש ז"ל בנהר שלום [דף י"ט סוף ע"ד]. והנה נודע מה שכתב הרב בית דוד ז"ל (בסימן ל"ו), דהנץ החמה דאמרו ר"ל בכמה דברים של מצוות, קריאת שמע ותפלה, אינו כשנראה לנו זריחת החמה בארץ, אלא הוא שעה אחת קודם שתעלה השמש על הארץ ותראה לנו. והביא ראיות על זה ע"ש. והנה מקדם קדמתא היו נוהגים פה עירנו בג'דאד לענין נטילת לולב שלא לברך אלא עד שתעלה השמש ותראה לנו, וכן הוא הדין לענין קריאת שמע ותפלה. אך משנת כת"ר נהגו בלולב על פי סברת בית דוד מחמת דוחק ציבור, ומהו נתפשט המנהג גם לקריאת שמע ותפלה לעשות על פי סברת הרב בית דוד ז"ל. אמנם עם כל זה בענין תיקון חצות אין הולכין אחר סברת הרב בית דוד ז"ל, אלא חושבין ה"ב שעות אחר הנץ החמה כאשר תתראה לנו זריחתה בארץ^(י). והמדקדק על עצמו להיות ניעור בנקודת חצות, יזהר גם לפי סברת בית דוד ז"ל. וכן המדקדק בעונה אחר חצות די לנו ללכת אחר סברת בית דוד ז"ל^(י). ושמעתי שגם החסידים בעיר הקודש ירושלם תוב"ב אין הולכים בתיקון חצות אחר סברת בית דוד, אלא חושבין מזריחת השמש על הארץ עכ"ל^(י). ועוד כתב בזה בארוכה בספרו רב פעלים (ח"ב, חאור"א סימן ב' וג'). ולפנינו נסכם מסקנות מרן הרי"ח טוב ז"ל בכל הפרטים שבנידון זה^(י).

[ז] כתב מרן הגאון הרי"ח טוב ז"ל בבן איש חי (שנה א' פרשת וישב אות י"ג) וז"ל: מי שישן לבילה על מנתו שנית קבע, וניעור קודם חצות, לא יברך ברכות השחר [לפני חצות]. כן נראה מסתימות דברי המקובלים. וכן נראה מדברי זוהר הקדוש (בראשית ד' י' ע"ב). ועיין מקדש מלך שם. אך ברכות התורה יוכל לברך קודם חצות מאחר שכבר ישן שנית קבע, וכנראה מזוהר הקדוש שם^(י). ועיין אחרונים ז"ל. מיהו אם הוא ניעור קרוב לחצות, נכון להמתין עד אחר חצות כדי לברך ברכות השחר עם ברכות התורה כסדר התיקון בכל יום ויהיו קשר אחד. ואם ירצה בזמן מועט זה דביני ביני יאמר פסוקים של שירות ותשבחות. ושאלתי לידידינו הרה"ג החסיד מהר"א מני נר"ו על מנהג החסידים בעה"ק תוב"ב, והשיב וז"ל: בין הפשטנים בין המקובלים כולי עלמא מודו שאם ישן שנית קבע חייב לברך ויכול לברך. וכנראה מלשון זוהר הקדוש (ח"א דף י' ע"ב), ועיין מקדש מלך וכי' [וכנעתך לעיל] עכ"ל נר"ו^(י).

בין הרי"ם

(כא). ח"ל אוהר שם: הכי הוו עבדי חסדי קדמאי, נטלא דמייא הוו יבצי קמייהו, וצומנא דמתערי צלילא אסמן דייחיו וקיימא ונעלאן צאורייתא ומצרכי על קרייתא. וכד מרענאל קרי כדין פגלות לילא מנמא, וכדון קצב"ה אשחמא עם דיקייא צנגנא דעדן, ואסיר לצרכא צדין מןסאות ומזוהמות וכו' עכ"ל.

(כב). ח"ל שם: ומצרכין שאר הצרכות מלגד צרכת המורה עכ"ל. ומראה שכתב פירוש זה על מ"ש בזהר שם וכד מרענאל קרי וכו' לפני ד"ה ואסיר לצרכא וכו'. וכוונתו ללחזה ענין בלא לומר דשקורא המרענול הוא חלות הלילה והקצ"ה משתעשע עם נשמות האדקים בגן עדן. ולזה פירש, שהוא לענין לברך או שאר הצרכות דצרכות השחר, שאז הוא זמןן מיד לאחר חלות, וכמו שהצריך להוכיח כן מרן הרש"ש ז"ל בהקדמת חלות שלו (צנער שלום דף כ' ע"א וב') ע"ש. וכוונתו לומר שבין שצרכו לפני חלות צרכות המורה צלבד, ממילא לאחר חלות הוא זמן משלום שאר הצרכות של שחר, שרק אז זמןן ולא לפני זה. ומי"א אח"כ: ואסיר לצרכא צדין מןסאות וכו', אף אנטילה דלעיל שנטל לפני חלות, ולא בזה לומר דצחמות ים ליעול שוב, חיה פשוט. ואין הכרח לפרש שהמק"מ גרס בגימטרי אור הלגנה, דנראה שלא גרס כמוהו, ובלא זה מוצינים דבריו היטב כפי שפירשנו. ועיין מי"ש בזה בספר מחוק מדבש הגד"מ, ועל כל פנים כוונת הרא"מ ז"ל להוכיח מהזוהר הג"ל ומפירות הרב מקדש מלך, דשפיר ים לצרך צרכות המורה לפני חלות, גם על דרך הסוד.

(כג). תיקון הפרטי, ר"ל התיקון הנעשה בצב"ע הפרטי הממייחס לצרכות המורה, בלי כל קשר לשאר הצרכות ולהתיקון הכולל היומי הנעשה ע"י כל התפלה בכללה. ותיקון זה הפרטי יכול להעשות צפמי עצמו בכל עת זמןן כאשר מצרך צרכות המורה. ותיקון הכללי, היינו מה שפועלים הח"י צרכות כולם כאחד, ומכלול מכללות התפלה כולה, ותיקון זה הוא בעיקר מה שחס כנגד הצי' שפירות דפרטוף האנושי דז"א דעשיה, של שמי צרכות מתקנות ספירה אחת בצחיות אור הישר ואור החזר שלה. ותיקון זה השמי פשוט שאין לו מקום ושייכות רק לאחר חלות לילה שהוא זמן החיזו של צרכות השחר.

ויש עוד נפקותות צפמי עי' מיקוים אלו, וכד מנעוררו צחס המפרשים, עיין מ"ש בהגהש בעסקדור הרש"ש ז"ל הודפס לראשונה בשנת מרע"א עם הגהות ספר דאחמ של הגאון שדה ז"ל (דף ע"ו ע"צ). ובסקדור הגדפס אח"כ עם הגהות הרי"ט הלוי ז"ל (בהגהה שדצק מ"ה ע"א ואלף). ומשם צארה שעיקר התיקון דצרכות המורה ולעשיצה, הוא התיקון הכללי הנעשה בכלל שאר צרכות השחר, ע"ש דר"ק.

(כד). ולענין צרכת על נטילה דיים להקם ממטותו לפני חלות לא נחבאר כאן. ועיין בספר עצי היער (סימן ד' אות י"ג) ובקב החיים להרי"ם סופר (שם אות י"ג) שכתבו בצגנון אחד. וזה לשון הרב עצי היער שם: אכן שמענו מפי הרב הגאון ח"ר דוד חי בן מאיר נר"ו והרב הגאון ר"מ טוב נר"ו, דהמנהג פשוט פה בגד"צ יע"א לצרך [צרכת נטילה דיים] אפילו אם ניעור קודם חלות. ולחלף יאזא, דלאם הקין קודם חלות לנמות מים, או לילך לנית הכסא ולחזור ולשן, צריך נטילה דיים גמורה, אבל לא יצרך. אך אם הקין סמוך לחלות, וממזמן עד שיהיה חלות כדי לצרך צרכות השחר ולומר תיקון חלות, יצרך על נטילה דיים [מיד ואפילו לפני חלות]. ונמקום מנהא אין אומרים סב"ל עכ"ל.

ופשוט הדבר שאם נכנס גם לנית הכסא לפני חלות, דגם צרכת אשר יצר צריך לצרך. אלא שאחר חלות, כאשר יצוא לצרך צרכות השחר ישמאל לחייב עצמו שוב בצרכת אשר יצר כדי להסמיכה לצרכת אלהי

נשמה.

ואגב אומר דמ"ש הרב דברי שלום ז"ל (בהגד"מ דף ט"ו סוף ע"א) צענין המתעורר לפני חלות דאיתו חייב צקדרי העיילה שלש פעמים בצרויגן המסוקל להעביר רוח רעה, אלא די צנטיילת דיים שצביל נקיות עם צברה, וכן כתב שם שוב במסקנתו (דף ט"ו סוף ע"ד) ע"ש, לא ויחיו להצין דב"ק, דאם כן כל סדר הנטיילה ופרטי כוונותיה שסידר מרן הרש"ש ז"ל בצקדורו, המה עבור מי שעבר על דבריו ואוחרתו שבהקדמת חלות (נה"ש דף כ' ע"א וב'), ולא מזה לקום לפני חלות, ועבר עליו חלות צבינה, אשר עבור אחס זה צלבד חיקתו וסדירו כל אחסם הסדרים והכוונות. ואילו המזה לקיים דעת הרש"ש ז"ל, ולקום לפני חלות, איתו צריך לא נטילה ג"פ בצרויגן, ולא יוכל לכוין כל פרטי הכוונות שצקדור שם השייכים למעשה הנטיילה ולצרכותו. (ועל כל פנים הכוונות הנוגעות לדחייח רז"ר ודאי לא יוכל לנוסם), חיה חממה טובא, דכל כי חיה הוא ליה לאשמעיין ולפרש ולא לסחוס. ואין ריהטתו וישרות הסוקא נראה כן. והגם שם מקום להצין בפשט כוונת מרן הרש"ש ז"ל כמו שפירש נכדו הרדב"ש ז"ל, דצברים צריכין עיין והתצונות עדיין.

שו"ר דלשני דיינס אלו המכרים שעוררמי עליהם לעיל, דהיינו מ"ש צספר עצי היער שמוחר לצרך על נטי" לפני חלות, וכן מ"ש לפסקה על דברי הרדב"ש ז"ל, יטו גילוי לעשות של מרן הרי"ם טוב ז"ל ביחס אליהם צספרו כן איש חי, והיינו מ"ש שם (בשנה א') פרשת מולדות אות י"ג) ח"ל: ואם יסן בחצות הראשון של הלילה שנית קבע שלו על מנתו, והקין קודם חלות, עשה נטילה דיים גמורה כדת וכלכה ויצרך על נטילה דיים. ואם הוא היה ניעור עד אחר חלות לילה וכו' ולא יסן אלא עד שעבר חלות, גם זה כשיעור יעשה נטילה דיים גמורה כהלכתה ויצרך על נטילה דיים עכ"ל. (ופירש שם דהיינו כאשר לא צריך צרכות השחר וכו' לפני שישן, ע"ש).

והרי שמוחר ממצרי, שמוחר לצרך על נטילה דיים לפני חלות (וכעדות הרב עצי היער בשמו). ועוד דהישן לפני חלות וקם לפני חלות ולא עבר עליו חלות צבינה, ג"כ חייב צנטיילה גמורה כדת וכלכה, ולצרך כעלה. ושלא דעת הרדב"ש ז"ל. ועיין בקב החיים להרי"ם סופר ז"ל (בסימן ד' אות י"ג וג"א) שכן כתב.

(כה). וכן כתב הרי"ם סופר צקב החיים (סימן מ"ו אות כ"ט).

אחרונים. והכי נקטינן.

[והנה מרן הרש"ש ז"ל צנער שלום הג"ל כתב דצחורף הלילה ליה מהיום שעות, כמו שמי שלשוי המוספת צקירוז ממחילת היום, ושלש המוספת צקירוז צסוף היום. ובצקן היום ליה מן הלילה שעות, שלש המוספת צקירוז ממחילת הלילה, וצ"ס צקירוז מסוף הלילה, ע"כ]. וציאור דצבריו דכאשר נקבע נקודת חלות לאחר י"ב שעות מחלות היום שהשמש צראש כל אדם, ומנהה שש שעות לפני, ושש שעות לאחר נקודת חלות, הם הם הי"ב שעות דלילה צאמת צב"ע. ומה שהחושך שולט בצעולם לפני זה ואחר זה, כולו ככלל מוספת וכנ"ל. וכיון שחמדי יואל נקודת חלות צדיון צאמנע שעות כל הלילה, דהיינו צצהם החושך שולט בצעולם, א"כ מוכרח שזמני המוספת צסוף הלילה ובתחילתה הם שעות. ודבריו צ"ע, כי לעולם הזמן שמהקשית עד לאח כל הכוכבים הוא ד', מיל, ממש כמו הזמן שמעמוד השחר עד הכן, חיה הן צקין והן צחורף, צאופן דלכאורה מוכרח הדבר שהשעות הממוספות הם ממחלקות צשוה צין מחילת היום לצין מחילת הלילה, וכן הקשה הגאון הר"ש אוריבאך שליט"א במאמרו צקיןן שערי ציון [גליון א'). ועמה צביא עיקרי השיטות המחזכות בצספרי הפוסקים לענין חלות לילה. הנה הרב מג"א (בסימן א' ס"ק ד') הביא משם אוהר הג"ל, דלעולם שצבינן הלילה ל"ב שעות, הן צקין הן צחורף, אע"ג דלענין חפלה איתו כן, כמ"ש צקינן רל"ג, וסר"כ שערי ציון, עכ"ל. וציאור כוונתו צצחילת השקל שם דחצבינן הי"ב שעות דלילה המחזכות בזהר מנאלת הכוכבים, וחלות לילה היא לאחר שש שעות מנאלת הכוכבים חמדי, צין צקין צין צחורף. צאופן שצחורף מוקדם חלות לילה לפני אמןע הלילה שלנו, ובצקן מאחר עד סמוך לאחר היום, ולעולם רק צסוף הלילה ממוספסים או נחסרים שעות המוספת לשיטה זו, ואזותן שעות הן צבאלאה. דהיינו שצחורף לאחר י"ב שעות מנאלת הכוכבים הגם שצממשך להיות לילה ושולטת החושך, הוא סוף הלילה צגן עדן, והשעות הממוספות אכלנו הגם ששולטת צחס החושך נחשבים כדר מהיום. וכן צקין להיפך. וישם ממה נגדולו המקובלים שצוצרין כן, והם הרב מקדש מלך (צציאורו להוהר שם), והרב ומרת הארץ (בעמוד כ"ו סמפרו).

גם מנאלת צספרי הפוסקים (עיין ספר מור וקציעה סימן א') שכתבו צאופן אחר, והוא שאת הלילה מחשבים מנאלת הכוכבים עד עלות השחר (או ממשקיעה עד הכן המזה דלעת הגרי"א), ולעולם הן צקין הן צחורף, אמןעם של שעות אלו היא חלות הלילה. והנה למעשה שיטה זו מואמת לשיטת הרש"ש הג"ל, וכמוכן, שחמדי י"ב שעות לאחר חלות היום, הוא חמדי צצין לאח הכוכבים לעלות השחר. אולם דאיתו להרב ומרת הארץ שצביא שיטה זו כחולקת על שיטת הרש"ש ז"ל. והוא מפני דס"ל דלעדה זו מחשבים הלילה מג' כוכבים כדעת הגאונים, ולא מנאלת כל הכוכבים כדעת ר"ם, ולכן נקודת חלות לשיטה זו מוקדמתה יותר מנקודת חלות דלפי שיטת מרן הרש"ש ז"ל. ודו"ק היטב.

ועמה צריכין אט לעיין ולבסס שיטות מרן הרי"ם טוב ז"ל כפי התמצאר ציטר שאת צספרו רב פעלים (ח"צ סימן ב' וג'). והוא דכאשר נטאל לענין זמן חלות, השיב, שטוהגס צצבדלד (כשטות הנמור וקציעה ודעימיה) לחשצי כפי הכן הנראה לנו. אולם כתב שלדעתו, הניכון להלכה צצחשצין הכן ונקודת חלות הוא כדעת הרב צימ דוד, כיון דהצנציאות מוכיח ככאשר השמש צראש כל אדם, שהוא צדדאי חלות היום, וכנפסא צגמורא, כדי שיהיה זמן זה אמןע היום גם לענין חשצון השעות של היום, מוכרח שמתחשים מחילת היום כשעה לפני חות הנראה, שהרי אט רוחא ההממה מיהא צראש כל אדם אחר חמש שעות וחצי זמןן שחעלה השמש על הארץ ותמראה לנו. מוכח מזה דהצדק עם הרב צימ דוד. ולכן היה נכון לקבוע גם זמן נקודת חלות כשיטתו, וצפרט שהצי סצירה ליה למרן הרש"ש ז"ל, שהרי כתב שחלות היום הוא כשהממה צראש כל אדם, חיה איתו יואל צצמדויק אלא לפי שיטת הרב צימ דוד וכנ"ל. אולם הסיק שלמעשה צצבדלד אין המנהג כן כצית דוד לענין חלות, אלא שהחושבים מהכן הנראה לנו. ושכן כתב לו הגרי"א מני ז"ל שהוא מנהא החסידים צצביה"ק. ולפי דבריו היינו דלא כהרש"ש ז"ל, עכמ"ד שם, ע"ש.

הרי קמן שצנטיית דעת מרן הרי"ם טוב ז"ל הן לענין הכן והן לענין חלות הוא לפסוק כדעת הרב צימ דוד ז"ל, וס"ל דכן מוכיח דעת הרש"ש ז"ל הרי"ל, דס"ל כוומיה דהרב צימ דוד, דזמן הכן הוא שעה לפני שחמרה לנו ויחמיה על הארץ.

וראה זה פלג כי שם כתשובה ג', דאצרהא הארץץ להכריע דלא כשיטת הרב צימ דוד, והציא רחיות לכן, ושגם צצית אל צומן הרש"ש ז"ל לא נהגו כצכרית הרב צימ דוד, והעלה להלכה שהמדקדקים צצצרות שמים, יותר נכון להם לאחוז כצכרית המתפללים עם זיאלת השמש ממש שחמרה לנו.

וגראה ציישוב שיטתו, דלענין חלות וכן לענין הכן, כדי ליישב המנהג, ולהקל צצמה עמיים כללנות העם, הראה פנים לקיים שיטת הרב צימ דוד שצכר נחפשע צצבדלד המנהג כוומיה לענין הכן, ואפילו ציבז צמי כצסיות צצירושלם ח"ו, וכמו שכתב כתשובה ג'. אולם מעיקר הדין ולהורות הלכה לכתחילה להמדקדקים, פסק דלא כהרב צימ דוד. ולחומרת הקושיו צצריכן אטו לחוק וליישב כנ"ל.

והנה להלכה ולמעשה אין לנו אלא דברי מרן הרש"ש ז"ל לענין חלות לילה, ששיטתו מוסבמת להלכה בצספרי האחרונים, (עיין בקב החיים להרי"ם שם וז"ל סימן א' סוף אות ו'). וכבר כתבנו שדעתו של הרש"ש ז"ל היא זהה עם שיטת הנמור וקציעה ודעימיה הסוצרים שמתחלקים אח שעות הלילה לאמןעם, ואמןעם הוא נקודת חלות, ואם חס נחשזו שעות הלילה מהשקיעה עד הכן או מנאלת כל הכוכבים עד עלות השחר, ימנאל לעולם נקודת חלות צדיון כפי זיאלא כאשר נחשזו י"ב שעות לאחר שהממה צראש כל אדם, וכשיטת הרש"ש ז"ל.

ולענין זמן הכן צדון צס"ד לקמן צצברי רציו.

(כ). כאשר אח"כ העלה הלכה זו בצספרו כן אש חי (שנה א' פרשת וישב אות י"ג) חזר צו מפשיטות זו, וכמו שיתבאר לפנינו.

(יד). חמיה לי מילתא דנעלם מעיני הצי מרי צצמרי דצהצא השואל והשגאל לשון סדורו של מרן הרש"ש ז"ל שמפורש שם דיינס האפר על מנתו עד גמר תיקון לאה, שכן כתב שם (נצפנס צספר צציתו כן יחידע חלקן ויזכר הנפס דף ד' ע"ב, ובצקדור היר"א ז"ל כמ"י ח"א עמוד קכ"א) ח"ל: ותחילה יאמר הידיו כפי יוכלתו שצצרינו לב, ומה נאמר לפעין וכו', ואח"כ תיקון רחל ולאה אלא מוחת הבית יתף ומעטוף כחא, ואפר מקלה על ראשו כל אדם כפי כמו, וכל המרבה חכא עליו צברה, עכ"ל.

ועוד צענין תיקון חלות ומנהגי עיין לקמן (אות ו"ד כ"ח כ"ט ו' ולי"א).

(טו). מרן צש"ע (סימן מ"ו סעף ד') פסק כהטור דנשים מצרכות שעשני כרצונו, והיינו צחס ומלכות. אבל הפרי"ם (שם צס"ק ד') כתב שאין לצרכה כיון שלא מוכרה צגמורא. וכן הסקימו האחרונים, עיין מטה יהודה (שם ס"ק י') הביאו בשלמי צציור (דף נ"ד ע"צ). וכן הסקים ג"ע החיד"א ז"ל צקשר גורל (סימן ה' סעף כ"ג). וידוע שאומרים צס"ל גם נגד דעת מרן ז"ל. וכן פסק רציו המתחר כאן.

ומי"ש צפחח דצבריו (צ"ה לא שייך מנהג, דצבריו צצריכן ציאר, דהרי הטור כתב ח"ל: והנה הנשים לצרך שעשני כרצונו, ע"כ. ומרן פסק כוומיה צש"ע וכנ"ל. וידוע דכנגד המנהג אין אומרים סב"ל. אלא דצריך לומר שגשי ספרד מעולם לא נהגו לצרך צצירה זו, וממילא, פסק מרן חל רק על המקומות שאין להם מנהג צציור. (וידוע שכתב בהקדמתו שלא בא לשנות שום מנהג). ומאחר שהאחרונים חלקו על מרן, וקיי"ל סב"ל, ממילא האצדנה לא שייך כלל מנהג הנשים גבן, דצריכות להגוז כהצכמת האחרונים ז"ל שחששו לבצ"ר, ותול"מ ודו"ק. ולכן כתב שהנשים המצרכות האצדנה, הוא משום צורות שאין יודעות ההלכה, ולא חשם כלל שזנא כהגו כן צצסוקרת מדור דור, ודו"ק.

(טז). דצבריו לכאורה ממוהים, דהרי ככר ציאר שלענין חלות לילה נוקטים בהרש"ש, שהוא י"ב שעות לאחר חלות היום, ואילו ריהטתו לשוט כאן מורה כאלו מוים י"ב שעות לאחר הכן. ודברים אלו אין להם שחר. אלא ים לפרש כוונתו שאחר הכן דנקט, ר"ל שמתחבים לפי הכן ממש, ולא שעה קודם. וכוונתו כהפוסקים הסוצרים שמתחלקים השעות צצין השקיעה להכן החממה, ואמןעם הוא חלות, והיינו צדיון מנקודת חלות דלשיטת הרש"ש ז"ל, וכאשר ויזכת לכל מעיין.

(יז). כי שלדעת הרב צימ דוד חלות לילה הוא חמדי שעה לפני חלות שלדעת הרש"ש ז"ל.

(יח). פירוש זהו תשובתו של רציו הגרי"א מני ז"ל, וכוונתו שמתחלקים הלילה לאמןע מהשקיעה עד להצן ממש, והוא חלות וכנ"ל. ואילו לפי הרב צימ דוד מתחלקים מהשקיעה עד לשעה שלפני הכן הנראה לנו, ולפי דצבריו יצוא נקודת חלות חמדי שעה לפני החלות שלדעת הרש"ש ז"ל ושאר פוסקים.

(יט). ראשית כל עלינו להציא עיקרי הדעות צצידון זה. הנה הרב צימ דוד (צצ"א אר"ח סימן ל"ו) כתב לענין זמן כן החממה ח"ל: שמעתי שהכן החממה שאמרו ז"ל, איתו כשנראה לנו צצארן, ורחיה מוחתן פריק אחר להם הממונה (וינאל דף ל"ו ע"א): הלינו אטו שעה צצברהש של זה שעת פחה היכל, שצצולמיתו עלה צגמורא: חנא צשעה שהחמה וזרחת נציאות יואאין מנמה, והכל וידעיין שהגיע זמן ק"ש, ואם אחא [דזמן הכן הוא כשנראה לנו השמש צצארן], למה לי צצברשת הלא נראה לעינים הוא אימת חמה וזרחת, אלא ודאי דהכן החממה איתו כשנראה לנו, אלא קודם צצירהה לנו, והיינו שמתחיל השמש לנאלת ממוקמו. חיה איתו נראה ואיתו נדע לנו אימת הוי, לכן שעתה צצברשת, והיה עשוי צאופן שמיד שמתחיל השמש לנאלת ממוקמו, והצריחו וזרחת מן המורח כנגד פחה היכל ששם הצצברשת, ועל די חיה נציאות יואאין מהצצברשת. ולא שהחמה וזרחת מנמש על הצצברשת, אלא ודאי חמה וכו'. אמןע אין הכן זה ניכר לפי שאין כשנראה צצארן, אך ים מקום לידע זה, והוא שעה אחת קודם צעילה השמש על הארץ ויראה לנו וכו', [ע"ש שילה להציא ליה רחיה מצברי הרמב"ם, וממנו דייק השיטור הג"ל] עכ"ל.

והנה למעשה דאיתו של הרב צימ דוד איתו מוכרחת, שהיניו עשתה הסקינן הג"ל כפי מקום הצצה שצציר שלפיהו נמדד הכן, הגם שצמקומות אחרים עזר נראה.

ועל כל פנים הרב צימ דוד לא דיצר אלא לגבי זמן הכן החממה, ודעתו שהוא שעה לפני שנראה לנו השמש צצארן, אלא שלפי שיטתו בזה יואל נקפותא לענין שצצין נקודת חלות גם כן.

והנה כדי שצצין אח חילופי השיטות שצספרי הפוסקים צצידון זמן חלות לילה שצביא דצריהם צצמהשן אר"ה, צצריכן אטו להקדים, כי למעשה, כולם מתצבסס על דברי אוהר (צפרשת ויקהל דף ק"ה ע"צ), ששם ציאר שלעולם צגן עדן היום והלילה הם שוין, דהיינו י"ב שעות ליום וי"ב ללילה. ומה שצצולמיתו אינם שוין, כי צחורף הלילות ארוכות יותר מ"יב שעות, ואוימים הם קצרים, ובצקן הוא להיפך, שהויים הם ארוכים יותר מ"יב, והלילות קצרות, ציאר אוהר שאלות השעות הממוספות, וכל לויים יותר מ"יב, הן להלילה יותר מ"יב, אינם נחשבים מהיום מנמש על הצצברשת, אלא ודאי חמה וכו'. אמןע אין הכן זה ניכר לפי שאין שיהיה י"ב שעות צדיון, וכשעות חלוקת יום וילילה שצגן עדן, אלא נחשבים שעות המוספת כעין הלואה, שמתוך זה מזה, ע"ש דצברי אוהר.

והנה לאור דברים אלו קבע מרן הרש"ש ז"ל (צנער שלום דף כ' ע"א) זמן חלות הלילה שהוא נקבע לפי המציאות הנראת לנו בחצות היום, שהוא כאשר השמש צראש כל אדם, שאז הוא ודאי נקודת חלות היום. ושנים עשר שעות לאחר זה הוא חלות הלילה. ולפי דעתו זמן נקודת חלות איתו חלוי צומני שקיעה ולא להלילה יותר מ"יב, הים נחשבים מהיום מנמש על הצצברשת, אלא ודאי חמה וכו'. אמןע אין הכן זה ניכר לפי שאין ז"ל שם על פי דברי אוהר הג"ל שהשעות הממוספות צבליה או ציום, הם צגדר הלואה, שהיום לזה מהלילה צקין, והלילה לזה מהיום צחורף, ע"ש דצבריו. ולכן כדי לידע מהו זמן מחילת היום צגן עדן יתשוב שש שעות לפני חלות היום. ותחילה ללילה הוא שש שעות אחר חלות היום לשיטה זו. וכן לענין הלילה, וכנ"ל. אבל פשוט שאין זה נוגע לענין צציעות המונים של ק"י ותפלה וצצת וכדומה וכו', אלא סימן לדעת נקודת חלות לילה, דלענין זה הולכין לפי חלוקת זמן היום והלילה שצצריקע. ואין לנו שום גילוי מכל זה כדי לדעת שיטת מרן הרש"ש ז"ל לענין זמן הכן כי השקיעה וכו'. וכשיטתו ס"ל להרבה

הערות והארות

<div></div>
<p>הגאון רבי שמחה בונם ולדנברג זצלהה"ה</p>

אשה לענין לנעול של שמאל תחילה, ולענין קנוח ביד ימין סימן ב' סינף ד' בשו"ע ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו. ענין במור וקציעה סימן ג' סעיף י' [בדן דלא יקנח ביד ימין] שכן הדין גם באשה.
– וא"כ לכאורה גם כאן שייך טעמו.
בענין לישן בין מזהר למעיר
סימן ג' סינף ו' משנ"ב ס"ק י"א ובתשובות מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזוהר וכו' והסכים שם שיהא הראש למעיר. וכן כתב בשו"ת שב יעקב סימן ג' וכן פסק שם.
במשנה ברורה , ומ"מ טוב יותר לכתחילה לנהוג כהשו"ע כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שגם כוונת הזוהר הוא כהגמרא ולא כפירוש הרמ"ע
ענין שו"ת בנין עולם סימן ב' שכתב דגם הש"ס יכול להתפרש כהוזהר והכרמ"ע מפאנו, וכתב שם לדייק מכתבי הגר"א זצלה"ה, אולם עניין בכתר ראש אורחות חיים בסופו [במאמרים ומעשיות שונות] באות ט"ו שהגר"א זלה"ה אמר להגר"ח זלה"ה דגם בזוה"ק הפירוש כפשוטו
וענין בארצות החיים ובביאור המאיר לארץ שם ס"ק מ"ח שכתב בשם הרמ"ע דקדן מערבית צפונית עדיף טפי ובביאור שם כתב דבזה יצא שני הדיעות. וענין בבית ברוך כלל ג' בהגה"ה [על אות ט"ז]
סעיף ט"ז משנ"ב ס"ק ל' . וענין בחיי אדם שמתיר ע"י בגד עב יתכן דבזה כיון דהוי נשוי, לא מחמירין לומר דלא ידעינן שיעורו [כהיש מפקפקין בס"ק כ"ט]
הפסק בין נטילה לברכה
סימן ד' סעיף א' . בה"ל ד"ה ואפילו. ולומר דהברכה זו קאי על נטילה ראשונה הלא יש הפסק גדול
משמע דהא גופא מה שיש כבר נטילה אחרת של רשות [היינו הנטילה השנית]. זה לא מגרע וכל הגידון רק משום הפסק גדול
סיווגין בבנ"י שחרית
סימן ז' סעיף ב' בה"ל ד"ה ידקדק. ובדיעבד אפילו לא נטל רק ידו אחת לבד סר ר"ר מאותו יד מזה משמע דהא דסיווגין אינו ליעיבוא
ברכת ענני"א למי שהיה נעור כל הלילה
סעיף ג' . משינ"ב ס"ק ל'. אבל אם עשה שצרכו קודם התפלה הסכמת אחרונים דבזה צריך ליטול ידיו ולברך.
ענין שו"ת מהרש"ם ח"ג סימן קכ"ו שכתב כן - ומשמע שם דה"ה בנגע במקום מטונף או חיךך ראשו (ועי"ש עוד, מה שכתב לענין כהן שניעור כל הלילה)
זמן נט"י שחרית להרשב"א
סעיף ג' בה"ל ד"ה כל הלילה. נ"ל דלהרשב"א צריך עוד הפעם בבוקר ליטול ידיו.
ענין לקמן מ"ב ס"ק ל"ב דמשמע דמועיל נטילה לפני עמוד השחר להרשב"א. [אה. דשם במ"ב כתב בהשכים קודם עמוה"ש ונטל ידיו. שיצא בנטילה ראשונה להרשב"א]. ולפי המבואר כאן לכאורה צריך דוקא אחר עמוד השחר דאז הוי בוקר. ואולי נפ"מ בין לפני חצות או אחר חצות. ואולי זמן הנטילה מאשמורה אחרונה (וח"א העיר סמך לדבר משמות י"ד כ"ז. יוה"י באשמורות הבוקר")
בביאור"ל - ענין במעורר שינים ע' קנ"א ד"ה מה. שהעיר בדאמת בקימה הראשונה אין לו לברך ע"ז ענני"א וכ' שכן צ"ל בדעת הבה"ל. עי"ש.
עניית אמן לנטול צפרניו
סעיף י"ט הנוטל צפרניו - ענין שו"ת מהרש"ם ח"ד סימן קמ"ח שבאמצע נטילת צפרנים מותר לענות אמן
נטילת ידים אם משום ר"ר או משום נקיות
סעיף י"ח מ"ב ס"ק מ"א. והחולץ מנגעיו ונוגע ברגליו וחופף ראשו אינו משום רוח רעה רק משום נקיות
ריא"פ ה"יו העיר שלדעת הפמ"ג שהובא לעיל ס"ק ל"ח הוו כל המונינים כאן משום ר"ר.
וענין לקמן סימן צ"ז ס"ק י"ב דנוגע בכנה הוי משום רוח רעה. ואולי זה ג"כ לדעת הפמ"ג וענין סימן תרי"ג מ"ב ס"ק ו' שכתב בשם דרך החיים דאם נגע בגופו ביום כפור במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה, אפילו לא נגע רק באצבע אחת צריך לרוחץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו. והעיר הנ"ל דהדה"ח אזיל לשיטתו פוסק בדיני נטילה להכמ"ל דכל המונינים שם, הוו משום ר"ר, ואם כן הכי נמי בנגע במקום מכוסה גם ביו"כ רוחץ עד קשרי אצבעותיו. אבל לפי מה שכתב המ"ב כאן בשם הראצות החיים שבוה הוי רק משום נקיות. א"כ אצ"ל ליטול רק מקום המולכלך כמו ביום רופש.
- ואולי דעת המ"ב, דגם להארה"ח התקנה בה שכל שנגע במקום מכוסה צריך ליטול כל היד. ורק טיט ורפש שאנו; וצ"ע.
בשערי תשובה אות י"ב . אבל חולץ מנגעיו ונוגע בראשו משום נקיות הוא.
בארצות החיים הביאו לענין נוגע ברגליו וחופף ראשו
נגיעה בראש בלי חיכוך
סעיף כ"ה בשו"ע . וכן שלא לחכך בראשו.
לענין נגיעה בראש בלי חיכוך - ענין שו"ת מרדכי ח"א סימן א' ובמפתחות זו ועי"ש בהחק ד' סימן רנ"ח.
הכונה בשם הוי' שהקריאה היא בשם אלקים
סימן ה' מ"ב ס"ק ג' ובביאור הגר"א כתב דלפי עומק הדין אצ"ל לכוין אלא פירוש קריאתו.
עי' בביאור הגר"א - ויתכן דבמקום שכתוב שם הוי"ה הקריאה בשם אלקים. אזי, לדעת השו"ע יתכן דכיון הן בכונת היה הוא ויהיה שזה שם הכתיבה, והן בכונת הקריאה של אלקים.
- שו"ר בתהלה לידו שכתב דלכאורה יכוין כונת הקריאה של אלקים וכונת הכתיבה של שם הויה ית"ש.
אבל לדעת הגר"א שאולזין רק בתו שם הקריאה יתכן דכיון רק בכונה של אלקים (וענין בחדושי הגר"ח זצ"ל עה"ת פ' דברים, וא"כ היה אפשר לומר שאפילו להגר"א זה רק בשם הוי"ה שאז דינו כקריאת אדנות ואז דמאי לכל קרי ובתבי. עיי"ש אבל בשם הוי"ה וקורא אלקים שזה הוי בקרי ובתבי - עי"ש בדברי הגר"ח - א"כ אולי בזה כיוון ב"ב הכונת גם להגר"א. אך העירני ח"א ה"יו שמשמע מהגר"א שהעיקר דאזולין בתר קריאה)
ברכת אשר יצר לאחר הפסק שהיה
סימן א' סעיף א' מ"ב ס"ק ג'. ואפילו אם נמשך זמן גדול אחר עשיית הצרכים אפ"ה חייב לברך.
ענין ברכי יוסף ט"ו ס"ק ג' שלא ס"ל כן וענין כה"ח ס"ק ד'

קדימת אשר יצר לברכה אחרונה

מ"ב ס"ק ב'.
דעת רש"ל בתשובה סימן ק"ז מי שאכל דבר שחיבי ברכה אחרונה וכו' והשיב דאשר יצר קודם דהדי. ענין חידושי הגרע"ק א' לענין לפני בהמ"ז דהוי דאורייתא - וענין שו"ת שאנת אריה סימן כ"א וכו"כ.
דלכאורה לפי דבריו יהא זהו נפ"מ בין בהמ"ז של שבת לבהמ"ז של חול.

אי לדעת המחבר הוי התפלה מדאורייתא או מדרבנן

סי' ק"ו סעיף א': המחבר כתב ששיבת הדין שנשנים חייבות בתפלה משום שהוא מל"ע שאין הזמן גרמא, וביאר המ"ב דשי' המחבר כהרמב"ם שתפלה מדאורייתא ואין לה זמן קבוע רק מד"ס. ולהרמב"ן שתפלה וזמנה דרבנן מה שנשנים חייבות משום שתפלה הוי רחמי. ויל"ע שבאוותו סעיף כתב המחבר שמלווה המת אע"פ שאין למיטה צורך בהם פטורים מתפלה וטעם ראשון כתב שם המ"ב משום שתפלה הוי מד"ס ולא הוי כק"ש.

עוד צ"ע מטעמי ב' שכתב המחבר שמי שזורתו ואומנותו פטור מתפלה ולא מק"ש, וכתב שם המ"ב הטעם בשם הלבוש שתפלה היא דרבנן, ולכאור כתב קודם דתפלה להמחבר מדאורייתא, וצ"ע.

בחילוק בין התפלל ולא היתה דעתו כוונה עליו למתפלל במקום שאיך להסתפק בצואה
סי' ק"ח סעיף א': כתב המ"ב שמי שלא התפלל מחמת שלא היתה דעתו כוונה עליו אע"פ שלא כדין עשה אי"ז בכלל מזיד ומהני ליה השלמה, וכתב השעה"צ דהוא פשוט שנחשב כאומר מותר, וכן כתב סק"ז לענין מי שלא התפלל מחמת שאין לו מים לחרוץ אע"פ שהדין הוא שמתפלל אע"פ שאין לו מים מ"מ הוי בכלל אונס.
ולכאורה יל"ע מהא דכתב המ"ב ס"ק כ"א שמי שהתפלל במקום שהיה ראוי להסתפק בצואה ואח"כ מצא צואה שצריך לחזור ולהתפלל משום שהיה לו לבדוק וע"כ מקרי פושע לענין זה, ולמה לא נחשיבו כהנ"ל דחשיב כאומר מותר. ואולי י"ל דהכא אם היה צואה היה צריך לחזור והיות ומסתפק אם יש שם צואה עכ"פ יש לו לבדוק ולא היה לו לומר שמותר והוי פושע גמור.
יעקב שפיגל - נוה יעקב

לעבור כנגד הקורא ק"ש, ובדני משלשל טליתו

בשו"ע סי' ק"כ סעיף ד': "אסור לעבור כנגד המתפללים" וכו', וכתב א"ר בשם הש"ל ד"ה כשקורין פסוק שמע ישראל שמבטל הכוונה, ועי' א"ז דכתב "כשציבור קורין" דנראה מדבריו דרק כנגד ציבור אסור ולא כנגד יחיד הקורא וצ"ע. ובביאור"ל העתיק לשון א"ר והשמיט תיבת פסוק ולכאור נראה דס"ל דאסור בכל הק"ש לעבור לפני הקוראה וצ"ע. ובהמשך דברי הביאור"ל למאמ"ר שצידד להקל לעבור לפני המתפלל בשלשל טליתו על פניו וסיים דראוי להחמיר, ולכאור טעמו דמספקא ליה אי טלית מהני לומר דכה"ג לא תתבטל כוונתו כשיעבור לפניו, והוספיק ביאור"ל דבפרט לטעם החי"א דהאיסור לעבור לפני המתפלל הוא מפני שמפסיק בינו לשכינה ודאי אין להקל בזה.

והנה ישל"ע אי בק"ש סגי בכיסוי טלית לעבור לפניו, והנה לטעם המאמ"ר דמספקא ליה בעיקר הדבר אי טלית חשיב הפסק א"כ לא יועיל משלשל טליתו, אך לחי"א דחשש לטעם דשכינה א"כ יהא מותר דבק"ש לכאור לא שייך טעם דשכינה.

עוד צ"ב א) האם מה שמניח ידיו על עינו בק"ש חשיב הפסק להתיר לעבור לפניו, או דשונה מטלית דאפילו לצד שטלית מהני הכא לא יועיל, ולכאור מדלא חילקו ש"ח הביאור"ל וביא דבדר"כ בק"ש מניחים ידיהם על עיניהם והו"ל לשל"ה לחלק. ב) מהי כוונת ביאור"ל שהביא דברי המאמ"ר לגבי תפלה בידד עם דין השל"ה לגבי ק"ש.

יעקב מאיר הכהן - תל ציון

בענין עניית ברוך הוא וברוך שמו

כתב המ"ב בסי' קכ"ז ס"ק ג' הדיוצא מהש"ץ תפלת שמוי"ע אינו עונה ברוך הוא וברוך שמו, ויש לשאול מנין זה, דהרי בלשון השו"ע בסעיף ה' כתב וז"ל על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום אומר ברוך הוא וברוך שמו, עכ"ל, ומאי רבותיה "בכל מקום", והוא מלשון הטור שהביא את ההגת אביו הראש"י. ועוד השו"ע לא חילק כלל. ואולי יתור הלשון בסעיף א' "אינו מפסיק ואינו משיח" משמע שג"כ דברי עניה שצריך לענות הכא לא יפסיק. ואולי זהו מקור למאיר מרוקן לענות ג"כ בברכה שיוצאים בה יד"ח ברוך הוא וברוך שמו, ובודאי מי שלא נהג כך אין לזוז בשום אופן מדברי הפוסקים שלא לענות ומפיהם אנו חיים.

עניית אמן למי שיוצא בברכה זו

כתב השו"ע בסי' קכ"ז ס"ק ו' שצריך לענות אמן אחר הש"ץ בין אותם שיצאו ובין אותם שיוצאים עכשיו בתפלת הש"ץ, והמ"ב ס"ק כ"ג כתב שיש חידוש באלו שעכשיו יוצאים שיענו אמן ולא הוי כעונה אחר ברכתו, ויש לענין שבמ"ב בסי' ר"י ס"ק ט"ו ששמע שמי שיוצא צריך לענות אמן בכדי לצאת יד"ח בצורה הטובה יותר ולכו"ע זהו סברא שסתרי לסברא דהכא.

בענין ג' סעינים אחר קדיש תתקבל

במ"ב בסי' בקי"ג ס"ק ג' במבואר שם דג"כ אחר הקדיש של תתקבל צריך לפסוע ג"כ בלא ענין ג' פסיעות של חזרת התפלה, ולפ"ז אם עלה להיות ש"ץ אחד אחר חזרת הש"ץ מאשיג ג"כ צריך לפסוע ג' פסיעות של קדיש תתקבל.

בדני אמן יתומה בברכה המחוייבת

דעת השו"ע בדני אמן יתומה דברכה שמחוייב בה לא יענה אמן עליה אלא"כ שמעה, ודעת הרמ"א שג"כ ברכה שאין מחוייב בה צריך לידע איזו ברכה היא בכדי לענות, וכתב הביאור"ל בסי' קכ"ז ד"ה וזה אינו שומעה לאדד דלפי השו"ע לא בעי שישמע סוף הברכה דהיי' בכדי לצאת יד"ח צריך לשמוע כולה מתחילתה לסופה א"כ ג"כ הכא לא יחני לשמוע רק סופה, ונשאור בזה בצ"ע. ולכאור קשה על המ"ב דסתו דעתו לכאור בס"ק ל"ג שכתב שם דיש מחמירין דשמיעת חזרת התפלה שחובה ברכה המחוייב בה, וצריך לשומעה ולא יחני רק לדעת איזה ברכה מברך. וכתב וז"ל ואין להם לענות אפילו יודע באיזה ברכה קאי הש"ץ אם לא שמע "סיום הברכה" מהש"ץ גופא עכ"ל, ומדוייק דבדבריו שיהינ סיום ולא צריך ג"כ תחילתה, ובביאור"ל נשאר בזה בצ"ע.

ונ"ל לבאר בעזהש"ית דשיטות אלו מקורם בראשונים הובא בב"י ובאיורו המהר"י אבוהב דתפלה אפילו שכבר יצא יד"ח נחשב ברכה המחוייבת דצריך לענות אמן אחר הש"ץ, ולפ"ז יש לומר דזה גופא החילוק הדשו"ע איירי בברכה המחוייבת לו עכשיו לצאת בה וזה מבואר בסי' ר"ג ס"ג דצריך לשמוע כולה, א"כ ג"כ הכא צריך לשמוע כולה אבל בתפלה נחשב ברכה המחוייבת מכוח זה דצריך לענות אחרי הש"ץ אמן והרי לענות אמן מספיק לשמוע סיום הברכה בעלמא לכן ג"כ הכא מספיק שישמע סיום הברכה.

משה יהושע בצלאל - נוה יעקב

בענין ללבוש בגדיו לפני נטילה

בספר סדר היום הזהיר שלא יגע אדם במלבושיו כדי שלא תשרה רוח רעה על בגדיו בנגעו בהם קודם נטילת ידים שחרית, וכתב עו ששאל"ע שבדורותינו יש רבים שאינם זהירים וכן בזה במה שצוין רבותינו (ברכות כ"א ע"א) שלא יטול חלקו ממני שטל נטל ידיו שחרית, אעפ"כ לא אונה אליהם כל און שנראה לומר שגם זה בכלל מה שאמרו הפוסקים שהטבעיים נשתנו, כמ"ש במ"ה (סי' קע"ג), דלא קפיד לא קפיד בהדיה, כמו שאמרו התוס' (יומא ע"ז ע"ב) על רוח

רעה דשידתא שאין אותה רוח רעה מצויה בינינו כמו שאין אנו נוהרים על זוגות.

הגר"ח בספר עוד יוסף חי הביא דברי סדר היום הנ"ל וכתב דבאמת שעינינו הרואות שאין העולם נוהרים בזה, נ"ל בס"ד שאין לחוש לזה יעו יני הרוח רעה לא תשרה על כלי צמר (שבתן) או כלי עץ וכוזל, שאינה קופצת ממקומה שהיא ביזים לשרות על בגדים או כלים שאינם מעין המקום שחתתה שם, שאל"כ תקשה איך אדם נוטל כלי של המים לערות על ידיו הלא כיוון שנגע בכלי המים שבתוכו נטמאו ואין מטרה את ידיו בנטילה זו. ועוד קשה לו ע"ז שהלא בע"כ צריך אדם ליגע בזה ושמיכה במיטתו ולפי דבריו הרי רוח רעה שורה עליהם ויצטרכו רחיצה וכביסה בכל יום, אלא ודאי שאין רוח רעה שורה על כלים ובגדים לכן אין העולם נוהרים בזה, ענת"ד. וכדבריו נראה בשו"ת כפי אהרן עזריאל ח"א.

בשו"ת יין הטוב (סי' י"א) הביא דברי הרב עוד יוסף חי הנ"ל וכתב לתמוה ע"ז מהזוה"ק (בראשית דף נ"ג ע"א) דכד איתער בר נש ואתחדד ליה נשמתיה בכל מה דיקרב בידיו כלהו מסתאבי בגין דשדיא לעייהו רוח מסאבא אסתאבי, ועל דא לא יטול אדם ממאן דלא טלי ידיו, וכ"כ המקובלים שמבואר משם היפך דבריו, וגם מדבריו עצמו בבן איש חי (פר תולדות אות ו') מבואר להיפך, וסיים ע"ז דמכאן ראיא שחיבורי מין מהר"ח שנדפסו אחריי חלו בהם ידיים. וגם ספר עוד יוסף חי בכלל זה, שבאמצע הדפסתו נלכ"ו הגר"ח ז"ל ובודאי שאיזה תלמידי הוספיף דברים אלו מדעתו בשעת ההדפסה, ועי"כ אין לסמוך עליהם ע"כ.

והרב יביע אומר העיד שהדבר ידוע ומפורסם שהרה"ג רבי בן ציון מ חזן זצ"ל שהיה המוציא והמביא בכל ספרי הגר"ח והוא היה המוציא ומיירד והמגיה ונאמן ביתו של מרן הגר"ח והיה מפורסם לאיש ישר ונאמן הולך תמים ופועל צדק ואימתו דרביה עליה וחלילה לחושדו ששלח ידו בספרי הקודש של מרן הגר"ח"אם להימין או להשמאל, יודיעו ומכירו קא אמיתא בהיותו גבאי ישיבתינו ישיבת פורת יוסף דובר צדק ומגיד מישרים, חלילה לו להוסיף או לגרוע בספרי הגר"ח"א לא אפשר ליישב שיטת עוד יוסף חי על פי שו"ת ישכיל עבדי ח"ב שכתב שנראה טענת עוד יוסף חי לפי ש"ס ופוסקים, שאפשר לנגוע בגדים לפני הנטילה, כמו שכתוב ברכות ס' ע"ב כי לביש מברך מלביש ערומים, ואם תשאל למה פסק כמו ש"ס ופוסקים נגד זוהר הקדוש, משום שהמהרש"ל בים של שלמה (פרק כל בשר) כתב דאין רוח רעה מצוי בינינו, וכן פסק לחם משנה (פרק ג' משביתת עשור ה"ב), ואיליה רבה סי' א' בשם דמשק אלעזר שאין רוח רעה מצויה בינינו.

וכ"כ הגר"ח" בספר בן יהוידע (פסחים קי"א), ומה שאמרו שם בנדה שנוכרת בין שני אנשים וכו', שהדבר פשוט שכל הדברים שנזכרו בגמרא שם בזמן הזה שהסטרא אחרא נחלשה נתמעטו גם כן דברים אלו. לכן להלכה למעשה כמו שכתב בעוד יוסף חי שמוותר לנגוע בבגדיו לפני נטילה של שחרית, וכן מסקנת היביע אומר חלק ט' סימן ד'.

ניסן גיטסהד - רמת בית שמש

הערות על שו"ע סי' א' - ז'

נשאלה השאלה: במיטת קומותיים ויש סולם לעלות למיטה, האם הסולם נחשב כד' אמות לענין נט"י כשמתעורר משינתו? תשובה: יתכן שלא הובא בק' מענה ר"ח עמ' ו' אות 3, (הגרנ"ק שליט"א כ' לז). נשאלה השאלה: אדם שנוטע במטוס מעל בית הקברות, האם הוא חייב ליטול ידיו? תשובה: צ"ע. הובא בק' מענה ר"ח עמ' י"א אות 33. (הגרנ"ק שליט"א כ' לז).

נשאלה האחרונים: האם מותר ליטול כדורים באמצע הלילה בלי נט"י? תשובה: אין ראוי. הובא בק' מענה ר"ח עמ' י' אות 44. (הגרנ"ק שליט"א כ' לז).

יעקב וינר- קרית ספר

בדני ברכת אשר יצר

פסק השו"ע סי' ז' ס"ק ג': הטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים ואח"כ נמלך והטיל מים פעם אחרת צריך לברך ב"פ אשר יצר, וכ' המ"ב בסק"י, כדמצנינו לענין תפלה שאם טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים, אבל הרבה אחרונים חולקין על פסק זה וסוברין דשאני תפלה שהיא במקום קרבו וישיך בו תשלומין משא"כ באשר יצר שהיא ברכת הודאה יוצא בהודאה אחת על הרבה פעמים כמי שאכל שתי פעמים והסיח דעתו ביתנים שמבכר ברהמ"ז אחת על שתיון, ויש להקל בספק ברכות. ובסק"א כתב המ"ב וז"ל, ואם לא בירך אשר יצר עד שרואה להטיל מים שנית דעת הפמ"ג דמקודם שיטיל יברך אשר יצר עד לאחר הראשונה, אבל בשו"ת הסכים בזה כמה אחרונים ואם נזכר להטיל ונחשחיל לא יצא שוב לא יברך. עכ"ל. ועי"ש דמקור דבריו מהיעיב"ץ, ושם ביאר דבריו דכיוון דנתאוה שוב להטיל מים כבר עברה ראשונה והרי זה כאכל ונתעכל המזון שבמעיו שהפסיד ברכה אחרונה, והפמ"ג דס"ל דיברך כתב דמשום ס"ס הוא, שמה הלכה כהשו"ע דסדקי' א' דאף אחר הטלה שניה יכול לברך, ושמא הלכה כהשו"ע בסי' קע"ח דאם הסיח דעתו מהאוכל ורוצה לאכול שוב דיכול לברך ברהמ"ז קודם אכילתו, וכ"כ הח"א.

ולכאורה יל"ה ע"כ בזה, דאם נתאוה כעת להטיל מים אינו יכול לברך הברכה משום דאין גופו נקי, ולא מביעיא אם אינו יכול להעמיד עצמו עד פרסה דזדאי אינו מברך כדקיי"ל בסי' צ"ב דככה"ג תפלתו תועבה ולא יצא יד"ת, אלא אף אם יכול להעמיד עצמו עד פרסה הא קיי"ל שם דלכתחילה לא יתפלל ומש"כ הא, וצ"ע דעת הפמ"ג והח"א בזה. והנה בסי' צ"ב איתא במ"ב סק"ז בזה"ל, ובפרסח מותר אפילו בק"ש, והשע"ת לעיל מחמיר בזה, ובשעה"צ שם למד להתיר מדברי הפמ"ג שם, ולפ"ז כיוון דשאר ברכות דינם כק"ש לענין זה, כדאיתא התם בביאור"ל ד"ה אפילו, נמצא דהפמ"ג והשע"ת לשיטתם קאזיל, דאם יכול להעמיד עצמו עד פרסה יכול לתחילה לברך אשר יצר ולקרות ק"ש להפמ"ג, ולהשע"ת מלבד סברת היעב"ץ דלעיל איכא לטעמיה טעם נוסף לאיסור הברכה ככה"ג.

ובגוונא דלא יכול להעמיד עצמו עד פרסה יש לציון לדברי המ"ב בסיון רכ"ז סקי' לענין ברכת הרעם והברק כשמתאוה לצרכיו, ז"ל שם, י"א דאפילו אם נתעורר לעשות צרכי מ"מ כל זמן שאין מתאוה כ"כ שיהא בו משום בזה תשקצו יכול לצאת משם קודם שעשה צרכיו ולברך ויש מחמירין בזה ובפרט שיש למעשר שישמע עוד קול רעם ויוכל לברך אח"כ בודאי כוון להחמיר, עכ"ל. ובפסחוט מביי"ח גם באופן דלא יכול להעמיד עצמו עד פרסה, רק אין בו משום בל תשקצו עדיין, ואפ"ה י"א דשרי לברך ככה"ג, ושם מסקנת המ"ב נוטה דאם יפסיד הברכה יכול לסמוך ע"ז. וה"נ בנ"ד דיפסיד ברכת אשר יצר אם לא יברכה כעת יש להקל. אלא דיש לדחות, דטעם הא"ר דמקיל התם הוא משום זידי דהרשב"א גבי תפלה דאם התחיל להתפלל ובאמצע תפלתו הוצרך לנקסיו לא יפסיק משום דמאי הו"ל למיעבד כיוון שחל היה צריך לנקסיו כשהתחיל להתפלל, וה"נ בברכת הרעם שטל נטל הו"ל למיעבד ששומע הרעם אחר שהוצרך לנקסיו, ועי"ש במחש"ש מה שדחה זה ומ"מ מהשתא ל"ד זה לנידונו כלל, דהכא הו"ל לברך אשר יצר מיד אחר ההטלה הראשונה ולא שייך פה סברת מאי הו"ל

אבריו ורובי הנולדים "אליבא דהלכתא"

למיעבד.

ובעיקר הסברא דאם יפסיד ברכתו יש להקל, הנה המ"ב בסי' צ"ב סק"ה פסק דלענין תפלה אם יעבור זמן תפלה בגוונא דיכול להעמיד עצמו עד פרסה, יכול לכתחילה להתפלל, וא"כ, כיון דבתפלה החמורה יש להקל אם יפסיד התפלה, כ"ש בברכה הלאה דאם יפסידה שרי לברכה, וא"כ בנ"ד דיפסיד הברכה אם יטיל פעם שנייה, והח"א יכול להעמיד עצמו עד פרסה, ולזה י"ל דבהכי מייירי הפמ"ג והח"א ועי"כ התירו, ואם לא יכול להעמיד עצמו כן גם לדבריהם לא יברך.

אמנם יל"ד אי שייכא כלל סברא זו דיפסיד הברכה בנ"ד, דהא לשיטת הפוסקים דפליגי על השו"ע כל ה"ב כתב תשלומין, וכגון כשטל אדחר ההטלה השניה עולה על שתיוה, וא"כ נמצא דלא הפסיד כלל הברכה על ההטלה הראשונה, דחשיב שפיר דבירך גם עליה, ולדעת השו"ע עצמו פשיטא דלא הפסיד דהא יכול לברך פעמיים אחר ההטלה השניה, אלא י"א דאין ציוד גיטא דלתרונתו איכא הפסיד, דלשאר פוסקים מ"מ הפסיד את עצם הברכה, ונפק"מ להשלמת ק' ברכות בשבת וכדו', וצ"ע אי חשיב "הפסד" משום כך, ולדעת השו"ע נמי יל"ד, דכיון דביאר טעמו בב"י דמהלכות תשלומין קאתינן עלה, איכ צ"ע האם ישיכי ביה כל הלוכות תשלומין, וכגון כשטל בירך בפעם הראשונה במזיד, דככה"ג בתפלה אין תשלומין, או בגוונא דבשעת ההטלה הראשונה היה אנון ומשו"ה לא בירך, ואח"כ עברה אנינותו, דבתפלה כה"ג אין תשלומין משום דהיה פטור מן הדין, ואולי ה"ה בנ"ד, וקצת רחוק לומר כן וצ"ע בזה, ובפרט דהובאה שם בסק"ב נפק"מ טובא דיכול להפסיד ברכתו אם לא יברך עתה קודם ההטלה השניה, וצ"ע בכ"ז.

ועתה ראיתי ככה"ח כאן שכתב בגידון זה בשם שמן המאור וז"ל, ומיירד דאינו מתאוה כ"כ לקטנים ויכול להעמיד עצמו דאל"כ בלא"ה אסור לו לברך לכתחילה, עכ"ל. והוא כדברינו, דכל היתר הפמ"ג והח"א לברך קודם ההטלה השניה הוא רק בגוונא דיכול להעמיד עצמו עד פרסה, ואם לאו דהוה כן אין לו לברך אף לדעתם, והוספנו בזה דהפמ"ג לשיטתו קאזיל בזה, ושיש עוד לדון בזה מצד הפסד הברכה, ומ"ש הכה"ח דרק לכתחילה אין לברך ככה"ג הוא מחמת מה שנפסק בסי' צ"ב דלשאר ברכות אף באין יכול להעמיד עצמו עד פרסה מ"מ האיסור הוא רק לכתחילה ובדיעבד יצא יד"ח, יעו"ש במ"ב סקי' קכ"ז ובביאור"ל ד"ה אפילו, ובפרט דהובאה שם בסק"ב דבקטנים אפילו בתפלה י"א דאין צריך לחזור ולהתפלל בדיעבד, וכ"ש הכא.

מרדכי ברגר - אלעד

הערה בסי' קכ"ד

בביאור"ל שם ס"ח ד"ה מיד נקט בפשיטות בשם הפמ"ג שמש"כ שכל זמן שלא ללה האמן מפי יוה העונים לא כליא ברכה, זה אמור בכל מקרה, גם במקום שהעונים אינם יוצאים י"ח בברכתו. ויש להעיר שבסי' קכ"ז סעיף פ"ד נקט בפשיטות לא כך, אלא רק במקום שמוציאים י"ח, וכדעת הגר"י.

והנה בסעיף י"א בשו"ע מבואר שגם באמן של חזרת השו"ץ הדין כך, ואע"פ שבימינו אף אחד לא יוצא מהשו"ץ, וענין מ"ב סעי"ק ל"ג.

אברהם ממן - ירושלים

אי בכל גוונא בעינן לישן לצד מצד ומערב

סי' ג' מ"ב סק"י"א: הביא דעת הזוהר שיש לזרז מורח ומערב, ועי' בב"ח שכ' דלפ"ז צריך לישן כך גם כשהוא לבד בלא אשתו, וכפי שלדעת השו"ע בדני דרום לצפון כ' דנכון לזוהר אפילו כשאין אשתו עמו (והוא דעת הר"מ), אמנם ע"כ ככה"ח אות ט"ז הביא לשון שער המצוות ושם י' וידו הימנית בדרום שהיא תחת ויד השמאלית בצפון שהיא הגבוהה, וזה א"כ יהיו ידיו דרום וצפון הא אסור שישכב ופניו כלפי מטה כמבואר באהע"ז סי' נ"ג ס"ג ועי"כ איירי בשעת תשמיש ושלא ככה"ח.

ביורו לשון המשנ"ב דיר"ש יחמיר על עצמו ויטול ידיו ויברך אשר יצר
סי' ד' מ"ב סק"ג: כ' דירא שמים יחמיר ע"ע ויטול ידיו וכו' ויברך אשר יצר, ענין לענין איהז נטילה כוונתו קודם שיעשה צרכיו או אחר

דיש לחלץ בין תחילת הלילה לסמוך לאור היום דאז גם להרשב"א חשיב כבר בריה חדשה, וצ"ב מתי הוא הזמן דנחשב סמוך לאור היום [ועי' לקמן סי' מ"ז ביביאוה"ל ד"ה מברך שהביא מפמ"ג שמחלק לענין ברכת הנותן לשכוי בינה בין לאחר חצות לקודם שיאיר היום וגם צ"ב מתי הוא הזמן], ומזה צ"ע מה שח"א המ"ב לעיל סק"ג דאם משתין בלילה יחמיר ליטול ידיו ולברך אשר יצר דבשלמא אי הוא קודם אור היום ש"ד דנטול ומברך אבל אם הוא בתחילת הלילה הנה בזה מחמיר על עצמו בשביל ברכת אשר יצר ומפסיד בזה ברכת על נט"י דעתה אינו יכול לברך מחמת דעת הרשב"א ובבוקר אינו יכול לברך מחמת שיצא כבר להרא"ש. ועי' בכך החיים סקנ"ב שהביא משם בא"ח דאם קם קודם חצות מברך קודם חצות על נט"י, והוא צ"ע דאמנם חששו מאד הגה"ח וכה"ח לדעת המקובלים הדגטילה היא משנת רר"ה, דע"כ פסקו גנ"ד דעת מין סג"כ דלא יברך על נט"י אבל ודאי לא הקילו מחמת כן, וא"כ איך פסק דיברך על נט"י קודם חצות דלהרשב"א אכתי לא הוה בריה חדשה, ועי"כ ששמע מיניה דלא כהביאוה"ל דכל שישן בלילה והקפי בין בתחילתו בין בסופו הרי הוא בריה חדשה ויכול לברך.

^אריאל חיון - ביתר עילית

בעניני ג' פסיעות בשביל חזרת הש"ץ

יש לדון באדם שאיחר לביהכ"נס במנהג וכבר התפללו תפילת לחש ויש לו יארציט וחפץ לעלות ש"צ האם לאחר תפילתו שהיא חזרת הש"ץ יאמר אלקי נצור ויפסע ג' פסיעות. ונראה להדיא דברמ"א בסיומ קנ"ג ס"ה כתב דאם לא התפלל בכלש רק בקי"ר פוסט ג' פסיעות אחר תפילתו שבקי"ר, ובמ"ב ס"ק כ' כתב וז"ל דמתחילה צריך לפסוע ולהפטר על התחנונים של עצמו כגון אלקי נצור ואח"כ צריך אחר הקדיש על התפילה שהתפלל בעד הציבור עכ"ל, מבואר דז"ל אלקי נצור אע"פ דיתכן ועי"כ איכא טירחא דציבורא שימיתנו עליו עד שסיים.

אופן דשרי לכתחי' להעמיד ש"ץ לחזרה אף שלא התפלל תפלת לחש
בש"ע סימן קכ"ד סעיף ב' כתב דאם אין אחד מהציבור שיוכל להתפלל לפני העמוד והגיע אחד שראוי יתפלל מיד חזרת הש"ץ, ובמ"ב ס"ק ד' כתב וז"ל דאי לאו הכי אין נכון שהוא יתפלל להם בקול רם כיון שלא התפלל מתחלה בלחש בשביל עצמו עכ"ל. ונראה לענ"ד דהיכא דאיכא מנין מצומצם וחושש הש"ץ שאי יענו הציבור אמנים כדעב, עדיפי להעלות דווקא אותו א' שעדיין לא התפלל תפלת לחש ועי"ז לא יהיה ברכתיו קרוב להיות לבטלה כמבואר בסעיף ד' שאם אין ט' מכונין לברכותיו, ועי"ו"ע במ"ב ס"ק י' דכיון דעתה מתפלל לחש ואחריו ברכתיו כדין.

עניתי אמן אחר קטן שלא הגיע לחינוך

במ"ב שם ס"ק מ"ז כתב עיין לקמן בסיומן ט"ו דאחר קטנים בני חינוך צריך לענות אמן אחר ברכתו, ומבואר מדבריו דהיכא דלא הגיעו לחינוך אין לענות אמן, וכן כתב להדיא המ"ב בסיומן ט"ו ס"ק בשם הפמ"ג, וכן הוא ככה"ח אות י"ט, אלא דיש לדון היכא דחפץ לחנך ולהרגיל את בניו שיענו אמן ואינו מתכוון לעניה ממש על ברכותיהם אלא להרגיל וללמדם כפי שכתב הרמ"א בסיומן קכ"ד וז"ל וילמד בניו אתה שיענו אמן כי מיד שיתקדשו עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא, דלכאורה שם ה' כ"ד ללמדנו דאע"פ דלא הגיע לגיל חינוך כ"ש דאמן דבפמ"ג במשכ"ז סימן תרנ"ז סוס"ק א' כתב וז"ל ומשמע אף פחות מחינוך אם יראה רשאי לומר הברכה עם הקטן וצונו אע"ג דאין בר חינוך מ"מ יש לומר להתלמד רשא; עכ"ל יע"ש, וממילא ק"ו דאם שרי להוציא שם ה' כ"ד ללמדנו דאע"פ דלא הגיע לגיל חינוך כ"ש דאמן נתיר לאב ללמד בנו ולהרגילו במצוות ותאזניו שמחה שכ"כ הרה"ג יהושע ששיעה וביכ"ר בספרו חינוך הבנים למצוות עמי י"ד הערה ס"ו בשם הגרש"ז א-עירבאך דכ"ז.

לקיחת מים לנט"י ממה שהכין חבריו

בסימן א' במ"ב ס"ק ב' הביא דאע"ג דיש להיזהר ליטול ידיו בהקדם האפשר מ"מ דהו שלא יעבור איסור מחמת כן והוספי' וז"ל או ליקח מים שהכין חברו עבור עצמו יש לאסור אם לא שברחו לו שיתן תיכף תמורתם אחריים ויש שמשכן בזה ע"ל, ויש להוסיף מדוע שרי והא הוי שואל שלא מדעת דגזלן הוי כמבואר בגמ' ב"מ ומאי מהני שתיכף יתן יתום תמורתם.

אם דלפי המבואר בסיומן י"ד ס"ד מיושב שפיר דכתב שם מרן דמותר ליטול טלית חברו ולברך עליה ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת וביאר המ"ב ס"ק י"ג דהיינו טעמה דניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה אלא שהדגש דשרי דווקא באקראי אבל בקביעות אסור, וממילא ה"א בנידון דידן דיהיה מותר דבארקא באקראי. והנה מצינו בסיומן נ"ח ס"ק י"ט לגבי קרא ק"ש מעלות השחר דבדיעבד יצא וכתב המ"ב בשם הפמ"ג דווקא באקראי בעלמא דהיינו פעם אחת בחדש, וממילא ג"כ לגבי שירצה לקחת שלא מדעת חזרו דשרי באקראי ניתם דגם פעם אחת בחדש. אף לגבי נידון דידן שירצה לקחת מי נט"י מחברו יתכן ושרי אף יותר מפעם בחדש דווקא טלית וכדו' שהפנץ מתבטל ע"י ריבוי השימוש התירו דווקא באקראי אף במים שמחזיר לו אותו הדבר ואינו נחסר ונפסד יש צד להתיר בזה דאף לגבי ספרים שהעלו הרמ"א והמ"ב לאסור אפילו באקראי הוא מטעם דחיישינן שמא יקרע מריבוי השימוש וכן לגבי טלית וכדו' כתב המ"ב דאף באקראי אין להוציאו מביתו לביהכ"נס דאפשר דמפדיק עליו והוי גזל נמצא דכ"ז דווקא באפשרות שיבוא החפץ לידי בליע והפסד כ"ז בנידון דידן דליכא הפסד יתכן דיהיה שרי אף ביותר מפעם בחדוש.

סוגי ההנאות האסורין במי נט"י שחרית

בש"ע סימן ד' ס"ט כתב מים של נטילת ידים שחרית אסור להנות מהם, ולפי"ז יש לדון האין המדקדקים ליטול ידיהם ליד המיטה שלאחר הנטילה מטלטלים המים לכיור וכדו' דבשבת היאך יטלטלו והא אין ליהנות מהם. ושמתעי דאמריים לי דיש שהורה שראויים הם לשופכם בשבת הכסא לאחר עשיית צרכיו ונמצא דמטלטלו לצורך הדא, שבתמשת בהם, ולאכארה מדקדוק קרבן שבת אסור להנות מהם, נראה לאסור דהא ג"כ שימוש זה ושופכם בבית הכסא נחשב כהנאה מהמים ומנא לן להתיר. וראיתי בפסקי תשובות עמי מ"ח הערה 148 שהביא מתשובת הגאון רי"ח זוננפלד צ"ל בתשובותיו סימן כ"ב שנשאל אי שרי ליהנות מהם כבה"ג והשיב להתיר וגימיקו עמו דמים אלה אינם נאסרים בהנאה ככל איסורי הנאה שאין היתר לעשות בהם שימוש כלל ונקשרו אלא טעם האיסור מחמת ששורה עליהם רוח רעון ועי' השו"ע בהם עוללים להגיע לידי היזק ולכן אין לשופכם במקום עגורים ושייבים וכדו', וא"כ דאסור כסא דבלאי איכא רוח רעה ואין חשש היזק כלל דמיד המים נשפכים לאיבוה, שפיר שרי ליהנות מהם שישפכם לאחר עשיית צרכיו, ויש לסייע את דבריו מדברי הוה"ק שהביא המ"ב בסעיף ה' דהוא מקור דין זה וז"ל, "אסור למעבד בהון מים"א, וא"ב לעי לאושדא לון בארתא דבני נשא לא עברי עליהו, ולא ישרי לון בביתא דהא כיון דאתשדן בארעא רוח מסבא אשתכח תמן ויכיל לנזקא, ואי אית מדרון תתא ארעא דלא יתחוון שפיר"י ועי"ש עוד שהאריך בזה, מבואר דאין חולק דהיכא שלא יבואו עי"ז להיזק מחמת הרוח רעה וממילא לפי"ז בנידון דידן בשבת כ"ג יהיה רשאי לטלטלה דהא דראויים לשופכם בבית הכסא. ובענין היאך שרי לשופכם ליתון הכלי והא מבטל כלי מהיכנו כבר עמד בזה הביאור הלכה בסוף סימן ש"ח ה"א אסור ויישב דמחמת דאיכא בהם רוח רעה לא מיקרי עי"י כך שאינם דראיים אלא"כ מעורב בהם טיט וכדו', יע"ש שיישב בעוד אופן ולפי ה"ל גם מדין ביטול כלי יש להתיר דהא עדיין דראיים לשימוש ששופכם לאחר עשיית צרכיו בבית הכסא.

מיכאל כהניגא – נוה יעקב

סימן ג' סעיף י': לא יקנה ביד ימין. ובגמרא ברכות ס"ב נאמר בזה כמה טעמים, מפני שהתורה ניתנה בימין, מפני שהיא קרובה לפה, מפני שקושרם, מפני שמראה בה טעמי תורה ומפני שכוחה בה. ומשמע מכל הטעמים, שהם טעם וסיבה לחשיבותה של ימין שאין לעשות בה מעשה מגונה. ולשון המאירי מפני שכל מיני קדושה נעשים בה. ויל"ע בדעת הרמב"ם שכלל דין זה בפרק ה' מהלכות דעות הלכה ו' עם הנהגות צניעות, ומשמע לכאורה שיש בזה משום מידת צניעות. ועכ"פ יל"ע מה שאסרו דוקא קינוח ביד ימין ולא שאר דברים מגונים. ויותר מזה כתוב בבית יוסף סימן מ"ג בשם הגמרי" דשפשוין ניצוצות שרי אפילו בימין. והיה אפ"ל שקינוח שהוא דבר הכרחי תקנו בו די ימין משא"כ לשאר דברים. או י"ל דקינוח דוקא אסרו בימין מחמת שהוא מגונה ביותר. ואפשר דיש נ"מ בזה וצ"ב.

יצחק זאב טוקר – רוממה

בביורו חיוב אמירת פרשת קרבן התמיד לגברים ונשים

א. בש"ע בסי' א' סעיף ט' פסק: יש נוהגין לומר פרשת הכיור ואח"כ פרשת תרומת הדשן ואח"כ פרשת התמיד ואח"כ פרשת מזבח מקטר

קטורת ופרשת סמני הקטורת ועשיתיו. בפשוטו מדברי השו"ע עולה דאמירת פרשיות הללו הם בדרך מנהג ולא חיוב גמור הוא.

אלא דיעויין לשו"ע בסי' מ"ח דכתב בזה"ל, בשבת אומרים אצל פרשת התמיד פסוקי מוסף שבת אבל לא בל"ח ויז"ט מפני שקורא בתורה בפסוקי מוסף, וגו"כ בכותרת הסי' כתב השו"ע בזה"ל, אומרים פרשת התמיד, ופסוק קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד, ועי"ש. (ועי' בח"ן ח"מ סי' שפ"ו סק"ד בטעם הראשון שכתב דכותות הסי' זה נכתב ע"י השו"ע בעצמו וכן סדר מהחיד"א) ובפשוטו מדברי השו"ע עולה שזה חיוב גמור לאומרו וכן בדרך מנהג.

וביותר מבואר בב"י סוס"י מ"ז שהביא מהאגור שאחד מהסיבות שנשים ממברכות ברכת התורה מחמת שתפילות כנגד תמידים תקנום וכוין שחיובת בתפילה ממילא חיובת באמירת הקורבנות. וכמו"כ העלה רבינו יונה והובא בב"י בסי' מ"ט בענין דברים שבכתב א"א רשאי לאומרם בע"פ שזה בגד חיוב ולא מנהג. והנראה בזה לענ"ד ליישב דא"ז סתירה כלל, אלא הדשו"ע בסי' א' קנהי' לבעני היאך צורת אמירתו סדר הקורבנות וכו"ל להדיא בב"י שזה כסדר שהיה בבית המקדש, א"כ ממילא המנהג אינו על עצם אמירת פרשת התמיד, אלא על סדר אמירת פרשיות הקורבנות וממילא מש"כ השו"ע בסי' מ"ח וגם מה שהביא מהאגור בסי' מ"ז גבי ברכת התורה בנשים וגם מש"כ בשם הרבינו יונה א"ש דעצם אמירת הפרשה של קרבן התמיד זהו חיוב גמור.

אלא דשרי' לשו"ע הרב בסי' מ"ח שכתב בזה"ל, נהגו כל ישראל וקבעו חובה על עצמן לקרות פרשת התמיד בכל יום קודם התפילה וכו', הלא דנקט שא"ז מעיקר דין אלא משום שזה מנהג בכל ישראל ונהיה כחובה, ויעי"ש במקורות בסק"ב שמקורו מהב"י בסי' מ"ז וסי' מ"ט. והנה זה לא כמשנ"ת דהא ס"ל שעיקר אמירת פרשת קרבן התמיד א"ז כ"א בדרך מנהג שנקבע כחובה, אבל עיקרו אינו חובה, ולפי"ז דא"ז מש"כ הרבינו יונה שזה חובה והנאמן שנשים ממברכות ברה"ת מחמת שצריכות לומר פרשת התמיד א"ז מצד עיקר הדין אלא מנהג שנעשה כחובה.

והראוני שבספר אשי ישראל (בסופו) הביא שו"ת ששאל מהגר"ח קנייבסקי: ששאל רש"א מהראשונה היא בסתירת השו"ע מסי' א' לסי' מ"ח, והשיב לו דזה קרוב לחיוב, והיינו דס"ל כדרך דברי השו"ע הרב דזהו רק מנהג שנקבע לחיוב. (ועי' בספר זכרון שיח תפלה בתשובות הגר"ח קנייבסקי תשובה כ"ז שכתב שאמירת פרשת התמיד זהו חיוב). ועיין בח"י אדם כל"ט סי' ס"א שמבואר שזה בדרך חיוב, ויש לומר דזה מנהג שנתקבל כחיוב וכמשנ"ת.

ב. והנה במש"כ האגור דאחד מהסיבות שנשים ממברכות ברכת התורה זה משום שחיובת באמירת פרשת הקורבנות עולה למפשנ"ת דאינו חיוב מעיקר הדין אלא בדרך מנהג שנעשה שרי ולפיכך א"א לומר לאשה שתברך מחמת זה ברכת התורה דהי"ל כמו מנהג שאין ממברכין עליו לדעת השו"ע ואולים למפשנ"ת הדשו"ע סובר דזה בדרך חיוב

גמור שפיר י"ל לדיכולות לברך.

ושור' לב"ח ברס"י מ"ח שכתב למ"ד שאף אחר ברכת התורה צריך לשנות מיד (דיש פלוגתא בפוסקים אם צריך לשנות מיד אחר ברכת התורה כמו באהבה רבה או לא) לא עולה לו עבור זה פרשת התמיד דא"ז מדין קריאת קרבן במקום קרבן, ולפיכך נהגו לומר פרשת ברכת כהנים לפני פרשת התמיד.

אלא דהיה מקום לומר דמהרהי"ל סובר שאף אם אומרים פסוקים בדרך תחנונים צריך לברך ברכת התורה, וזה מחלוקת ראשונים אם צריך ברכת התורה, ובשו"ע סוס"י מ"ז כתב דיש לחוש לברך ברכת התורה גם לפסוקים שאומרים דרך תחנונים.

אף עיויין לב"י שם שהביא שיש סתירה בדברי המהרי"ל (וע"ע בהגהות והערות של הוצאת הטור החדש שיישבו על נכון את דברי המהרי"ל, ולפי"ד המהרי"ל לקמן א"ז מיישב, ועיויין בהגהותיו וז' מכו' ירושלמי מש"כ אם צריך לברך ברכת התורה בשביל פסוקים שאומרים דרך תחנונים.

ועיין לשו"ת המהרי"ל החדשות סי' מ"ה סעיף ב' שהובא שם דברי האגור ה"ל וכתב בזה"ל, שוב תמנהג על הנשים שממברכות ברכת התורה וכו', ועוד נראה דעדיף משאר מצוות שפטורות מהן, דרבנן תקנו פרשת וידבר (ה' אל משה) נגד התמיד כדאמר מר כל העוסק בפרשת עולה חו' ואטו נשים מי לא מחייבי בתמיד קורבנות כמו אנשים. אם חייבות בתפלות וכנגד תמידין תקנו, וא"כ מחייבי נמי לסדר ענייני קרבנות, קראי, ושמא נמי מתני' דאיהו מקומן, ותפלות אין שייך דאיתן במנינה, ומ"מ הוי כאילו הקריבו קרבן משום עקמית חייב לברך אצלן, ולא דוקא איתניש אע"ג דלא ידע מאי קאמר, ופשיטא דאיש עצמן לק"ש ולפסוקי דזמירה נמי מחייבות בהו וכמה שבוחר דאיכ' בהני קראי עכ"ל.

היה דס"ל למהרי"ל להדיא דפרשת קרבן התמיד אע"פ שא"ז לשם קריאה אלא במקום קרבן מ"מ שם לימוד תורה יש בזה וצריך לברך עי"ז ברכת התורה, וזה להדיא דלא כבה"ח, ועוד הוסיף המהרי"ל דגם בתחנונים ולק"ש צריך ברכת התורה, הרי מבואר דגם בלא האי טעמא ס"ס נחשב לשם תורה וצריך לברך עי"ז.

ג. והנה במש"כ האגור דנשים חייבות ללמוד את פרשת הקורבנות דתפלות במקום תמידים תקנום, פוק חזי דאין נשים נוהגות בכך ויל"ע מדוע נשים לא נוהגות כלל לומר.

וראיתי לומר וקאצעה שכתב עי"ד האגור בזה"ל, איני מוצא טעם בזה כי אין שייכות לנשים לקרובנות אלא מה שהוא לחובות עצמן כגון קני זבה ויולדת, ואף תתפלה אינן חייבות אלא משום דרחמי היא כדאיאת' בגמ' בהדיא, אבל מה שכתב וכו'.

ועי' בתהליה לודו שכתב כדברי מו"ק דאין לנשים שום חלק בקרבנות ציבור דזנתא איש כתיב שכתב כדברי במס' שקלים פ"א מ"ג.

ועיויין בשו"ת הקרי' לב' האו"ח סי' י' שכתב להעיר ע"ז האגור, שאע"פ שאינן חייבות בשקלים מ"מ אם היו רוצים ליתן היו נתונים ועל כן תקנו תפלה בנשים כיון דרחמי הוא כדאמרי' בברכות, אבל חיוב לימוד תורת הקורבנות מזה לא ידעתי מהיכן נפקא ליה, והרי נשים ליתנהו בחיוב תלמוד תורה כלל, ואי משום דבסדר תפלה תקנו דין הקרבנות, אין זה חיוב לאנשים מזה נזכר בשם וכל שכן בנשים.

וחיוב תפלה בנשים אינו כ"א י"ח ברכות שאם בק"ש פטורות וכו'.

ועולה מדברי החקירה לב' א' שלימוד הקרבנות אין בנשים כלל ב.

בדין קינוח בימין

הבאת שקלי הקרבנות בנשים זה בגדר הרשות ג. דפרשת הקורבנות לא שייך בסדר התפלה בין בגברים ובין בנשים (ועיין במחזיק ברכה בס' מ"ח מה שהביא מהנב"י מדוע פרשת התמיד אינו בסדר התפלה כמו פסוקים דקרבן מוסף בשבת וע"ע במש"כ עי"ד המח"ב). ועי' ביוסף קאמץ סי' ס"ז שכתב עי"ד המו"ק שכתב דנשים אינן חייבות בקורבנות כ"א קני זבה ויולדת, והעיר עי"ד דנשים חייבות בכל קורבנות כמ"ש הרמב"ם בפ"ג דמעשה קורבנות, אלא שהוסיף דאינן חייבות ללמוד בדיני הקורבנות זהו אמת וזהו שקשה עי"ד האגור.

אלא דיש לבאר דברי האגור דס"ל דהא"נ שנשים פטורות מלהביא את שקליהם וכמ"ש האחרונים להעיר אבל י"ל דקרבן התמיד עולה בשביל כל ישראל וגם לנשים ועי"ז י"ל דשייכות ולפי"ז אפשר לומר דכיוון שחז"ל תקנו תפלות במקום קרבנות ומשו"ה הרמ"א שומר פרשת התמיד שיעלה להם במקום הקרבנ קרבן וזה ג"כ שרי בנשים, ממילא א"א שיעלה להן בלא שילמדו ועי"ז חייבות לברך ברכת התורה דמחוייבות בזה מצד שיעלה להן כקרבן.

אלא דאם נימא הכי הרי שאינן מחוייבות מהתורה לברך ברכת התורה והיינו למ"ד שברכת התורה זה מהתורה, א"כ אין יכולות להוציא את הגברים יד"ח בברכת התורה, שלגברים החיוב הוא מהתורה ולא מדרבנן, וממילא אין מחוייב מדרבנן מוציא מחוייב מהתורה, ולפי"ז יש לעורר על מש"כ הביאוה"ל דלפי הטעם שחיובת באמירת הקורבנות דומית התמיד יכולות להוציא הגברים א"כ זה תלוי אם חיוב הגברים בברכת התורה מהתורה או מדרבנן, דאם החיוב מהתורה אינן יכולות להוציא את הגברים וכמשנ"ת.

ד. והנה במה שביירנו בתחילה אם חיוב אמירת פרשת קרבן התמיד אם הוא מצד מנהג ונקבע כחובה או שהוא חובה גמורה נראה שיש לזה ראיה מסי' רל"ד גבי תפלת מנחה הביא הרמ"א שבכ"י כתב בשם אבודרהם שנהגו לומר פרשת התמיד קודם אשרי של תפלת מנחה, והנה אי נימא שאמירת פרשת קרבן התמיד היינו בדרך חיוב ולא בדרך מנהג שנהגו בו כחיוב אלא בתפלת מנחה זה רק מנהג מ"ש הרי אמירת פרשת הקורבן במקום הקרבנו.

איטר יד בקשירת המנעלים

בשו"ע סי' ב' ס"ד פסק יעול מנעל ימין תחלה ולא יקשרנו ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין, ובמשנ"ב בסק"ו הביא מהתבשר"י שאיטר יד המניח תפילין בימין של יד אדם יקדים ימין גם לקשירה.

ונגיד דהתבואות שור כתב כן רק באיטר יד רגל ורגל וא"כ מדוע המשנ"ב הביא שרק איטר יד, וגו' כתב בשערי תשובה כתב במשנ"ב וכבר העירו בזה, ויש בארצות החיים למלכ"ם (ובמציא לארץ סקל"ב).

נגיעה ברגל במקום שרגילים לילך יחף

בשו"ע בסי' ד' סעיף כ"א פסק צריך לזיזרה בתפלה או באכילה שלא ליגע בשוק ויך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה וכן שלא לחקך בראשו, אבל מקומות המגולים בראשו ובפניו ומקום המגולה שבזרועותיו אין להקפיד.

ובמ"א בסקכ"ו ובט"ז סי' צ"ב הביאו מהכלבו שהובא בב"י דמותר ליגע ביזו עד הפרק הנקרא קובדו ובצוארו עד החזה.

ובפמ"ג בסי' ד' בא"כ כתב בזה"ל, ומיהו ברגלו אפילו הולך כך אסור כבשכ"ף י"ח, והיינו שכונתו למש"כ השו"ע בסעיף י"ח אלו דברים צריך נטילה במים וכו' והחולץ מנעליו והנוגע ברגליו וכו', ומתוך שלא חילק שאם רגיל לילך יחף א"צ נטילה, ואם אינו רגיל לילך יחף צריך נטילה משום שגבול גזוני צריך נטילה. ובפשוטו הטעם מחמת שאדם הולך יחף הרי שרגליו מזוהמות ומשו"ה צריך נטילה.

אלא דיל"ע שהפמ"ג בסי' צ"ב במשכ"ז עי"ד הט"ז ה"ל כתב עיין בסי' ד' משכ"ב ואם הולך יחף ברגליו אפשר דזהו בכלל מקומות המגולים, ולאכורא י"ח דמלשונו משמע שם צ"ב כתב בנושא ה' אבל א"ז סותר דבריו למש"כ בסי' צ"ב והלא זה ההיפך הגמור. ועוד דהביא הנהכה לדבריו בסי' ד' ממה שסתם השו"ע ולא חילק גבי הנוגע ברגליו אם רגיל לילך כך או לא הרי דאפילו הולך יחף צריך נטילה וקוביו נקט ששא"צ נטילה בסי' צ"ב. ועוד קשה דהלך שכחו זוהמא שם וכמש"כ.

ועיויין במשכ"ז בפסק כהפמ"ג בסי' צ"ב ולא העתיק דבריו בסי' ד' ויל"ע"ב דבסי' צ"ב כתב בדרך אפשר ובסי' ד' כתב באופן ברור.

הערה הלכתית שבין ברכת אשר יצר לברכהמ"ב

בשו"ע בסי' ד' ס"ג פסק שמי שהטיל מים ולא בירך אשר יצר ולאח"מ הטיל שוב צריך לברך פעמיים אשר יצר.

והנה גיד קע"ח פסק השו"ע גבי המפסיק באמצע סעודתו יברך ברהמ"א ולאח"י טול ידי וברך המצויא שוב. ובסעיף ד' כתב דבדיעבד אם לא בירך ברהמ"ז אחר שהפסיק יברך לאחר האכילה השניה ויעלה לו גם על האכילה הראשונה, וזהו מדוע הלא זה ב' חיובים אם ממברכת אשר יצר.

אברהם בר ששת – רוממה

ביאור הא דאמרו דשוית' ד' לנגדי הוא כלל גדול בתורה

סי' א' ס"א: יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר. הגיה: שוית' ד' לנגדי הנמי, הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים, כי אין ישיבת האדם ונתנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ונתנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, לא דיבורו והרחבת פיו כרצונו, והוא עמי אנשי ביתו וקורבניו, דיבורו כמנושג מלך, וכ"ש וכו', ובמשנ"ב סק"ד כותב הצדיקים - דהיינו שיצירי בנפשו תמיד, איך שהוא עומד לפני ד' יתברך, כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו.

וצ"ב דברמ"א כתב ב' דברים, בכלל הגדול של שוית' ד' לנגדי תמיד, א. תורה. ב. מעלות הצדיקים. בכלל החלק שהוא מעלת הצדיקים מתבאר יפה בדברי הרמ"א והמשנ"ב, שהצדיקים בכל פעולותיהם מציינים וחושבים שהקב"ה עומד מולם ומתנהגים בהתאם, ואולים "בתורה", הוא הכלל הגדול של שוית' ד' לנגדי תמיד, שמשמע על אדם תלמוד תורה, ולא דוקא צדיקים, צדיק תהיית' י' לנגדי תמיד, שזה מחוייב ללימוד התורה, או לקיום התורה, ואפשר שהכוונה למי, שכתבו באבות [ב', יט"ו] רבי אלעזר אומר, הוי שקוד ללמוד תורה, דע מה שחשתי לאפקידום, דע לפני מי אתה עומד, ומי הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך. וכן [ב', כ] רבי טרפון אומר וכו', אם למדת תורה נותנין לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך וכו', והיינו שאדם שעמל בתורה כדי שלא יתרשל בתורה ובקיומה צריך להזכיר לעצמו, דע למי אתה עמל וכו'.

ביאור המפליא לעשות

סי' ו' ס"א: כשיצא מבית הכסא יברך אשר יצר את האדם בחכמה, על שו' שהגוף לעשות לנדו מלא רוח והוא מלא נקבים, כדלפקמן בסיומן, וכו', ומפליא דומה מפני שהאדם זומה לנדו מלא רוח, ואם יבטול, האדם בנוד נבק כחודה של מחט, הרוח יוצא, והאדם מלא נקבים ורוחו מתשמרת בתוכו, הרי זה פלא וכו', ויש להסתפק באיזה רוח מיייר, האם ברוח שיוצא מריאותיו של האדם, שהאדם נושם וממלא את ריאותיו וכו', והם יוצאות וממלאות את הגוף.

לכאורה זה אינו, שרוח זו אינה נשארת בגוף, אלא באמת יוצאת החוצה, דרך פיו ונחיריו של האדם, ואם מדובר ברוחו של האדם [באדם יש נפש, רוח, נשמה, וקאי ארוחו], מה הפלא, הרי רוח זו אינה גשמיית שחייבת להחוצה. אלא רוחנית, ואח"כ רוחנית, יוצאת וצ"ל: שמיייר ברוח רוחנית שבאדם, ומ"מ הוי פלא, שלא סתם קוראים לחלק הרוחני הזה רוח. אלא משום שדומה לרוח גשמיית, ורוח גשמיית הרי יוצאת החוצה, במקום שיש נבק קטן, וזה משתמר ונשא.

אלוהו בן – נוה יעקב

בענין עד מתי אפשר לברך אשר יצר

במשנ"ב סימן ד' ס"ק א' כתב וז"ל: אפילו אם נמשך זמן גדול אחר עשיית הצרכים, אפילו הכי חייב לברך [אשר יצר] עכ"ל. ובשעה הציון ס"ק א' ציון שהמקור לדבריו הוא מהפרי מגדים ושאר אחרונים, ולקמן נביא את דבריהם ואת ניומקם. מרי"ח מרן הר"ח הטוב בבן איש חי ש"ר פרשת ויצא סעיף י"ב כתב וז"ל: אם הטיל מים או עשה צרכיו ושכח ולא בירך, אם עבר יותר מחצי שעה לא יברך אשר יצר בשם ומלכות, אבל תוך חצי שעה יברך, עכ"ל. וא"כ מבואר דעתו שרק עד חצי שעה אפשר לברך, וכן פסקו כל שאר גדולי רבותינו האחרונים גאוני ספרד, מרן החיד"א בספרו קשר גודל סימן ה' סעיף ב' כתב וז"ל: אשר יצר, אם לא עשה צרכיו לא יברך בבוקר, ואם עשה ועבר זמן מה ולא בירך, שוב לא יברך, וכן בספרו ברכי יוסף סימן ו' ס"ק ג' פסק שוב להדיא כי באותו לשון, שאם עבר זמן מה ולא בירך, שוב לא יברך, ובביאור דבריו בשיעור שכתב "זמן מה", ביאור בזה שנים מגדולי רבותינו, שכונתו היא שעד שיעור מיל או חצי שעה יכול לברך, כך ביאר בדבריו הכף החיים בסיומן ד' ס"ח ס' שכונת בענין איך חצי שעה ולא יותר, והרב אליהו מני בזכרונות אליהו הלכות ברכות מערכת א' אות א', הביא משם רבו הגאון רבי עבדאלה סומך, שכונת החיד"א שעד שיעור מיל ודאי יכול לברך, (ועיין שם בהגהת הרב יצחק נסים), וא"כ גם דעת החיד"א כהר"ח הטוב שעכ"פ אם עבר חצי שעה כבר לא יברך, וכן דעת הרב אליהו מני שם, והכף החיים שם בס"ק ד', וכן פסק בעל הפלא יועץ בספרו הספרדים היא שרק עד חצי שעה אפשר לברך, וא"כ חזק פלוגתא בין חכמי ספרד לאשכנז, וצריך ביאור במאי פליגי, ולזה צריכים אנו לירד לעומק סוגיאי זו, וזה החלי בס"ד.

והנה בגמ' בפסחים דף מ"ו ע"א אמר רבי אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש, לנטילת ידים ארבעה מילין, ופרש רש"י וז"ל: לנטילת ידיים לאכילה, אם עתיד למצוא מים לפניו בארבע מילין הולך לשם ונטול את ידיו עכ"ל, וכך פירשו שאר הראשונים שם שדברי הגמ' קאי על נטילת ידים לאכילה, שאם יש לפניו מים בארבע מילין חייב ללכת ליטול ידיה, והריטב"א שם כתב גם כן שכל המפרשים פירשו זה, אלא שהוא הוסיף עוד פירוש שדבריו קאי על נטילת ידיים לאחר עשיית צרכיו, ומדבריו יש ללמוד הרבה לגנידיונו, ולכן קודם נביא את כל לשונו ונגאר מדבריו, ואח"כ נסיק מזה לגנידיונו, וז"ל שם, לא לנטילת ידים היינו נשצרך לנקבו ונפנה, והוא צריך ליטול ידיו, מפני שחייב לברך ברכת אשר יצר, וע

הערות והארות המשך מעמך כ"ט

וצריך להבין מה דעת האבודרהם והרמ"א, ומה ביאור המחלוקת בזה, והב"ח שם ביאר את המחלוקת בזה ב"ד"ה הבית יוסף, וז"ל: הבית יוסף הביא שם שכתב האבודרהם שנהגו לברך על נטילת ידים ואשר יצר בין עשה צרכיו בין לא עשה צרכיו, והשיג עליו וז"ל: ואיני יודע מה טעם לברכת אשר יצר כשלא עשה צרכיו, ונראה דנמשך לסברתו שפסק בסימן מ"ו דכל ברכות שחרית פסול אם לא נתחייב בהן אומר אותם בלא הזכרת השם, ומיהו אפשר לומר דסבירא ליה לאבודרהם כדעת הפוסקים דבברכות שחרית כיוון דברכות השבח הן על מנהגו וסדרו של עולם, אפילו לא נתחייב בהן מברכין עליהן, וכמו שיתבאר בסימן מ"ו בסיעתא דשמיא, וזה הדין הוא גם כן בברכת אשר יצר, דמאי שנא ממכין מצדעי גבר ורוקע הארץ על המים, עכ"ל, וא"כ מבאר הב"ח שהאבודרהם סבר שכיוון שברכת אשר יצר היא ברכת השבח על מנהגו של עולם, לכן אפשר לברכה אפילו אם לא עשה צרכיו כמו שאר ברכות השחר לדעת שחרית פוסקים, וכמובאר בסימן מ"ו שהרבה פוסקים סוברים שברכות השחר מברכים כל יום אפילו אם לא נתחייב בהן, משום שעל מנהגו של עולם נתקנו, ומרן סובר שם בסימן מ"ו סעיף י' שלא לברך ברכות השחר אלא אם כן נתחייב בהם וכנ"ל, ולכן סובר גם כאן בברכת אשר יצר שלא שייך לברכה אם לא נתחייב בה, וזהו ביאור מחלוקתם של הבית יוסף והאבודרהם.

וכד מעיינינן שפיר חזינו, דעדיין יש הבדל גדול בדעת מרן בין ברכת אשר יצר, לבין שאר ברכות השחר, שהרי בשאר ברכות השחר אע"פ שלמעשה חשש לדברי הרמב"ם, ופסק לברך בלי שם ומלכות, מכל מקום הרי הביא שם בבית יוסף בסימן מ"ו ב"ד"ה וכל הברכות, ששיטת רוב כלל הראשונים והגאונים שמתברכים את ברכות השחר אפילו אחר ורב עתמינן גאון ורבא הגאונים, וכן רבותינו הראשונים והתוספות והרא"ש והכל בו והרמב"ן והר"ן והגהות מיימוניות, כולם פסקו לברך ברכות השחר אע"פ שלא נתחייב בהם, וכמו שהארץ שם בבית יוסף להסביר הטעם, כיון שעל מנהגו של עולם נתקנו, ולא על עצם ההנאה בכל פעם, אלא בכללות על סדר ומנהג העולם בדרך כלל, והבית יוסף שם לא הקשה על זה ולא השיג על זה, אלא אדרבא הסביר שיטה זו באריכות והסכים לעצם השיטה בסברא, ורק בסוף כתב שכיון שסוף יום דעת הרמב"ם לא לברך לכן מספק לא יברך, אבל בעצם הסכים עם ההנהגה שברכות השחר כשר לא נתקנו, ואילו בסימן ד' שהביא את שיטת האבודרהם לגבי אשר יצר, הקשה הבית יוסף בפשיטות שבזדאי לא שייך לברך אשר יצר אם לא נתחייב בה וכנ"ל, ומוכח מכאן להדיא שמרן סבר שרק בשאר ברכות השחר שייך לומר שנתקנו על מנהגו של עולם, והיתכן להם זמן קצוה כל בוקר, אבל לגבי אשר יצר לא שייך לומר שנתקנה על מנהגו של עולם, אלא תקנה להדות ולשבח לה' בכל פעם שעושה האדם צרכיו שיודה לה' על זה, ולא שייך כאן על מנהגו של עולם.

[ובדרך אגב נזכיר כאן שלמעשה הספרדים נהגו לגבי שאר ברכות דלא כמרן שחשש לדעת הרמב"ם, כי כיון שבא מרן קודש הקודשים רבינו האריז"ל וניהל כדעת רוב הראשונים שברכות אלו מאלהי נשמה וכו' נתקנו על מנהג של עולם, ויש בהם סודות ועומים ותיקונים שמוכרח כל יום אדם לאומרים בין נתחייב בהם ובין שלא נתחייב בהם, מלבד על נטילת ידים ואשר יצר שרק אם נתחייב בהם אז אומרים, כיון נהגו הספרדים כך, וכמו שכתב הבא"ח ש"ר פרשת וישב סעיף ה' וז"ל: לפי דעת רבנו האר"י ז"ל בשער הכוונות על ברכות [השחר] אלו על מנהגו של עולם נתקנו, ואף על פי שלא נתחייב בהם האדם צריך לברך, וכנגד סברת רבינו האריז"ל אין לומר ספק ברכות להקל עכ"ל, [ועיין למרן רה"י הגר"י הלל שליט"א בספרו גלי הים] ועל הנהגתו (הכוונות) בעצמו ב', שביאר את דעת האריז"ל בענין באופן יסודי עיי"ש]. ובסעיף ט' שם הביא הבא"ח את לשון האריז"ל בשער הכוונות בענין זה, ושם הוסיף מהאריז"ל וז"ל: חוץ מברכת על נטילת ידים ואשר יצר, שדשים אלו אם לא נתחייב בהן אין לברך עולה עכ"ל, וממילא כיוון הספרדים לא"ל כך לכן נהגו הספרדים כך, וכן פסקו מרן החיד"א בברכי יוסף סימן מ"ו ס"ק י"ב, והחסד לאלפים בסימן מ"ו סעיף ד', והר"ח חיים פלאגי בספרו כך החיים סימן ט' סעיף ב', והפך הה"ח בסימן מ"ו ס"ק מ"ט. והוה אחד מהיסודות הפשוטים והברורים אצל גדולי פוסקי הספרדים קיי"ל בעלמא כהריז"ל האריז"ל נגד מרן, ואפילו במקום סב"ל, וכמו שכתב מרן החיד"א בספרו ברכי יוסף סימן מ"ו ס"ק י"א, ומרן הרי"ח טוב באב"ח ש"ר פרשת בראשית סעיף י', ובפרשת וישב סעיף ה', ובאריכות בשו"ת ר' פעלים חלק ב' אור"ח סימן י"ב, ועיין באריכות בשו"ת אור לציון ח"ב במבוא בענין ה', ואין כאן עוד מקום להארץ בזה, ועל"פ בניהון דידן לגבי ברכת אשר יצר, גם דעת מרן שהיא לא נתקנה על מנהגו של עולם וכנ"ל.

וזה מה שהבאנו לעיל שכתב מרן בסימן ד' ובסימן ו' שמהג בני חורו שברכות אשר יצר מברכים דוקא בבית סמוך לעשיית צרכיו, ולא בבית הכנסת עם שאר ברכות השחר, כי לגבי שאר ברכות השחר הסביר מרן בבית יוסף בסימן מ"ו ב"ד"ה ולפי סדר הגמי, שכיון ששייך בעצם דאמר לומר שעל מנהגו של עולם נתקנו וכו"ל, לכן שייך לברכם גם לא סמוך לעשייתם אם יש צורך, כגון להוציא עמי הארץ וכנ"ל, וכמו שפסק בשו"ע בסימן מ"ו סעיף י"ב, אבל לגבי אשר יצר נהגו בני ספרד לברכה דוקא סמוך לעשייתה וכדעת הרמב"ם, כי יפה סבר מרן שאין שום סברא לומר שעל מנהגו של עולם נתקנו וכמו שהקשה על האבודרהם בסימן ד' וכנ"ל, וכמו שהסכים עם הב"ח כדביאירו לעיל, וזה דלא כהריטב"א הנ"ל שכתב שלכתחילה מברכים אשר יצר בבית הכנסת, ורק הרמ"א בסימן ד' סעיף א' פסק כהאבודרהם שגם אשר יצר נתקן על מנהגו של עולם, ואפשר לברכו בבוקר גם אם לא נתחייב כלה, וגם בהפסק מן מורבה ובחשתי הריטב"א, וכמבואר במשנ"ב שם סק"ג מהלבוש וכדלקמן, וא"כ נמצאנו למדים שלגבי אשר יצר מרן פסק כשיטת הרמב"ם, ושכן נהגים בני ספרד, ולעומתם משבחים ואומרים האבודרהם הנ"ל והרמ"א בסימן ד' סעיף א' לברך אשר יצר בבוקר אפילו אם לא עשה צרכיו, וכל שכן ששייך לברך אותה אפילו הרבה אחר זמן עשייתה וכדעת הריטב"א, וזהו שפסק המשנ"ב שם וכמו שהבאר בראשית דברינו שאפשר לברך אשר יצר אפילו אחר הרבה זמן, אבל דעת חכמי ספרד כדעת מרן והאריז"ל הנ"ל, שברכת אשר יצר צריכה להיות דוקא סמוך לעשיית צרכיו, ולכן פסקו שאם עבר הרבה זמן לא יברך ודלא כהמשנ"ב, ורואים אנו שהמשנ"ב לשיטתו הביא בסימן ד' ס"ק ג' את הלבוש שאם אדם עשה צרכיו באמצע הליכה, יכול לסמוך לכתחילה על ברכת אשר יצר שיברך בבוקר, דכן כתב שם שצ"ע לדניא, והיינו כי גם לשכת הרמ"א והמשנ"ב ודאי שלכתחילה צריך לברך אשר יצר סמוך לעשיית צרכיו, וכמו שכתב המשנ"ב להדיא בסימן קס"ה ס"ק ב', וכיון שהלבוש אייני ממש לכתחילה, לאו כתב המשנ"ב שצ"ע לדניא, אבל עכ"פ דעת המשנ"ב לפסוק כהריטב"א שבדיעבד יכול לברך אשר יצר אפילו אחר הרבה זמן וכמו שהבאנו בריש דברינו, אבל בני ספרד פסקו בענין אשר יצר כדעת הרמב"ם שצריך לברכה רק סמוך לעשייתה וכדעת האריז"ל וכנ"ל.

אלא שגוותר לנו להבין עדיין אמאי פסקו גדולי הספרדים שעד משך זמן חצי שעה אפשר לברך, ומהו יסוד השיעור של חצי שעה בניהון דידן, והנראה בס"ד באופן ברור בהקדים דברי הפרי מגדים בסוגיין, איזה המקור שכתב המשנ"ב בשער המינים בסימן ז' ס"ק א', למה, שפסק שאפשר לברך אשר יצר אפילו לאחר זמן מרובה, כתב הפרי מגדים בסימן ז' באשל אברהם ס"ק א' בסופו וז"ל: והנה ברכת השבח תיקנו חז"ל תפיחה תוך כדי דיבור, ולאחר כדי דיבור ש' דעות א' מבקר, ר"ן חוף פרק קמא דפסחים סובר שאין מברך, וכן בסימן רכ"ז [סובר] שמברך, ואשר יצר לא תקנו ביה תכיפה, כי אי אפשר, שצריך

ליטול ידיו תחילה, והוא יותר מכדי דיבור, ולכן מברך כל היום, עכ"ל, והיינו שאע"פ שבעלמא גם ברכות השבח צריך לברכם סמוך ממש למעשה תוך כדי דיבור, מכל מקום כאן באשר יצר כיון ששומלא הרי לא שייך לברך תוך כדי דיבור לעשייה שהרי צריך ליטול ידיו, לכן לא נתנו בו שיעור כלל עכ"פ בדיעבד, ויכול לברך כל היום, זהו סברת הפרי מגדים ופוסקי ה"ל, ונראה שחכמי ספרד הנ"ל סברו שאין הכי נמי שבאשר יצר מוכרח הוא לא לברך מיד תוך כדי דיבור, אבל עכ"פ בגלל זה לא נעקר לגמרי דין סמוך לעשייתן בברכה זו, שכיון שמצאנו שעכ"פ עד חצי שעה זה עדיין בגדר סמוך וכדלהלן, אז למרות שזדאי אין זו בדרגת סמוך של תוך כדי דיבור, אבל עכ"פ הא מיהא עדיין בגדר סמוך הוי, ומסתברא מילתא שלא נעקר דין סמוך לגמרי, אלא עומד הוא בשלב השני של סמוך דחצי שעה, ויסוד דין סמוך זה דחצי שעה מצאנונו במשנה בפסחים דף צ"ט ע"ב ערבי פסחים סמוך לבנחה לא יכל אדם וכו' וכתב הרשב"ם שם וז"ל: ערבי פסחים סמוך לבנחה, מנחה קטנה, קודם למנחה מעט "חצי שעה" בתחילת שעה עשירית דתנן תמיד נשחט בשמנה ומחצה וקרב בתשעה ומחצה, נמצאת מנחה קטנה בתשעה ומחצה, "וסמוך ליה היינו חצי שעה קודם" וכו' עכ"ל, וא"כ נתבאר שזמן חצי שעה זה עדיין בגדר סמוך, ויסוד זה נתבאר עוד בכמה מקומות בראשונים ובאחרונים, הר"ן על הרי"ף במסכת שבת דף ט' ע"ב, על דברי הגמי שם סוף למנחה כתב שם ב"ד"ה האי סמוך למנחה וז"ל: סמוך לה, חצי שעה עכ"ל, וכן מרן בשו"ע שהביא את הדין של הגמי שם בשבת שלא לאכול סמוך לתפילה, כתב בסימן רל"ה סעיף ב' וז"ל: אסור להתחיל לאכול חצי שעה סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית עכ"ל, והיינו שכך פירש את שכתוב במשנה שם בשבת "וסמוך", וכן הסבירו האחרונים את דברי מרן בסימן רל"ב סעיף ב', שכתב אז לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה וכו', שכוונת מרן לזמן של חצי שעה, כך פירשו המשנ"ב שם בס"ק ז', והפך החיים שם בס"ק ט"ז, וא"כ בניהון דין נכון כיון שעכ"פ עד חצי שעה זה בגדר סמוך, לכן למדו רבותינו הספרדים שאע"פ שלא שייך באשר יצר סמוך ממש תוך כדי דיבור, אבל עכ"פ שייך סמוך של חצי שעה, ולכן מסתבר שתקנת חז"ל בזה היתה עכ"פ לסמוך דחצי שעה, ומצאתי ב"ה שהסביר כך בקיצור מורינו האור לציון בחלק ב' פרק א' סעיף י"ט עיי"ש, ולעומת זה הפרי מגדים והמשנ"ב סובר שכיון שלא שייך תוך כדי דיבור, אז לא תקנו כלל סמוך וכנ"ל, וא"כ נתבארו שתי השיטות באר הסי"ב.

ראובן ניסן - אלעד

כמה הערות בדין נט"י שחרית

מי שנגע במימי הנטילה קודם שנטל ידיו – לפיר' לא נמצא מפורש שנפסלו המים ליטול בהם, ואולי יש להביא ראי ממ"ש הב"י דשכשך ידיו לתוך המים שבכלי לא מהני להעביר רוח רעז' דבעינן שיערה ג"פ "ושכשך ידים בכלי אפילו כמה פעמים" בא חשיב אלא פעם אחת שכיון ששכשך ידיו פעם ראשונה נטמאו כל מים שבכלי ותו לא מהני מידי שהרי הן כשופכין" וכו' עכ"ל.

כתב הבא"ח פרשת תולדות אהר ו' "כתב רבנו בעלות תמיד דף ט"וה' כאשר מתעורר אדם מישנו ותכף צריך ליטול ידיו קודם שיעג במלבושיו כלל" וכו' עכ"ל. [ועיין במג"א ריש סי' ד' הביא זה בשם סדה"י וכתב בדגמי לא משמעו, כן, ובכלבושי שרד ריש סי' ח' שיש דברי סדה"י, וצ"ע האם דוקא במלבושים (ונפק"מ כגון לגעת בישב או משקפים), ועוד צ"ע האם הכי ראוי שכבר נגע במלבושיו צריך להוריד שלא לגעת פעם אחרת באותו יום וביום אחר או שמא יש מקום לומר שכבר ליכא נפק"מ.

אשר אסולין – רמת שלמה

בענין איסור מחיקת השם בגרמא

כתב המ"ב (סי' א' סק"ד) בשם השע"ת שהביא מהתבואות שור שראוי לבטל המנהג לעשות מנורות של קלף מוציירים להניח בסידורים וכותבים בהם שוית' ה' וגו' בן ד' אותיות ושאריו שמות, [ומנורה כזו היתה נקראת בשם שויתי' ועשו כן בכדי שיהיה נזכר שלא לשיח שיחה בטלה בתוך התפילה כמה פעמים] כיון שעל"פ הרוב אינם משמרים את הקהל כראוי, וגם כמה פעמים בא לדין מחיקת השם ונראה דבמנורות הגדולות המצויירות על קלף שקובעים בביהכ"נ לפני העמוד תחת טבלא של זכוכית שאין שייך בזה טעם הנ"ל ל"ל בה עכ"ד.

והוסיף המ"ב על דבריו, דהקובעין בעמוד בלא טבלא יש למחות בידם כי ע"י הנרות שקובעים בעמוד בא ברוב העתים לידי מחיקת השם חז"י עכ"ל, ומבואר במ"ב דאף אם רק ברוב העתים יבוא לידי מחיקת השם גכ"י יש למנוע לעשות כן אע"פ שהוא רק גרמא בעלמא. וצריך לעיין במנור התבש"י, וביותר צ"ע מאין מקור המ"ב למהיכ"נ דגם אם רק ברוב העתים יבוא לידי גרם מחיקה גכ"י יש לחוש לאיסור מחיקת השם, דהא לכאז מצוינו במשכ' שבת (דף קכ.) סוגיא להיפך, דתנאי הרי שהיה שם כתוב על בשרו ה"ז לא ירחוק וכו' ויחזיקו ידיו יסור וכו' נדמנה לו טבילה של מצוה כורך עליה גמי ויורד וטבול, ויסי' אמר לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף דאמר קרא "ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן" וגו' נעשה הוא דאסור גרמא שר, ושקט"י מדין חציצה, ומשני אלא אמר רבא ר"ה דרבנן דקסברי אסור לעמוד בפני השם ערום וא"ר י"י סבר לה דאסור אלא דסגי ליה במה דמנח ידיה עילויה, ואה"נ אף לר"י אי משכח"ל גמי מניח עליה גמי, אבל לא בעי לאדחור' עליה דס"ל לה"י טבילה בזמנה מצוה ואם יבקשנו שיהיה זמן טבילתו, ומסתימת הסוגיא נראה דקיי"ל כהך שנייניא.

והנה מבואר דבס"ד סיבת האיסור משום מחיקת השם אין נחלקו אי גרם מחיקה נמי אסור, דרבנן סברי דאף גרם מחיקה אסור ולר"י מותר, אבל למסקנא סיבת האיסור משום דאין לעמוד לפני השם ערום ונחלקו אי טבילה בזמנה מצוה, דר"י סבר טבילה בזמנה מצוה הלכך דלמא לא משכח גמי וידחה טבילתו למחר, ולפיכך סגי לר"י במה שמכסנו בידו.

ומיהו לענין גרם מחיקה מודים רבנן לר"י דאין איסור מחיקת השם בגרמא מרן דרשא, וכך פסק הרמב"ם (פ"ו מהל' יסוה"ת ה"ו) וז"ל וכן אם היה שם כתוב על בשרו ה"ז לא ירחוק וכו' נדמננה לו טבילה ש"מ כורך עליו גמי וטובל ואם לא מצא גמי מסבך אחריו וכו' שלא אמרו לכרוך עליו אלא מפני שאסור לעמוד בפני השם ערום עכ"ל, וכי' הגה"מ והסכ"מ דפסק כהנחמים דא"ר כר"י, ומטעם מחיקת השם אינו אסור דרק עשייה אסור גרמא שרי.

ואמנם מצוינו בזה לכאז מחלוקת בראשונים, דרש"י ביומא (ח. ד"ה לא ירחץ) נקט דהטעם דלא ירחץ הוא משום איסור מחיקת השם ואזהרה על כך מקרא דאבדתם את שמם, ובתוס' ישינ"ם תמה עליו דבשבת (שם) מסקי' טעמא משום שאסור לעמוד בפני השם ערום, ולאז משום איסור מחיקה, ולאזו צריך להבין תמיהתו דהא רש"י לא פירש כך אלא לר"ה אבל למסקנא דמוקי לה בגמ' דקיי"ל דטבילה של מצוה קא מיפליג יא בהא פירש"י דר"י דסבר דהוי מצוה משרה א"צ לחזר אחר גמי וצ"ע, וכמ"כ יש לתמוה עמש"ח התו"י בשלהי יומא (פח.) דקתני התם נמי לאך ברייתא, וגם שם פירש"י בס"ד משום איסור מחיקה ובמסקנא פ' משום טבילה בזמנה מצוה ממש כנ"ל, וגם שם התו"י תמה עליו שלא עיין רש"י בפרק כ"כ דמסקי' משום לא יעמוד ערום, ותימא דהלא הם הם הדברים והטעם דבעי גמי הוא משום דאסור לעמוד ערום לפני השם, אם משום טבילה בזמנה מצוה סגי לר"י לכוסת בידו ולרבנן בשום דוקא משום ליכא היתיר דזו המלך וביותר יש לתמוה על בן הנוב"י (בשו"ת ונוב"י"ם סי' י"ז) שתלה נד"ד

אם יש איסור מחיקת השם דגרמא, בפלוגתא בין רש"י לתנ"י ותימא שלא ראה המשך דברי רש"י שלא נטה מסקנתה הגמי, וכ' שם להוכיח כשיטת רש"י וד"ע נמי הוא משום איסור מחיקת השם, דלפי' תנ"י קשה אמאי תני בברייתא איסור רחיצה וסיכה כלל, הא טפי הו"ל לברייתא למימר דאסור לפשוט בגדיו להיות ערום בפני השם, ובשלמא טבילת מצוה נקט לאשמועי' פלוגתא דר"י ורבנן בכורך עליו גמי אבל בהא דלא ירחץ ולא יסוך מאי אתי' לאשמועי', אלא ודאי דהוא משום מחיקת השם כפירש"י, והאיסור גרם מחיקה הוא משום בזיון השם ואף שרש"י נקט משום לא תעשון כן לה' וגו' מ"מ הואיל ובלאז מותר אסור משום לא דל"ת נקט רש"י גם בגרמא שלא לצורך מצוה גוף האיסור יע"ש בכל דבריו.

ולכאז לפי דבריו הללו צ"ע דהא למסקנא לא פליגי רבנן ור"י בעביד מצעה בידיים דבהא כו"ע מודים דאסור למחוק את השם בידיים, ואזהרתו מדכתבין לא תעשון, ואדברגא מכאן למדו דגרמא שרי דדרשו עשייה אסור גרמא מותר, ואין להוכיח מרחיצה וסיכה, דהתם חשיב מעשה בידיים כמפורש ברש"י (יומא ח.) לא ירחץ שלא ימחקנו מחמת חוזה שכן המים, ומה"ט נמי לא יסוך דמשפשף השמן בידיו שייבלע בגופו, וכך הוא מפורש בשבת (שם) אהא ר"י יוסי דאמר לעולם יורד כדרכו וטובל ובלבד שלא ישפשף ופירש"י דהוי מוחק בידיים, ור"ל דהנה טבילת מצוה יש דין חפיפה כמבואר בנדה (דף סו.) ונחלקו שם הראשונים אי חפיפה דוקא בראשו או בכל גופו, והוכיחו בתוס' (ד"ה אם, ופינוי הרעק"א בגלהש"ס לפנינו) דחפיפה בכל גופו מהגמי שלפנינו דהיתה להם ג"י לא יחוף, ולכך קאמר אל ישפשף משום חציצה, ומוקמי' לה בגמ' בדיו לח דאינו חוצץ, ואדברגא למסקנא בדוקא תני בברייתא לא ירחץ ולא יסוך להשמיענו דמעשה אסור גרמא שרי, ושוב אין ראייה דיש איסור גרם מחיקה שלא במקום מצוה.

עוד הוכיח בן הנוב"י מהגמ' במגילה (דף כו.) ס"ת שבלה גוזזין אותו קבצר ת"ח ובעי כלי חרס למען יעמדו ימים רבים, וכן נפסק בשו"ע (י"ד סי' רפ"ב), הרי ממאי דבעי כלי חרס מוכח דאסור לגרום מחיקת השם, והו"י סותר לסוגיא בשבת [ובזה רצה ליישב טעם סתימת הטוש"ע דהשמיטין הך דינא דאסור למחוק השם בגרמא בדבר הרשות, ולא הביאו כלל, משום דסמכו על דין ס"ת שבלה, אך הניחו בצ"ע דקצת דוחק לומר דסמכו על דין זה] ואמנם גם זה אינו ראייה ד"ל דאם מניחו גלוי על הקרקע הרי בודאי יבוא לידי מחיקה ובפרט כשהקרקע לחה ורטובה בימות הגשמים, דככה"ג לא מיקרי גרמא, ומיהו סתימת הטוש"ע עדיין צ"ע.

ומה שהק' למא לא תני בברייתא אסור לפשוט את כל בגדיו להיות ערום בפני השם, י"ל דהנה למסקנא טעם כריכת גמי על ידו הוא משום האיסור לעמוד ערום בפני השם, ולכאז לא נתבאר בגמ' ובפ"י טעם ומקור האיסור, ואף ברמב"ם (שם) לא נתבאר מקורו, וע"כ דגם למסקנא סיבת האיסור הוא משום "לא תעשון כן" וגו' דלעמוד ערום לפני' ה' אין לך בזיון גדול מזה, ואל תשיבני דעכ"פ מכלל גרמא לא יצא, דזה אינו ד"ל דכיון דעושה מעשה שפושט בגדיו חשיב מעשה בידיים, משא"כ ירד לטבול אע"פ שנמחק השם מ"מ לא חשיב כיוון דאדור' ירד לטבול ומי' נמחק שמא"כ שפוטט בגדיו אע"פ שפוטט עבור הטבילה מ"מ כיון שיכול לכרוך קודם ההפשטה חשיב מעשה ידיה' כפועל וכה"ג לא מקרי גרמא (והא ראייה דאף לסברת הנוב"י דגרמא לדבר מצוה שרי מ"מ גם איהו מודה דככה"ג לא מקרי גרמא דשרי לדבר מצוה).

ומעתה א"ש למא לא תני בברייתא דאסור לפשוט בגדיו לפני השם, דככה"ג אין רובאות דאסור כיוון דעביד מעשה, משא"כ ברחיצה וסיכה ישנו רבאות דסד"מ דכין דמלתעסכ בד"א וממי' נמחק דלא יחשב כמעשה ושרי קמ"ל דכל דעביד מעשה בידיים נמחק מעשה אסור.

שו"ר בהגהות חשק שלמה (יומא ח.) שהביא דברי בן הנוב"י ותמה עליו איך הוכיח דברחיצת רשות אסור אף ע"י גרמא, הא רחיצה וסיכה חשיב מחיקה בידיים, ותו"ל שכיוונתי לקו, אך כמה זה כי דהתנ"י לא נתקשה בדבריו רש"י גבי איסור רחיצה אלא על משכ' רש"י יבבי כורך עליו גמי מפירש להגין עליו מפני חוזה שטף המים, והלא דין כורך עליו גמי מיירי לענין טבילת מצוה, ובהו דקדוק דברי התנ"י עכ"ד, [וכן ראיתי בשם ר"א גורדון שו"ת ח"א סי' ס"י, ב"ב, לדיד שר"י דרחיצה ל"ח גרמא אלא מעשה] ושו"מ שגם תוס' יו"כ שלהי יומא נתקשה בדבריו רש"י גבי גמי דסותר לסוגיא דשבת, ומיהו נראה ליישב שיטת רש"י דפסי' דהגמי מלבד מה שמדועיל לכסות את השם הוא גם מועיל להגן מפני שטף המים, וט"ל לדולי הגמי חשיב כעשיית מעשה דע"י שמכניס ידיו למים ברגע הראשון שטף המים מוחק את השם אבל ע"י הגמי חשיב גרמא דלא נמחק מיד.

ואחר הדברים הדק"כ מוהו מקור המ"ב, וע"כ דנסתמך על תשובת בן הנוב"י בעובדא שהיה שם באדם אשר ייחד חדר א' בביתו לביהכ"נ וגם שרטו וכתבו על הכתלים כמה תחינות ובקשות כדרך בתי כנסיות והתפללו שם כמה שנים, והז' כ"ה שנים שנחבטל המנין ושוב השתמש בבהע"ב באותו חדר לכל התשמישים ואחר שמת מכר בנו כל הבית לישא אחר ועתה שדלק השמים אלא מותר לעמוד בחדר זה בית יין שרף, והשיבו דאע"פ דגרמא שרי מ"מ דוקא גרמא של מצוה אבל לדבר הרשות אפי' גרמא אסור ולכן אסור לשרוף יי"ש מתמת שמות הק' שנכתב ע"ג הכתלים וע"י העשן אשר הוא תדיר מחשיר הכתלים וגורם מחיקת השם.

אך אכתי קשה דהא מלבד שתשו' קשה כפי שעמדו עליו האחרונים הנה גם בבית שלמה (חאו"ח סי' כ') נשאל בניהון דומה לזה והתיר, ועוד דגם בן הנוב"י לא אסר אלא בגרמא של רשות כעשיית יי"ש, והמ"ב איידי אף במילי דמצוה דהא מצוינו בהלכה דיש ענין להדליק נרות בביהכ"נ, כנפסך בשו"ע (סי' קנ"א ס"ט) ונהגו להדליק בהם נרות לכבדן (והארץ) בענין זה בטו"ט בספר פסקי"ת יע"ש ודו"ג) ומעתה כיון שיש ענין וצורך גדולה מאד א"כ גם בהניח מנורה של קלף סמוך לשו"י יהיה שרי להדליק נרות שם גם אם ברוב העתים ימחק כיון דיש מעלה בהדלקת נרות, ואפי' את"ל דטבילה חשיבא מצוה טפי, ז"ה דהא הדין הוא אמת גם למ"ד טבילה בזמנה אינה מצוה כנפסך ברמב"ם שם ובונכ"י (וכבר עמדו עליו המפרשים בזה ואכמ"ל), ומסתבר דגם האידנא אין טבילה לטהרות אלא בתורת מעלה או בערב הרגל שיש מצוה לטהר עצמו ברגל גכ"י שרי לטבול ע"י כריכת גמי משום דסו"ס לא מיקרי רשות וא"כ ה"נ בנד"ד.

אך אמנם אסור חלקם פשוט דאע"פ שיש ענין להדליק נרות בביהכ"נ מ"מ אין ענין להניח שם אותו מנורה של קלף, וכמ"כ אין ענין להדליק דוקא שם נרות דיכול להדליק במקו"א, ושאיני טבילה דאין לו אפשרות אחרת, וכיון שיכול באופ"א חשיב רשות. ומצאתי שאף הרדב"י (הובא בר"י פרנקל לסיכומים) העלה נמי חלקן בין גרמא לדשות דאסור לגרמא דמצוה דשרי וז"ל בטעמא של הרב (הר"מ) דאין כאן דחיית לאז כלל שהרי אינו מוחק בידיים אלא ממ"י הוא נמחק ע"י המים ומשרה"ם טבילת רשות אסור לפי שהוא גורם למחיקת השם אבל בטבילת מצוה מותר כיון שאין שם אלא גרמא בעלמא עכ"ל, ולדבריו יו"ד דטבילה האידנא ואכמ"ל.

עוד נראה דסמך המ"ב עצמו על הגמי בסוכה (דף ג.) דאיתמר בשעה שרכז דוד שיתין לביהמ"ק קצת תהומא ובעא למטפסא עלמא אמר דוד מי יאכא דידע אי שרי למכתב שם אחספא ונשדיה ונשדיה ונשדיה ומנח וכו' ונאס אחיתופל ק"ו בעצמו ומה לעשות שלום וכו' לעשות שלום לכל העולם כולו על אחת כמכ"י, א"ל שרי, כתב שם אחספא ושדי לתהומא ונחית וכו', והוכיחו האחרונים, שו"ת שו"ת ודעת (י"ד סי' רל"ט) ובספר קטת הסופר (סי' י"א סק"א) מלתא היתיר דזו המלך משום גרמא דמחיקה ונצרך להיות מיוחד של הק"ו משמע דגרמא

אסור, ואל תשיבני דהתם לא הוי גרמא אלא חשיב מעשה בידיים ד"ל דה"מ בקלף נמחק מיד, אבל שכונכתב ע"ג חרס יתכן דלא נמחק לאלתר (ועי"ש ברש"י ד"ע ונשחט חרס, ואסחפא טעם הדבר, ומיאי צ"ע למה דוד לא חרט ע"ג חרס, ושמא לא יועיל דגכ"י ימחק דאין דבר העומד נגד המים, וכל הג"מ הוא רק לשיהוי זמן).

ומיהו גם זה יש לדחות דהא גם הסוברים דגרמא אסור ה"מ גרמא דרשות אבל גרמא דמצוה לכונ"ע שרי והלא התם בעובדא דדוד אין לך מצוה גדולה מזה להציל את כל העולם מכליה, ואין לך דבר העומד בפני פיקו"נ והיה מותר אף מעשה בידיים וא"כ למה לא ידע זאת דוד מעצמו ולמה נצרך לשאול כן לחכמים, ושמא אין ראייה מהתם דדוד חסיד היה כדאיטור בברכות (ה).

ומיהו אחר הגמי בסוכה יש להוכיח מהלכה דס"ת שבלה שמיניו ככ"ח וקוברו עם ת"ח דגרמא אסור שלא לצורך דשאני דוד שהניחו במים משא"כ ס"ת דלא ימחק אלא ברוב העתים ואפ"ה נחשב לבזיון ודו"ק (ועי"ע באבנ"ז סי' רל"א).

ומיהו נראה דאם מניח נרות ליד הטבלא מזכוכית ומרוב העשן העולה מן הנרות משחיר כל הטבלא ולא רואים את שם השם כלל, לא חשיב מוחיקה דאינו מוחק אלא לזמן ויכול לנקותו, ודמי לס"ת שנפל שעה על השמות שאינם נמחקים דלא מיפסל בהכי דאינו מבטל הכתב כמבואר בבה"ל (סי' ל"ב ד"ה טיפת דיו) וכן איתא בחי' רעק"א (שם) ועי"ע בשו"ת מהדו"ת סי' י"א) דאסור להדביק נייר על שמות הק' מחשש איסור מוחיקה, כל שא"א לקלפו אח"כ יעו"ש.

לחבר יום ולילה

במ"ב סק"ד הביא דברי השל"ה שכ' סוד לחבר יום ולילה בתורה או בתפילה כן בבוקר הן בערב, עיין בכלי יקר פר' חיי שרה (פכ"ד סג) עה"פ "ויצא יצחק לשווח בשדה" שכ' דחז"ל למדו מכאן שיצחק תיקן תפילת מנחה שהוא לפנות ערב סמוך להערב שמש, ומכאן סמך למש"א רז"ל לעולם יזהר אדם בתפילת מנחה שכן אליהו לא נענה כ"א בתפילת המנחה, וטעמו של דבר לפי שמדת הדין מקטרג דוקא בלילה וע"כ תפילת ערבית סמוכה ללילה, וכן תפילת שחרית גכ"כ סמוכה ללילה שעבר, אבל מנחה רחוק משני לילות ע"כ אין בתפילה זו שום קטיוגר עי"ש.

ועפ"ד מובן הא אדיקבס תיקן מיד לאחריו תפילת ערבית כדי לחבר יום ולילה בתפילה.

(ובזה מתיישבים היטב דברי התורת חיים חולין צא, שיעקב נאנס ולא התפלל מנחה לפי ששקעה עליו השמש ויעקב התפלל מנחה לפנות ערב ודו"ק).

בענין אמירת פ' העקידה ומן בשבת

כ' השו"ע טוב לומר פ' העקדה ופ' המן, וכ' המ"ב ויכול לומר פ' העקידה ופ' המן אפי' בשבת, [ובבאה"ט סק"ט, הראה מקורו מהע"ת ובעל השתי ידות סולת בלולה וכנה"ג], וצריך להבין מה היה הטעם שלא לאמרם הא תורה ניהנו, והנה במ"ב בסמיך כ' טעם אמירת פ' המן להאמין שכל מזוונותיו באין בהשגחה פרטית, א"כ יתכן שבשבת בלאל"ה אסור להמליכא בהם דעות השבת באין בהשגחתו דאין הוצאות שבת מן המנין ואדברא היה עדיף טפי שלא לאומרו. שלא יראה ח"ו ששמשתכר בשבת, קמ"ל שצריך לאומרו, וטעם פר' העקידה ראיתי בנמוקי אור"ח (שם) שכתב בשם סידור אור"ח שסידור הר"ר שבתי לדבר מצוה פ' העקידה בשבת שייט וי"ט ור"ח שאז אין לעלות הדין שו"ר בארצה"

רשת כוללי ערב "אליבא דהלכתא"

בית וגן, רמת שלמה, רוממה, רמות, נוה יעקב (קמניץ), נוה יעקב (במתחרד), גאולה, ארזי הבירה, גבעת שאול, בני ברק, מודיעין עילית, רמת בית שמש, הקריה החרדית בית שמש, אלעד, ביתר עילית, תל ציון, קרית ספר, רכסים,

רשת הכוללים "תורת רפאל"

ירושלים, ביתר עילית, ברכפלד

זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו

עם סיום טור ב"

ומשנה ברורה חלק א'

ברשת כוללי ערב

"אליבא דהלכתא"

ולרגל פתיחת עשרה סניפים חדשים

הננו שמחים להזמין את כל רבני,

אברכי וידידי ישיבתנו הק'

לסעודת מלוה מלכה

וכנס איחוד

לכל אברכי המוסדות

במעמד מרגן ורבנן

גדולי הדור שליט"א

אי"ה במוצאי שבת קודש פרשת ויגש

(ליל ו' בטבת)

בשעה 8.30 באולמי היכלי השמחה

רח' ירמיהו 27 ירושלים

גדול יהיה המעמד

לכבודה של תורה

ישמח לב מבקשי ה'

ספרים חדשים

בהוצאתנו

אוצר כתבי האדר"ת

לראשונה מכתב יד

מכשירי מצוה

חידושים בעניני תר"ג מצות ובאופן קיומם

הגהות והערות בדברי מוני המצות, וסדר מנינם

שמור את הדבר • אותו אדבר

לבאר כל דרשות חז"ל על תיבות 'דברי' ו'אותו'

הנאמרים בתורה

עיני בנימין

חידושי מסכת ברכות

נלקט מתוך כתבי הג"ר בנימין רבינוביץ זצ"ל

ע"י בנו הגאון האדר"ת זצ"ל, עם הוספות ממנו

קושט אמרי אמת

ביאור מאמרי 'היינו דאמרי אינשי' שבכל הש"ס

קובץ חידושי תורה

מקבציאל

גליון ל"ג

כתב עת תורני המאסף דברי חכמה,

גנזי נסתרות, חקרי הלכה ואגדה, קבלה ומחשבה

המתחדשים בבתי מדרשות שע"י מוסדות "אהבת שלום"

ומכון להוצאת ספרים וכת"י שעל ידה

קובץ חידושי תורה

סוכת שלום

על מסכת סוכה

יו"ל ע"י מדרש 'תורת רפאל'

סניף מודיעין עילית

שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום"

להשיג בהוצאת "אהבת שלום"

טל': 02-5370970 פקס: 02-5370088

הגיליון הבא יעסוק בהשלמות הענינים בסימנים ח-כה

כתובת המערכת: רח' אבן יהושע 24
משלוח הערות והארות:
ת.ד. 50526 ירושלים
פקס: 02-5370088

ביתר עילית - בבית הכנסת "דרכי תבונה" רח' פחד יצחק 12
רמות - בבית הכנסת "מגן אבות" רח' שירת חיים 5
תל ציון - בבית הכנסת "בני תורה" רח' אהבת אמת 17
נוה יעקב - בבית הכנסת "היכל ניסים" חניכי הישיבות רח' זיוון
גאולה - בבית המדרש "עץ החיים" רח' בני ברית 18
ארזי הבירה - בבית המדרש "שער מרדכי" שכל ארזי הבירה 47

רמת בית שמש - בבית הכנסת "משכן רפאל" רח' נחל שורק 20
בית וגן - בבית הכנסת "מגן אברכים" רח' חיד"א 21
רמת שלמה - בבית הכנסת "אהל יוסף" רח' הרב זולטי 8
מודיעין עילית - בבית המדרש הזון איש רח' רשב"י 21 ברכפלד
אלעד - בבית הכנסת "בית אליהו" רח' הלל 24
רוממה - בבית המדרש הגדול "משכן יצחק" רח' ראש פינה 6

